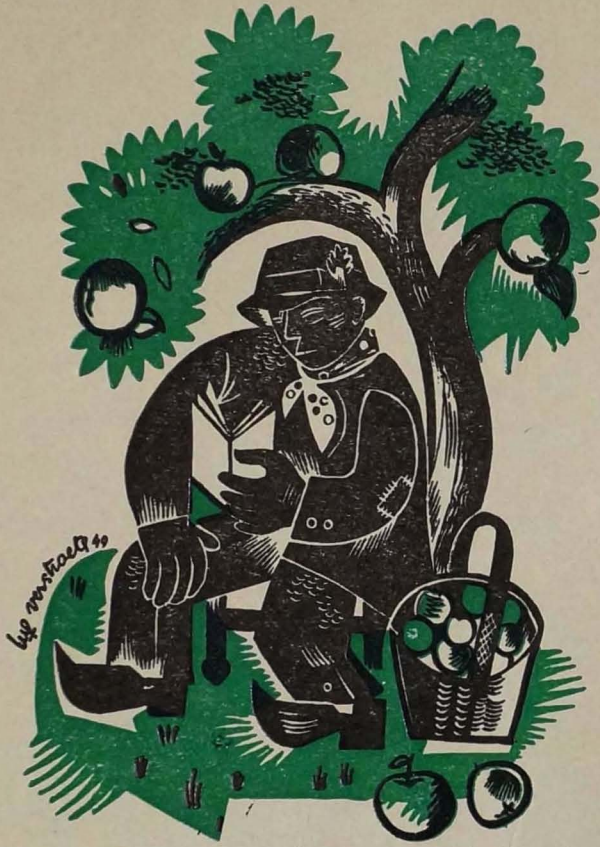

APPELTJES
VAN HET
Greetjesland

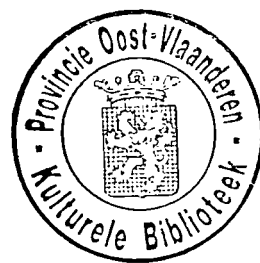
Uitgegeven met de steun van

- de Vlaamse Gemeenschap
- het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen
- en de gemeenten
 - Aalter
 - Evergem
 - Kaprijke en
 - Maldegem

P02089882

Bandversiering van Luc Verstraete

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

JAARBOEK
van het
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND
Nr. 44 - 1993

MALDEGEM
1993

KERKELIJK EN PAROCHIAAL LEVEN TE KAPRIJKE (13de - 18de eeuw)

INLEIDING

Een geschiedenis schrijven van het kerkelijk - en nog ruimer gezien - van het parochiaal leven te Kaprijke is een onderneming die meer vraagtekens doet rijzen dan er pasklare antwoorden zijn. Waar de hedendaagse periode uiteraard minder problemen stelt wat betreft de beschikbare archivalia en beeldmateriaal, zijn de Nieuwe Tijd en zeker de periode van de middeleeuwen heel wat schaarser toebedeeld. Het wordt m.a.w. een zoektocht naar aanknopingspunten, naar losse gegevens over momentopnamen uit een relatief ver verleden. En hoe wazig het beeld ook kan worden, toch loont het de moeite om als een pelgrim op stap te gaan; een pelgrim die de begane wegen verlaat en zich waagt langs hobbelige paden zonder wegwijzers. Zoals een schilder de objectieve werkelijkheid probeert weer te geven in een uiteindelijk zeer persoonlijke visie, zo kan het beeld van het parochiale leven te Kaprijke niets anders zijn dan een persoonlijke verwerking van wat de archiefbronnen hebben nagelaten. En dat waren er heel wat!

Voor de periode van de middeleeuwen is er het testament van Jacobus, een medepastoor van Kaprijke uit het jaar 1297 ⁽¹⁾. Daarnaast zijn er de schaarse vermeldingen van pastoors en pastorale activiteiten in de stadsrekeningen van de 15de eeuw. Niet minder interessant zijn de charters die vanaf 1348 tot 1777 ons een blik gunnen in de zorg van de toenmalige gelovige voor zijn hiernamaals en in de belangrijke positie van de geestelijkheid als onmisbare schakel tussen deze aardse wereld en het hiernamaals ⁽²⁾.

Voor de periode van de Nieuwe Tijd zijn er de bijna volledig bewaarde stadsrekeningen, kerk- en armenrekeningen ⁽³⁾, is er het in leder ingebonden en in een prachtig handschrift gesteld rentenboek van 1525 ⁽⁴⁾, zijn er de occasionele gegevens over de kerkelijke tienden ⁽⁵⁾, de *Acta Episcoporum* ⁽⁶⁾ die ons vanuit het bisschoppelijk standpunt het kerkelijk leven te Kaprijke belichten en zijn er de "13 registers, 142 katernen, 91 bundels, 11 stukken en 164 charters" uit het fonds van het kerkarchief Kaprijke die alle aspecten vanaf het louter kerkelijke tot het meer algemeen parochiale leven bestrijken ⁽⁷⁾.

I. Het prille begin van de parochie (13de - 14de eeuw)

Reeds in 1240 was de woonkern Kaprijke reeds zo belangrijk geworden dat door de graaf van Vlaanderen aan de toenmalige bewoners een keure werd verleend, waardoor deze kleine lokaliteit verheven werd tot de rang van *stede, keure ende vrijhede*

van Kaprijke. Bestuurlijk en juridisch werd Kaprijke een zelfstandige entiteit. Was dit Kaprijke op dat zelfde ogenblik ook reeds een *parochiale* gemeenschap?

In een recent verleden wijdde L. STOCKMAN ⁽⁸⁾ reeds een tweetal bijdragen aan de ontstaansgeschiedenis van de Meetjeslandse parochies vòòr 1600. Hieruit bleek zeer duidelijk dat het ontstaan van een parochie als kerkgemeenschap - zelfs binnen een beperkte regio zoals het Meetjesland - van plaats tot plaats zeer sterk varieerde. Pas vanaf de 13de eeuw schoten de parochies als paddestoelen uit de grond en het zou dan ook vanuit de ontginningsbeweging in het Meetjesland te verklaren zijn, dat ergens tussen 1220 en 1250 in Kaprijke een parochiekerk werd gebouwd ⁽⁹⁾; een charter van de abdij van Oosteklo, daterend van 1250, spreekt inderdaad reeds over de *parrochia de Capric* ⁽¹⁰⁾. De parochie Kaprijke maakte - vòòr de hervorming van de bisdommen in 1559 - deel uit van het decanaat Gent, dat zelf een onderdeel was van het aartsdiaconaat Gent; dit laatste vormde samen met de aartsdiaconaten Brugge en Doornik, het bisdom Doornik. Toen in 1264 tussen de bisschoppen van Doornik en Utrecht een conflict ontstond naar aanleiding van de zeggenschap over enkele parochiale kerken binnen en buiten het Meetjesland, werd een regeling getroffen waarbij vooreerst bepaald werd dat o.m. Kaprijke tot het bisdom Doornik zou behoren én - belangrijk detail - dat de kerken van Lembeke, Oosteklo en Kaprijke eigendom waren van de bisschop van Doornik. Dit verklaart meteen dat de bisschop van Doornik de rol van '*patronus*' of '*collator*' waarnam, wat concreet hierop neerkwam dat de pastoor die te Kaprijke zijn herderlijke taak kwam uitoefenen, door de bisschop werd aangesteld.

Een pastoor aanstellen was een eerste taak; zorgen voor de bestaanszekerheid van de pastoor was een tweede en even noodzakelijke. De pastoor kreeg bij zijn aanstelling de zorg voor het zieleheil van zijn parochianen; het beheer van kerkelijke eigendommen en het onderhoud van het kerkgebouw waren daarnaast een niet minder te verwaarlozen opdracht.

De inkomsten van de pastoor werden bepaald door de opbrengst van drie bronnen : de tienden, de *oblaciones* en de casuele inkomsten.

De tienden waren een soort kerkelijke belasting. Hierbij werd onderscheid gemaakt tussen de grote (of volle) tienden die geheven werden op graangewassen; de novaaltienden, geheven op graangewassen op nieuw ontgonnen gronden en tenslotte de kleine of smalle tienden op sommige veldgewassen van minder belang (bv. raapzaad), op de weiden en op het vee. Deze kleine tienden kwamen in de regel toe aan de pastoor ⁽¹¹⁾.

In 1240 bepaalde Walter van Marvis, bisschop van Doornik, dat de opbrengst van de tienden - althans voor het domein Aalschoot, waaronder Kaprijke ressorteerde - voor de helft bestemd was voor het kapittel van Doornik en voor de overige helft voor de bisschop zelf; uit dit laatste deel zou hij dan putten voor het inkomen van zijn pastoors. Vanaf 1261 kwam een wijziging in deze verdeling; in een aantal parochies met o.m. Kaprijke werd de opbrengst van alle tienden, zowel grote als kleine, nu verdeeld tussen de St.-Pietersabdij van Gent, de abdij van Flines en het O.-L.-

Vrouw-kapittel van Doornik ⁽¹²⁾. Toch bleek uit de archivalia van het bisdom Doornik dat tijdens de late middeleeuwen deze tienden onder vier gerechtigden werden verdeeld: de abdij van Flines, de St.-Pietersabdij van Gent en de plaatselijke pastoor kregen elk 2/9 van de totale opbrengst; 3/9 gingen naar het O.-L.-Vrouwkapittel van Doornik ⁽¹³⁾.

De *oblaciones* (ook genoemd '*obedientia, oblegiae*') waren persoonlijke giften die voornamelijk op hoogdagen bij het offertorium, door de gelovigen op de altaartafel werden neergelegd ⁽¹⁴⁾; deze occasionele toemaatjes waren uiteraard slechts een aanvulling bij de inkomsten van het pastorale tiende. Waarschijnlijk speelden de persoonlijkheid en het gedrag van de zieleherder hierbij een niet te onderschatten rol.

De casuele inkomsten waren financiële vergoedingen voor het celebreren van de mis op zon- en feestdagen, voor de begrafenissen, huwelijksmissen en de missen die gelezen werden als uitvoering van testamentaire beschikkingen en fundaties ⁽¹⁵⁾. Zo vernemen wij uit een charter van het jaar 1401 ⁽¹⁶⁾ dat Bouden Kniveel en Lysbette, zijn vrouw, een testament hadden gemaakt waarbij zij wettelijk lieten vastleggen dat zij na hun dood in de kerk van Kaprijke zouden worden begraven. Bij het eerste overlijden zou een '*gulden cleet*' ter waarde van 4 ponden groten tournois aan de kerk worden geschonken. Daarenboven zou men spoedig na dit overlijden in dezelfde kerk voor het altaar van *Sinte Agaertine* elke week twee missen opdragen. De financiële gevolgen van deze laatste wilsbeschikking werden verzekerd door de opbrengst van een rente, bezet op een hofstede met 28 gemet land.

Niet enkel leken, maar ook geestelijken zorgden voor het celebreren van een jaargetijde. In de tweede helft van de 15de eeuw was Joannes Voort, pastoor van Kaprijke. Na zijn dood werd een fundatie gesticht waarbij werd vastgelegd dat elk jaar op de dag volgend op het feest van Sint-Antonius, een jaargetijde zou worden gelezen en tevens op elke dinsdag van het jaar, eeuwigdurend, een mis zou worden gecelebreerd ⁽¹⁷⁾.

Het onderhoud van de pastoor te Kaprijke bleek niet zoveel problemen te scheppen. Wel integendeel ! Kaprijke beschikte zelfs over twee volledig gelijkwaardige pastoors. Een dergelijke situatie was zeker geen uniek verschijnsel in het Meetjesland. Zo waren er ook in Assenede, Boekhoute, Maldegem en Zomergem gelijktijdig twee pastoors ⁽¹⁸⁾. De parochie was in dergelijk geval verdeeld in twee porties of '*portiones*'; zo bediende te Maldegem de ene pastoor het noordelijk deel en de tweede het zuidelijk deel. De vier hiervoor vermelde parochies waren echter oude stichtingen, terwijl Kaprijke een relatief jonge parochie was uit het midden van de 13de eeuw. Daarenboven was het geografisch heel wat kleiner. In die zin was Kaprijke dan wel een buitenbeentje. Alhoewel de bewijsstukken volledig ontbreken, zou een verklaring kunnen gevonden worden in een voor die periode mogelijk relatief talrijke en welvarende bevolking. Vanaf welk ogenblik dit dubbel pastoorschap moet gesitueerd worden, is echter niet meer te achterhalen. Vast staat in elk geval dat in

1297 twee pastoors - een Jacob en een Willem - te Kaprijke hun ambt uitoefenden (19). Ook in 1330 treffen we Willem Vernachten en Pieter Bruneel als twee gelijkwaardige parochiepriesters te Kaprijke aan (20).

II. Vier eeuwen kerkelijk leven in vogelvlucht (15de-19de eeuw)

A. De parochiepriesters

1. Recruitering en opleiding

De opleiding tot het priesterschap onderging vanzelfsprekend heel wat wijziging in de loop van 400 jaar. Om hier slechts één mijlpaal te noemen, was er o.m. het fameuze concilie van Trente (1545-1563) dat in verband met de priesteropleiding de zaak zeer ernstig aanpakte. Een van de bepalingen van dit concilie was dat in elk bisdom een seminarie zou worden opgericht, waarin de toekomstige priester-kandidaten een degelijke filosofische en theologische scholing zouden kunnen opdoen. Voor de eeuwen die hieraan voorafgingen, waren de opleidingsmodaliteiten nogal verscheiden.

Een eerste mogelijkheid was natuurlijk een universitaire vorming. In voorkomend geval werd de naam van de geestelijke voorafgegaan door het woord 'magister' of 'heer ende meester'. In een waardevolle bijdrage bracht H. DE RIDDER-SYMOENS een overzicht van de Meetjeslandse studenten die, hetzij aan de universiteit van Leuven, hetzij in het buitenland, een of andere faculteit hadden gevolgd en dit tijdens de periode 1440-1797 (21). Door vergelijking van de Kaprijkse pastoors met het hiervoor genoemde overzicht was het mogelijk hun al dan niet universitaire vorming te achterhalen. Wij beperken hier ons onderzoek tot de periode 1500-1559.

Tijdens de 16de eeuw verkeerden o.m. in dit geval : Joannes Hercke die op 28 februari 1512 werd ingeschreven aan de universiteit van Leuven (22) en pastoor was te Kaprijke in 1525 (23); Christiaan de Boodt werd in Leuven ingeschreven op 2 mei 1515 (24) en was pastoor te Kaprijke tijdens de periode 1531-1538 (25); Adriaen Danckaert fs Joannis werd ingeschreven op 2 februari 1530 in het Castrum (de pedagogie het Kasteel) en stamde zeker af van een welvarende familie, aangezien hij bij de inschrijving werd aangeduid als 'dives' (= rijk) (26); hij werd als presbiter-koster in de kerk van Kaprijke aangesteld in 1534 (27); Francois Hercke werd evenals Joannes op 28 februari 1512 ingeschreven (28) en was als presbiter-organist te Kaprijke werkzaam vanaf 1518 (29); Joannes Ullendonck fs Adriani werd te Leuven ingeschreven in augustus van het jaar 1535 en behoorde eveneens tot een aanzienlijk geslacht, daar hij evenals de hoger vermelde Adriaen Danckaert fs Joannis als 'dives' werd genoteerd (30). Wanneer hij precies in Kaprijke belandde, is niet te achterhalen; wel geeft F. MICHEM als eindjaar voor zijn verblijf te Kaprijke het jaar 1562 (31). Jacobus de Herckere liet zich inschrijven op 25 februari 1514 als

zoon van een welgesteld geslacht, ⁽³²⁾; als presbiter-koster was hij te Kaprijke werkzaam tijdens de jaren 1531-1532 ⁽³³⁾ en werd daarna als koster opgevolgd door de reeds hoger vermelde Adriaen Danckaert fs Joannis. Een eigenaardig geval is wel Jooris vander Beken die door F. MICHEM te Kaprijke als pastoor wordt vermeld tijdens de periode 1525-1527 ⁽³⁴⁾; een Jooris vander Beken, afkomstig uit Kaprijke, staat echter pas in juni 1546 te Leuven als student ingeschreven ⁽³⁵⁾; toch blijkt uit de stadsrekening over de jaren 1536-1537 dat Jooris vander Beken in die jaren nog pastoor was te Geertvliet ⁽³⁶⁾.

Een tweede mogelijkheid was dat priester-kandidaten een opleiding kregen in een of andere stedelijke school. Dit was o.m. het geval in het jaar 1480, toen een vertegenwoordiger van de bisschop naar Eeklo kwam om “... *den scolieren hier vander stede ende andere crune te ghevene* ...” ; dit was trouwens niet de eerste keer : reeds in 1413, 1424, 1428 en 1446 was de bisschop van Doornik “...*crune ende ordine* ...” komen geven ⁽³⁷⁾. Ook de Kaprijkenaren genoten wel eens de eer de bisschop in hun midden te mogen begroeten. Toch bleek een dergelijke komst eerder uitzonderlijk, want in 1480 noteerde men in de stadsrekening : “...*Item doen de bischop van doornike hier was, mids dat hij noijt hier gezyn hadde*...” ⁽³⁸⁾. In 1563 kwam de bisschop van Brugge (vanaf 1559 ressorteerde Kaprijke onder het bisdom Brugge) naar Kaprijke om een oplossing te vinden voor een conflictsituatie tussen de geestelijkheid en de lokale bevolking, in verband met de opvolging van de overleden pastoor, Joannes Ulendonck. Bij die gelegenheid wijdde hij ook de priester-kandidaten en diende het vormsel toe aan wie het wenste te ontvangen ⁽³⁹⁾. Een priesterwijding en daarbij aansluitend het opdragen van een eerste mis gebeurde uiteraard niet elke dag. Dit verklaart dan ook dat de Kaprijkse schepenen de nieuwgewijde priester op het stadhuis ontvingen en waarschijnlijk meer dan één glas wijn op zijn eremis ledigden. Dit was o.m. het geval op 22 mei 1558 toen heer Thomas de Pape als “...*nieu schamel presbyter* ...” zijn eerste mis opdroeg ⁽⁴⁰⁾; eenzelfde tafereel speelde zich af in 1562 toen Charles de Pape als pas gewijde priester zijn eerste mis had opgedragen ⁽⁴¹⁾.

Een derde mogelijkheid was dat een toekomstige priester bij een pastoor in de leer ging, waar hij zich in het vak van ‘*prochiepape*’ kon bekwamen ⁽⁴²⁾. In hoever men te Kaprijke van een dergelijke methode gebruik maakte, is natuurlijk moeilijk te achterhalen.

Toch kon niet zomaar iedereen onmiddellijk toegang tot het priesterschap krijgen. Een onwettige geboorte, lichamelijke gebreken, wanstaltigheid, het niet bereikt hebben van de vereiste leeftijd, onvoldoende kennis, ketterij in het voorgeslacht, horigheid, het uitoefenen van een niet ontvangen wijding, dit alles waren ‘*irregularia*’ waarvoor dispensatie moest worden verkregen ⁽⁴³⁾. Daarenboven had de priesterkandidaat een wijdingstitel (een ‘*titulus*’) nodig, d.w.z. dat hij samen met de wijding een vaste aanstelling kreeg aan een kerk om daar zijn ambt uit te oefenen als pastoor, kapelaan, koster, scholaster of organist. Een dergelijke wijdingstitel noemde men een ‘*titulus beneficii*’. Was de priester-kandidaat vermogend, dan noemde men zijn wijdingstitel een ‘*titulus patrimonii*’. Uiteindelijk werd er ook gepeild naar de

persoonlijkheid, het gedrag en de godsdienstige kennis van de priester-kandidaat. Werd hij waardig bevonden, dan kwam de bisschop of een afgevaardigde de kruinschering doen en de wijding toedienen.

2. Kaprijke, een parochie met twee portiones

In de voorgaande bladzijden vermeldden we reeds het feit dat er te Kaprijke twee gelijkwaardige pastoors werden aangesteld, die samen de herderlijke taak zouden uitoefenen. Het begin van deze tweevoudige samenwerking blijft een vraagteken: wie tijdens de 17de en 18de eeuw als pastoor te Kaprijke werd aangesteld is echter minder problematisch. Voor de tussenliggende eeuwen (14de tot en met de 16de eeuw) zijn er evenwel meer hiaten dan continue gegevens. Uit de beschikbare archivalia blijkt nochtans zeer duidelijk dat deze samenwerking niet altijd even rimpelloos verliep. Duidelijkheidshalve zullen wij de evolutie van dit dubbel pastoraat chronologisch behandelen.

De 14de en de 15de eeuw blijven voor het grootste deel een gesloten boek. Sporadische vermeldingen van pastoors en kapelanen in de stadsrekeningen leveren ons wel de namen van enkele geestelijken, maar geven ons weinig inzicht in de precieze ambtstermijnen, noch in de onderlinge samenwerking en taakverdeling van de plaatselijke geestelijkheid.

a. Tijdens de 14de eeuw

Voor de 14de eeuw is de informatie minimaal. Wanneer we ons baseren op de gegevens van F. MICHEM, dan zijn er slechts acht namen van Kaprijkse pastoors gekend⁽⁴⁴⁾; in chronologische volgorde waren dit : P. Bruneel, Willem Vernachten, Jean de la Vache alias Walsche, Petrus Andree, Petrus de Furno, Jan de Natsis, Jacob Woesselant en G. Bruneel. Het merendeel van deze namen houdt verband met toevallige vermeldingen, maar geeft weinig of geen inzicht in de duur van hun pastoraat.

b. Tijdens de 15de eeuw

Voor de 15de eeuw ligt de zaak wel iets beter. De bewaard gebleven stadsrekeningen rapporteren nl. financiële tegemoetkoming aan de organist, scholaster en kosten; ook de tussenkomst van de pastoor naar aanleiding van processen, belangrijke politieke gebeurtenissen of het bezoek van hoogwaardigheidsbekleders aan Kaprijke vindt daarin occasioneel zijn weerslag. Een paar voorbeelden mogen dit verduidelijken.

Tijdens Kaprijke-jaarmarkt van het jaar 1429 was Jan van Aerzeele, een priester uit Bassevelde, verwond geraakt door een zekere Andries Scaecke, eveneens een inwoner uit Bassevelde, die na dit voorval de wijk nam naar Aardenburg. Een dergelijk misdrijf kon niet ongestraft blijven en op verzoek van het kapittel van Doornik werd de deken van Aardenburg belast met de aanhouding van de dader om hem vervol-

gens over te leveren in handen van de plaatselijke baljuw. Als gevolg van deze aanslag op de persoon van een geestelijke was over Kaprijke de ces uitgesproken ⁽⁴⁵⁾. Precies naar aanleiding van dit feit vernemen we dat “...heere Luuc van Brakele, andere prochiepape van Capricke vors. ...” naar Doornik zou trekken om “...relaxatie vanden vorn. chesse te gecrighene ende af te doene...” ⁽⁴⁶⁾. Ook op het politieke vlak werd de pastoor af en toe bij de zaak betrokken. Zo vernemen we dat in 1449 de schepenen samen met de pastoor vergaderden en “...de cueren ende privilegien vander stede visenteerden ende verluchten...” ⁽⁴⁷⁾. Dit was trouwens geen uitzondering, want ook in 1452 waren “...meester houden onsen prochiepape ...” en de schepenen met hetzelfde werk bezig ⁽⁴⁸⁾. Na voltooiing van het werk werden de documenten in de koffer opgeborgen en enkele kerkjuwelen eruit weggenomen. Samenwerking tussen geestelijk en wereldlijk gezag was normaal; samenwerking tussen de geestelijke collega’s liep niet altijd van een leien dakje. Zo vernemen we dat in 1460 de wrijvingen tussen de pastoor en één van zijn kapelanen zo erg was, dat de burgerlijke overheid tussenbeide kwam: “...Item omme dieswille dat binnen capricke was onghenouchte gheresen ende daghelicx meer was tusschen de prochiepape van capricke ende eenen capellaen ende de wet dochte ende over mercte datter haet wel af hadde moghen bliven ende omme dit te belettene dachten dat zij de capellaen die de ghemeente dient verlaten zoude ende oorlof gheven omme alle questien ende ghescille af te legghene also ghedaen was omme beter wille. Omme twelcke dezelve capellaen heeft doen daghen kercmeester vande kercke van capricke, shelich gheestmeester insghelicx ende ooc diversche ghuldemeesters omme twelcke de voors. ghedaechde gaven ende deden maken procuracie ende stelden procureur...” ⁽⁴⁹⁾.

Wat de oorzaak van dit geschil was, is uit de bronnen niet te achterhalen.. Uit analoge situaties van latere eeuwen - waarvan de procesbundels bewaard bleven - zou het ons nochtans niet verwonderen dat ook hier financiële aspecten oorzaak waren van het conflict.

De aanstelling van een nieuwe pastoor was uiteraard een heuglijk feit. Bij een dergelijke gebeurtenis werden dan ook de nodige kannen wijn uitgeschonken aan geestelijke en wereldlijke gezagdragers. En dit was zeker het geval toen Paesschier vander Meersch op 10 juli 1469 werd aangesteld als pastoor van de tweede portie en daarbij o.m. bleek dat hij was “...een vander capelle van onsen gheduchten heer...” ⁽⁵⁰⁾. Ook toen Jan van Bussegem op 1 januari 1479 zijn taak als pastoor op zich nam, vloeide de wijn rijkelijk uit de vier kannen die door de stadskas werden betaald ⁽⁵¹⁾. De vermeldingen van geestelijken in de stadsrekeningen laten ons helaas niet toe met zekerheid vast te stellen of er steeds sprake was van een ‘pastoor’. Attributen zoals ‘heer, presbiter, priester, meester’ komen evenzeer aan bod bij geestelijken die er de taak van ‘kapelaan’ waarnamen. Alleen door vergelijking met andere contemporaine bronnen is het soms mogelijk de knoop door te hakken. Een dergelijk probleem stelde zich met de persoon van Joannes Voort die voor het jaar 1499 door de schepenen vergoed werd “...voor zijnen dienst van messe te lesene als commissarissen de leste rekeninghe hoorden...” ⁽⁵²⁾. In deze uitgavepost stond hij gewoon als ‘...her Joannes Foort ...’ vermeld, hetgeen ons niet toelaat hem als ‘pas-

toor' van Kaprijke te betitelen. Een charter uit 1527 neemt echter alle twijfel weg, want daarin lezen wij o.m. : “... *Ten verzoucke van heer Joannes Foort zalegher memorie binnen zijnen levene prochiepape vander eender porcie vander kercke van caprycke...*” (53).

c. Tijdens de 16de eeuw

De 16de eeuw geeft, vergeleken met de vorige twee eeuwen, wel wat meer vaste grond onder de voeten: de stadsrekeningen vertonen minder hiaten en de kerkrekeningen vormen voor de periode 1531-1538, hoe beperkt ook in tijd, een dankbare aanvulling.

Bij het begin van de 16de eeuw was - zoals hierboven reeds werd aangestipt - Joannes Voort, pastoor van de eerste portie. Wie zijn collega-pastoor was, is niet meteen duidelijk. En toch ontbreken geenszins namen van geestelijken! Jacop Moens en Cornelis Moerinc zijn regelmatig terugkerende begrippen in de stadsrekeningen van de vroege 16de eeuw. Was één van hen ‘pastoor’? Of waren zij beiden slechts ‘kapelaan’? Wanneer we ons mogen baseren op de omschrijvingen van het begrip ‘kapelaan’, zoals we dit aantreffen bij P. DECLERCK (54), dan is de taak van deze geestelijken beperkt tot het celebreren van een wel omschreven aantal geestelijke diensten. L. STOCKMAN (55) ziet deze opdracht wel iets ruimer en laat ze ook optreden binnen het kader van het parochiale werk. Mag men, hierbij aansluitend, de activiteiten van een rederijderskamer interpreteren als ‘parochiaal werk’? Die indruk krijgt men inderdaad bij het lezen van het hiernavolgend citaat (56):

“...Item ghesconcken her Jacop Moens ende her cornelis Moerinc midsgaders meer andere jonghers ende ghesellen vander Rethorycque dewelcke speelden een spel ende bedreven ghenouchte ter jeghenwoordicheijt van mijnen heeren den commissarissen ten daghe als men laetsleden de wet vermaecte

... Item ghesconcken beede den prochypapen ende de capellanen omme dat zij ten diveerschen stonden den ghemeen en inzetenen te kennen ghegheven hebben inden stoel omme ter kercken te commene ende prochessie generael te draghene jeghens de haesteghe ende onversiene doot volghende sekere bevelen vanden Vrijen ende elders...”

Rekening houdend met de inhoud van het eerste item, zou men geneigd zijn beide geestelijken te identificeren met de begrippen ‘scholaster’ en ‘organist’, aangezien beide ambten in werkelijkheid ook door priesters werden uitgeoefend. Toch komen deze laatste omschrijvingen in de stadsrekeningen van Kaprijke slechts uitdrukkelijk aan bod vanaf respectievelijk 1562 (57) en 1519 (58).

In 1515 mochten de Kaprijkenaren een nieuwe pastoor verwelkomen: meester Geraard van Liedekerke, “... *prochiepape vander ander porcie van capericke...*” kwam voor het eerst zijn parochianen bezoeken (59). Tijdens dit zelfde jaar was ook een ander geestelijke, Pieter vanden Broucke, te Kaprijke werkzaam; als een merk-

waardig detail vernemen we dat hij 12 ponden parisis ontving “...over Joosken zijnen zone als bedient hebbende tofficie vanden orghele ende dat vanden jare ende St. Jansmesse 1515 begonnende totten jare 1516 ten zelve daghe hendende...” (60).

Precies rond deze tijd bereidde Joannes Hercke, toekomstig pastoor van Kaprijke, zich voor op het priesterschap. Op 28 februari 1512 werd hij aan de universiteit te Leuven ingeschreven en behaalde er het baccalaureaat in de theologie (61). In 1525 treffen wij hem te Kaprijke aan als medepastoor van meester Francois van Helleputte. Naast deze beiden was er ook een Francois Hercke - naar alle waarschijnlijkheid een broer van Joannes - die er de taak van organist uitoefende. Deze Francois was eveneens priester en was samen met Joannes op precies dezelfde dag als student ingeschreven aan de universiteit te Leuven (62). Kwamen zij beiden op hetzelfde ogenblik naar Kaprijke? Die kans bestaat, maar zekerheid hebben we niet. Uit de stadsrekeningen is echter wel af te leiden dat Francois Hercke reeds vanaf 1519 (63) te Kaprijke het orgel bespeelde en die functie bleef uitoefenen tot 1547 (64); terzelfder tijd was hij ook kapelaan, want naast zijn inkomen als organist kreeg hij nog een niet nader omschreven vergoeding : “...Item betaelt her fransoys hercke, presbiter als organist bediendt hebbende tofficie vanden orghele ... boven ander winninghe die hij inde kercke heeft ...” (65).

De dertiger jaren van de 16de eeuw geven ons - wat betreft de kerkelijke archivalia - iets meer zekerheid over de geestelijkheid te Kaprijke. Volgens F. MICHEM (66) was een Jooris vander Beke, pastoor te Kaprijke tijdens de periode 1525-1527 en zou deze overleden zijn in 1538. Uit een fundatie daterend van 24 februari 1539 blijkt inderdaad dat hij het pastoraat te Kaprijke bekleedde, want daarin lezen we dat “...meester Jooris vander beke wilent pastoor deser kercken ...” bij testament bepaalde dat ten eeuwigden dage voor het altaar van Sinte Anna, binnen de kerk van Kaprijke, een gelezen mis zou worden opgedragen en “... ghemerct dat de voornoemde fundateur hier niet begraven en es te ghane ter sepulture van zijnder moeder thende den voorscreven autaar of van zijnen vadere die begraven licht voor den preecstoel of daer ontrent ende aldaer lesen eenen De profundis metter collecte daertoe dienende (67). In 1537 was Jooris vander Beke als pastoor te Geertvliet werkzaam en in die functie kwam hij zijn vroegere Kaprijkse parochianen nog eens een bezoek brengen (68).

In 1531 was meester Christiaan de Boodt blijkbaar de enige pastoor te Kaprijke, want in de kerkrekening van dat bewuste jaar werd hij vermeld als “...prochiepape ende vicegerent vander eender portien...” (69). Hij kreeg daarbij echter wel de hulp van heer Sebastiaen Lonckaert als kapelaan, van heer Francois Hercke als organist en van heer Jacob de Herckere als koster. Zoals hoger reeds vermeld, genoot deze Christiaan de Boodt een universitaire vorming te Leuven (70). Vanaf 1533 kreeg hij het gezelschap van een medepastoor in de persoon van Jan van Hasselt; deze laatste zou geheel zijn verdere loopbaan te Kaprijke verblijven en er overlijden in 1566 (71). In 1545 (of 1546 ?) kwam Cornelis de Heere als nieuwe pastoor zijn intrede doen te Kaprijke (72); aangezien Jan van Hasselt pas in 1566 zou overlijden, is het meer dan waarschijnlijk dat hij als opvolger van Christiaan de Boodt kan beschouwd worden. Zijn verblijf zou echter kortstondig zijn, want in 1548 (of 1549 ?) kwam Joos de

Vroe “...als verus pastor vander eender portie vander kercken deser stede nemende possessie vander zelve cuere...” (73). Ook hem was geen lang verblijf te Kaprijke beschoren, want reeds in 1551 (1552 ?) werd door de schepenen een bode naar Dendermonde afgevaardigd “...ter causen ende omme eenen nieuwen pastoor inde stede van dheer Adriaen Danckaert, preshytre ende pastoor vander eender portie vander zelve kercken binnen zijnen levne...” (74). Deze laatste was nl. overleden en werd opgevolgd door heer Pieter Willaert (75). De Kaprijkenaren kregen werkelijk geen kans om hun pastoor naar waarde te leren schatten. Uit de bewaard gebleven archivalia is niet te achterhalen hoe lang Pieter Willaert als pastoor te Kaprijke fungeerde; in elk geval is zeker dat op het Sint-Jansfeest 1562 Geeraert Sioncke als “...nieu verus pastor inde stede van meester Jan van Hulendonck, overleden erfachtigh pastor ...” werd aangesteld (76). Deze Jan van Hulendonck was m.a.w. een opvolger van Pieter Willaert; het begin van diens pastoraat blijft echter een vraagteken.

De keuze van de nieuwe pastoor liet de parochianen echter niet onberoerd. Die indruk krijgen we althans uit de mededeling dat de baljuw bij de deken van Gent ging aankloppen met het verzoek dat “...hij niemant constitueren en zoude inde stede van meester Jan van Hulendonck overleden pastoir vander eender portie zonder tadvijns ende taccordt vanden ouden pastoir, heer ende wet ende de kerckmeesters vande kercke van Caprijcke...” (77). De zaak bleef blijkbaar aanslepen want op 19 februari 1563 trok de baljuw naar de bisschop van Brugge opdat hij “...deser stede voorzien zoude van eenen goeden souffisanten pastoor in de stede van meester Jan van hulendonck...” (78). De bisschop gaf hem de raad zich te wenden tot de deken van Koksijde en deze te vragen of hij het pastoorschap te Kaprijke wilde aanvaarden. Op 26 februari trok de baljuw, vergezeld van de burgemeester, naar Koksijde en kreeg daar van de deken te horen dat deze binnen de acht dagen zijn beslissing zou meedelen. Uiteindelijk kwam Raphael Janssens in 1563 als opvolger van Jan van Hulendonck (79). Zijn medepastoor Jan van Hasselt was ondertussen een bejaard man geworden en in 1566 overleed hij na 33 jaar lang zijn parochianen in wel en wee te hebben bijgestaan. Traditiegetrouw trok baljuw Daneel Hughe opnieuw naar de bisschop in Brugge met de vraag om een bekwame plaatsvervanger aan te duiden. Ook nu weer wenste de lokale bevolking inspraak. Op 21 januari 1567 trokken de baljuw, schepenen Gheleyn Pit en de griffier naar het bisschoppelijk verblijf met het verzoek als pastoor, heer Jacob Masureel, geboortig van Kaprijke, te willen aanstellen. Het duurde blijkbaar weer te lang, want op 11 februari 1567 trok de baljuw opnieuw naar Brugge met het verzoek dat de bisschop Jacob Masureel zou benoemen tot pastoor van de eerste portie (80). Bij zijn terugkeer kreeg de baljuw een brief mee voor Raphael Janssens, pastoor van de tweede portie, met de mededeling dat de bisschop de daarop volgende zondag een man uit Leuven zou laten komen “...omme te vertooghen ende vercondighen et evangelium vanden daghe bevelende dat men ontbieden zoude den voorn. Masureel omme van ghelycken een sermoen te doen ende te kiezen den bequaemsten...” (81). Of Jacob Masureel inderdaad de beste was, weten wij niet, maar het gezegde ‘Het hemd is nader dan de rok’ indachtig, was het te verwachten dat de Kaprijkenaren iemand uit eigen mudden verkozen boven een vreemdeling. Jacob Masureel nam zijn taak overigens zeer ter

harte: in 1568 was hij niet alleen pastoor van de eerste portie, maar hij nam tevens de zorg voor de school en het kosterschap op zich, toen zowel de scholaster als de koster afwezig waren ⁽⁸²⁾. Het was trouwens geen gemakkelijke tijd voor de pastoor: de nieuwe religie liet meer en meer van zich horen, de beeldstormerij was voorlopig nog aan Kaprijke voorbijgegaan, maar bleef toch een permanente dreiging ⁽⁸³⁾. Naarmate de tijd vorderde, werden de problemen omvangrijker. Zo kreeg Raphael Janssens, zijn medepastoor, vanaf 5 november 1572 ten voorlopigen titel de totale parochiale last te torsen, toen Jacob Masureel wegens gevangenschap niet langer zijn functie kon uitoefenen ⁽⁸⁴⁾. Hoe lang beide pastoors nog te Kaprijke verbleven, is moeilijk vast te stellen; zeker is in elk geval dat Raphael Janssens er in 1578 niet meer was, zoals blijkt uit het hiernavolgend citaat : “...*Item ghevachiert bijden voorn. fransoys Dyerkens, burchmeester ende Jan Pyncke tot Ste Laurens omme aldaer te vernemene naer zeker goet ende juweelen dye men verstont aldaer te zyne, toebehoorende heer Raphael Janssens pastoor gheweest deser stede ende kerkke...*” ⁽⁸⁵⁾.

Niet enkel Kaprijke maar ook een aantal van de omliggende dorpen werden het strijdtoneel voor de katholieke en de protestantse confrontatie. Zowel de stadsrekeningen als de kerkrekeningen ontbreken voor de laatste jaren van de 16de en het begin van de 17de eeuw. Pas vanaf 1606 blijkt de situatie opnieuw min of meer hersteld en hernam het gewone leven zijn gang.

d. Tijdens de 17de en 18de eeuw

De eerste kerkrekening van de 17de eeuw geeft ons het relaas van inkomsten en uitgaven over de jaren 1604 tot en met 1607; de auditie van deze rekening kwam slechts aan bod op 23 juni 1609 ⁽⁸⁶⁾. Wat betreft de pastorale activiteiten, is het overduidelijk dat tijdens de allereerste jaren van de 17de eeuw Kaprijke door verschillende geestelijken werd bediend. Zo vernemen wij o.m. dat Jacobus Symonis, pastoor van Watervliet, Jooris Stevens, pastoor van een niet nader genoemde parochie en de pastoor van Rupelmonde voor enkele occasionele goddelijke diensten instonden ⁽⁸⁷⁾. Pas vanaf 1608 beschikte Kaprijke opnieuw over twee pastoors: Martinus Willecomme, een augustijn uit Brugge, werd aangesteld op 21 augustus 1608 ⁽⁸⁸⁾ en Franciscus Mascet, eveneens een augustijner monnik, op 4 oktober van het zelfde jaar ⁽⁸⁹⁾. In de kerkrekening die in auditie kwam op 22 september 1610 werd bij de presentatie deze laatste nog als pastoor van Kaprijke vernoemd ⁽⁹⁰⁾; in de rekening over de jaren 1610 en 1611 lezen we echter: “...*Item betaelt Meester Jacob vanden bossche, deken ende pastoor in eecloo van diversche diensten bij hem gedaen als dese kercke sonder pastoor was naer tvertreck van heer franchoys Macet...*” ⁽⁹¹⁾. Hieruit blijkt dat Francois Mascet mogelijk reeds in 1610, maar toch zeker in 1611 uit Kaprijke verdween en dat dit met zijn collega Marten Willecomme nog vroeger het geval was.

In 1611 mocht Kaprijke meester Baltasar Casier als nieuwe pastoor verwelkomen. Niet enkel de zielzorg maar ook de restauratie van het vervallen kerkgebouw eisten

zijn volle aandacht op. Daarnaast werd heel wat tijd besteed aan het wekelijks celebreren van een mis ter ere van het H. Sakrament en van O.-L.-Vrouw, het opdragen van de missen uit de fundatiën, de dienst van 19 octaven gefundeerd in de kerk van Kaprijke, het zingen van het lof en het prediken van het lijdensverhaal op Palmzondag, Goede Vrijdag en Pasen ⁽⁹²⁾. De enige hulp die hij daarbij kreeg, kwam van zijn kapelaan Philips de Jaghere. Was het de zware last die hij moest torsen, of was het zijn leeftijd? Over geen van beide kunnen we ons uitspreken, maar toch overleed Baltasar Casier vòòr 29 december 1616. In de kerkrekening die in auditie kwam op laatstgenoemde datum lezen we namelijk : “...Betaelt aen heer ende meester Baltasar Casier mitsgaeders heer ende meester Jaques Fretz nu jegenwordich pastoor deser stede van gedaen ende gecelebreert te hebben...” ⁽⁹³⁾. Bovendien vermeldt de kerkrekening over het jaar 1618 een vergoeding voor de kosten van Kaprijke die samen met pastoor Jaques Fret naar Brugge trok “...omme te commen in onderrekeninghe met dhoirs van de voornoemde meester Baltasar Casier...” ⁽⁹⁴⁾.

Zijn opvolger Jacobus Fret was evenmin een lang verblijf te Kaprijke weggelegd: ten vroegste in 1616 in Kaprijke aangekomen, verdween hij reeds in 1618, want in de kerkrekening over het jaar 1619 is slechts van één pastoor sprake, met name heer Antonius Cousijn, die hem als pastoor van de eerste portie opvolgde ⁽⁹⁵⁾.

Met de figuur van Antonius Cousijn wordt het opvolgen van de respectieve pastoors van Kaprijke heel wat makkelijker. Volgens de gegevens van F. MICHEM ⁽⁹⁶⁾ werd Antonius Cousijn geboren te Gent in het jaar 1590 en priester gewijd in zijn geboortestad op 1 juni 1613. Op 30 mei 1618 - hij was pas 28 jaar - werd hij als pastoor van de eerste portie te Kaprijke aangesteld ⁽⁹⁷⁾. De sporen van de voorbije godsdiensttroebelen en militaire gebeurtenissen waren ver uitgewist en ook de restauratie van het kerkgebouw was reeds ver gevorderd. In de toenmalige kerk was er een kapel, toegewijd aan St.-Jacob en een tweede, toegewijd aan St.-Sebastiaan; in deze laatste konden de leden van het St.-Sebastiaansgilde hun patroonheilige vereeren. Deze kapel was nog niet volledig afgewerkt en bood zelfs geen gelegenheid om daar de godsdienstoefeningen te laten gebeuren. Het was dan ook naar aanleiding van deze situatie dat de bisschop van Brugge besliste “...dat den dienst ende vergaderinghe vant voors. ghulden bij provisie ghedaen sal worden inde St. Jacopscapelle tot anderstont dat duer het opmaecken vande voorkercke de voors. capelle van Ste Sebastiaen sal bequaem ghemaect sijn tot ghebruyck als vooren, consenterende bij desen dat alsulcke ciraet ende ornamenten die de selve guldebroeders inde voors. capelle van Ste Jacops doen sullen deselve vermoghen sullen te transportereren naer huerlieder capelle die gerepareert sijn als voorseit is ...” ⁽⁹⁸⁾.

Op 2 juni 1619 kwam de bisschop in hoogst eigen persoon naar Kaprijke en wijdde bij die gelegenheid het hoogaltaar, toegewijd aan O.-L.-Vrouw en het linker zijaltaar, toegewijd aan St.-Jacobus ⁽⁹⁹⁾. Niet enkel de kerk maar ook de pastorie, dicht bij de kerk gelegen, had zwaar geleden onder de troebelen van het einde van de 16de eeuw. In werkelijkheid was het pastoorshuis onbewoonbaar geworden en de kerkfabrick had dan ook beslist aan de pastoor een andere woning, ook eigendom van de

't magistraet ende ghemeente aldaer toegheseyt te gheven) het innecommen vande tweede vacherende portie pastorale vande voorn. stede..." (101). Het verzoek werd ingewilligd en op 8 juli 1633 werd Gillis Lantschoot, een augustijner monnik, aangesteld als pastoor van de tweede portie (102). Het gezegde *'Twee zielen in één zak'* ging zeker niet op in het geval van deze beide pastoors, want op 2 mei 1635 vroeg Gillis Lantschoot aan de bisschop om te kunnen beschikken over een eigen kelk *"...omme te schauwen veel gheschillen ieghens heer Anthonis Cousijn..."* (103). Een nieuwe zilveren kelk ter waarde van 14 ponden groten courant werd door de kerkmeesters besteld en betaald.

De politieke situatie tijdens de dertiger jaren van de 17de eeuw was trouwens ook niet van die aard om alles rustig te laten verlopen. Voor Gillis Lantschoot was dit zeker niet het geval, want vanaf 19 februari 1636 zat hij gedurende 9 à 10 maanden gevangen te Aardenburg (104). Gedaan dus met de vergoeding voor het celebreren van missen te Kaprijke; toch meende hij aanspraak te kunnen maken op een vergoeding voor wat hij moest ontberen door zijn gevangenschap en hij richtte in die zin dan ook op 23 oktober 1636 een verzoekschrift tot de bisschop van Brugge (105). Of het al dan niet aan die periode van hechtenis te wijten was, kan moeilijk uitgemakt worden; één zaak is zeker: Gillis Lantschoot was achteraf zeker geen zachtzinnig man. Die indruk krijgen wij althans bij *"...de clachte ghedaen nopende seker calcoenen die men seght onbehoorlick opgehouden ende doot ghesmeten te wesen bij heer Gillis Lantschot, pastor van de tweede portie in Caprycke..."* (106). Om deze zaak niet direct voor de rechtbank te laten verschijnen, werd aan heer Guillaeme van Houcke, pastoor van Watervliet en deken van de christenheid Aardenburg, de opdracht gegeven om de zaak te onderzoeken. Toen deze achteraf bij de bisschop verslag uitbracht, besliste deze laatste op 1 oktober 1639, N. Mastelain, prior van de abdij van Zevenbergen - in wiens klooster Gillis geprotest was - van de zaak op de hoogte te brengen, opdat deze de zich op zijn minst eigenaardig gedragende pastoor zou interpellieren (107). Veel last zou Gillis zijn omgeving niet meer berokkenen, want op 26 januari 1640 overleed hij en werd hij begraven in de abdij van den Eeckhaute te Brugge (108). Uit het sterfhuis van Gillis Lantschoot werden 50 gulden betaald aan de kerkfabriek van Kaprijke *"...daermede betaelende de casule ende albe daer tdoode lichaam vanden voorn. heere Gillis mede begraven is..."* (109).

Het duurde wel even vooraleer de vacante plaats van Gillis Lantschoot werd ingenomen. Pas op 25 september 1640 was zijn plaatsvervanger, Cornelis Courtois als pastoor van de tweede portie te Kaprijke actief (110).

Wanneer we ons mogen baseren op de bewaard gebleven archivalia, dan is de periode 1640-1656 voor de beide pastoors een tijd van samenwerking en rust geweest; geen enkel opzienbarend geschil vond zijn neerslag in de kerkrekeningen. Naast de gewone zielzorg en het celebreren van goddelijke diensten werd ook aandacht besteed aan de verdere uitrusting van het kerkmeubilair. Zo werd op 22 januari 1653 bij meester Leenaert Keerchhof, zilversmid te Gent, een remonstrans besteld *"...weghende een hondert ende thien honsen silver IX sch. iii groten permissieghelt*

ijder onse midtsg. voor tgelas daertoe ghebruyckt XVII sch. gr. ende voor tvergulden van tmaensel met het Ingelhoofd VIII sch. gr. voor tfansoeij jeghens ii sch. iiii gr. dhonse tsaemen bedraeghende 64-19-2 ponden groten" (111). Een dergelijk bedrag was zeker niet gering ten opzichte van de jaarlijkse inkomsten van de kerk en het was dan ook voor het overgrote deel aan de vrijgevigheid van de plaatselijke bevolking te danken dat deze aankoop kon geschieden. De beide pastoors schonken elk een bedrag van 3 ponden 6 schellingen 8 groten; Lieven de Causmaecker, gewezen kerkmeester, schonk 11 ponden gr. en Jan de Pape fs Christiaan beet de spits af met een gift van 16 ponden groten. De kerkfabriek zelf kon natuurlijk ook niet achterblijven en uit de kerkschaal en deze van O.-L.-Vrouw werd een bedrag van 14-16-10 ponden groten gereserveerd; het resterende tekort om de remonstrans volledig af te betalen werd "*...ghegheven ende gejoint hyde dyveersche ander goede lieden ...*" (112).

Niet enkel kleine voorwerpen voor de liturgische eredienst, maar ook grote ontwerpen zoals een nieuw hoogaltaar in het koor en het marbreren van het O.-L.-Vrouwen Sint-Sebastiaansaltaar vonden in de jaren 1651-52 een begin van uitvoering. Eenmaal het werk voltooid, ging Anthonis Cousijn op 18 november 1656 voor goed te ruste; zijn lichaam werd in de kerk van Kaprijke begraven (113).

Pastoor Cornelis Courtois stond weer alleen voor het pastorale werk; zijn kapelaan, Jan de Maekere, nam uiteraard wel een deel van het werk voor zijn rekening. Uitkijken naar een tweede pastorale helper was echter geboden en op 17 november 1657 kwamen Cornelis Courtois, pastoor van de eerste portie en Florentius van Mildert, de toekomstige pastoor van de tweede portie naar Maldegem, om samen met meester Jan Baptiste vanden Zijpe, kanunnik van St.-Donaas, een akkoord af te sluiten dat hun zou toelaten "*... in vrintschap ende goede correspondentie te leven...*" (114). Vooreerst werd overeengekomen dat Florentius van Mildert zijn inkomsten als pastoor van de tweede portie zou kunnen genieten vanaf 2 februari 1658. Aangezien de pastoors van Kaprijke tevens verantwoordelijk waren voor de bediening van de parochie St.-Jan-in-Eremo, zou de opbrengst van deze functie fifty-fifty verdeeld worden. Rekening houdend met het feit dat Cornelis Courtois de oudste van hen beiden was, kreeg hij uit de inkomsten van het nomaal tiende jaarlijks vooraf 40 gulden. Deze laatste regeling zou ook van kracht blijven voor de latere opvolgers van beide pastoors (115).

Wat waarschijnlijk weinigen verwachtten, gebeurde: op 15 januari 1661 overleed Florentius van Mildert (116) en opnieuw was het wachten geblazen op de komst van een zoveelste plaatsvervanger. Een precieze datum kan hier niet vooropgesteld worden, maar uit de kerkrekening over de jaren 1661-62 (117) blijkt dat de nieuwkomer, heer en meester Joannes Paternoster, over beide jaren vergoed werd.

De zestiger jaren van de 17de eeuw waren voor Kaprijke een periode van intense activiteit. Reeds in 1663 was het gloednieuwe stadhuis praktisch klaar en tijdens dezelfde en ook volgende jaren was ook het kerkgebouw als een bijenkorf waarin het gonsde van een ongeziene bedrijvigheid: een nieuw tabernakel voor het hoogaltaar, een voet voor het Sint-Sebastiaansaltaar, de levering van een altaar voor de H. Anna (1661-62) en het opstellen van een nieuwe preekstoel binnen de periode 1665-

67, waren even zoveel bewijzen voor een totaal vernieuwd kerkinterieur (¹¹⁸). En helaas zouden al deze inspanningen niet naar waarde worden beloond. Met een oorlogszuchtige koning Lodewijk XIV stonden we immers aan de vooravond van een politiek zeer ongunstige tijd. Dit ondervond pastoor Cornelis Courtois aan den lijve toen hij op 15 september 1666 te Sint-Jan-in-Eremo bezig was met het celebreren van een mis en rond de middag door een groep van ongeveer een 100-tal soldaten gevangen werd genomen en naar een fort bij Gent werd gebracht waar hij tijdelijk werd opgesloten (¹¹⁹). Zijn collega-pastoor, Joannes Paternoster, werd de ellende van de vele verdere oorlogsjaren bespaard; op 24 november 1669 werd hij met de hoogste dienst te Kaprijke begraven (¹²⁰). En weer zat Cornelis Courtois zonder medepastoor. Gelukkig voor hem duurde het niet al te lang vòòr zijn plaatsvervanger, heer en meester Joannes van Cauwenberghe, de taak kwam overnemen; bij de auditie van de kerkrekening op 2 oktober 1670 stond zijn naam als pastoor van Kaprijke reeds vermeld (¹²¹). Ook Cornelis Courtois bleef als pastoor zijn ambt waarnemen; zo vernemen wij dat hij rond Pasen 1670 met zijn collega instond voor het prediken van het lijdensverhaal van Christus (¹²²).

Met het begin van de zeventiger jaren begon een fase waarin het dubbel pastoor-schap in vraag werd gesteld en meer bepaald door de lokale geestelijkheid zelf (¹²³). Op 6 oktober 1671 dienden Cornelis Courtois en Joannes van Cauwenberghe bij de bisschop van Brugge een verzoekschrift in, waarbij zij de bisschop verzochten *"...ghedient te wesen tot meerder dienste van het ghemeente deselve hunne pastorijen te samen te voeghen oft een vande twee te amortiseren naer de doot vanden eersten overledene volghens het consent van Syne Hoochweerdicheyt den Bischoep van Doornicke duertoe ghedraghen..."* (¹²⁴). Hierop antwoordde deze dat de tekst van dit verzoek eerst moest worden getoond aan de landdeken van de christenheid Aardenburg, aan de magistraat en aan de heer van Kaprijke, om aan deze instanties toe te laten daarover hun eigen opinie naarvoor te brengen. Deze laatsten verklaarden dat zij - alvorens hun mening uit te spreken - eerst enkele notabelen van ter plaatse wilden horen. Toen dit uiteindelijk gebeurd was, kwam een duidelijk en ondubbelzinnig negatief antwoord en daartoe voerden zij heel wat argumenten aan (¹²⁵).

Vooreerst dat *"...sijlieden van alle aude ende immemoriale tijden binnen de voorn. stede van Caprijcke ghehadt hebben twee pastoors tot den dienst van het ghemeente..."*

Vervolgens dat indien het verzoek van de pastoors zou worden toegestaan *"...daer vuytte soudent sprutten diverssche inconvenienten die moeten worden gheeviteert ende namentlyck dat soo wanneer binnen tselve Caprycke maer eenen pastoir en soude wesen, ende de plaetse vanden anderen worden ghesupprimeert met d'erecctie van eenen cappelaen, den selven pastoir alleene meester soude blijven ende den selven cappelaen staen onder sijn commande ..."* Een dergelijke situatie zou voor gevolg hebben dat de pastoor alleen dié taken zou verrichten die hij goed vond en de zwaarste lasten overlaten aan de kapelaan. Het feit dat beide pastoors voor een dergelijke wijziging akkoord gingen, was voor de heer van Kaprijke geen argument;

Kroontje voor het beeld van O.-L.-Vrouw (Gift van pastoor Antonius Cousijn, 1647)

(Foto R. Buyck)

kerk, toe te kennen. Een ideale oplossing bleek dit evenwel niet te zijn, want op 6 maart 1630 werd door de pastoor, de kerkmeesters en de magistraat bij de bisschop een verzoekschrift ingediend “...verclaerende hoe den heer pastor is woonende in een huys competerende de fabrycke vande kercke, staende int middel vande marckt aldaer, door dien thuys vande pastorie teenemaal door d’ Oorloghe was gheruineert ende alsoo sij bevinden tselve seer ongherievich te wesen voor den heere pastor ende dat tzelve huys beter dient tot een wynckel ofte taveerne, versoecken consent omme tzelve te moghen vercoopen ende met de penninghen daervan procederende wederomme op te maecken het oude pastoorshuys staende op veel bequaemer plaetse...” (100). De pastoor was weliswaar nog een jonge kracht, maar toch bleek de parochiale zorg een zware klus. Dit was ook de mening van zijn parochianen en op 8 juli 1633 vroegen zij de bisschop om een tweede pastoor te benoemen die hem zou helpen om “...tlast vande parochiaenen vande zelve stede ende vrijhede te dienen ende bij te staen in de voorseyde administratie van de Heylighe Sacramenten als den heere pasteur belet is, ofte alsment aen hem versoucken sal ende oock te celebreren alle Sondaeghe ende Heylichdaeghe de vrouchmesse ende voor ofte naer de zelve te predicken het woordt Godts ende naer den noene de ionckheijt te catechiseren ende voorts binnen de weke alle de messen te doene ter ontlastijnghe vande fondatien vande diensten staende tot laste vanden capellaen volghende de reductie bij ons voorzaeten gedaen, hem toelegghende (boven de twintich ponden groten tsiaers bij

wat, indien hun opvolgers niet goed met elkaar overweg konden? Hij was trouwens van mening dat dit verzoek van beide pastoors niet het gevolg was van hun uitzonderlijke ijver om hun evennaaste goed te kunnen dienen, maar wel “... *hunnen eijghen intrest opdat het incommen van beede deselve pastorien soude volghen aenden langstlevenden van hemlieden, daervan alleene ghededuceert eenen cleenen bylegh voor eenen cappelaen om soberlyck te connen leven ...*” (126). Volgens Franchois van Seclyn, heer van Kaprijke, zouden de parochianen met een dergelijke wijziging niet gebaat zijn. In het verleden was trouwens reeds een identiek verzoek door wijlent bisschop Haudion van de hand gewezen.

Uiteindelijk was de heer van Kaprijke ook van mening dat als ‘onderpastoor’ meestal jonge priesters werden aangeduid, kersvers van de universiteit komend en onervaren in de taak die hen wachtte.

Met een dergelijke reactie waren de pastoors natuurlijk niet gediend en hun antwoord liet dan ook niet lang op zich wachten (127). Primo stond het de bisschop als opperste gezagdrager binnen zijn diocees vrij om regelingen te treffen, ook wanneer die zagezegd in strijd waren met een gevestigde traditie.

Secundo was één van de beide pastoors steeds verbonden met de parochie St.-Jan-in-Eremo, waardoor in werkelijkheid slechts één pastoor permanent ter beschikking stond voor de inwoners van Kaprijke. Wanneer zij echter de bediening van St.-Jan-in-Eremo lieten vallen, dan zouden er voor Kaprijke steeds twee geestelijken - een pastoor en een onderpastoor- beschikbaar zijn, zelfs wanneer één van beiden “...*waere gheoccupeert met de hoochmisse, sermoen ofte anderen goddelycken dienst twelck alsnu niet en can gheschieden omme dies dat den eenen vande twee heeren pastoors is altyt gheengageert aende serviture van Sinte Jans in Eremo ...*” (128).

Op de aantijging dat een pastoor baas zou spelen over zijn onderpastoor en alleen zou doen wat hem goed leek, replikeerden de pastoors dat ook een geestelijke zijn geweten moest onderzoeken en als hij tekort schoot, dan ook door zijn oversten zou terecht gewezen worden. Wat hen eigenlijk het meest dwars zat, was de beschuldiging dat deze unie van de twee porties uit louter eigenbelang gebeurde. Dit was - althans volgens hen - totaal uit de lucht gegrepen.

Vooreerst was het volstrekt niet zeker dat de beide pastoors in Kaprijke zouden blijven - een promotie was immers niet denkbeeldig. Secundo zou het kunnen gebeuren dat zij beiden kort na elkaar stierven en tertio dat de gewenste unie zowel voor de ene als voor de andere slechts korte tijd zou duren, daar waar de voordelen voor de parochianen een blijvend karakter vertoonden. Tenslotte weerlegden zij ook de aantijging van een te lage vergoeding voor de onderpastoor, want het zou aan de bisschop worden overgelaten om te bepalen wat het inkomen van deze laatste zou zijn. Wie dacht dat daarmee de zaak rond was, oordeelde verkeerd. De heer van Kaprijke legde zich niet neer bij de weerlegging door de lokale geestelijkheid, maar trok opnieuw alle registers open in verband met het eigenbelang, waarbij hij betoogde dat “...*tselve versouck nerghens op en wort ghepretexeert dan op het particulier intrest ende krijghelachticheyt midtsgaders het ghemack van den tweeden heesschere, die is in het fleur van sijne jaeren, ende alsoo naer alle apparentie den eersten heesschere staet te overleven, soo dat dit voorstel niet en gheschiet propter Christum sed prop-*

ter Lazarum..." (129). Evenzeer meende hij dat men niet zo maar een voorrecht dat reeds eeuwen van toepassing was, kon annuleren. Daarenboven roerde hij ook de godsdienstige trom toen hij beweerde dat *"...de incorporatie ofte unie van beide de voorseyde pastorien maer en soude strecken tot grootte verminderinghe ende misachtinghe van godtsdiensticheyt, als teenemael seker ende bij daeghelyckxsche experientie te bevindten synde dat de kercken anderssins ghefrequenteert ende den dienst aldaer oock andersins vereert wort soo wanneer die ghedaen wort ende de sermoenen gheschieden bij eenen pasteur in wetenschap ende praticque wel ervaren, dan als al hetselve ghedaen wort bij eenen jonghen ende onervaren cappellaen ofte onderpasteur..."*

Tenslotte vond de heer van Kaprijke het zeker niet aanvaardbaar dat een dergelijke unie zou gebeuren op de veronderstelling dat het inkomen van de beide geestelijken onvoldoende zou zijn. Een overzicht van de pastorale inkomsten, opgemaakt door Joannes van Cauwenberghe, maakte nl. duidelijk dat beide pastoors beschikten over een gezamenlijk jaarlijks inkomen van 185 ponden groten Vlaams (130). Een dergelijk inkomen kon volgens de heer van Kaprijke niet onvoldoende zijn.

Dit bleek vooreerst reeds uit het feit dat in het verleden geen enkele pastoor zich daarover beklaagd had. Wel integendeel ! Cornelis Courtois had geen of zeer weinig eigendommen geërfd en toch had hij *"...achterghelaeten merckelycke goederen ende vele contante pennynghen, nemaer daerenboven oock in sijn leven continuelyck ... onderhouden ende doen studeeren eenighe van sijn vrienden, teecken evident dat het jaerlyckx incommen vande voors. pastorien meer dan souffisant is tot onderhauw vande selve pastoren..."* (131). De heer van Kaprijke was er trouwens vast van overtuigd dat het bedrag van 185 ponden groten Vlaams niet aan de realiteit beantwoordde. Uit een zeer nauwkeurige telling van het aantal inwoners in 1671 (132) bleek dat er toen 2017 personen in Kaprijke woonden en hieruit meende hij te kunnen afleiden dat de casuele inkomsten die pastoor van Cauwenberghe op 50 ponden had geraamd, in werkelijkheid veel hoger lagen. Die pastoor had trouwens nog verzuimd de opbrengst van hun pastorale taak in St.-Jan-in-Eremo te vermelden, hetgeen jaarlijks ongeveer 150 ponden groten opleverde.

Niettegenstaande expliciete documenten ontbreken, wees de situatie in de jaren na 1675 op een behoud van het dubbel pastoraat te Kaprijke. Zeer soepel zal de samenwerking tussen pastoor van Cauwenberghe en het burgerlijk gezag, na dit proces, wel niet geweest zijn, want in hetzelfde jaar 1675 rezen opnieuw moeilijkheden toen de pastoor weigerde om kerkelijke documenten - die hij zelf wilde bewaren - in de archiefkoffer te deponeren (133).

Het overlijden van pastoor Cornelis Courtois is niet nauwkeurig vast te stellen : de registratie van de overlijdens is voor de periode 1674-80 niet bewaard gebleven, zodat precieze gegevens ontbreken; vergelijking met andere archiefbronnen laat echter toe met zekerheid te bepalen dat Cornelis Courtois reeds overleden was vóór 12 juni 1675 (134) : op die datum werd nl. een concursus uitgeschreven voor een vacan-

te pastorie te Kaprijke. Van de 8 kandidaten die naar deze plaats dongen, werd op 14 september Jacobus De Vriendt als nieuwe pastoor benoemd (¹³⁵). De pas benoemde was nog zeer jong, aangezien hij nader omschreven werd als 'diaken en beursstudent'. Was hij bedoeld als een overgangsfiguur? Of was hij misschien overleden vòòr 1680? Zeker is in elk geval dat hij pastoor was te Kaprijke in 1677 (¹³⁶) en dat vanaf de auditie van de kerkrekening, gedateerd 12 december 1678, als pastoors van Kaprijke vermeld werden: Joannes van Cauwenberghe en Balduinus de Heere (¹³⁷). Schijnbaar verliep de samenwerking tussen deze beiden zonder veel problemen, want geen enkel document maakt tijdens de periode 1678-88 melding over welk conflict ook; in dit laatste jaar werd Joannes van Cauwenberghe begraven op 10 juli en dit met de hoogste dienst (¹³⁸).

En het leven ging weer zijn gewone gang. De ene zijn dood, is de ander zijn brood, zegt het spreekwoord. Ook voor een vacante pastoorsbetrekking gold deze regel en na het uitschrijven van een concursus kwam Jan Baptiste van Lokeren, pastoor van Wingene, als eerste uit de bus (¹³⁹). De nieuwe plaats werd dan ook op 4 december 1688 aan hem toegekend (¹⁴⁰). Wat ook de ware reden moge geweest zijn, feit is dat Jan Baptiste van Lokeren permuteerde met Maximiliaen van Beversluys om in Wingene te kunnen blijven (¹⁴¹) en op 24 januari 1689 werd aan deze laatste de pastorie van Kaprijke toegewezen (¹⁴²).

Een bewijs dat men heel wat zaken achter de schermen regelde, werd eens te meer duidelijk naar aanleiding van deze vacature. Op 17 september 1688 had de bisschop van Brugge aan het kapittel van Doornik een brief geschreven, waarin hij meedeelde dat hij de openstaande betrekking wilde toekennen aan de overlevende medepastoor Balduinus de Heere, omdat "*...la cure semble indivisible et que le dit pasteur presente de tenir un vicepasteur à ses fraix...*" (¹⁴³). Bij het lezen van een dergelijke uitspraak kan men zich moeilijk van de indruk ontdoen dat de heer van Kaprijke wel niet zo ver van de waarheid was, toen hij enkele jaren te voren beweerde dat de 'unie van de pastorien' uit louter eigenbelang gebeurde. Maar de bisschop had pech! De brief kwam een dag te laat aan en de keuze was reeds gevallen op Jan Baptiste van Lokeren. Na de permutatie met Maximiliaen van Beversluys beschikte Kaprijke nu opnieuw over twee pastoors.

Met deze nieuwkomer kreeg Kaprijke een 29 jaar jonge en bekwame geestelijke (¹⁴⁴); zijn medepastoor was precies 30 jaar ouder en kon een jeugdige kracht best gebruiken. Toch besliste het lot ook hier onverwacht: op 4 maart 1695 overleed Maximiliaen op de leeftijd van 35 jaar (¹⁴⁵); tegen alle traditie in werd het dode lichaam processiegewijs rond de kerk en het kerkhof gedragen en deze nieuwigheid was -zoals bleek uit de registratie van het overlijden- bepaald tegen de zin van de oudere pastoor Balduinus Dheere (¹⁴⁶).

Reeds op 15 maart werd een concursus uitgeschreven voor de vacante plaats; Carolus Robijn, pastoor in Uitkerke, kwam als eerste van een reeks van 26 kandidaten uit de bus en werd aangesteld als opvolger van Maximiliaen van Beversluys (¹⁴⁷). Hij was zeker niet meer van de jongsten, want geboren te Brugge in 1640,

was hij reeds 55 jaar oud. Samen met zijn nog oudere collega ging hij een politiek benarde periode tegemoet. De Spaanse Successieoorlog (1700-1713) stond voor de deur en ook tijdens de laatste jaren van de 17de eeuw waren inlegeringen van vreemde troepen geen uitzondering. De financiële gevolgen van dergelijke toestanden lieten zich ook voelen in de inkomsten van de kerk. Zo lezen wij in de kerkrekening over de jaren 1696-97 : “...Item 23-19-9 ponden groten ... laeten valideren aen alle de pachters vande kerckelanden soo ter causen vande contributien, logementen van soldaeten als leveryinghe van fouragie ende andere swaere ende excessi-ve lasten...” (148). En de situatie werd er niet beter op bij het begin van de 18de eeuw. Hollandse troepen werden in garnizoen geplaatst in Benthille, waardoor de pachtopbrengst van het kerkland terugviel op 2/3 van het totaal (149). In 1703 was te Kaprijke zelfs geen enkele geïnteresseerde komen opdagen voor de verpachting van de jaarmarktrechten (150).

En weer verloor pastoor de Heere een vertrouwde medewerker: op 20 februari 1708 overleed Carolus Robijn na ongeveer 13 jaar lang zijn herderlijke taak te hebben uitgeoefend (151). In zijn testament van 6 februari 1708 (152) voorzag hij een eeuwig jaargetijde tot last van de kerk van Kaprijke met uitdeling van een zak brood aan de arme lieden en 24 oortjes aan diegenen die ten offer zouden komen. De begrafenis zou gebeuren met de hoogste dienst en rond zijn lijkbaar moesten 12 kaarsen branden. Ook de plaats waar zijn lichaam zou rusten, werd duidelijk omschreven : “... mijn graf wil ick hebben binnen de communiebanck tusschen den muer ende den trap vanden autaar aende sijde van het Evangelie met eenen serck van 10-0-0 ponden groten courant ...” (153). Zorg voor zijn eigen zielezaligheid ging gepaard met gulle vrijgevigheid voor collega's en vroegere medewerkers:

“... Ick gheve oock aen bailliu, burghmeestere, schepenen ende greffier 20 guldens naer mijn begravynghen te vertheiren in het stadthuys; aen de Ghilde vanden Soeten Naeme Jesus 15 guldens in de Croone; aen de ghebuerte van Sinte Sebastiaen 15 guldens in het stadthuys; tot mijn begraevynghen sullen gheroopen worden boven den heere lantdeken ende heer Balduinus de Heere, de heeren pastors van Ste Laureyns, van Sinte Jans, vanden Audeman, van Watervliet, den pater Spinosa, van Lembeecke ende van Oostwynckel dewelcke daernaer in de kamer van tsterthuys eerlick sullen worden ghetracteert...” (154). Tenslotte zouden ook 200 missen gelezen worden bij de paters recollecten te Ecklo.

Reeds op 18 maart 1708 werd Reinier Vorst als opvolger van Carolus Robijn door de bisschop aangesteld (155). De nieuwkomer was pas 32 jaar en was waarschijnlijk zeer welkom bij zijn 78 jaar oude medepastoor. Werk was er voldoende aan de winkel en ook aan het kerkgebouw moest wel altijd iets hersteld worden. Zo zien wij dat op 28 april 1712 de twee wijzers van de kerktoren dringend moesten worden gerestaureerd “... miids deselve heel duyster ende qualyck meer siendelyck en zijn ende alsoo aen de inwoonders ende passanten gheenen dienst en doen ... ende oock de clockveijnsters met bert behoorelyck te doen maecken, repareren ende verwen tot conservatie vande voors. wijzers, belfort ende solder inden torren...” (156). Kort tevoren had pastoor Vorst ook met de heer van Kaprijke onderhandeld over de moge-

lijkheid om een doksaal en orgel in de kerk te laten installeren. Na ruggespraak met de magistraat van Kaprijke werd besloten de nodige penningen te halen uit de inkomsten van het altaar van O.-L.-Vrouw, aangezien deze gelden toch niet werden gebruikt en evenmin inrest opbrachten. Midden al deze materiële zorgen naderde stilaan het einde voor pastoor Balduinus de Heere. Op 28 mei 1712 legde hij zich voor altijd ter ruste, na 33 jaar lang het komen en gaan van zijn parochianen te hebben gevolgd (¹⁵⁷). Evenals zijn vorige ambtsgeenoot stelde ook hij een testament op, gedateerd 23 oktober 1709 (¹⁵⁸). Naar het voorbeeld van Carolus Robijn noteerde hij : “... *mijn graf wil ick hebben binnen de communiebanck van den hooghen autaeer tusschen de sepulturen van heer Carolus Robijn, mijnen lieven confreere ende heer Anthonis Cousyn met eenen sarck van acht ofte neghen ponden gr. gelick is den sarck van heer ende meester Carolus Robijn...*” (¹⁵⁹).

Met de persoon van Reinier Vorst begon een tweede fase van conflicten in verband met het dubbel pastoorschap.

Na het overlijden van Balduinus de Heere was Reinier Vorst de enige dienstdoende pastoor. Nicolaas Herby stond hem als ‘*presbiter*’ in zijn taak ter zijde en het was precies deze situatie die bij de parochiale bevolking kwaad bloed zette. Een omstandige uiteenzetting over het ontstaan en de exacte aard van de tweespalt is uit de documenten niet te achterhalen. Toch wordt zoveel duidelijk dat pastoor Vorst van de politieke troebelen en een vacante bisschoppelijke zetel gebruik had gemaakt om stilzwijgend ook de tweede pastorale functie in te palmen en N. Herby slechts als ‘*onderpastoor*’ te vergoeden, zonder hierbij ook maar enigszins de burgerlijke overheid te raadplegen. Veel erger nog was de vaststelling dat de vele gefundeerde diensten weken en maanden werden uitgesteld omdat pastoor Vorst ze allemaal zelf wou celebreren en als enige pastoor dit niet aankon. Op 20 mei 1715 werd dan ook door de grote gelanden en de notabelen een verzoekschrift aan de heer van Kaprijke opgesteld, waarin zij onomwonden verklaarden dat “...*maer eenen pastor hebbende en siet men niet dan confusien ende jalousien jeghens den priester bedienende de voornoemde vacante pastorije ende waer het inde macht van hem pastoor alleene men ghelooft niet eens ofte hij soude hem deporteren emmers de confusie diemen daerdoor daeghelyx siet ende hoort is soo groot dat men beschaempt is daervan alhier explicatie te doen int particulier terwijlent ieder vande opset men daervan is gheinformeert ende niet en streckt tot stichtynghe vanden ghemeente maer in teghendeel tot alle confusie...*” (¹⁶⁰). Zij vroegen dan ook dat de heer van Kaprijke, samen met de magistraat, er zou willen voor zorgen dat een tweede pastoor werd aangesteld. Niet minder dan 82 personen ondertekenden dit schrijven. Reeds op 4 juni 1715 werd door de heer van Kaprijke een schrijven gericht aan het bisdom waarin duidelijk naarvoor komt dat het primo, niet boterde tussen Reinier Vorst en Nicolaas Herby en secundo, de plaatselijke bevolking het opnam voor laatstgenoemde. Zij vreesden namelijk dat de presbiter, omwille van de onenigheden Kaprijke zou verlaten hetgeen hen “... *seer soude ter herten gaen in consideratie vande gheestelicke discipline, onvermoeijden ijver ende exemple het welcke den voornoemden heere herbij aen het publicq gheeft tot het vuytsterste contentement van de afghesetene, jonck ende audt, de welcke den voorseyden heere herbij van sijne deserviture schee-*

dende effectivelick pericliteren soude te doen notabel spiritueel verlies..." (161). Gevolg gevend aan dit schrijven, kwam de vicaris-generaal van het bisdom Brugge naar Kaprijke om zich ter plaatse te komen informeren over de ware toedracht van het conflict (162). Vooraleer deze vertrok, kreeg hij van pastoor Vorst de belofte "*...van hem te sullen beteren, sijn excessen laeten ende in alle occasien weeren het misnoeghen hetgone hetselve ghemeente van hem waeren hebbende...*" (163). Beloven was blijikbaar makkelijker dan uitvoeren. De vicaris was nauwelijks vertrokken of de parochianen moesten vaststellen "*...dat denselven pastor in deselve sijne excessen ende quaede conduiten heeft ghecontinueert ende deselve noch ghere-doubleert soo hij daeghelick noch is doende ...*" (164). Pastoor Vorst ging zelfs zo ver dat hij aan de parochianen die bij hem te biecht kwamen, de vraag stelde of zij behoorden tot diegenen die het verzoekschrift aan de bisschop hadden ondertekend. In voorkomend geval weigerde hij hun doodgewoon de absolutie. Met een dergelijke houding zag het er voor de eerstvolgende hoogdag van Pasen maar triestig uit en daarom verzochten zij het bisdom met aandrang een oplossing te vinden voor deze conflictsituatie.

Alhoewel de bronnen geen precieze aanduidingen verschaffen, menen wij toch te kunnen veronderstellen dat Nicolaas Herby naar een andere parochie werd overgeplaatst, want vanaf 18 oktober 1720 werd Melchior Schuyf met een '*pastorale functie*' te Kaprijke bekleed (165). De omschrijving '*pastorale functie*' laat echter meer vermoeden dan de werkelijkheid liet blijken. Dit wordt althans zeer duidelijk uit een verzoekschrift dat G.F. Boedinghen (opvolger van Melchior Schuyf) op 21 juli 1729 tot bisschop H.J. van Susteren richtte, om voor de zoveelste maal de klok te luiden over het dubbel pastoorschap te Kaprijke.

Vooreerst wordt daarin duidelijk dat hogergenoemde Melchior Schuyf het waarschijnlijk ook niet al te best kon knopen met Reinier Vorst, want in 1727 treffen we eerstgenoemde als pastoor van Keiem aan. In de loop van al de jaren die hij te Kaprijke verbleef, ontving hij jaarlijks slechts 80 ponden groten, niettegenstaande hij dezelfde last te torsen kreeg als zijn medepastoor. Ook Boedinghen was het niet ontgaan dat na de dood van Balduinus de Heere, de overlevende pastoor Reinier Vorst erin geslaagd was "*... soo door vrinden bij den Patroon tot Doornick ende bij het vicariaet des vacerende Bisdoms van Brugghe, alsoock met te clagen dat het provenue van beide de pastorijen van Caprijcke tot onderhoudt van twee pastoors te weijnigh was, soo veel heeft weten uijt te wercken dat de Heeren Vicarissen gemaect heeft een concept van unie van beide de pastorijen latende aen het goëtduncken vanden toecomende Bisschop, ... het selve te lauderen en approberen...*" (166). Wat de vragende partij voornamelijk dwars zat, was het feit dat pastoor Vorst bijna 300 ponden groten per jaar ontving en daarvan slechts 80 ponden groten aan zijn '*cooperarius*' werden afgestaan. Hij verzocht dan ook om "*...een eerlycker onderhoudt...*" aangezien "*... de unie suspens blijvende, den Heer Pastor maer recht en heeft om de helft van beide de pastorijen...*" (167). Op advies van de deken van de kristenheid Aardenburg werd vanaf 21 juli 1729 het inkomen van Boedinghen verhoogd tot 100 ponden groten per jaar (168). De eventuele tevredenheid over de positieve reactie van het bisdom was slechts van korte duur, want reeds op 26 mei 1730

werd een nieuwe onderpastoor, Carel Loys, te Kaprijke benoemd. Nauwelijks 28 jaar bij zijn aankomst wachtte hem heel wat pastoraal werk, doch het lot besliste er anders over: nauwelijks 32 jaar oud verwisselde hij op 18 oktober 1734 het tijdelijke voor het eeuwige (¹⁶⁹). Tijdens zijn ambtsperiode nam het bisdom de nodige maatregelen om eventueel opnieuw opduikende conflicten in de toekomst te voorkomen : op 10 april 1732 liet de bisschop een taakverdeling voor de geestelijkheid te Kaprijke opstellen (¹⁷⁰).

En de dubbelzinnige toestand van het pastoraat te Kaprijke bleef zich verder manifesteren.

Op 19 oktober 1734 werd Claudius Wijds als ‘*cooperarius*’ te Kaprijke aangesteld (¹⁷¹), in opvolging van de overleden Carel Loys. Evenals bij zijn voorganger sloeg het lot weer ongenadig toe; nauwelijks 38 jaar oud overleed Claudius op 16 september 1736 (¹⁷²).

De nieuwe cooperarius, Carolus Suppré, kwam op 26 oktober 1736 zijn taak overnemen (¹⁷³). De samenwerking met pastoor Vorst verliep blijkbaar zonder veel problemen, want de archiefbronnen zwijgen in alle talen over confraternale geschillen.

Op wereldlijk vlak wisselde de familie ‘van Seclyn’ met het geslacht ‘de Schietere’ in de uitoefening van de heerlijke rechten. Op 6 november 1744 werd Frans Joseph de Schietere als nieuwe heer van Kaprijke opgewacht door “...*heer ende meester Carolus Suppré, pastor der stede van Capryck in syn priesterlyck ghewaet, pieter bernard bocxstael, coster ende francois van coppeghestelle, kerckballiu ende vandaer ghegaen tot aen den trap ofte inganck der kercke deser stede, alwaer den meerghemelden heer pastor heeft gegeven het ghewijt water anden voorschreven edelen heer ...*” (¹⁷⁴).

Samenwerking tussen geestelijk en wereldlijk gezag was een eerste voorwaarde voor een normaal functionerende gemeenschap, want Kerk en Staat waren tijdens het Ancien Regime nauw met elkaar verbonden. En het moet gezegd, de nieuwe heer van Kaprijke was een zelfbewust heerschap dat weinig tegenspraak duldde. Dit zouden zowel de burgerlijke als de geestelijke medewerkers spoedig ervaren. Op 6 november 1744 werd ter nagedachtenis van de overleden Vrouwe van Kaprijke een mis van requiem opgedragen. Na deze plechtigheid werd door de heer van Kaprijke een maaltijd aangeboden aan de geestelijkheid, de afgaande en aankomende leden van de magistraat en aan pater gardiaan van de paters recollecten te Eeklo. In de loop van de conversatie deed Fr.J. de Schietere het voorstel om naast de opluistering van het kerkinterieur, ook de raadzaal van het stadhuis te verfraaien met een schilderij dat het Laatste Oordeel zou voorstellen. Hierop replikeerde de gardiaan dat “...*men inde selve collegiecamer soude stellen enighe uylscoppen waerop den voornoemden Edelen heere antwoorde, dat hij die selve conde hanghen in sijnen rifter ende dat hij hier niet en moeste commen om ons te affronteren...*” (¹⁷⁵).

Hiermee was de kous echter niet af. De uitlating van de gardiaan lag de heer blijkbaar zwaar op de maag, want in de daarop volgende dagen werd beslist “...*deselve*

paters recollecten te excuseren van hunnen ghewoonelycken dienst in het toecomende de generaliteyt van dese stede regarderende ende te dien effecte te versoucken de Eerweerde paters capucijnen tot ghendt..." (176). De nodige stappen werden ondernomen bij de pater provinciaal te Gent en ook aan de bisschop van Brugge werd in een schrijven van 20 december 1744 de toelating voor deze wijziging gevraagd⁽¹⁷⁷⁾. Of pastoor Suppré hierbij enige inspraak had, valt sterk te betwijfelen! Hij kreeg trouwens andere problemen van meer materiële aard te verwerken. Een kerkgebouw is niet onvergankelijk en in de maand april 1748 zagen de parochianen tot hun ongerustheid barsten en scheuren opduiken in de kerktoeren. In mei was de toestand reeds zo verergerd dat *"...op hedent (15 mei) voormiddaghs ontrent den vijf uren smorgens onder het luyden van de daghclocke inden thoren van de kercke deser stede was afgefallen ontrent de clockvenster eene groote quantiteyt steen ende dat mits het waggelen vanden thoren ende de differente geborsten plaatsen te vreesen is van eene groote ruine ende instortinge vanden thoren daerdoore somwijlen oock groote ongelucken uyt souden connen resulteren ende dat van over eenighen tijdt gedaen sijnde visitation vanweghen de thiendeheffers tot nogh toe daerinne niet en is gheremedieert..."* (178).

Financiële zorgen dus om alles in zijn oorspronkelijke en veilige toestand te herstellen. Bovenop echter kwamen de menselijke problemen. Naar het einde van de veertiger en het begin van de vijftiger jaren dook het spook van de armoede voor de zoveelste keer op. Pastoor Suppré voelde zich als eerste verantwoordelijk om de grootste noden te lenigen en samen met de armmeesters trok hij naar de schepenen van Kaprijke om zich te beklagen over *"...de swaere ende excessive lasten waermede den aermen door dese conjecture des tijts sich is vindende belust ende beswaert alsmede d'onmogelyckheyt vanden selven aermen te subsisteren ende te betaelen de verachterde ende opgecommen lasten indien daer ontrent qeene remedie en wiert gestelt..."*(179).

Ook binnen het kader van de kerkelijke eredienst en de godsdienstige praktijken droeg pastoor Suppré zijn steentje bij: op 3 maart 1747 werd de 'Confrerie van het Allerheiligste Sacrament' opgericht⁽¹⁸⁰⁾ en op 27 juni 1750 kreeg de kerk van Kaprijke enkele relieken van St.-Antonius abt⁽¹⁸¹⁾, waarvoor in 1753 een 'Broederschap van den H. Antonius' werd opgericht⁽¹⁸²⁾. Naarmate de jaren vorderden, woog de pastorale taak voor Carolus Suppré zwaarder en zwaarder. Zijn gezondheidstoestand liet hem niet langer toe zonder hulp de trappen van het altaar en de preekstoel op te gaan. Het was dan ook uit noodzaak dat hij op 25 februari 1753 een schrijven richtte tot de bisschop waarin hij een geestelijke helper vroeg om hem in zijn taak bij te staan⁽¹⁸³⁾. Op 9 augustus 1753 werd Ignatius Coucke als coadjutor aan pastoor Suppré toegewezen⁽¹⁸⁴⁾. De pijn aan zijn gewrichten beterde er niet op en uiteindelijk besliste de bisschop tot een permutatie in de respectieve taken van Carolus Suppré en zijn deservitor Carolus de Bouck; op 12 februari 1757 werd laatstgenoemde aangesteld als pastoor van de eerste portie en Carolus Suppré als deservitor van de tweede⁽¹⁸⁵⁾. Toch bleef de hulp van een coadjutor noodzakelijk; toen op 19 juni 1758 Ignatius Coucke als onderpastoor te Gits werd aangesteld, kwam Joannes Franciscus de Backer - te voren coadjutor van de pastoor van St.-Jan-

in-Eremo - zijn plaats te Kaprijke innemen ⁽¹⁸⁶⁾. Voor pastoor Suppré was het einde in zicht: 23 jaar had hij te Kaprijke op de bres gestaan, 7 jaar als deservitor en 16 jaar als pastoor van de eerste portie. Toen hij op 14 september 1759 voor eeuwig de ogen sloot ⁽¹⁸⁷⁾, was ook het dubbel pastoorschap te Kaprijke een titulatuur geworden die niet meer met de werkelijkheid strookte.

Van coadjutor werd J.Fr. de Backer op 15 september 1759 ten voorlopigen titel als deservitor van de eerste portie aangesteld; de bediening van de tweede portie - als deservitor- werd op 24 mei 1761 toegekend aan Ludovicus de Vos, die voorheen onderpastoor was te Eernegem ⁽¹⁸⁸⁾. Met de komst van deze laatste werd voor de zoveelste maal de klaaglitanie gehoord in verband met het dubbel pastoorschap. Op 25 februari 1763 richtte hij nl. een schrijven tot de bisschop van Brugge, waarin hij met de nodige argumentatie om de toekenning van de tweede pastorale portie verzocht.

Vooreerst stelde hij vast dat voor het zieleheil van de parochianen het veel beter was bestuurd te worden door een pastoor dan wel door een deservitor; in deze laatste functie was deze nl. afhankelijk van diegene aan wie de tweede portie toekwam en vanuit deze situatie kon een deservitor niets uitrichten. Uit schrik zijn oversten te mishagen of een eventuele promotie te missen durfde een deservitor zijn stem dan ook niet te verheffen.

Vervolgens bracht hij een omstandig relaas over de perikelen in verband met het dubbel pastoorschap sedert 1712, zijnde het jaar van het overlijden van Balduinus de Heere. Dit gedetailleerde verhaal moest dan zijn woorden uit de eerste argumentatie de nodige kracht bijzetten.

Met het derde argument ging Ludovicus bepaald de emotionele toer op toen hij schreef: *"...t'en derden nu aengaende mijn persoon (.gedooght mij soo te spreken, t'is sonder eenigen hooghmoet) ick ben gepromoveert bij concurse door de denominatie van sijne hoogweerdigheijt selve tot het becleeden van een beneficie genoegsaem lastig, het welcke voortijds altijdt door eenen erfachtigen pastor is beseten geweest en nu noch waerelyck pastorie is ende altijdt by collatie van sijne hoogweerdigheijt is vergeven geweest: maer ick noch mijne broeders en weten om soo te seggen niet waerin mijn promotie bestaet: vermits het onder de diocese van brugghe het gebruyck is, dat als jemant gepromoveert wort int t'concours, gepromoveert worde tot eene pastorie - hebbe dan wel reden van mij eenighsins te beclaegen, die soo wel als mijn medeconcurrenten mijn beste gedaen hebbe, dien ongeluckigen te moeten sijn die maer tot een deserviture en ben aengesteld, in de welcke ick noch rechten, noch privilegien van beneficie en geniete, soo verre dat ick mijnen tytel clericael misschien daerop niet en soude connen laeten stellen, hetwelcke om de disputen tusschen mijne familie te voorcomen ende te vermijden wel soude behooren te gebeuren..."* ⁽¹⁸⁹⁾.

Met het laatste en vierde argument kwam evenwel de werkelijke reden aan bod. J.F. de Backer, deservitor van de eerste portie - die jonger was dan L. De Vos en daarvoor bij de parochianen misschien meer geliefd was - zou bij een eventueel overlijden van pastoor de Bouck, diens plaats kunnen innemen; in voorkomend geval zou hij dan als oudere priester onder het gezag van een jongere moeten staan en

"...inderdaet het soude wel een harte note sijn om craecken, waert dat den deservitor nu merckelyck jaeren met eere en lof bij de parochiaenen gedient hebbende, daer moest eenen jongen heere sien comen, die hij moet in d'oogen sien en die vandaege deservitor de ghemoederen wilt afreken en brengen tot hunnen wettighen en erfachtighen pastor hetwelcke alles geschapen is te gebeuren..." (190).

Noch het een, noch het ander gebeurde: pastoor De Bouck zou pas in 1794 overlijden en in 1767 werd Ludovicus de Vos benoemd tot pastoor te Sillegem (191).

De doodsteek voor het dubbel pastoorschap werd in feite gegeven door de Kaprijkse bevolking zelf.

Niet enkel in Kaprijke, maar in geheel West-Europa ging de bevolkingsevolutie in stijgende lijn. De beschikbare ruimte binnen het kerkgebouw was niet meer berekend op het aantal gelovigen dat, voornamelijk op zon- en feestdagen, de mis moest bijwonen tijdens de vastgestelde uren. Ook te Kaprijke werd men met dit fenomeen geconfronteerd en dit was dan ook de reden voor het verzoek van de magistraat om, naar aanleiding van het vertrek van Ludovicus de Vos, aan de bisschop te vragen twee priesters te benoemen in de tweede pastorale portie, zodat *"...den eenen heere saude vermoghen misse te lesen een ure voor de ordinaire vroegmisse ende voorts dienst te doen ghelyck men tot beter comoditeit sal vinden te convenieren..."* (192). Als eigenaardig detail voegden zij er nog aan toe dat zij twee priesters wensten *"...wanof den eenen besit de fransche taelle ..."*

Op 18 juni 1767 werden inderdaad twee 'onderpastoors' aangesteld: meester Joannes Martinus de Prest en meester Engelbertus van Poucke; eerstgenoemde was zeker nog tot 2 juni 1780 als onderpastoor te Kaprijke werkzaam, want op die dag schreef hij nog het overlijden in van Elisabeth Claeys (193); van laatstgenoemde was geen enkele verdere informatie beschikbaar. Wel troffen we vanaf december 1779 tot en met 9 juni 1780 Carolus De Vos als collega-onderpastoor van Martinus de Prest te Kaprijke aan.

Waarom beide onderpastoors ineens uit Kaprijke verdwenen, is uit de bronnen niet te achterhalen. Wel stellen we vast dat de bisschop reeds op 3 juni 1780 besliste twee nieuwe onderpastoors te Kaprijke aan te stellen, met name Amandus Canceel en Franciscus de Breuck (194). Voor eerstgenoemde zou het verblijf eerder kortstondig zijn, want op 3 maart 1781 permuteerde hij met Petrus Hostens uit Maldegem, die zijn plaats te Kaprijke kwam innemen (195). Samen met zijn collega, Franciscus de Breuck en pastoor Carolus de Bouck was hij getuige van een bijna volledige heropbouw van de parochiekerk van Kaprijke, zoals ze zich ook nu nog in 1993 aan ons vertoont. Reeds vanaf 29 mei 1782 werd de vergroting van de kerk één van de belangrijkste agendapunten van de magistraatsvergaderingen (196). Iedereen was overtuigd van de noodzaak tot uitbreiding, doch het financieel aspect vereiste wel de nodige tijd. Eerste voorwaarde was immers de tiendheffers - die de heropbouw moesten bekostigen - ervan te overtuigen dat het kerkgebouw effectief te klein was voor een steeds aangroeiende bevolking. En de naakte cijfers waren overtuigend: van 2017 personen in 1671 telde Kaprijke op 8 juni 1782 in totaal 2753 zielen (197).

Om hun argumentatie nog meer kracht bij te zetten, berekende men zelfs de beschikbare ruimte en de nodige plaats per persoon :

“... de grootte ofte plaetse binnen muer inde kercke deser stede dat sij naer opneminge hebben groot gevonden in toto tot den number van 5289 voeten ende naer aftreck vande plaetsen der authaeren, biechtstoelen, singhbanck, eere ende collegiebancken mitsg. kerckmeesters ende aermmeestersbancken benevens de guldebancken tot den number van 3850 voeten de selve gedivideert door vier voeten soo vele groote van plaetse een yder toecomt ofte behoort thebben in de kercke omme met decensie ghevoeghelyck misse te connen hooren ende syne devotie te connen verrichten, blyct dat in deselve kercke buyten de voorschreven bancken, authaeren ende biechtstoelen maer en connen wesen tot den number van 962 personen ende alsoo het quantum der communicanten ende degonne boven de seven jaeren binnen dese stede ... beloopt tot den number van 2305 blyct dat de gemelde kercke vele te cleene is...” (198).

Hoe overtuigend al deze cijfers ook mochten zijn, toch probeerden de tiendheffers zich aanvankelijk aan deze financiële aderlating te onttrekken. Pas vanaf 18 september 1785 kwam meer schot in de zaak en was de prelaat van de St.-Pietersabdij bereid om het nodige te doen en zelfs twee ontwerpen te laten maken, die achteraf konden besproken worden (199). De prelaat bleek echter minder gehaast dan beloofd, want op 14 december 1785 verscheen pastoor De Bouck voor de schepenen met het verzoek dat zij opnieuw contact zouden opnemen met de tiendheffers; de pastoor vreesde nl. dat de bisschop *“...deselve kercke om haere indecentie ende peryckelen die sij bedreijgt van instortingen als om haere cleenigheyt te doen sluiten...”* (200). Spijt alle inspanningen vorderden de onderhandelingen slechts langzaam en de magistraat nam dan maar zijn toevlucht tot de hogere instanties. Deze handelwijze gaf wel meer resultaat, maar had tevens voor gevolg dat de tiendheffers zich er nu zo goedkoop mogelijk wilden van afmaken :

“...Copie resolutie van 17 juni 1787 vanwegens den heer prelaet van Sint-Pieters door Sieur Joachim Colin, meester temmerman ende geswornen experten van gendtaenden voormelden greffier ter hand gestelt ten eynde vande zelve aen desen collegie over te leveren behelsende onder andere dat hij niet meer geresolveert en was van texecuteren het schoon groot plan door hem ende verdere thiendheffers bij superabondante goedheydt geprojecteert vande nieuwe te maecken kercke binnen dese stede nemaer deselve eeniglyck te vergrooten waertoe sij maer geobligeert en sijn in rechte soo sy zeggen ende dit omme de quade gratie met dewelke den collegie ende andere inwoonders deser stede thunnen aenzien hebben te werck gegaen met hun tot dies te betrecken ende danof te beclaeghen aen het gouvernement...” (201).

Het verloop van de gebeurtenissen achteraf bewees dat het de tiendeheffers menens was. Op 24 mei 1788 waren de werken reeds zover gevorderd dat men aan het gewelf kon beginnen. Nu bleek dat de geldschietters zinnens waren slechts een deel van de middenbeuk te overwelfen en de rest “...alsoo te laeten sonder vaute of blaf-on soodaenigh dat men het dack soude sien hetgonne seer vitieus soude sijn voor soo eenen frayen bouw ende wel sonderlinghe voor eene kercke ofte huys godts hetgonne niet te ciereleyck en kan wesen...” (202).

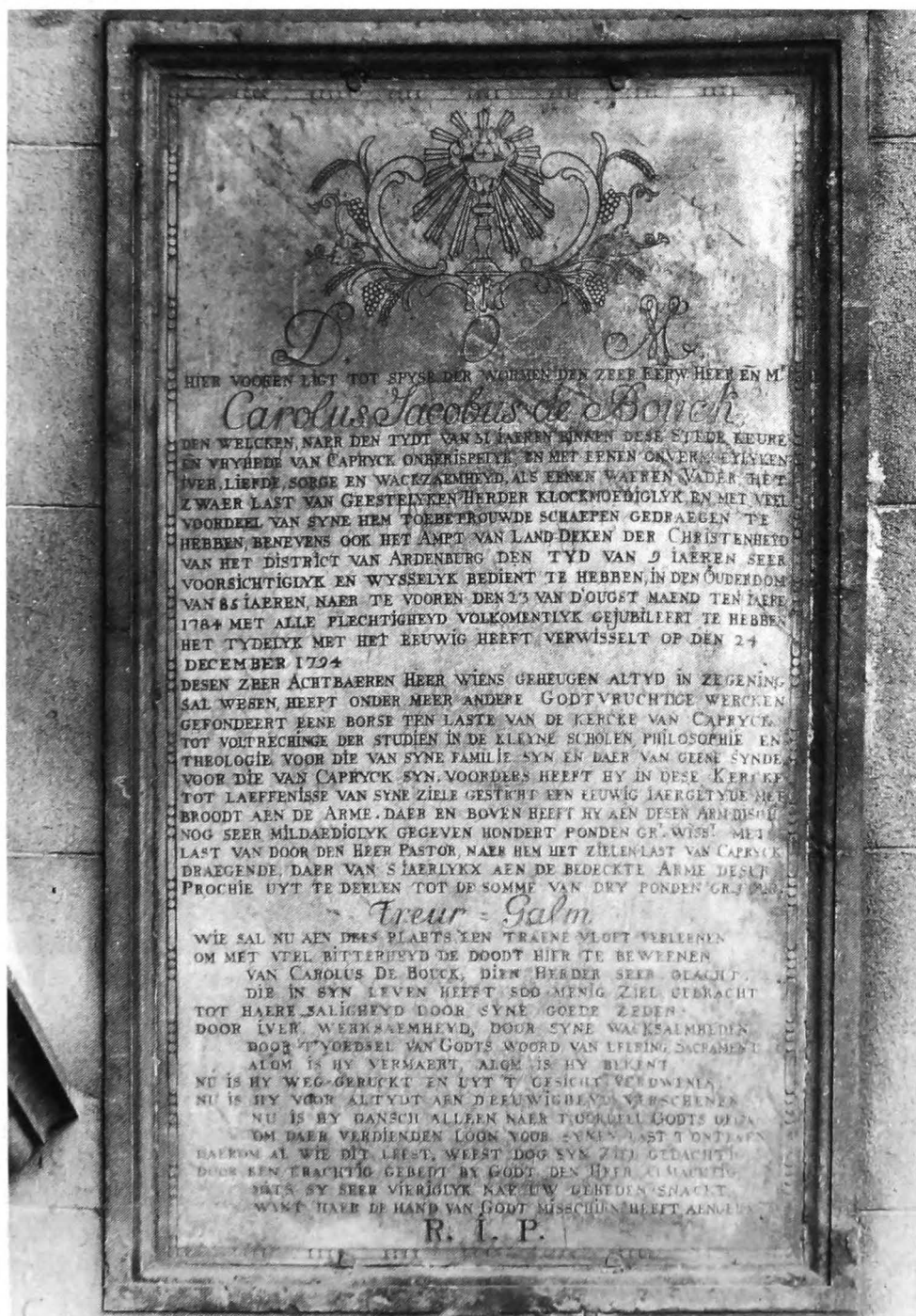
Indien de Kaprijkenaren dachten de daaruit voortvloeiende kosten ook op de tiendeheffers te verhalen, kwamen ze van een kale reis terug. Slechts één oplossing bleef over: zelf het gelag betalen! Reeds op 11 juli 1788 werd een buitengewone vergadering belegd waarop alle geïnteresseerde parochianen werden uitgenodigd om te beslissen wie van hen bereid was om bij te dragen in de kosten van het gewelf. Van de 66 aanwezigen waren er 61 bereid hun duit in het zakje te doen, doch vijf, met name Christoffel West, Pieter Mattheus, Pieter Loentjes, Martinus Reyniers en Engelbertus de Pape, stemden tegen (203). Uiteindelijk besloot men - na raadpleging van drie advocaten en verzoek om toelating aan het Brugse Vrije - de kosten te laten verhalen op de gehele lokale gemeenschap. Op 6 juli 1790 mocht Kaprijke zich verheugen in de komst van de bisschop die de nieuw gebouwde kerk en het hoogaltaar ter ere van Onze-Lieve-Vrouw kwam inwijden (204).

Pastoor De Bouck kon tevreden zijn: de kerk was herbouwd, zijn parochianen hadden er hun steentje toe bijgedragen in geld of in mankracht; de bevolking groeide zienderogen aan en met de hulp van twee jonge onderpastoors bleek de herderlijke taak geen onmogelijke opdracht.

Het vicepastoraat was echter sterk aan wisseling onderhevig. In de loop van 1789 vertrok Petrus Hostens en in zijn plaats arriveerde Francois Emanuel Sijmijne (205). Ondertussen stond pastoor De Bouck als een onverwoestbare tachtiger nog steeds aan het kerkelijk roer. Tekenend hiervoor is het beeld van de registratie van geboorten, huwelijken en overlijdens. Naast de handtekeningen van zijn twee zoveel jongere medewerkers verschenen regelmatig de registraties van pastoor De Bouck zelf.

Tijdens zijn lange ambtstermijn onder het bewind van keizerin Maria Theresia en haar zoon, Jozef II, had hij de weerslag ervaren van hun politieke en ook kerkelijke bemoeizucht. In 1794 stond hij opnieuw voor een kentering op Europees niveau. De Franse Revolutie behoorde reeds een vijftal jaren tot het verleden; Napoleon Bonaparte werd de rijzende ster in Frankrijk en weldra zou de Franse heerschappij zich ook te Kaprijke installeren. Het toeval wilde dat het precies pastoor De Bouck was die voor het eerst met de nieuwe terminologie van de republikeinse kalender werd geconfronteerd: een overlijden van een Kaprijkenaar in Duinkerke - op dat ogenblik reeds onder Frans bestuur - werd plichtsgetrouw tussen de overige registraties ingelast :

“...Anno tertio Rei publicae Gallicanae die 28 mensis
Brumaire hora 4de matutina obiit dunkercke in hospitale
Joannes van hootegem ...” (206).

Grafsteen van pastoor Carolus Jacobus de Bouck († 24 december 1794)

(Copyright A.C.L. Brussel)

Het was tevens zijn laatste, want op 24 december 1794 zei hij voor altijd vaarwel aan zijn parochie die hij 51 jaar lang trouw had gediend ⁽²⁰⁷⁾. Door het bisdom werd een concursus uitgeschreven om de vacante pastorale plaats te Kaprijke in te vullen; Francois Emanuel Sijmijnck kwam als eerste van een reeks kandidaten in aanmerking en werd op 11 juni 1795 als pastoor te Kaprijke aangesteld ⁽²⁰⁸⁾.

B. Medewerkers van de pastoor

1. De koster

Zoals L. STOCKMAN ⁽²⁰⁹⁾ het reeds verduidelijkte, was de koster de naaste medewerker van al diegenen die - al dan niet tot de geestelijke stand behorend - de pastoor in zijn geestelijke taak bijstonden; vòòr 1600 was dit ambt te Kaprijke in handen van geestelijke bedienaars; pas vanaf de 17de eeuw waren het uitsluitend leken.

De vermelding van *custos* (=bewaker) in de middeleeuwse bronnen verwijst zeer duidelijk naar de oorspronkelijke functie die de koster bij zijn aanstelling te vervullen kreeg: het bewaken en in goede staat bewaren van het kerkgebouw; daarnaast kreeg hij uiteraard ook de zorg voor het proper houden van het kerkinterieur, het klaarleggen van de misgewaden, het aansteken van de kaarsen en een aantal verplichtingen die in mindere of meerdere mate afhankelijk waren van de wensen van de lokale geestelijkheid.

Concrete gegevens in verband met familienaam, ambtsperiode, eventuele studies en socio-economische achtergronden zijn heel wat minder beschikbaar dan voor de parochiepriesters; niet enkel voor de periode van de middeleeuwen, maar zelfs voor de 16de en 17de eeuw blijven nog heel wat vragen onbeantwoord. Toch loont het de moeite de beschikbare gegevens chronologisch te ordenen en een tipje van de sluier op te lichten van diegene die meer dan welke leek ook, een groot deel van zijn leven doorbracht binnen de vier muren van het kerkgebouw.

De oudste vermeldingen van koster te Kaprijke gaan slechts terug tot de 15de eeuw ⁽²¹⁰⁾. Zoals in onze inleiding reeds werd vermeld, zijn er voor de 16de eeuw slechts de kerkrekeningen bewaard voor de periode 1531-1538; daaruit vernemen we dat tijdens de jaren 1531-1532 een heer Jacob Dherekere de functie van koster uitoefende; voor de periode 1533-1538 was deze taak toebedeeld aan heer Adriaen Danckaert ⁽²¹¹⁾. Sporadische gegevens uit de stadsrekeningen bevestigen of vullen aan wat de kerkrekeningen reeds vermeldden. Zo bleek onder meer dat heer Adriaen Danckaert in 1548 nog steeds het kostereel ambt uitoefende ⁽²¹²⁾. Uit de stadsrekening over de jaren 1572-1573 vernemen we dat Jacob Muijs, koster te Kaprijke, de wacht gehouden had op de kerktoeren ⁽²¹³⁾.

Pas vanaf de 17de eeuw worden de gegevens meer continu en is het mogelijk om de onderscheiden koster-figuren wat meer in het licht te plaatsen.

De oudst gekende figuur uit de 17de eeuw is een zekere Jan Hoste die te Kaprijke reeds in 1606 en 1607 als koster werkzaam was; in 1609 worden we reeds geconfronteerd met een nieuwkomer, Francois Moens, want in de kerkrekening die in auditie kwam op 23 juni 1609 (²¹⁴) lezen wij :”...*Item betaelt fransoys Moens jeghenwoordich coster over eenen hoet die hem bij de wet ende kerckmeesters belooft was ...*” (²¹⁵). Zijn taak bleek echter van korte duur, want reeds in 1610 werd opnieuw de reeds vermelde Jan Hoste als koster te Kaprijke vergoed (²¹⁶). Pas vanaf 1612 kreeg het kosterambt een meer permanente beoefenaar: Jan van den Haute, schoolmeester, combineerde zijn beroep met dat van koster tijdens de jaren 1612 tot 1627. Tijdens de twee daarop volgende jaren kwam Joos de Boo de taak overnemen en vanaf 1630 begon het geslacht Bocxtael aan een kosterele carrière die zich ononderbroken uitstrekte tot in de 19de eeuw. In een recente bijdrage wijdde R. BUYCK (²¹⁷) reeds enkele bladzijden aan de familie Bocxtael en meer bepaald aan diegenen die tijdens de 17de en 18de eeuw het schepenenamt te Kaprijke bekleedden. Hieruit bleek zeer duidelijk dat de generatie Bocxtael zich te Kaprijke ontpopte als een economisch gegoede familie die enkele van haar telgen zelfs universitaire studies liet ondernemen.

De stamvader van deze koster-generatie was Geraard Bocxtael, die in 1630 als eerste vertegenwoordiger van die naam zijn taak bij de kerkelijke diensten zou vervullen. In welk jaar hij trouwde, blijft voorlopig een vraagteken. Zijn huwelijk met Wilhelma van Lokeren werd gezegend met 8 kinderen, van wie Andries, als eerste in de rij en gedoopt op 5 december 1632 (²¹⁸), zijn vader als koster zou opvolgen. Luxueus was het leven binnen het kostergezin waarschijnlijk niet, maar toch wist hij bij zijn overlijden - hij werd begraven op 27 juli 1647 (²¹⁹) - voor elk van zijn nog in leven zijnde kinderen 30-0-0 ponden groten na te laten (²²⁰).

Vanaf 1647 trad Andries Bocxtael in het voetspoor van zijn vader en zou gedurende 13 jaar het kostereel beroep uitoefenen. Op 33-jarige leeftijd was hij met Christina Huyghe in het huwelijksbootje gestapt (²²¹); op 23 april 1666 zou ze zijn eerste en tevens zijn enige kind, Joannes, ter wereld brengen (²²²). Wanneer Andries overleed, is uit de bronnen niet op te maken; toch is zoveel duidelijk dat vanaf 1661, zijn twee jaar jongere broer, Simon, zijn taak als koster overnam.

Simon werd op 5 november 1634 gedoopt (²²³). De eerste jaren van zijn leven werden gekenmerkt door angst voor oorlogsgeweld en de dreiging van verraderlijke epidemies. Toch bleef hijzelf gespaard van een vroegtijdige dood en als 28-jarige trad hij op 26 april 1662 in het huwelijk met Catharina van Waes (²²⁴). Het werd een vruchtbaar huwelijk, want evenals zijn vader mocht ook hij zich verheugen in een talrijk kroost; van de 9 kinderen waren er echter bij zijn overlijden op 8 februari 1703 (²²⁵) nog slechts 5 in leven (²²⁶).

En weer stonden telgen van Andries Bocxtael klaar voor de opvolging: Carel, die slechts 2 jaar het ambt zou uitoefenen en Pieter, een jongere broer, die tot 1722 deze taak zou verder zetten.

Het leven van Carel is een gesloten boek. Noch zijn geboorte, noch een eventueel huwelijk, noch zijn overlijden laten in de bronnen ook maar enig spoor na; alleen uit de kerkrekeningen vernemen we dat hij voor de jaren 1703-1705 als koster te Kaprijke werd vergoed (227).

Zijn broer, Pieter, werd op 16 december 1673 boven de doopvont gehouden. Nauwelijks 22 jaar huwde hij een eerste maal op 1 februari 1695 met Isabella van de Voorde (228). Uit de staat van goed die werd opgemaakt naar aanleiding van het overlijden van Pieter, vernemen we dat uit dit eerste huwelijk slechts één kind, met name Bernardus, werd geboren (229). Rekening houdend met zijn leeftijd op dat ogenblik, werd hij in de loop van het jaar 1703 geboren. Wanneer zijn moeder stierf, blijft een raadsel. Noch in het overlijdensregister, noch in de staten van goed is enig spoor van haar te vinden. Ook zijn tweede huwelijk met Petronelle de Meyer werd zeker niet te Kaprijke ingezegend, zodat ook hier een precieze datum niet voor de hand ligt. Tijdens dit tweede samenzijn werden drie kinderen geboren: Isabella Livina, Abraham Franciscus en Livina; bij het overlijden van hun vader op 12 augustus 1722 (230) waren alleen de meisjes nog in leven. Er was met andere woorden niet veel keuze voor de opvolging van het kosterschap. Bernardus, enige mannelijke afstammeling - in de kerkrekeningen steeds met de naam Pieter Bernaert aangeduid - zou het werk van zijn vader overnemen. Zoals zijn voorganger zou ook hij tweemaal scheep gaan.

Op 10 februari 1726 werd Petronilla Bertens zijn eerste levenspartner (231). Zoals het toen gebruikelijk was, volgden de geboorten mekaar met de regelmaat van een klok op en in 1738 was het gezin reeds omringd door 8 kinderen; het derde in de rij, Philippus Antonius Bernardus zou na zijn vader - en steeds als koster - de 19de eeuw ingaan. Het achtste kind was tevens het einde voor de moeder; op 20 oktober 1738, precies 8 dagen na de geboorte van haar laatste telg, zei ze voor altijd vaarwel aan haar kroostrijk gezin (232).

En het leven ging verder! Pieter Bernardus vond in Petronilla Laureyns een tweede levensgezellin; op 10 juli 1740 werd het huwelijk door pastoor Reinier Vorst ingezegend (233). En weer volgden de geboorten mekaar op. Voelde Pieter Bernardus zich niet gelukkig? Kon hij binnen de gesloten ruimte van zijn huis en van de kerk niet meer aarden? Details worden ons door de bronnen bespaard, maar toch vernemen we uit de aanhef van de staat van goed die door Petronilla aan de magistraat werd gepresenteerd, dat haar echtgenoot op ego-trip was: "...*Pietronelle Laureyns verlaeten huysvrouw vanden voorn. Boecstaet denwelcken nu ledent eenighe maanden is vertrocken uyt de provincie van Vlaenderen ...*" (234). Hij wilde blijkbaar een stukje van de wereld zien, want toen hij op 15 december 1746 tijdens zijn reis overleed, noteerde pastoor Vorst achteraf in het overlijdensregister: "...*custos hujus oppidi mortuus in Cabo des bonne esperance ...*" (235). Pieter Bernardus was 48 jaar oud, toen hij aan de zuidpunt van Afrika het tijdelijke voor het eeuwige verwijselde.

Philippus Antonius Bernardus, geboren op 7 april 1729 (236), stond voor een zware taak; nauwelijks 17 jaar oud kreeg hij de last van het kosterschap op zijn nog jonge

schouders. Reeds op 20 april 1752 - hij was pas 23 jaar - huwde hij met Maria Philippina de Clerck (²³⁷), die 9 kinderen zou ter wereld brengen. Toen in 1804 het Sint-Sebastiaansgilde een verzoekschrift tot de bisschop van Gent richtte, was hij nog steeds de vertrouwde kosterfiguur binnen de kerk van Kaprijke.

Als laatste vertegenwoordiger van de koster-generatie (²³⁸) ondertekende Philippus Antonius Bocxtael - samen met pastoor Carolus De Bouck - een gedetailleerde omschrijving van zijn kostereel ambt (²³⁹).

Vooreerst werd daarin gesteld dat de toekenning van het ambt een voorrecht was van de heer van Kaprijke. Niettegenstaande aan dit ambt geen onroerende goederen waren verbonden, mocht de koster toch gratis een huis bewonen dat op kosten van de gemeente werd onderhouden. Voor het vele werk dat de koster in de loop van het jaar moest verrichten, werden de financiële vergoedingen op basis van een tienjaarlijks gemiddelde als volgt genoteerd :

- voor begrafenissen en huwelijken	175-11-6 gulden
- voor het wekelijks assisteren in 3 gezongen missen en twee loven plus daarenboven de gefundeerde jaargetijden ten laste van de kerk van Kaprijke	75-13-0 gulden
- voor het assisteren in begrafenissen van arme lieden en fundaties allebei ten laste van de tafel van de Heilige Geest	28- 8-6 gulden
- voor 12 gezongen missen per jaar ter intentie van de gelovige zielen	6- 0-0 gulden
- voor het assisteren van de loven ter ere van O.-L.-Vrouw, jaarlijks	12- 0-0 gulden

Met een jaarlijks totaal van 297-13-0 gulden of een gelijkwaardige 49-12-2 ponden groten genoot de koster dus een inkomen dat overeenkwam met ongeveer de helft van het pastorele inkomen van de tweede portie.

Uiteindelijk bepaalde de slottekst dat “...denselven gehauden is dagelyckx de kercke te observeren ende te assisteren in alle de goddelycke diensten, het openen ende sluyten de kercke, het observeren alle ornamenten ende lijnwaeten, de sondaegen ende heyligdaegen te assisteren alle de goddelycke diensten, vesperen ende Lof, het accompagneren de heregtingen tot de sieke, emmers alles ende Generalyck te observeren wat tot de Kercke als den goddelycken dienst noodwendig behoort ende sijne tegenwoordigheydt als coster verheyst wordt ...” (²⁴⁰).

In normale omstandigheden was het kosterschap een beroep dat dichtbij huis kon worden uitgeoefend en financieel helemaal niet slecht werd gehonoreerd. En toch kon het uitzonderlijk wel eens verkeerd aflopen! Dit ondervond Carel Bocxtael maar al te wel, toen hij op 22 maart 1707 in zijn huis het bezoek kreeg van de aanvoerder van een bende Duitse soldeniers die hem vroeg om hem naar het stadhuis te

vergezellen. Daar aangekomen werd hij opgewacht door een groep ruiters die hem zodanig toetakelden, dat hij, terug thuis, op 26 maart aan de opgelopen verwondingen bezweek (241).

2. De kerk- en dismeesters

Evenzeer als de koster waren de kerk- en dismeesters onontbeerlijke medewerkers van de pastoor; waar eerstgenoemde voor zijn taak financieel vergoed werd, was het ambt van kerk- en dismeester een erefunctie waaraan de uitverkorenen zich moeilijk konden onttrekken, tenzij ze een grondige reden wisten op te geven.

Alhoewel wij de beide groepen medewerkers onder eenzelfde titel behandelen, liepen de respectieve taken toch sterk uiteen. Materiële bezigheden van de kerkmeesters lagen voornamelijk binnen het kerkgebouw, terwijl de activiteiten van de dismeesters zich in hoofdzaak afspeelden binnen de lokale gemeenschap. Het aantal kerk- en dismeesters was natuurlijk afhankelijk van de omvang van de bevolking en de lokaliteit. Voor Kaprijke was het aantal functionarissen van beide categorieën vastgesteld op 2; aanstelling, ambtsduur en voorwaarden werden door de bisschop bepaald.

Op 10 januari 1615 schreef bisschop K.F. de Rodoan voor Kaprijke een instructie die voor het verder verloop van het Ancien Regime determinerend zou zijn (242). Het was de wens van de bisschop dat kerk- en dismeesters elk jaar zouden vernieuwd worden en dit op het ogenblik van de auditie der respectieve rekeningen. Om de continuïteit in het beheer van beide instanties te verzekeren, voorzag hij het aftreden van de langst in functie zijnde en het aanblijven van de laatst benoemde, die de nieuwkomer zou helpen bij de gezamenlijke taak. Aangezien de bisschop enkel bekwame personen wenste, kregen de schepenen van Kaprijke de opdracht om elk jaar twee groepen van drie geschikte lieden aan te duiden. Uit een eerste drietal zouden de pastoor en de schepenen een kandidaat aanduiden die als nieuwe kerkmeester zou fungeren; een identieke werkwijze werd gevolgd voor de nominatie van een nieuwe dismeester. Inkomsten en uitgaven van zowel de kerk als de armendis zouden worden gecontroleerd op 29 december van elk jaar; de presentatie van de respectieve rekeningen zou gedaan worden aan de afgevaardigde van het bisdom, in concreto de deken van de christenheid Aardenburg, aan de pastoor, kapelannen, baljuw, burgemeester en schepenen van Kaprijke.

Theorie en praktijk liepen nog al wat uiteen. De kapelannen werden tijdens de 17de en 18de eeuw nooit bij de presentatie vermeld; wie er echter wel op stond om als eerste in de presentatie vernoemd te worden - en door de bisschop niet was vermeld - was de heer van Kaprijke. De rangorde in de presentatie zou trouwens de aanleiding worden tot een jarenlange betwisting en een aantal processen (243). De bisschoppelijke voorschriften werden overigens met de nodige korrels zout genomen: jaarlijkse wisseling van de kerkmeesters was eerder uitzondering dan wel algemene regel en ook het voorschrift om de auditie van de rekeningen op 29 december van elk jaar te houden, werd slechts één enkele maal gevolgd (244).

Over het geheel van de 17de en 18de eeuw zijn 84 verschillende kerkrekeningen bewaard gebleven; het aantal ontbrekende is bovendien zeer beperkt. De rekeningen beginnen vanaf 1610 en lopen door tot 1791: voor de 17de eeuw ontbreken slechts de jaren 1616, 1617 en 1632 tot en met 1634; voor de 18de eeuw zijn dit de jaren 1768 tot en met 1775, 1785 en 1786. Alles wel beschouwd een relatief klein aantal hiaten die een paar algemene conclusies zeker niet op de helling plaatsen.

Primo was de *jaarlijkse* auditie in grote mate dode letter: alleen voor de periode 1618-1628 bleef men mooi in de lijn lopen; achteraf waren jaarlijkse audits grote uitzonderingen (1638, 1641 en 1680 tijdens de 17de eeuw en het jaar 1743 tijdens de 18de eeuw). Wanneer we het onderscheid maken tussen jaarlijkse, tweejaarlijkse, driejaarlijkse ... audits, dan ziet het totaalbeeld er als volgt uit:

1-jaarlijkse audits :	14
2-jaarlijkse audits :	61
3-jaarlijkse audits :	8
4-jaarlijkse audits :	1

Een tweede bedenking houdt verband met de uitverkiezing van de kerkmeesters. Opmerkelijk is de vaststelling dat tijdens de eerste jaren na de uitvaardiging van het bisschoppelijk voorschrift de voorgeschreven wisseling bij de kerkmeesters nauwkeurig werd opgevolgd, zoals zeer duidelijk blijkt uit onderstaande tabel

Jaar	Kerkmeesters
1618	1. Laureyns Geeraert 2. Paesschier Baeke
1619	1. Paesschier Baeke 2. Pieter Huymans
1620	1. Pieter Huymans 2. Vincent de Pape
1621	1. Joachim vander Beke 2. Philips Hovelinck
1622	1. Philips Hovelinck 2. Lieven Weytsens fs Ingels
1623	1. Lieven Weytsens fs Ingels 2. Matthijs van Heulendonck
1624	1. Matthijs van Heulendonck 2. Philips Hovelinck

1625	1. Philips Hovelinck
2. Jan de Pape
1626	1. Jan de Pape
2. Lenaert Doppegieters

Tijdens het verder verloop van de 17de en 18de eeuw werd eerder de geest dan wel de letter van de wet toegepast. Van de 88 verschillende personen die tot kerkmeester werden verkozen, waren er 44 met één ambtstermijn, 33 met twee, 10 met drie en 1 met vier ambtstermijnen (245).

Tenslotte is er de vraag waarom precies deze personen als kerkmeester werden aangesteld? Niettegenstaande de bronnen hierover weinig of geen aanduidingen geven, lijkt het antwoord niet zo moeilijk. In een vroegere bijdrage (246) onderzochten wij reeds de socio-economische achtergrond van de Kaprijkse schepenen. Zeer duidelijk was daaruit af te leiden dat kapitaalkracht en familiale binding de meest in het oog springende voorwaarden bleken. Is het dan te verwonderen dat het merendeel van de kerkmeesters reeds schepen was of het achteraf nog zou worden? Zowel een stevige economische positie als familiale binding waren ook hier doorslaggevend; deze laatste is inderdaad overduidelijk bij de families Bocxtael, Dauwe, de Causmaecker, de Pape, Geeraert, Huyghe en van Damme, om het slechts bij de meest markante generaties te houden.

3. De klokluider

Als laatste in onze reeks van pastorale medewerkers is de klokluider de functionaris over wie de bronnen het meest beknopt zijn; dank zij een ambtswisseling in 1664 (247) weten wij toch heel precies waaruit zijn taak bestond.

Op 20 april 1664 werd Jan Boenbeke de jonge door de Vrouwe van Kaprijke als klokluider aangesteld en naar aanleiding daarvan krijgen wij een gedetailleerd verslag over zijn toekomstige verplichtingen.

Als klokluider zou hij elke dag - 's morgens, 's middags en 's avonds - de kleine klok luiden; bovendien werd van hem verwacht dat hij op zon- en feestdagen zou luiden voor de vroegmis, de hoogmis en de vespers. Op de grote hoogdagen van het kerkelijk jaar zou hij 's avonds - zowel met de kleine als met de grote klok - het einde van de dag aankondigen. Was er een processie of ommegang, of was het de eerste zondag van de maand, dan werd van hem verwacht dat hij paraat was om de klokken te laten beieren.

Ook in uitzonderlijke omstandigheden zoals dreigend onweer, donder en bliksem, brand bij dag of nacht, alarm bij naderend oorlogsgevaar, werd van hem verwacht dat hij de klok zou luiden en dit zonder enige verhoging van zijn salaris. Een vaste vergoeding van twee ponden groten per half jaar werd hem van stadswege wel toegestaan om te luiden "*...van bamesse tot den eersten van April wesende ses maanden alle avonden de grote klokke ten acht uren ...*" (248). Ook de kerkfabriek betaalde

hem een vaste vergoeding voor het luiden naar aanleiding van een overlijden en hierbij werden zeer duidelijk de verschillende momenten omschreven: vooreerst wanneer de persoon overleden was, vervolgens bij het inhalen van het lijk en bij het ter aarde besteden. Ook tussen het ogenblik van het overlijden en de begrafenis waren tijdspannes voorzien waarbij de doodsklok moest geluid worden: de avond vòòr de begrafenis, de morgen van de begrafenis en het moment waarop de vigiliën gezongen werden. Naargelang van de dienst waarmee de overledene begraven werd, ontving hij :

- voor de hoogste dienst :	13 schellingen 4 groten Vl.
- voor de middelste “ :	8 “ 2 “
- voor de laagste “ :	5 “ “

En hoe eigenaardig het vandaag in onze oren ook mag klinken, toch blijkt dat tijdens het Ancien Regime de verknochtheid met de overledene zich kon manifesteren door nog meer extra gelui te laten weergalmen: *“...indien iemand over sijnen overleeden vrint begeerde meer poosen geluijt te hebben dan voorseyt is, sal hij daerenboven vermogen doen betaelen van helcke poose van den tijdt van een half ure tot 1 schellyng groten ende 2 schellynghen van een ure...”* (249).

Een klokluider was omzeggens vergroeid met het klokzeel wanneer men al deze hierboven vermelde verplichtingen nagaat. En toch stond hij zeer dikwijls met zijn voeten op de grond - of zeggen wij misschien juister *in* de grond? Niet alleen begeleidde hij de overledenen met zijn klokgelui; hij maakte ook hun laatste rustplaats klaar. En ook dat moest betaald worden! Voor een graf op het kerkhof kreeg hij 1 schelling 4 groten; was het een graf in de kerk of moest hij het graafwerk verrichten bij vriesweer, dan had hij recht op 2 schellingen 8 groten; voor een kindergraf werd halve prijs betaald.

En nog was zijn opdracht niet volledig. Ook binnen in het kerkgebouw wachtte hem nog heel wat onderhoud : *“... Item sal den selven bombeke geobligeert zijn eens te weecke de kercke te vaeghen ende het kerckenlynwaet te wasschen ende de kandelaeren te schueren al hooghtijden ende de lampe met de wijwatervaeten ende het wier-oockvat ende daervooren sal hij hebben het gras van het kerckhof...”* (250).

Uiteindelijk genoot hij nog 10 schellingen groten per jaar voor het hangen van de standaarden in de kerk en voor het dragen van de mysteriën bij het rondgaan van de processie.

De nieuwe klokluider was nog jong en kon dus nog vele jaren zijn beroep uitoefenen. Dit laatste werd inderdaad bewaarheid: Jan Boenbeke overleed pas op 16 april 1694 (251) en werd als klokluider nog vergoed voor het jaar 1693 (252).

Lieven Leyns nam als nieuwe klokluider zijn taak over in 1694 en dit tot het jaar van zijn overlijden in 1720 (253). Zo vader, zo de zoon! Jacobus Leyns nam de fakkel over tot 1729, zijnde het jaar van zijn overlijden (254). Zijn weduwe, Judoca de Doncker, wist blijkbaar van aanpakken, want zij nam zijn taak als *‘clockluijderighe’* over tot 1746 (255). Vanaf dit laatste jaar tot het einde van het Ancien Regime werden de klokken geluid door Francies Brednus.

C. Gilden en broederschappen

Het overgrote aantal socio-culturele organisaties dat tijdens onze 20ste eeuw als paddestoelen uit de grond opschoot, geeft de indruk dat de hedendaagse mens - meer dan voorheen - nood zou hebben aan een gevoel van saamenhorigheid, van gelijkgericht denken, van louter materiële noodwendigheid om als individu niet ten onder te gaan in een gemeenschap waarin de zwakke moet worstelen om het hoofd boven water te houden.

Ook in de vroegere eeuwen werden de materiële belangen van het individu verdeeld in 'ambachten' en 'gilden'; waar eerstgenoemde instonden voor de handarbeider, waren de gilden in eerste instantie verenigingen voor de verdediging van de commerciële belangen. En toch is het woord 'gilde' veel ruimer te interpreteren. Uit een recent verschenen studie van P. TRIO ⁽²⁵⁶⁾ blijkt zeer duidelijk dat de laatmiddeleeuwer een ganse reeks namen door elkaar gebruikte om een corporatie aan te duiden die buiten de louter economische sfeer viel; zo vermeldt hij o.m. *gulde*, *broederschap*, *gezelschap* en *confrerie* als Nederlandstalige begrippen, naast *gulda*, *confraternitas*, *confraria*, *confrérie*, *fraternitas*, *societas*, *consortium* als Latijnse en Franse equivalenten. Al deze benamingen hadden dit met elkaar gemeen dat zij - in mindere of meerdere mate - een godsdienstig of kerkelijk karakter vertoonden. Hoe groter de stad, hoe groter de kans om reeds vanaf de 13de eeuw een respectabel aantal broederschappen of gilden aan te treffen; zo vermeldt P. TRIO voor de stad Gent 24 broederschappen, waarvan met zekerheid kan worden aangetoond dat het religieus karakter een dominante factor uitmaakte ⁽²⁵⁷⁾.

Voor een kleine, middeleeuwse stad als Kaprijke lagen de zaken natuurlijk wel anders. Broederschappen of gilden hebben er weliswaar een bloeiend bestaan gekend, maar wanneer ze werden opgericht, welke de statuten waren, welke voorwaarden werden gesteld voor het lidmaatschap en zo meer, zijn vragen die heel wat moeilijker te beantwoorden zijn.

In 1455 bestonden er te Kaprijke 5 gilden, met name de '*confraternitas*' van O.-L.-Vrouw, St.-Jacobus, St.-Petrus, St.-Eligius en St.-Antonius ⁽²⁵⁸⁾; met een dergelijk aantal spande Kaprijke trouwens de kroon binen de regio van het Meetjesland ⁽²⁵⁹⁾. Hoe deze gilden of broederschappen precies waren ingericht en hoeveel leden zij telde tijdens de 15de eeuw, daarover ontbreken alle gegevens. Pas vanaf de 17de eeuw zijn enkele losse archiefstukken beschikbaar die ons toelaten om een momentopname van hun bestaan te observeren.

1. De broederschap van den Zoeten Naam Jezus

Wanneer we ons baseren op de schaarse, bewaard gebleven archivalia, blijkt dat in 1654 ⁽²⁶⁰⁾ reeds een altaar in de kerk van Kaprijke was toegewijd aan den *Zoeten Name Jesu*. Cornelis Doppegieter was *provisieur ende administrateur* van genoemd altaar en gaf in 1661 tegenover de Vrouwe van Kaprijke, de baljuw en de beide pas-

toors, rekenschap over de inkomsten en uitgaven. Zoals mocht worden verwacht, ging het om zeer bescheiden bedragen. De inkomsten vloeiden voort uit omhalingen met de schaal en uit de giften van vrome zielen in een blok die daartoe vòòr het altaar werd geplaatst. Uit onderstaande tabel blijkt trouwens zeer duidelijk dat 1654 zowat het begin moet zijn geweest van de toewijzing van een altaar voor de verering van den *Zoeten Name Jesu*.

Datum	Ontvangst van de schaal (S) en gelicht uit den blok (B)
21/07/1654 (S)	0- 6- 0 ponden groten
25/11/1654 (S)	0- 19- 6 “ “
20/01/1655 (S+B)	1- 10- 9 “ “
01/04/1655 (S)	0- 15- 9 “ “
17/10/1655 (S)	2- 0- 2 “ “
02/05/1656 (S)	2- 0- 0 “ “
28/02/1657 (S)	3- 3- 6 “ “
05/07/1657 (S)	0- 17- 6 “ “
22/10/1657	1- 0- 6 “ “
22/02/1658 (S)	1- 9- 3 “ “
18/05/1658 (S)	0- 15- 6 “ “
15/01/1659 (S)	0- 18-10 “ “
17/11/1659 (S+B)	2- 3- 0 “ “
20/05/1660 (S)	1- 10- 8 “ “
19/10/1660 (B)	1- 4- 9 “ “
17/04/1661 (S+B)	2- 5- 5 “ “

Geringe bedragen dus die aanvankelijk werden aangewend voor de versiering en de eredienst van den Zoeten Naam Jezus. Zo leren wij uit de uitgaveposten dat pastoor Antonius Cousyn 1 pond groten had voorgesloten voor “...*tvergulden van de lijst*

aen de schilderije vanden voorn. altaer ...". Zijn collega, pastoor Cornelis Courtois had 2 ponden groten voorgeschoten voor *"...de weefhuere van een stick serveetgoet ten behoeve vanden voorn. Altaer..."* Bij een zekere Cathelijne Gertssens had men een satijnen roksken gekocht voor het beeld van het kindeken Jezus dat op het altaar stond opgesteld. Aan Marie van Meldert was een bedrag van 2-1-8 ponden groten betaald voor *"...een houten versilvert tabernakel dienende tot den voorschreven Altaer..."* Ook de Vrouwe van Kaprijke had 2-13-2 ponden groten betaald aan zuster Marie Cornelie, religieuze in het klooster van de Penitenten in Gent *"...over den coop van eenen nieuwen casufel voor den voorn. altaer..."* Op 15 januari 1657, het feest van den Zoeten Naam Jezus, werd de hoogmis zelfs opgeluisterd met vioolspel door Pieter de Rycke, die daarvoor een schelling en acht groten ontving.

Uit de hierboven vermelde uitgaven blijkt zeer duidelijk dat de verering nog maar in een beginstadium verkeerde. Wilde men meer inkomsten en een beter georganiseerde verering, dan was de oprichting van een broederschap van den Zoeten Naam Jezus, de aangewezen weg. Dit was trouwens ook de mening van zowel de geestelijke als de burgerlijke overheid. Op 14 juni 1666 ondertekenden de Vrouwe van Kaprijke en enkele lokale notabelen een rekening waarbij de inkomsten uitsluitend afkomstig waren van het lidgeld van 31 leden die daarvoor elk 10 schellingen groten betaalden (261). Deze leden waren :

George Godaert	Lieven Huyghe
Jaecques Wauters	Mr. Jaspert Maije
dheer Pieter de Laet	Ryckaert van Hecke
Jan Mortier	Jan Bocxtael
Cornelis Doppegieter	Gabriel Huyghe
Pieter Cortvrient	Cornelis Standaert
Mr. Andries Bocxtael	Jaecques van Vooren
Jan de Deckere	Guillaeme Vergauwen
Maximiliaen Speeckaert	Cornelis Wauters
Gillis de Mey	Lieven Minnaert
Pauwels Mortier	Pieter de Rycke
Joos Janssens	Jan Willemarck
Augustijn de Mey	Christiaen de Wever
Lieven Weytssens	Lieven de Cock
Pieter Gillis	Pieter van Vooren
Jacques Betsens	

De uitgaven die werden verricht met de 15-10-0 ponden groten laten niet de minste twijfel dat we hier inderdaad te maken hebben met een soort stichtingsakte van dit broederschap. Niettegenstaande in deze eerste lijst uitsluitend mannelijke personen aan bod kwamen, voorzag men toch de mogelijkheid dat ook vrouwelijke leden konden toetreden: *"...Item over het coopen vanden boeck daer de guldebroeders ende susters in worden geschreven ..."* Uiteraard beschikte deze confrerie ook over statuten die helaas niet bewaard gebleven zijn : *"...Item over het schrijven vande condi-*

ten vande selve gulden...” Lidmaatschap was één aspect, uiterlijk kenbaar maken was een andere en blijkbaar zeer gewenste faktor. Dit wordt althans zeer duidelijk geïllustreerd door onderstaand rekeninguittreksel ⁽²⁶²⁾ :

Banier van de broederschap van den Zoeten Naam Jesus (1666).

(Foto R. Buyck)

*“...Alvooren over coop van eenen hoet voor den knape van het gulden...
 over laken ende voerijnghe vande livreijs van t gulden...
 over fatsoen ende eenighe stoffasie...
 item over knoppen...
 item over schilderen van blasoen...
 item aen de penitenten van St. Jacobs susterhuys over
 maecken vanden standaert ende eenighe stoffasien...
 item over het schilderen vanden standaert...
 item over het root damast vanden selven standaert...
 item over leverynghe van twee isers daer den standaert
 aen is hanghende...
 item over het blasoen vanden prince ...”*

Tenslotte had deze broederschap ook een bestuur nodig. De Vrouwe van Kaprijke nam hierbij de leiding en verdeelde de taken als volgt :

- Prince van de broederschap	: Gabriel Huyghe
- Baljuw	: Jaecques Wauters
- Deken	: Joos Janssens
- Proviseurs	: Augustijn de Mey Maximiliaen Speeckaert
- Kapelmeester	: Cornelis Doppengieter
- Ontvanger	: Jan Bocxtael

2. Broederschap van het Allerheiligste Sacrament

De verering van het Allerheiligste Sacrament kan reeds op een eeuwenoude traditie bogen. Reeds rond het midden van de 13de eeuw zien wij in de St.-Martinuskerk van Luik het H. Sacramentsfeest op een plechtige wijze vieren ⁽²⁶³⁾. Toch moeten wij voor het Meetjesland wachten tot de 15de eeuw, vooraleer vermeldingen van sacramentsprocessies voorhanden zijn en pas vanaf de 16de eeuw treffen wij bronnen aan die wijzen op het bestaan van *ghuldemeesters vanden Heleghen Sacramente* in Adegem ⁽²⁶⁴⁾.

Ook al zwijgen de bronnen over een broederschap van het H. Sacrament tijdens de middeleeuwen, toch zien wij dat ook te Kaprijke het H. Sacrament grote verering genoot. Rond 1430 voorzag pastoor Jacob Stommelinne een pastorale vergoeding van 32 schellingen en 6 deniers parisis voor de viering van het octaaf van het H. Sacrament. In de loop van de 15de en de 16de eeuw weerspiegelen de vergoedingen voor muzikanten naar aanleiding van de sacramentsprocessie het blijvend karakter van deze verering; van een broederschap of gilde van het H. Sacrament is echter nog geen sprake. Dit laatste hoeft trouwens niet te verwonderen, want zelfs in Gent bestond tijdens de middeleeuwen geen dergelijk broederschap ⁽²⁶⁵⁾.

Tijdens de 18de eeuw veranderde echter de situatie. Op 2 oktober 1744 richtten deservitor Carolus de Bouck, burgemeester Pieter Dhont, Boudewijn Huyghe en Bernaert de Coorebyter, een verzoekschrift tot de bisschop van Brugge om een confrerie of broederschap van het Allerheiligste Sacrament te mogen oprichten; in een tien bladzijden lang document werden samenstelling, doel en algemene bepalingen uiteengezet.

a. Doelstelling

Deze confrerie van ‘het alderheyligste Sacrament ende van de berechtingen’ werd opgericht *ter eeren ende glorie godts*. Zij zou bestaan uit personen die het zich tot een plicht rekenden om het Allerheiligste met brandende flambeeuwen te vergezellen in alle publieke ommegangen en processies, evenals in alle ziekenzalvingen (wonende binnen bepaalde grenzen). Vanaf 2 oktober 1744 hadden zij deze taak reeds uitgeoefend, doch zij wensten nu ook de officiële, bisschoppelijke erkenning en goedkeuring te verkrijgen, daar zij *uijtter herten desireren dat U.L. hooghweerdigheyt soude gelieven deselve confrerie ende regulative te approberen* (266).

Ook de materiële, bijkomende elementen ontsnapten niet aan hun aandacht. Aangezien de 20 leden behoorden tot de voornamste personaliteiten van de ‘stede van Caprycke’ is het ook begrijpelijk dat zij aan de bisschop de toelating vroegen om “... *in de kercke der voorseijde stede thunnen coste te laeten maecken een behoorelicken ende heerelicken sittebanck voor hun ende hun medeconfraters...*” en dit al “...*ter eere ende glorie godts...*” (267). In ruil voor een positief antwoord zouden zij “...*U.L. hooghweerdigheyt uijtter herten danckbaer ende verplicht blijven ende voor desselfs lanck leven, welvaeren ende prosperiteyt den almogenden hertelick bidden...*” (268).

b. Samenstelling

Deze broederschap van het Allerheiligste Sacrament zou maximaal uit 20 leden bestaan: vooreerst de twee geestelijken en vervolgens 18 leken die gekozen werden onder de voornamste ingezetenen van Kaprijke. Van deze eerste lijst maakten volgende personen deel uit:

Heer en Meester Carolus Suppré als geestelijke proost
Heer en Meester Carolus de Bouck, deservitor
Dheer Pieter Dhont, burgemeester der stede als deken
Dheer Baudewijn Huyghe als boekhouder en ontvanger
Dheer Bernaert de Coorebijter, schout
Dheer Ingelbert de Pape, oud-burgemeester
Sieur Jacobus Bertens, voorschepen
Sieur Francies Buyck, oud-voorschepen
Sieur Bernaert vander Stadt, schepen
Sieur Joannes Dauwe, oud-schepen
Sieur Andries vander Waerhede

Sieur Pieter Bocxtael fs. Jan
Sieur Joannes Bertens, Lieve-Vrouwmeester
Sieur Mattheus Mestdagh
Sieur Ingelbert Minnaert
Sieur Henricus Bocxtael
Sieur Jan Baptiste Bocxtael
Sieur Jacobus van Overtvelt, armmeester en ontvanger van de
armgoederen dezer stede
Sieur Anthone Verhelle

3. Algemene verplichtingen

Lid worden van deze confrerie was, zoals wij reeds hoger vermeldden, een voorrecht. Om tot deze uitverkoren groep te kunnen behoren, moest men aan twee voorwaarden voldoen:

1. een goede naam of reputatie hebben
2. behoren tot de gegoede klasse van de bevolking

Deze laatste voorwaarde wordt duidelijk wanneer men de financiële aspecten nader bekijkt.

De toetreding tot deze confrerie ging gepaard met een soort van welkompremie van 15 schellingen groten Vlaams wisselgeld, ten voordele van de kas van deze confrerie. Tevens was het lid verplicht een flambeeuw van 2 pond gewicht in wit was aan de kerk te schenken. Was het lidmaatschap enerzijds een eervolle zaak, het bracht anderzijds ook zijn praktische verplichtingen mee.

Waarin bestonden deze? Vooreerst moest elke confrater het Allerheiligste begeleiden bij de processies in de loop van het kerkelijk jaar. Deed hij dit niet - en kon hij voor zijn afwezigheid geen aanvaardbare reden opgeven - dan moest hij een boete van 12 groten Vlaams betalen.

Vervolgens moest elke confrater de priester bij de ziekenzalvingen begeleiden, wanneer de zieke woonachtig was in de Voorstraat, op het Plein of in de Vrouwstraat (tot aan de Heinewegel). Was de zieke echter de vrouw, een kind of een van de ouders van een confrater, dan werd de zone uitgebreid met de Molenstraat, de Heinestraat en de Beekstraat. Liet een confrater verstek gaan voor deze begeleiding, dan kreeg hij een boete van 4 groten Vlaams. Wenste een confrater uit deze confrerie uit te treden, dan moest hij een uittredegeld van 15 schellingen groten Vlaams wisselgeld betalen. Verliet hij Kaprijke om zich in een andere stad of parochie te vestigen, dan was de afscheidspremie 10 schellingen groten wisselgeld.

Uit wat voorafgaat, wordt duidelijk dat het vergezellen van de priester bij de ziekenzalving de zwaarste verplichting meebracht. Natuurlijk werd van de confraters niet verwacht dat zij 24 uur op 24 uur beschikbaar waren. In de praktijk werden deze tochten gehouden :

- tussen 07.00 uur 's morgens en 20.00 uur 's avonds tijdens de periode
1 mei- 1 oktober
- tussen 08.00 uur 's morgens en 17.00 uur 's namiddags tijdens de periode
1 oktober - 30 april

Rekening houdend met het groot aantal overlijdens per jaar tijdens de 18de eeuw, is het dan ook te begrijpen dat er heel wat waslicht verbruikt werd op al deze tochten, m.a.w. men moest steeds over voldoende geld beschikken om zich van het nodige te kunnen voorzien. Een oplossing daarvoor was vlug gevonden: om de veertien dagen werd door de 'knecht' of 'cnape' van de confrerie een rondgang met een bus gehouden bij de gegoede lieden van Kaprijke en dit tussen 12 en 13 uur. Eenmaal per jaar, nl. tijdens het octaaf van het Allerheiligste Sacrament, werd door de pastoor - vergezeld door een van de confraters - een speciale collecte gehouden bij de gegoede inwoners van de parochie. De 'knecht' van de confrerie had trouwens nog meer taken te vervullen: hij was de aangewezen persoon die bij elke ziekenzalving de confraters moest verwittigen. Tevens was hij bij elk van deze rondgangen de vaandeldrager die vòòr het selecte gezelschap uitging. Per jaar kreeg hij daarvoor een vergoeding van twee ponden groten Vlaams.

Financiële inkomsten en uitgaven vereisten natuurlijk een boekhouding en het controleren van de rekening. Om de twee jaar werden deze financiële verrichtingen gecontroleerd en bij deze gelegenheid werd door de beide geestelijken, de deken, de boekhouder en de eerstvolgende vier confraters overgegaan tot het kiezen van een nieuwe deken en boekhouder voor de volgende twee jaar.

Bij het overlijden van een van de confraters gold de verplichting een plechtige requiemmis te laten opdragen tot lafenis van zijn ziel. Elke confrater moest daarbij aanwezig zijn en de offergang doen. Onttrok men zich aan deze verplichting, dan wachtte diegene die tekort schoot een boete van 2 schellingen groten wisselgeld.

Tenslotte - en wie zou het verwonderen? - werd het besluit genomen een speciale zitbank in de kerk te laten plaatsen, ruimte biedend voor 18 confraters.

De 18de eeuw was een eeuw waarin het standenonderscheid zich nog liet gelden, niet alleen op het politieke, maar evenzeer op het godsdienstige vlak. Met de democratisering van de 20ste eeuw verdwenen meestal de confraters; alleen de zitbanken zijn nog de stomme getuigen van 18de-eeuws vertoon.

3. Het gilde van Sint-Sebastiaan

Schuttersgilden ontstonden aanvankelijk uit de vrijwilligerskorpsen die instonden voor de verdediging van de lokale bevolking. Niettegenstaande men, naargelang van de eeuwen, onderscheid kon maken tussen kruis- of voetboog-, handboog- en haakbusschutters, was er te Kaprijke slechts één enkele groep vertegenwoordigd, met name de handboogschutters, van wie Sint-Sebastiaan de patroonheilige was. Vanaf welk ogenblik zij te Kaprijke een gilde vormden, is niet meer te achterhalen,

Kerkschaal, gift van P.W. Schenaerts, 1832 (Koper, lengte 36, breedte 19,5)

(Copyright A.C.L. Brussel)

maar zeker is in elk geval het feit dat zij in het begin van de 15de eeuw een vertrouwd beeld waren bij openbare plechtigheden. Zo vinden wij reeds in de oudst bewaarde stadsrekening over het jaar 1404 : “...*Item den coninc van Sinte sebastiaensghilde gheconsenteert te wine sacramentsdaghe XXXVI sch. parisis...*” (269). Deze uitgave was trouwens een regelmatig terugkerende post waarvan het bedrag lange tijd onveranderd bleef; alleen de formulering wijzigde af en toe zoals o.m. in 1455 toen men schreef : “...*Item Ste Sebastiaensgulde ghesconcken in hoofscheden vander wet ende stede weghe also ghecostummert es 1-16-0 lb. par....*” (270). In 1458 werd deze stedelijke subsidie op last van de commissarissen die de wet vernieuwden, aangepast aan het barema dat ook werd nageleefd in Sluis, Aardenburg en Eeklo. Reden hiervoor was dat deze heren wensten dat men “... *de ghuldebroeders van Ste sebastiane den boghe antierende ende omme te bet te vergaderne ende te meer ghenouchte daerinne te nemene zoude versien van VII of VIII ponden par. te ghevene vander stede weghe ...*” (271). Uiteindelijk beslisten de magistraatsleden en enkele notabelen ze elke zondag of feestdag 6 ponden parisis te geven.

Of er beperkende voorwaarden waren voor het lidmaatschap van dit gilde is uit de beschikbare bronnen niet te achterhalen. Wel krijgen we de indruk dat de sociale status zeker geen limitatieve voorwaarde inhield. Zo zien wij dat Vincent Moerinc, de bode van de schepenen, koning was van het Sebastiaansgilde in 1455 (272); in 1459 werden aan Symoen de Coninck, schepenen van Kaprijke, als nieuwe koning van het gilde, 6 stopen wijn aangeboden (273).

De aanvankelijke functie van verdediging leek tijdens de tweede helft van de 15de eeuw meer en meer te evolueren naar ontspanning. In 1461 werd een schuttersfeest ingericht te Hulst en “...*omme dieswille dat binnen de stede van hulst upghestelt was eene ghenouchlicke scotterie vanden weerden Rudder Ste Sebastiaene ende de ghesellen van capricke hem eerbaerlic begonsten te bereedene omme daer te treckene ten scietspele ende hier ten cost daeromme daden naer hunnen staet vande Sebastiaengulde, zo es hemlieden toegheleit bij die vander wet vander stede weghe XII lb.par....*” (274). Deelname aan schuttersfeesten vereiste uiteraard de nodige training; zo vernemen wij uit de rekening over het jaar 1466 dat de handboogschutters elke zondag tussen Pasen en barmisze zich met boog en pijl oefenden (275). Nu eens trokken zij naar omliggende plaatsen, dan weer speelden zij zelf gastheer, zoals dit o.m. het geval was in 1477, toen zij de schutters en notabelen uit Sluis te Kaprijke inviteerden (276). Een gilde zonder een goed werkende administratie was ondenkbaar; daarom werd in 1478 Cornelis Moerinc, priester te Kaprijke, als klerk van het Sebastiaansgilde ingeschakeld tegen een vergoeding van 6 ponden parisis per jaar (277). En administratief werk was er zeker aan de winkel tegen het einde van de 15de eeuw! In 1483 trokken de Kaprijkse schutters naar Oudenburg, maar ontvingen enkele tijd later hun Eeklose collega's (278). Naarmate de tijd vorderde, stegen de schulden van het Sebastiaansgilde. Dit was zeker het geval in 1485, toen een schuttersfeest in Eeklo werd ingericht en dit - alles samen genomen - een uitgave van 252-0-6 ponden parisis betekende voor de stadskas van Kaprijke (279). Het was trouwens een zeer uitzonderlijk schuttersfeest, want van heinde en verre kwamen

schuttersgilden naar Eeklo afgezakt; zo noteerden wij o.m. de schuttersgilden van Brussel, Gent, Aardenburg, Damme, Ieper, Brugge, Axel, Sluis, Oudenaarde en Valenciennes (280).

Ook de 16de eeuw toont ons een analoog beeld van schutterij en steekpenningen vanwege het stadsbestuur. Waar bleef dan het godsdienstig karakter? Vergeleken met de twee vorige hier besproken broederschappen, was het gilde van Sint-Sebastiaan veel wereldser gericht. En toch kwam af en toe hun zorg voor het godsdienstige sterk op de voorgrond.

In deze bijdrage werd reeds - tijdens het pastoraat van Antonius Cousyn - gewezen op hun zorg voor hun Sebastiaansaltaar tijdens de fase van de kerkverbouwing in 1619 (281). Niet enkel de zorg voor hun altaar wekte onze interesse; opvallend was ook hun bezorgdheid voor het morele gedrag van hun leden.

Precies in dat zelfde jaar was Stefaan de Mol, lid van het Sebastiaansgilde, op 1 februari 1619 overleden en begraven in de kapel van St.-Sebastiaan. Een dergelijke handelwijze was volledig normaal, maar in dit geval maakten de kerkmeesters en de bestuursleden van het gilde groot misbaar omdat, volgens hun zeggen: *"...den voor-noemden de Mol in zijnen levne hem niet en heeft gecomporteert als man met eeren nemaer ter contrarien dat genouch blycken sal dat den zelve heeft onderstaen diversche sententien zoo wel van diverije als anderssints breeder in tijden ende wij-len te verifieren, zoodat hij niet en meriteert in zodaenighe eereelycke plaetse begraven te sijne dan alleenelyck tot confusie, schande ende vilipendentie (= kwaadsprekerij) vanden voorn. gulde ende generaele gemeente, alles tot ruïne ende groote schade van dien daer nochtans de processe ende ommeganck ter eeren Godis ende zyne gebenedijde moedere alle jaere mede verciert word..."* (282).

Verontwaardigd over een dergelijke levenswandel, verzochten zij dan ook de bisschop om het lijk te mogen ontgraven en het naar een andere plaats over te brengen. Zijn Excellentie vond het waarschijnlijk een delicate aangelegenheid, want hij hield zijn beslissing in beraad tot op het moment dat hij in hoogsteigen persoon zich te Kaprijke nader zou kunnen informeren. Toen dit achteraf dan ook gebeurde, bleef de bisschop weifelen om een beslissing te nemen, want *"...Syn Eerweerdicheyt ghesien hebbende de plaetse hier vermelt ende ghehoort hebbende diversche persooenen soo op het inhouden van dese requeste alsoock op het veranderen vande capelle van St. Sebastiaensgulden en vint als noch niet gheraetsaem eenighe veranderinghe te doene, noch int eene, noch in het andere..."* (283). Alhoewel verdere gegevens over de definitieve afloop ontbreken, kan men toch niet loochenen dat ook het godsdienstig element bij het schuttersgilde een zekere rol speelde.

Een zelfde mentaliteit was zelfs nog aanwezig bij het begin van de 19de eeuw. In 1804 werd nl. door het bestuur van het Sebastiaansgilde bij de bisschop een verzoekschrift ingediend, waarin zij - na de voltooiing van de bijna volledig nieuw gebouwde kerk - de bisschop verzochten het altaar dat zich aan de noordzijde van de kerk bevond, te willen toewijzen aan St.-Sebastiaan. Tevens vroegen zij de toelating om langsheen de noordelijke muur een gesloten kniel- en zitbank te mogen plaatsen

“...ten eijnde ten allen tijde te dienen tot exclusif gebruyk der Gildebroeders...” (284). Op beide punten kregen zij vanwege het bisdom genoegdoening, op voorwaarde nochtans dat, indien de toename van de bevolking het vereiste, deze banken zouden worden weggenomen, wat achteraf inderdaad zou gebeuren.

4. Broederschap van de H. Antonius

In tegenstelling tot de twee eerstgenoemde broedersschappen ontbreken voor de hier behandelde confrerie zowel rekeningen, ledenlijsten als statuten. Toch wijzen enkele vermeldingen in de bronnen op een verering van de H. Antonius, abt.

Waarschijnlijk reeds tijdens het voorjaar 1750 werden door de toenmalige geestelijkheid van Kaprijke de nodige stappen ondernomen tot het bekomen van een relikwie van de H. Antonius, want reeds op 19 april 1750 werd de magistraat van Kaprijke meegedeeld “... dat de reliquien van St Antonius alhier binnen dese stede stonden om verheven te worden ende dat het requireerde deselve verheffinge te vereeren met musicq ende eenighe voordere teecken en van danckbaerheyt vande selve reliquien te hebben becommen omme tot meerder eere ende glorie godts ende vervoorderijnghe der devotie totten selven heylighe de gemoederen te verwecken...” (285)

Een gedetailleerde beschrijving van deze relikwie werd door het bisdom Brugge op 27 juni aan de kerk van Kaprijke overgemaakt (286). Deservitor De Bouck wilde aan deze gebeurtenissen een feestelijk karakter verlenen en trok naar Brugge om er enkele muzikanten te contacteren die op St.-Pietersdag hun beste beentje zouden voorzetten. Voor wat, hoort wat! Muzikanten huren kostte geld en de pastoor probeerde dan ook om de stadskas te laten opdraaien voor de kosten. Hij kwam echter van een magere reis terug, want de magistraat was alleen bereid tot het leveren van een wagen die de instrumenten en het reliekschrijn zou vervoeren en tot het betalen van “... simpel logement sonder eenighe voordere becostinghe ofte thaire ...” (287).

De verering van de H. Antonius, abt, viel blijkbaar in goede aarde bij de lokale bevolking, want reeds tijdens hetzelfde jaar konden pastoor Suppré en pastoor Carolus de Bouck 4-8-9 lb.gr. neertellen aan giften en offeranden ter ere van de heilige (288). Uitgaven waren er natuurlijk ook! Zo werden aan Pieter van Wallegheem uit Brugge 5-1-0 lb.gr. betaald “...over tmaecken eene rijve met het portrit verbeeldende den heylighen Aantonius volghens sijne specificatie, ordonnantie ende quitantie ...”; aan de weduwe van P.J. Vincent 11 schellingen en 8 groten “...over het drucken van vijftwintigh aflaetbrieven van Ste Anthonis...” ; aan Francies Ryelandt 5-17-4-6 lb.gr. over “...leverynghe van eenigh silverwerck dienende tot de reliquiecassee van Ste Anthonius ende Sta Barbara...”; aan J. Vanderborch 1-10-4 lb.gr. om het portret van de H. Antonius en de voet van de relikwiekast te vergulden en verzilveren; tenslotte kreeg Antonius Suweijns 1 pond groten voor het schilderen van verschillende sieraden “...dienende aende rijve ofte reliquiecassee van Ste Anthonius...” (289). Op 12 mei 1753 werd door bisschop J.B. de Castillon de toelating verstrekt om een broederschap van de H. Antonius op te richten (290).

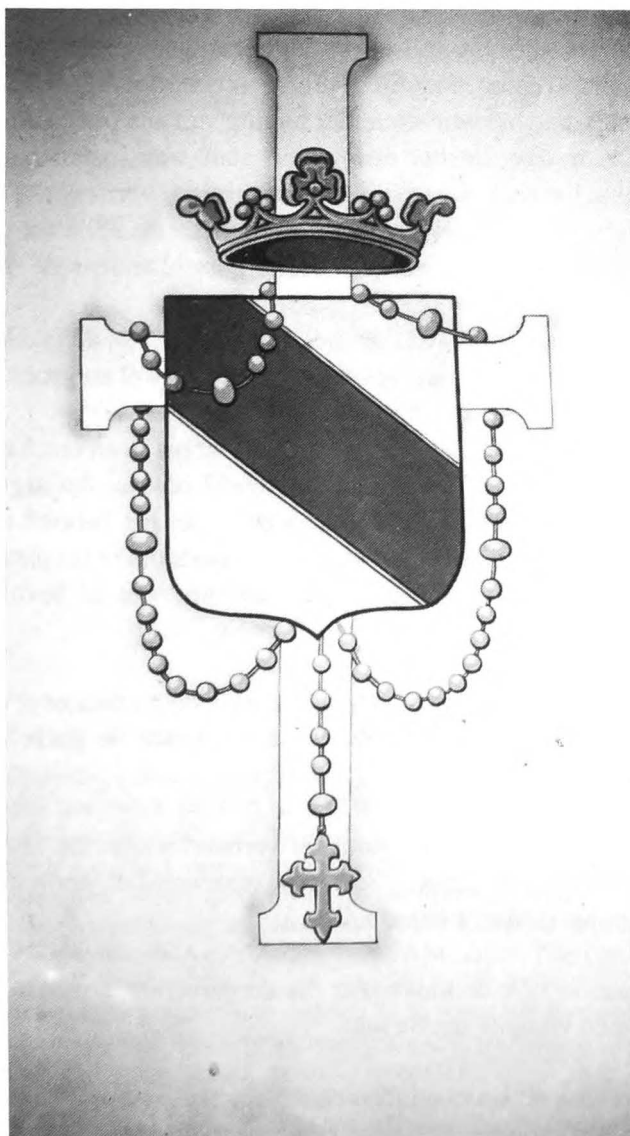

Reliekschrijn van Sint-Antonius-abt met borstbeeld van de heilige (Brugge, meesterteken van Joannes Hermans, na 1750).

(Copyright A.C.L. - Brussel)

5. Broederschap van de H.-Rozenkrans

Waren er weinig gegevens voor de broederschap van St-Antonius, dan is de oogst voor dit van de H.-Rozenkrans minimaal. Slechts één enkele vermelding licht ons in over het bestaan en tevens ontstaan van dit godsdienstig genootschap. Op 23 september 1640 werd deze broederschap te Kaprijke opgericht door pater Daneel Evens, dominikaan, op bevel van zijn overste ⁽²⁹¹⁾.

Muurschildering in het rechterzijaltaar : embleem van de broederschap van de H.-rozenkrans.

(Foto R. Buyck)

BESLUIT

Alhoewel Kaprijke als parochiegemeenschap zeker reeds bestond tijdens de eerste helft van de 13de eeuw, is het moeilijk een precieze datum voor haar ontstaan voorop te stellen. Uit de schaarse gegevens bleek echter dat er te Kaprijke reeds vanaf 1297 twee gelijkwaardige pastoors hun herderlijke taak uitoefenden.

Het onderhoud van deze geestelijken was mogelijk enerzijds door hun aandeel in de opbrengst van het kerkelijk tiende en anderzijds door de oblationes en de casuele inkomsten.

Bij de opleiding tot hun herderlijke taak bleek dat een aantal van de Kaprijkse pastoors een universitaire vorming in Leuven had genoten; een deel had deze vorming beperkt tot de studies aan een stedelijke school en een moeilijk te schatten percentage had een basisopleiding verworven onder leiding van een plaatselijke pastoor.

Niettegenstaande Kaprijke slechts een kleine stad was met een eerder beperkte bevolking, beschikte het toch over twee gelijkwaardige '*portiones*'. Waar dit dubbel pastoorschap blijkbaar geen problemen schiep tijdens de 13de tot en met de 16de eeuw, werd de situatie heel wat meer in vraag gesteld tijdens de daarop volgende eeuwen.

Een eerste maal gebeurde dit in 1671 en wel op initiatief van de lokale geestelijkheid zelf. De reactie van de plaatselijke bevolking was evenwel zo groot dat de bisschop op dit verzoek niet inging en alles bij het oude liet.

Een tweede fase van het in vraag stellen van het dubbel pastoorschap begon tijdens het pastoraat van pastoor Reinier Vorst. Alhoewel ook nu het argument van eeuwenoude voorrechten en traditie werd ingeroepen voor het behoud van twee gelijkwaardige pastoors, werden uiteindelijk twee onderpastoors in de plaats van de tweede pastorale portie aangesteld; een gevoelige toename van de bevolking tijdens de 18de eeuw bleek hierbij een doorslaggevende factor.

Bij de uitoefening van zijn geestelijk ambt beschikte de pastoor over een aantal lekehelpers die, hetzij binnen het kerkgebouw, hetzij binnen de parochiegemeenschap hun taak uitoefenden.

Als onmiddellijke medewerker in liturgisch verband was er de koster; tijdens een groot deel van de 17de en de gehele 18de eeuw door werd dit ambt uitgeoefend door afstammelingen uit het geslacht Boextael.

Naast de koster was er ook de klokluider die de parochianen vanuit zijn kloktoren, woordenloos, leed en vreugde overbracht.

Tenslotte waren er ook de kerk- en dismeesters; zowel voor eerst- als voor laatstgenoemden werden respectievelijk 2 personen verkozen die - althans in theorie - voor een eerder beperkte termijn werden aangeduid; eenzelfde werkwijze werd gevolgd voor de dismeesters van wie de taak voornamelijk binnen de groep van de lokale behoeftigen te situeren viel.

Ook de lokale bevolking droeg haar steentje bij in de zorg voor de verering van bepaalde heiligen, met name in de broederschappen en gilden. Reeds vanaf de late middeleeuwen stond Kaprijke, binnen de regio van het Meetjesland, aan de spits met 5 broederschappen. Tijdens de 17de en 18de eeuw troffen we er nog steeds een viertal aan die uit louter godsdienstige motieven zich in een corporatief systeem inschakelden: de broederschap van den Zoeten Naam Jezus, van het Allerheiligste Sakrament, van de H. Antonius en van de H. Rozenkrans; het Sint-Sebastiaansgilde - alhoewel veel wereldser van karakter - gaf op geregelde tijdstippen toch ook uitdrukkelijk uiting aan zijn godsdienstige ingesteldheid.

Roger BUYCK

VOETNOTEN

- (1) RAG, *Abdij Oosteeklo*, oorkonde van 1297. (Een uitvoerige bespreking en tekstkritische uitgave verscheen van de hand van A. DE VOS en L. STOCKMAN, *Het testament van Heer Jacob, medepastoor van Kaprijke (1297-1298)*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 40 (1989) pp. 27-43.
- (2) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, Charters (chronologisch geordend vanaf 1348).
- (3) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nrs. 28 tot en met 105 (bestrijken de periode 1531-1538 en 1604-1791). Deze armenrekeningen werden reeds grondig bestudeerd en in een artikel verwerkt in R. BUYCK, *De armenzorg te Kaprijke (1525-1796)*, A.M., jb. 35 (1984), pp. 137-205.
- (4) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 148.
- (5) Gegevens over kerkelijke tienden zijn te vinden in RAG, *Fonds Sint-Pietersabdij*, 2e reeks, nrs. 1028-1030 en in het kathedraalarchief van Doornik, doos 2D/5/1, 2D/5/1a tot en met 2D/5/1g.
- (6) Bisschoppelijk archief Brugge (BAB), nrs. B1 tot en met B 82.
- (7) Zie *Archieven van Oostvlaamse Kerkfabrieken (Oud Regiem)*, Deel II, pp. 5-21.
- (8) L. STOCKMAN, *Kerkelijk en parochiaal leven in het Meetjesland vòòr 1600*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 33 (1982), pp. 5-85; IDEM, *Altaarstichtingen en altaardiensten in het Meetjesland tijdens het Ancien Regime*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 39 (1988), pp. 5-18.
- (9) L. STOCKMAN, *Kerkelijk en parochiaal ...*, p. 15.
- (10) RAG, *Abdij Oosteeklo*, oorkonde van 1250.

- (11) W. NOLET en P.C. BOEREN, *Kerkelijke instellingen in de middeleeuwen*, Amsterdam, 1951, p. 328.
- (12) A. VAN LOKEREN, *Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre au Mont Blandin à Gand*, Gent, 1869, Tome I, p. 330, nr. 726.
- (13) KAD, doos 2D/5/1f; voor de verdeling van deze tienden, zie bijlage 1.
- (14) W. NOLET en P.C. BOEREN, a.w., p. 330.
- (15) Oorspronkelijk waren alle kerkelijke handelingen gratis, in de loop van de 12de eeuw werd het een gewoonte om honoraria te geven voor de missen, doopsels, begrafenissen en zelfs voor de biecht en het H. Oliesel.
- (16) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, charters, 15de dach in wedemaent 1401
- (17) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, charter van 5 september 1504.
- (18) L. STOCKMAN, *Kerkelijk en parochiaal ...*, p. 28.
- (19) IDEM, *Kerkelijk en parochiaal ...*, p. 28.
- (20) Volgens L. STOCKMAN, *Kerkelijk en parochiaal ...*, p. 28, voetnoot 185 waren de twee parochiepriesters 'W. en P. Brunel'; volgens F. MICHEM, *De parochiegeestelijkheid in het Meetjesland tijdens het Oud Regiem*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 32 (1981), p. 100 waren de twee pastoors Willem Vernachten en Pieter Bruneel.
- (21) H. DE RIDDER-SYMOENS, *Studenten uit het Meetjesland aan Europese universiteiten*, in Liber Amicorum Achiel De Vos, Evergem, 1989, pp. 99-117.
- (22) H. DE RIDDER-SYMOENS, a.w., p. 106, nr. 22.
- (23) F. MICHEM, a.w., p. 101; RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 148 f° 1: "...Dit naervolghende zijn de erfvelicke renten toebehorende dhelighe Gheest binnen Caprycke metten ypotequen ende besetten daertoe dienende vermaect ende vernyeut ten versoucke van meester Jan Hercke priester ende bachelier in Theologien ende meester franssois van helleputte, presbyter pastoren vander kercke van Caprycke..."
- (24) H. DE RIDDER-SYMOENS, a.w., p. 106, nr. 27.
- (25) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 28, kerkrekening over de jaren 1531-1532 vermeldt bij de uitgaven: "... Inden eersten betaelt Meister Christiaen de Boot als prochiepape ende vicegerent vander eender portien deser kercken..."
- (26) H. DE RIDDER-SYMOENS, a.w., p. 106, nr. 38.
- (27) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 28, kerkrekening in auditie op 29 december 1534 vermeldt bij de aanhef: "... Rekening gepasseert in de presentie van mijn heere ende meestere Christiaen de boodt, pbr, mijn heere ende mre Jan vander Hasselt pbr beede tsamen pastooren vander zelve kercken, dheer franssois hercke pbr ende organiste, dheer Sebastiaen lonckaert pbr ende capellaen, dheer Adriaen Danckaert pbr als coster..."; Adriaen Danckaert werd ook in de volgende rekeningen tot 1538 steeds als presbiter-koster vermeld.
- (28) H. DE RIDDER-SYMOENS, a.w., p. 106, nr. 21.
- (29) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 28, kerkrekeningen over de jaren 1531-1538 en ARA-RK, nr. 33072, stadsrekening Kaprijke over de periode 10 april 1518 vóór Pasen tot 25 juni 1520.
- (30) H. DE RIDDER-SYMOENS, a.w., p. 106, nr. 44.
- (31) F. MICHEM, a.w., p. 101.
- (32) H. DE RIDDER-SYMOENS, a.w., p. 106, nr. 24.
- (33) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 28.
- (34) F. MICHEM, a.w., p. 101.
- (35) H. DE RIDDER-SYMOENS, a.w., p. 106, nr. 54.
- (36) ARA-RK, nr. 33086: "... Item betaelt vandat mer Jooris vander Beke presbiter ... prochiepape van deser kercken stuende te gheertvliet die quam visiteren zijn prochiaenen dhoochmessen op den asenwoensdach was ghesconcken ii cannen wyne..."
- (37) L. STOCKMAN, *Kerkelijk en parochiaal ...*, pp. 24-25.
- (38) ARA-RK, nr. 33045.
- (39) ARA-RK, nr. 33111.
- (40) ARA-RK, nr. 33105.
- (41) ARA-RK, nr. 33109: "...Item ghesconcken heer Charles de pape, nieuwen puestere tyndet eerster messefeeste bij laste vanden bailliu, burchmeestere ende wepenen..."

- (42) J.DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis van het godsdienstig leven en de kerkelijke instellingen in het Land van Aalst tussen 1550 en 1621*, Oostvlaams Verbond van Kringen voor Geschiedenis, Verhandeling nr. 3, Gent, 1961, p. 25.
- (43) W. NOLET en P.C. BOEREN, *a.w.*, pp. 90-91.
- (44) F. MICHEM, *a.w.*, pp. 100-101.
- (45) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33010.
- (46) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33010.
- (47) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33019.
- (48) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33019.
- (49) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33027.
- (50) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33036.
- (51) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33045.
- (52) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33061.
- (53) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, reeks charters; F. MICHEM, *a.w.*, p. 101 geeft als begindatum van zijn pastoraat het jaar 1504; uit de stadsrekening van 1499 (ARA-RK, nr. 33061) blijkt echter dat hij op dat ogenblik reeds te Kaprijke werkzaam was.
- (54) P. DECLERCK, *De Middeleeuwse kapelanij in het bisdom Doornik*, in Album Antoon Viaene, Brugge, 1970, pp. 133-134.
- (55) L. STOCKMAN, *Kerkelijk en parochiaal ...*, p. 51.
- (56) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33064 (24/03/1503-25/02/1504).
- (57) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33110.
- (58) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33072.
- (59) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33069.
- (60) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33069.
- (61) H.DE RIDDER-SYMOENS, *a.w.*, p. 106 nr. 22 (vermeld als 'Joannes Arke') en RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 148 f° 1.
- (62) H. DE RIDDER-SYMOENS, *a.w.*, p.106, nr.21.
- (63) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33072.
- (64) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33094.
- (65) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33076.
- (66) F. MICHEM, *a.w.*, p. 101.
- (67) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, charter van 24 februari 1539.
- (68) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33086.
- (69) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 28, rekening 1531-1532.
- (70) H. DE RIDDER-SYMOENS, *a.w.*, p. 106, nr. 27.
- (71) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33114 : "... Item den iiiien novembris 1566 bijden bailliu ende Daneel Hughe ghereyst te brugghe an mijn heere den Bisschop ten fyne hij deser stede midts toverlijden van Mr Jan Verasselt voorzien zoude van eenen bequamen pastoor..."; F. MICHEM, *a.w.*, p. 101 geeft als overlijdensjaar verkeerdelijk 1565. Het voornoemde citaat komt uit de stadsrekening die de periode 17/10/1566-15/09/1567 bestrijkt; het is dan ook weinig waarschijnlijk dat de schepenen meer dan een jaar zouden wachten om bij de bisschop een plaatsvervanger te vragen.
- (72) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33093.
- (73) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33096.
- (74) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33099.
- (75) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33099.
- (76) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33109.
- (77) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33109.
- (78) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33110.
- (79) RAG, *Raad van Vlaanderen*, nr. 7616, f° 60 v°.
- (80) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33114.
- (81) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33114; de opvolging is dus zeer duidelijk te situeren in 1567 en niet zoals F. MICHEM, *a.w.*, p. 101 dit verkeerdelijk laat beginnen in 1565.
- (82) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33116.

- (83) Op 12 juni 1569 meldde de burgemeester aan de heren van de Raad in Vlaanderen dat "... binnen dezer stede gheen brake vande beelden, imagen, cyraige ende ornamenten dienende totten goddelycken dienste inde kercke van Caprycke inden laetsten troublen ghesiet en es noch oock eenighe vande uproer, trouble ter causen vande predicatien vande nieuwe religie ende dwalinghen binnen de voors. stede zo datter dien aengaende gheen reparatie van noode en was ..."
(ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33116).
- (84) BAB, *Acta Episcoporum*, B 3, f° 11v°
- (85) ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33126.
- (86) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 29.
- (87) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 29, f° 8v°; Jacobus Simonis was een karmeliet van Mechelen die te Kaprijke als deservitor werd aangesteld op 12 mei 1607 (BAB, *Acta Episcoporum*, B 7, f° 1v°)
- (88) BAB, *Acta Episcoporum*, B 7, f° 1v°.
- (89) BAB, *Acta Episcoporum*, B 7, f° 1v°; bij F. MICHEM, a.w., p. 101 staat als begindatum voor Francies Mascet het jaar 1607, wat onjuist is.
- (90) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 30, f° 1.
- (91) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 31, f° 50v°.
- (92) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 31, folii 44, 47, 58 en 58v°.
- (93) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 31, f° 138.
- (94) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 31, f° 227v°.
- (95) RAB, *Brugse Vrije*, reg. nr. 11716.
- (96) F. MICHEM, a.w., p. 102.
- (97) BAB, *Acta Episcoporum*, B 11, f° 71v°.
- (98) BAB, *Acta Episcoporum*, B 11, f° 130v°.
- (99) BAB, *Acta Episcoporum*, B 11, f° 130v°.
- (100) BAB, *Acta Episcoporum*, B 15, f° 58.
- (101) BAB, *Acta Episcoporum*, B 16, f° 217.
- (102) BAB, *Acta Episcoporum*, B 16, f° 244 : "... Egidius Lantschot, presbitero canonico ord. Regularum Sancti Augustini deservituram alterius portionis curae pastoralis ecclesiae parochis oppidi Capricani iam dudum liberae et vacantis et cuius Dominus ac Magister Antonius Cousyn alterius portionis curatus per aliquot annos deservituram habuit..."
- (103) BAB, *Acta Episcoporum*, B 17, f° 119.
- (104) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 34, kerkrekening over de jaren 1635, 1636 en 1637; volgens de bisschoppelijke archieven (BAB, *Acta Episcoporum*, B 17, f° 73v°) duurde de gevangenschap 11 maanden.
- (105) BAB, *Acta Episcoporum*, B 17, f° 152.
- (106) BAB, *Acta Episcoporum*, B 20, f° 73.
- (107) BAB, *Acta Episcoporum*, B 20, f° 78v°.
- (108) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, overlijdensregister nr. 37.
- (109) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 36 (kerkrekening over de jaren 1639-1640)
- (110) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 36.
- (111) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 42 (kerkrekening over de jaren 1651-1652).
- (112) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 42.
- (113) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, overlijdensregister nr. 40 en kerkrekening nr. 44 : "...Ontlanck over degone in deser kerke liggende begraven: over heer ende meester Anthonis Cosijn, pastoor in synen leven deser stede..."
- (114) BAB, *Acta Episcoporum*, B 28, f° 35v°.
- (115) BAB, *Acta Episcoporum*, B 28, f° 36.
- (116) BAB, *Acta Episcoporum*, B 29, f° 59 vermeldt als overlijdensdatum '14 juni 1660'; volgens RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, overlijdensregister nr. 40 lezen we nochtans: "...15 januari 1661 obit Dominus Florentius van Mildert pastor 2dae portionis ecclesiae de Caprycke...", dat deze laatste de juiste versie is, wordt bewezen door de kerkrekening over het jaar 1660 waarin Florentius van Mildert voor het volledige jaar werd vergoed. Deze rekening werd in auditie gebracht op 5 oktober 1661 en vermeldt als uitgavepost o.m. : "...Betaelt per quitantie ande suster van Florentius, pastoor, overleden als bij haer verschoten int maken vanden versilverden voet vande sibone op den hooghen autaar..." (RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, kerkrekening nr. 46).

- (117) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 48.
- (118) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 48 en 50.
- (119) BAB, *Acta Episcoporum*, B 31, f° 159; F. MICHEM, *a.w.*, p. 102 geeft als einddatum voor het pastoraat van Cornelis Courtois het jaar 1661; Joannes Paternoster begon zijn ambt in hetzelfde jaar. Aangezien in de bijdrage van genoemde auteur de persoon van Florentius van Mildert ontbreekt, is hierdoor een verkeerde visie ontstaan. In de kerkrekeningen van Kaprijke wordt Cornelis Courtois als pastoor vermeld tot en met het jaar 1673.
- (120) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, overlijdensregister nr. 40.
- (121) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 51 f° 1.
- (122) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 52.
- (123) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160, cote A3; dit was trouwens niet de eerste keer, want in 1656 was een soortgelijk verzoek reeds gebeurd door Cornelis Courtois en Antonius Cousyn.
- (124) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160, cote B.
- (125) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160, cote C.
- (126) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160, ibidem.
- (127) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160, cote D.
- (128) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160, cote E (23 december 1674).
- (129) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160, cote F.
- (130) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160, ibidem.
- (131) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160, ibidem.
- (132) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160 : deze telling was gehouden om aan de tiendeheffers te kunnen bewijzen dat de bestaande kerk te klein was en dus verbouwingen moest ondergaan die uiteraard ten laste van de tiendeheffers zou gebeuren.
- (133) BAB, *Acta Episcoporum*, B 35, f° 63r° et v°.
- (134) BAB, *Acta Episcoporum*, B 35, f° 35.
- (135) BAB, *Acta Episcoporum*, B 35, f° 65r et v°
- (136) BAB, *Acta Episcoporum*, B 35, f° 97-99 bevat een tekst waarin Joannes van Cauwenberghe en Jacobus de Vriendt als pastoors van Kaprijke zich beklagen over het geringe inkomen wegens het wegvallen van de bediening van St.-Jan-in-Eremo.
- (137) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 57 (kerkrekening over de jaren 1576-77); F. MICHEM, *a.w.*, p. 102 geeft als eindjaar voor zijn pastoraat 1689, wat totaal onmogelijk is. Tevens geeft hij als begindatum voor het pastoraat van Boudewijn Dheere het jaar 1670 wat evenzeer tegen alle logica indruist.
- (138) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, reg. nr. 43.
- (139) BAB, *Acta Episcoporum*, B 41, f° 470.
- (140) BAB, *Acta Episcoporum*, B 41, f° 482v°.
- (141) BAB, *Acta Episcoporum*, B 41, f° 483.
- (142) BAB, *Acta Episcoporum*, B 41, f° 485.
- (143) BAB, *Acta Episcoporum*, B 41, f° 470.
- (144) Maximiliaen van Beversluys werd geboren te Brugge in 1659 en was aan de universiteit te Leuven ingeschreven in 1679 (F.MICHEM, *a.w.*, p. 102).
- (145) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, overlijdensregister nr. 44.
- (146) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, overlijdensregister nr. 44 : "... sepultus est 8^a eiusdem in ecclesia cum processione circum circa ecclesiam exterius per cimiterium quod in caprycke nunquam fuit factum a tempore memoriali cum aliis defunctis temporibus pastorum aut dominorum oppidi huius unde notandum id novitas hyc inducta est contra consertum domini Balduini de Heere pastori senioris De caprycke..."
- (147) BAB, *Acta Episcoporum*, B 43, f° 19.
- (148) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 67
- (149) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 69.
- (150) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 69 : "...Alsoo mits de troebelen van orloghe ten jaere 1703 de voorn. rechten niet en sijn connen verpacht worden, soo syn de selve by de heeren pastors ende kerckmeesters selve ghedaen collecteren ende gaede slaen ende daervuyt is gheproffiteert ende ontfanghen 11-8-0 lb.gr."

- (151) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 46 : "... obiit Reverendus Dominus Carolus Robijn pastor hujus oppidi de caprycke postquam circiter tredecim annis functus fuerat in eodem oppido officio pastoralis ..."
- (152) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 21.
- (153) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 21.
- (154) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
- (155) BAB, *Acta Episcoporum*, B 46, f° 94v°-95; F. MICHEM. a.w., vermeldt als begindatum voor zijn pastoraat 22 mei 1719, hetgeen totaal onmogelijk is; ook de kerkrekening over de jaren 1706 tot en met 1709, in auditie gepasseerd op 18 augustus 1711 vermeldt reeds Reinier Vorst als pastoor van Kaprijke (RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 71).
- (156) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 11, f° 111r° et v°.
- (157) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 46 : "... 28 maii 1712 obiit Reverendus Dominus Balduinus de Heer postquam huius oppidi de caprycke fuerat per triginta tres annos et aliquot menses pastor, sepultus est 31^a eiusdem prope seu ad latus evangelii summae altaris ecclesie eiusdem oppidi..."
- (158) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 21.
- (159) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
- (160) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160, cote C.
- (161) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
- (162) BAB, *Acta Episcoporum*, B 48, f° 189 v°.
- (163) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160, cote C.
- (164) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
- (165) BAB, *Acta Episcoporum*, B 49, f° 143.
- (166) BAB, *Acta Episcoporum*, B 52, f° 55.
- (167) BAB, *Acta Episcoporum*, B 52, f° 55 v°.
- (168) BAB, *Acta Episcoporum*, B 52, f° 56.
- (169) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 3bis.
- (170) Zie bijlage 3 : Taakverdeling tussen pastoor Reinier Vorst en onderpastoor Carel Loys.
- (171) BAB, *Acta Episcoporum*, B 53, f° 267.
- (172) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 3bis.
- (173) BAB, *Acta Episcoporum*, B 54, f° 95.
- (174) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 649, f° 224 v°.
- (175) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 649, f° 225 v°.
- (176) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 649, f° 225 v°.
- (177) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 649, f° 228v°; BAB, *Acta Episcoporum*, B 58, f° 12 (Zie bijlage 4).
- (178) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 660, 15 mei 1748.
- (179) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 660, 7 januari 1751.
- (180) BAB, *Acta Episcoporum*, B 59, f° 20 en RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 144 bis.
- (181) BAB, *Acta Episcoporum*, B 60, f° 71v°-72r°.
- (182) BAB, *Acta Episcoporum*, B 61, f° 155.
- (183) BAB, *Acta Episcoporum*, B 62, f° 15-16.
- (184) BAB, *Acta Episcoporum*, B 62, f° 16.
- (185) BAB, *Acta Episcoporum*, B 64, f° 11v°.
- (186) BAB, *Acta Episcoporum*, B 64, f° 138.
- (187) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 3bis.
- (188) BAB, *Acta Episcoporum*, B 65, f° 141v°.
- (189) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160.
- (190) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 160.
- (191) BAB, *Acta Episcoporum*, B 67, f° 30.
- (192) BAB, *Acta Episcoporum*, B 67, f° 30.
- (193) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr.6, f° 1561. Toch spreken hier de archiefbronnen elkaar tegen, volgens de *Acta Episcoporum* werd op 16 juni 1778 de ambtstermijn verlengd voor Samijn en De Vos, vicepastors te Kaprijke en dit voor een periode van 1 jaar; het overlijdensregister geeft vanaf 30 december 1779 tot 20 december 1782 de registratie met een eigenhandig geschrift van de celebrant; de periode 1767-1779 is een copie waarbij uitsluitend de naam van pastoor De Rouck

- voorkomt. Uit de eerstgenoemde periode is nochtans met absolute zekerheid af te leiden dat Martinus de Prest in 1780 nog 'vicepastor in Capryck' was.
- (194) BAB, *Acta Episcoporum*, B 72, f° 187 v°.
 - (195) BAB, *Acta Episcoporum*, B 73, f° 96.
 - (196) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 650, zitting van 29 februari 1782.
 - (197) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*,
 - (198) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 650, zitting van 19 juni 1782.
 - (199) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 662, f° 34 r° et v°.
 - (200) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 662, f° 47 v°-48 r°.
 - (201) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 662, f° 108 v°.
 - (202) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 662, f° 143.
 - (203) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 662, f° 145 v°.
 - (204) BAB, *Acta Episcoporum*, B 78, f° 148 v°-149.
 - (205) BAB, *Acta Episcoporum*, B 78, f° 57; volgens de registratie van de overlijdens was de laatste inschrijving door Hostens op 21 mei 1789 (RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 11, f° 2165); de eerste registratie door Symynck op 27 juni 1789 (RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 11, f° 2165 v°).
 - (206) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 11, f° 2209 v°.
 - (207) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 11 f° 2210 v°: "... Die 24ta mensis X^{bris} 1794 hora 9na vespertina obiit, et 27ma in cemeterio ante crucem sepultus est Reverendus ad. ac Amplissimus Dominus Carolus jacobus de bouck, sacerdos, pastor, 51 annis vigilantissimus ac zelosissimus in hac parochia de Capryck, 9 annis Decanis Christianitatis districtus ardenburgensis, filius legitimus petri et Godelivae Winne, baptisatus in Ecclesia St. Crucis prope brugas, aetatis 85 annorum".
 - (208) BAB, *Acta Episcoporum*, B 81, f° 62.
 - (209) L. STOCKMAN, *Kerkelijk en parochiaal ...*, p. 37.
 - (210) J. WARICHEZ, *Etat bénéficial de la Flandre et du Tournaisis*, Leuven, 1912, p. 67
 - (211) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 28.
 - (212) ARA-RK, nr. 33095 : "... Item betaelt dher adriaen danckaert costre deser kercken voor tstellen ende onderhouden vander oorloge deser stede ten XII lb.p. tsiaers comt van kestmesse XLVII totten laetsten in ougst XLVIII voor den termijn van acht maenden ...".
 - (213) ARA-RK, nr. 33120.
 - (214) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 29.
 - (215) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 29.
 - (216) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 30 (kerkrekening van 22/09/1610).
 - (217) R. BUYCK, *De Kaprijkse schepenen tijdens de 18de eeuw: een demografische en socio-economische verkenning*, in A.M., jb. nr. 43, 1992, pp. 156-160.
 - (218) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 1.
 - (219) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 38.
 - (220) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 343, f° 256 v;
 - (221) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 41 f° 47 (Het huwelijk werd ingezegend te Kaprijke op 15 februari 1665).
 - (222) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 1.
 - (223) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 1.
 - (224) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 41, f° 39.
 - (225) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 46.
 - (226) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 358, f° 1.
 - (227) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 70 : kerkrekening over de jaren 1703-04-05.
 - (228) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 44, f° 7.
 - (229) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 361, f° 79.
 - (230) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 3 bis.
 - (231) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 2, f° 668.
 - (232) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 3 bis.
 - (233) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 2, f° 693.
 - (234) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 368, f° 17 v°.
 - (235) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 3 bis.

- (236) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 2.
- (237) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 2, f° 929.
- (238) Zie bijlage 4.
- (239) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 7: Denombrement van het officie van weerclytlycken coster binnen de kerecke der stede van Caprycke ... achtervolgende Syne majesteys ordonnantie vanden 27 meye 1786 gereitereert bij de gone vanden 4 january 1787”.
- (240) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
- (241) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 1 bis, f° 227 v°.
- (242) BAB, *Acta Episcoporum*, B 10, f° 23 v°.
- (243) R. BUYCK, *De armenzorg te Kaprijke (1525-1796)*, in A.M., jb. 35, (1984), pp. 148-152.
- (244) Zie bijlage 5.
- (245) Een alfabetisch gerangschikte lijst van de kerkmeesters met vermelding van hun respectieve ambtsperiodes en ambtstermijnen is te consulteren in bijlage 5.
- (246) R. BUYCK, *De Kaprijkse schepenen tijdens de 18de eeuw: een demografische en socio-economische verkenning*, in A.M., jb. 43, (1992), pp. 141-304.
- (247) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 7.
- (248) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, idem.
- (249) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, idem.
- (250) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, idem.
- (251) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 44.
- (252) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 65.
- (253) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 50.
- (254) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 82.
- (255) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 89.
- (256) P. TRIO, *Volksreligie als spiegel van een stedelijke samenleving. De broederschapen te Gent in de late middeleeuwen*, Universitaire Pers Leuven, Series B/Vol. 11, 1993, p. 90.
- (257) P. TRIO, a.w., p. 52.
- (258) J. WARICHEZ, a.w., p. 67.
- (259) L. STOCKMAN, *Kerkelijk en parochiaal ...*, p. 41.
- (260) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 142.
- (261) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 143: een zekere datum voor de officiële stichting van deze broederschap kan niet achterhaald worden. Zelfs in 1691 schreef pastoor J.F. Kerremans naar aanleiding van zijn decanale visitatie :”...*Est in ecclesia illa confraternitas augustissimi nominis Jesu, quae ibidem erecta est existente pastore domino Antonio Cousijn circa annum 1640 aut circiter, ita potui colligere ex libro cui inscribuntur nomini confratrum; sed non constat cuius auctoritate sit erecta ...*” (RAB, *Nieuw Kerkarchief*, nr. 386).
- (262) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
- (263) L. STOCKMAN, *De verspreiding van de H. Sakramentsdevotie in het Meetjesland voor 1600* (in handschrift).
- (264) L. STOCKMAN, *Kerkelijk en parochiaal ...*, p. 43.
- (265) P. TRIO, a.w., p. 89.
- (266) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 144 bis, f° 1 v°.
- (267) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
- (268) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
- (269) ARA-RK, stadsrekening Kaprijke, nr. 33.009.
(270) ARA-RK,	“	“	, nr. 33.021.
(271) ARA-RK,	“	“	, nr. 33.025.
(272) ARA-RK,	“	“	, nr. 33.022.
(273) ARA-RK,	“	“	, nr. 33.026.
(274) ARA-RK,	“	“	, nr. 33.028.
(275) ARA-RK,	“	“	, nr. 33.033.
(276) ARA-RK,	“	“	, nr. 33.044.
(277) ARA-RK,	“	“	, nr. 33.045.
(278) ARA-RK,	“	“	, nr. 33.049.
(279) ARA-RK,	“	“	, nr. 33.051. (Zie bijlage 6)

(280) SAE, nr. 556 (Copie van ARA-RK, nr. 35.136, stadsrekening Eeklo).
 (281) Zie pagina 16.
 (282) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 144.
 (283) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
 (284) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
 (285) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 660.
 (286) BAB, *Acta Episcoporum*, B 60, f° 71 v°.
 (287) RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 660.
 (288) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 91.
 (289) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
 (290) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, ibidem.
 (291) RAB, *Nieuw Kerkarchief*, nr. 386, decanale visitatie 1691, f° 2, art. 16.

BIJLAGE 1
De thienden deser stede van Caprycke

Cappittel van doornyck dry reken	30 gemeten
Het Clooster van Sinte Pieters twee reken	20 gemeten
Het Clooster van Flines twee reken	20 gemeten
Dheeren pastoirs twee reken	20 gemeten
Den novaele van den heere pastor in de Suytstraete	4 gemeten
Den novaele tot bentille	2,5 gemeten
Den novaele in de bercken	2 gemeten
Den novaele in den Middel	2,5 gemeten

Nombre totaele vande landen der thienden beloopt tot 101 gemeten

BIJLAGE 2A

Het dubbel pastoorschap te Kaprijke (14de-16de eeuw)

14de eeuw

Jacob de Kersmaeckere
(1289-1297)

Willem
(1298-?)

Willem Vernachten
(1330-30/04/1357)

Pieter Bruneel
(1330-?)

Jean de la Vache, alias Walsche
(? - 30/12/1349)

Petrus Andree
(1350-27/05/1352)

Petrus de Furno
(11/02/1358-?)

Jan de Natsis
(1358 - ?)

Jacob Woesselant
(1358-?)

G. Bruneel
(1362-?)

15de eeuw

Jan Stijl
(1415-?)

Luuc van Brakele
(1429 - ?)

Jacob Stommelinne
(1425-1439)

Nicolaas Materline
(1450-1460)

Bouden Bolle
(03/01/1439-1455)

Paesschier vander Meersch
(10/07/1469- 1474)

Jan van Bussegem
(01/01/1479-?)

Joannes Voort
(1499-?)

16de eeuw

Pastors van de eerste portie

Joannes Voort
(- 1504 ?)

Jan Hercke
(1525 - ?)

Jooris vander Beke
(1525-1527)

Cornelis de Heere
(1545 - 1548)

Joos de Vroe
(1548 - ?)

Adriaen Danckaert
(1551 - ?)

Pieter Willaert
(? - ?)

Jan van Hulendonck
(? - 1562)

Geraert Sioncke
(1562-1563)

Pastors van de tweede portie

Geraard van Liedekerke
(1515 - ?)

Francois van Helleputte
(1525 - 1532)

Christiaan de Boodt
(1531 - 1538)

Jan van Hasselt
(1533 - 1566)

Raphael Janssens
(1563 - 1567)

Raphael Janssens
(1567 - 1577)

Jacob Masureel
(1567-14/12/1571)

BIJLAGE 2B

Het dubbel pastoorschap te Kaprijke (17de - 18de eeuw)

Eerste portie

Marten Willecommen
(21/08/1608-1609)

Baltasar Casier
(1611 - 1616)

Jacobus Fret
(1616-1618)

Antonius Cousijn
(30/05/1618-18/11/1656)

Cornelis Courtois
(25/09/1640-1656)

Cornelis Courtois
(1656-1675)

.

Joannes v. Cauwenberghe
(1675-10/07/1688)

Tweede portie

Francois Mascet
(04/10/1608-1609)

Gillis Lantschoot
(08/07/1633-26/01/1640)

Florentius van Mildert
(02/02/1658-15/01/1661)

Joannes Paternoster
(1661-24/11/1669)

Joannes v. Cauwenberghe
(1669-1675)

Jacobus de Vriendt
(14/09/1675-1678)

Balduinus de Heere
(1678-10/07/1688)

Balduinus de Heere
(10/07/1688-28/05/1712)

Carolus Robijn
(1688-20/02/1708)

Reinier Vorst
(18/03/1708-28/05/1712)

Reinier Vorst
(28/05/1712-05/12/1743)

Carolus Suppré
(05/12/1743-12/02/1757)

Carolus De Bouck
(12/02/1757-24/12/1794)

BIJLAGE 3

Taakverdeling tussen pastoor Reinier Vorst en onderpastoor Carel Loys

Nos Henricus Josephus Episcopus... ad amovendas occasiones dissidiorum in Ecclesia parochiali de Capryck decreto nostro 4 Aprilis 1717 dato hac puncta adjungenda duximus

1. Dominus Loys et ejus successores coppareant in anniversarijs et exequijs defunctorum prout consultum, nisi occurrat urgens impedimentum, quod tenebuntur Domine Pastori indicare.
2. Dum occurrunt duo sacra cantanda Dominus Loys et ejus successores cantant unum ex duobus, et dum celebrabunt ad intentionem pastoris, pastor celebranti solvet octo asses, aut intentionem celebrantium recuperet, atque idem observetur, dum sacrum aliquod est cantandum pastore absente vel infirmo, aut aliter legitime impedito nisi debeant celebrare sacrum die dominica ante commendatum quo super poterit praevie conveniri.
3. Dominus Loys et ejus successores catechisent in Dominicis ante vespas pro parvulis, et pastor instruat pretendentes ad primam communionem donec aliter a nobis aut successoribus nostris statuatur.

4. Unus non celebret sub sacro alterius, ut parochiani qui non possunt interesse primo sacro, possint interesse secundo, sed exacte observetur hora in synodo Mechliensi praescripta.

5. Dominus Loys et ejus successores administrent et visitent infirmos tam bene quam pastor.

6. Pastor celebrabit in dominicis quando erunt solemniora festa verbi gratia paschatis, Pentecostes et Dedicationis summum sacrum dum judicabit convenire sine alteratione tamen tertij articuli decreti nostri de 4 Aprilis 1717.

Caeterum ministerium suum impleant Pastor et coadjutor ejus unanimes vinculo pacis et charitatis sese complectentes. Ita dabamus, Brugis in Palatio nostro 10 Aprilis 1732.

BIJLAGE 4

Chronologische lijst van de koster te Kaprijke (17de-18de eeuw)

1606-1607	: Jan Hoste
1608	: Fransoys Moens
1610-1611	: Jan Hoste
1612-1627	: Jan van den Haute
1628-1629	: Joos de Boo
1630-1646	: Geeraert Bocxtael
1647-1660	: Andries Bocxtael fs. Geeraert
1661-1702	: Symoen Bocxtael fs. Geeraert
1703-1705	: Carel Bocxtael fs. Symoen
1706-1722	: Pieter Bocxtael fs. Symoen
1722-1745	: Pietert Beernaert Bocxtael fs. Pieter
1746-1807	: Philippus Anthone Beernaert Bocxtael

BIJLAGE 5

Alfabetische lijst van de kerkmeesters te Kaprijke (17de-18de E.)

Kerkmeesters	Ambtsperiode	Ambtstermijnen
Baeke Paesschier	09/06/1619-07/06/1621	2
Bauwens Jooris	17/11/1693-09/11/1699	3
Bauwens Joos	23/10/1691-17/11/1693	1
Blancquaert Gillis	16/08/1628-03/06/1632	2
Bocxtael Heyndrick	25/09/1748-09/12/1750	1
Bocxtael Philippus	24/09/1766-28/11/1768	1
Bruynsteen Jooris	16/08/1628-03/06/1632	2
Buyck Francois	06/11/1730-26/11/1732	1
Claeys Francois	26/11/1732-16/08/1735	
	24/09/1738-19/08/1740	2
Claeys Guillaeme	18/08/1711-17/08/1717	3
Coppejans Jan	24/09/1635-08/07/1638	1
Cortvrient Jan	19/09/1651-26/09/1657	3
Dauwe Bernardus	18/07/1780-03/08/1781	1
Dauwe Jacobus	17/08/1762-18/09/1764	1
Dauwe Joannes	27/06/1754-18/09/1758	2
Doppegieter Cornelis	23/05/1641-21/03/1645	2
Doppegieter Lenaert	27/04/1627-16/08/1628	2
De Causmaecker Bernard	18/09/1758-26/08/1760	1
De Causmaecker Carel	15/11/1695-26/11/1697	1
De Causmaecker Jaecques	15/10/1687-23/10/1691	2
De Causmaecker Joannes	19/08/1740-21/08/1742	
	22/12/1744-23/09/1746	2
De Causmaecker Lieven	13/11/1647-19/09/1651	2
De Causmaecker Lieven	09/12/1750- ? /1752	1
De Causmaecker Paesschier	12/12/1678-16/11/1680	1
De Clercq Pieter	09/12/1750- ? /1752	1
De Meulemeester Joos	09/11/1699-02/09/1704	2
De Mey Gillis	20/10/1665-14/10/1672	3
De Pape Jan	11/06/1626-16/08/1628	3
De Pape Jan	16/11/1680-16/03/1683	1
De Pape Jan	26/08/1760-17/08/1762	1
De Pape Pieter	? -06/07/1728	1
De Pape Vincent	06/06/1621-19/05/1622	1
De Pape Vincent	25/09/1748-09/12/1750	1
De Prince Francois	24/05/1708-18/08/1711	
	22/08/1719-20/08/1721	2
De Rycke Jooris	20/08/1721- ? /1724	2
De Smet Jan Baptiste	18/07/1780-03/08/1781	1
De Vlioger Martinus	11/07/1777-18/07/1780	1

De Vos Joannes fs.Symoen	18/08/1711-17/08/1717	3
De Wevere Christiaen	27/10/1684-15/10/1687	1
Everdey Jan	12/12/1678-27/10/1684	3
Geeraert Joachim	26/09/1657-18/09/1659	1
Geeraert Joannes	06/11/1730-16/08/1735	2
Geeraert Laureyns	? -09/06/1619	1
Hovelinck Philips	19/05/1622-30/05/1624	
	22/05/1625-27/04/1627	4
Huyghe Adriaen fs. Chr.	05/10/1661-20/10/1665	2
Huyghe Gabriel	29/12/1615-29/12/1616	1
Huyghe Jan Baptiste	18/09/1764-24/09/1766	1
Huyghe Lieven	17/10/1668-02/10/1670	1
Huyghe Maximiliaen	16/03/1683-15/10/1687	2
Huymans Pieter	21/09/1610-06/12/1613	
	11/06/1620-19/05/1622	3
Keirsbilck Arnaut	14/04/1649-19/09/1651	1
Maeye Joos	15/10/1687-17/11/1693	3
Mestdagh Jacobus	03/08/1781-21/08/1784	
	? -22/02/1791	2
Moens Pieter	06/07/1728-06/11/1730	1
Moens Pieter	? -22/02/1791	1
Mortier Pauwels	14/10/1672-05/03/1675	1
Piessens Guillaeme	06/12/1613-29/12/1616	2
Schellinck Pieter	24/09/1653-26/09/1657	2
Schyvinck Francois	03/08/1781-21/08/1784	1
Schyvinck Livinus	26/08/1760-17/08/1762	1
Sierens Joannes	24/09/1766-28/11/1768	1
Speeckaert Andries	26/09/1657-18/09/1659	1
Speeckaert Jacobus	? /1752-27/06/1754	1
Van Acker Pieter	20/08/1721- ?	2
Van Damme Francois	22/08/1719-20/08/1721	1
Van Damme Lieven	? /1752-27/06/1754	1
Van Damme Lieven fs. Ant.	26/11/1697-02/09/1704	3
Van de Cotte Jacobus	17/08/1762-18/09/1764	1
Van de Steene Lieven	17/11/1693-15/11/1695	1
Van de Steene Symoen	05/11/1676-12/12/1678	1
Van der Beke Joachim	19/05/1622-08/06/1623	1
Van der Heyden Ingelbert	05/03/1675-12/12/1678	2
Van der Stadt Bernardus	06/07/1728-06/11/1730	1
Van der Stadt Heyndrick	02/09/1704-18/08/1711	2
Van der Waerhede Andries	27/06/1754-18/09/1758	2
Van Eecheute Pieter	08/07/1638-23/05/1641	2
Van Hecke Ryckaert	14/10/1672-05/11/1676	2
Van Heulendonck Muthijs	30/05/1624-04/06/1626	2
Van Hyfte Christiaen	21/03/1645-14/09/1649	2

Van Vooren Jooris	16/06/1639-23/05/1641	1
Van Waes Jooris	08/07/1638-16/06/1639	
	21/03/1645-13/11/1647	2
Van Waes Joseph	19/08/1740-21/08/1742	
	22/12/1744-23/09/1746	2
Vergoest Guillaeme	20/10/1665-17/10/1668	1
Verheyst Adriaen	05/10/1661-20/10/1665	2
Wauters Bauduyn	23/05/1641-21/03/1645	2
Wauters Jaecques	24/09/1635-08/07/1638	1
Weytsens Lieven fs.Ingel	08/06/1623-22/05/1625	2
Zeghers Matheeus	21/09/1610-29/12/1615	2

BIJLAGE 6 :

Uutgheven ende betalinghe ghedaen ter causen vanden voyage vanden scietspele vanden handtboghe ghedaen teeclo alzoo hiernaer volght

Eerst betaelt mijne joncvrauwe Drieux van dat den bailliu eenighe van scepenen, de coninc ende vele ghildebroers vanden handtbooghe daer verteerden, als de bode van eeclo hier quam metten brieven vanden voors. scietspele, inden zelven bode te festierne

iii lb. vi s.par.

Item betaelt van eenre glaive of lance omme eenen standaert daer men de nyeuwe banier van St Sebastiaen an hanghen zoude omme daermede te treckene ten voors. scietspele

vi sch. par.

Item betaelt vanden zercke ghecocht om den voors. standaert van te fringene schildene ende te nayene over al

vii lb. vi s. par.

Item Cornelis Wittoghe scepene ende pieter blanckaert clerc te brugghe gheweest omme tvoorseide zarck te coopene ende den standaert te doen makene daer inne ghevaciert elc i dach comt

xxiiii s. par.

Item den zelven Pieter blanckaert van ghetrocken thebbene met haesten te brugghe, te paerde, anghesien dat wij teerste lot waren, om teeclo te scietene dat groete haest begheerde daerinne vacierende ii daghen mids dat hij vertonnen moeste omme dat hij noch niet vulmaeckt en was, comt te xx s.par. daecx

xl s. par.

Item van xvi ellen lakens deene helft root ende dander blau daerof dat ghemaect waeren keerels om denijs van de Weede, bode vande scepenen, Joos Mussche cnape van de ghildebroeders, den trompers ende den tamburin te xxiiii s. par. delle comt
xix lb. iiii s. par.

Item vanden voors. keerels te makene te wetene tot viii betaelt
ii lb. xiii s. par.

Item betaelt cornelis scilder teeclo van scildekens te makene vanden wapenen van capricke ende van St Sebastiaen omme te stellene ande herberghen daermen logieren zoude ende andersints
iii lb. iii s. par.

Item betaelt lijsbetten spapens dat daer verteert was bij den coninc vanden handtbooghe, eeneghe van de wet ende andere als men vertouvende ende verbeyende was, al tgheselschap vande ghildebroers up den nuchtent dat men trac ten scietspeele teeclo.
xxviii s. par.

Item van verteerde costen ghedaen te daneel Dierkins bij de voors. ghildebroeders die te voet waeren ghecommen metten voors. coninc, ten scietspeele voors., te wetene snavens als zij in queamen xix lb. p. ende tsanderdaecx snoens xi lb. xv s. p. comt
xxx lb. xv s. par.

Item betaelt den zelve daneel vande costen ghedaen bij de trompers also langhe als zij daer waeren up hem zelve naer tvertree vanden gheselscepe, metten costen van v paerden
ii lb. xvi s. par.

Item betaelt der waerdinne inde zwane; ooc vande verteerde costen aldaer ghedaen snavons bij diverssche ghildebroers die daer logierden ten voors. incommene
ix lb. ii s. par.

Item betaelt der waerdinne inde drie coninghen ooc van verteerde costen aldaer ghedaen sanderdaecx vanden voors. incommene bij xviii ghesellen ghildebroers
iiii lb. x s. par.

Item betaelt der waerdinne inden hert insghelijcx van verteerde costen ghedaen sanderdaecx vanden voors. incommene bij xiiii ghesellen
iii lb. x s. par.

Item betaelt mijnre joncvrouwen sbaillius teeclo van costen aldaer ghedaen snavons vanden voors. incommene bij den coninc, priesters, bailliu, scepenen ende andere ghildebroers die te paerde ghecommen waren midsgaders tsanderdaecx snoens int gheselschap vande wet van eeclo over al
xxxviii lb. xii s. par.

Item betaelt mijnre voors. joncvrouwen sbailius van costen aldaer ghedaen bij de ghesellen die ghescoten hebben de xvi loten, den tijt vande voors. xvi loten gheduerende met pieter van Vaken huerlieder voorsprake ende metten costen vanden speelman, altsame gherekent bij cornelis Moerinc die al de voors. loten gheduerende daer bleef

lxi lb. xviii s. par.

Item vanden scincwijne te wetene een vierendeel telcken lote ghehaelt omme den wijn te scinckene, den scotters van eeclo, als zij onslieden quamen halen die tvoors. lot scieten zouden, comt xvi vierendeelen te iiii s. par. elc vierendeel

iii lb. xii s. par.

Item betaelt de wijnweerers van haerlieder ghewonnen wijn vande voors. xvi loten vier boghen voor elc lot te ii s. par. voor elcken boghe comt

vi lb. viii s. par.

Item betaelt cornelis moerinc over zijn verlet ende moeyte dat hij daer teeclo was, omme te regierne ende bestierne onslieder scotters, de voors. xvi loten gheduerende

Item betaelt pieter buckele van viii daghen dat hij daernaer ooc was ende lach teeclo over zijne costen ende verlet

xlvi s. par.

Item betaelt cornelis de coninc van xvi daghen, denijs van de Weede ende zijn zone xxvi daghen dat zij ooc daernaer laghen verbeydende tot den hende vande voors. scietspeeke om prijs te verwachtere, comt xlii daghen te vii s. par. sdaecx

xliii lb. xliii s. par.

Item van verteerde costen ghedaen bijden coninc, vele vande notablen, wethouders ende ghildebroers ten daghe dat zij ghetrocken waren teeclo om jugement te verbeydene vande prijzen ende eerbaerlic te moghen ontfanen zulk prijs als ons anghewijst zoude werden

vi lb. vi s. par.

Item ghegheven den maechdekin dat den prijs vande meeste loten brochte ende presenteerde

xi s. par.

Item ghesconcken der wet van eeclo ofte haere ghedeputeerde hier ghecommen wesende omme te verappointierne van andere prijzen te wetene van tscoenst incommen ende vande Retorycke diere noch waren te ghevene, ten ii reysen iii kennen wijns

xlvi s. par.

Item Cornelis lam, pieter de hercker ende pieter blanckaert teeclo gheweest, ten voors. daghe also beteeckent omme tvoors. huerlieder appointment te aenhoorne, elc vi s. par.

xviii s. par.

Item van costen ghedaen ten zelven daghe bij de priesters die ooc daer waeren omme den prijs vande Retorycke ende batementen

xxx s. par.

Item mids dat noch een anderen dach de voorn. lam, hercker ende blanckaert ghenomen hadden omme eerbaerlicke te halene de prijzen van meest loten ende van batementene in een scote, midsgaders van tscoenst incommen in een ander hemlieden anghewijst, zo trocken teeclo den VIII^{en} van october de voors. comelis lam, coninc, gheselscipt met xviii personen of daeromtrent te paerde, dat zij hemlieden aldaer ende hier te capricke snavons int festieren den bailliu die van eeclo mede ghecommen was te capricke ter eerbaerhede vanden prijse, was verteert metten ii stoop wijns van mijne joncvr. Drieux ghesconcken int ommerijdene vanden velde metten voors. prijse

vii lb. ii s. par.

Item betaelt den trompers ende speellieden die reden metten voors. gheselscepe omme den voorn. prijs, metten costen bij hemlieden ghedaen te heyndric Drieux ende met zeker paerde costen ghedaen te Jacop Jacobs

iiii lb. xviii s. par.

Item betaelt Symoen vander beke de jonghe wan ... zekeren ... die hij uuter name vanden ghilde ende omme de eere vander stede te bewarene, gaf den bode van eeclo die de vorn. brochte vanden voors. scietspee

xix s. par.

Drie bouwstenen voor de Geschiedenis van Lovendegem

Ter voorbereiding van het bezoek van het *Heemkundig Genootschap* aan Lovendegem in 1988 heeft Luc Stockman, op verzoek van onze betreurde voorzitter Achiel De Vos, beperkte navorsingen verricht in verband met de geschiedenis van Lovendegem.

Vooreerst werden een aantal domeinrekeningen van de heer van Lovendegem uit de periode 1463-1472 en uit de periode 1548-1558 grondig uitgekamd. Dit bracht verschillende boeiende gegevens over het kasteel van Lovendegem aan het licht, die uitvoerig in de eerste bijdrage worden beschreven.

Een tweede speurtocht had betrekking op het kerkelijk leven te Lovendegem in de 16e eeuw, waarvan de interessantste aspecten in de tweede bijdrage aan bod komen.

Tenslotte vond hij in de nagelaten papieren van wijlen Achiel De Vos een aanbestedingsdocument betreffende het bouwen van een houten brug over de Lieve op de Diefhoek in Lovendegem.

IN EN OM HET HOF VAN LOVENDEGEM (1463-1472) en (1548-1558)

De heerlijkheid en het hof van Lovendegem waren vanaf Sint-Remigius 1462 in handen van hertog Filips de Goede. Beide werden beheerd door zijn grafelijke baljuwontvangers, die daarover uitvoerige rekeningen in het Frans opstelden. Die verschaften ons enkele interessante bijzonderheden over het uitzicht en de omgeving van het hof van Lovendegem.

Jan Clais fs Zeger, timmerman, repareerde in 1463-1464 de grote brug "*le grand pont*", die toegang gaf tot het kasteel of verblijf van de heer, alsook een andere brug waarover de pachter van het neerhof zijn beesten naar buiten leidde. Daaruit kunnen we alvast besluiten dat het hof van Lovendegem met het daarbijhorend neerhof omgeven was door een walgracht (¹).

Jan Clais moest nog een tweede karwei opknappen, namelijk het bouwen van een keuken en een stal voor twee paarden, als annex aan de toren van het kasteel. Dit bijgebouwtje had een lengte van 26 voet en een breedte van 13 voet. Vincent Van Roo metselde de muren van dit bouwsel tot op een hoogte van 21 voet, terwijl Jan Clais

de deuren en vensters maakte en ook al de nodige houten stijlen en schoren voor de keuken leverde. Vincent Van Roo trok ook een grote schouw op in de keuken, met-selde een soort pompsteen met waterafloop naar de slotgracht en tenslotte nog een trap in "*steen van Zeeland*". In de stal kwam een stenen drinkbak. Het hele gebouw dekte hij af met pannen. De muren waren zowel van binnen als van buiten met een kalkmortel bezet (2).

Signaleren we nog dat Jan Van Wondelghem, een smid, een grote sleutel leverde voor de toegangspoort van de grote toren "*la grande thour*" van het kasteel van Lovendegem (3).

In de jaren 1469-1470 volgde een tweede golf van reparaties aan het hof van Lovendegem. Stasin de Costre bevloerde de zaal van het wooncomplex ("*la salle de la maison*") van Lovendegem. Hij gebruikte daarvoor 1000 bakstenen, geleverd door Jan De Dobbelaere voor 3 pond paris (4).

Daar de pas gebouwde keuken en stal ingestort waren, moest alles opnieuw begonnen worden. Joos Claes krijgt dit werk toegewezen voor een som van 91 p. 16 sch. par. De keuken wordt nu een voet smaller dan vroeger, maar de lengte en de hoogte van de muren, van het dak en de schouw blijven daarentegen hetzelfde. De wederopbouw gebeurt nu voor een groot stuk in hout vanaf de funderingen. We vermoeden dat het een skeletbouw was, want Joos Claes gebruikte eiken kepers, stijlen en schoren, die beslagen werden met een dubbele laag van latten uit "*goet schuthout*", waarvoor hij 2400 "*cloux de lates*" gebruikte. De deuren en vensters timmerde hij uit "*blanc scuthout*". Het gebouw werd opnieuw met pannen bedekt. In de stal werden balies ("*hailles*"), een drinkbak ("*pesine*"), een ruif ("*ratelier*") en een eetbak ("*mangoire*") aangebracht (5).

Joos Claes wordt ook belast met het bouwen van een nieuwe wagenbrug die 66 p. par. mag kosten. Al het nodige hout mocht hij wel gaan vellen in het bos van de heer. Hij maakte drie nieuwe "*hooftjocken*", die tot in goede draaggrond moesten ingeheid worden. Een dergelijk juk bestond gewoonlijk uit twee stevige verticale palen die door een horizontale balk verbonden werden en in de hoeken versterkt met schoorbalken. Die "*jocks*" worden dan onderling verbonden bij middel van kruisverbindingen ("*lyer et croiser*"). Bovendien moest hij een vierde "*joc*" maken waarop de brug zou kunnen draaien. Op die vier jukken kwamen dan balken en een plankenvloer van ten minste vijf voet breed. Alles bij mekaar genomen toch maar een smalle brug die geen twee meter breed zal geweest zijn. Bij die brug timmerde hij nog een houten huisje (voor het draaien van de brug en het innen van een tol ?) van 7 voet breed en 10 voet lang, waarvan de wanden beplankt werden (6).

In 1471 vernieuwde Olivier Van den Bossche de Watermolenbrug voor de som van 23 p. 11 sch. 4 d. par. en het volgende jaar maakte Joos Claes nieuwe banken voor de vierschaar van Lovendegem (7).

In de jaren 1463-1472 lag er dus een wagenbrug over de Durme, alias de Kale, want een brug met vier jukken wordt niet over een gewone beek of walgracht gelegd. We mogen ze waarschijnlijk identificeren met de Laarbrug die al in 1420 in de bronnen opduikt ⁽⁸⁾. Er bestond ook een watermolenbrug nabij het Waalken over de Kale gelegen op de plaats waar vroeger een watermolen lag. Voor een watermolen aan de gang te houden was er immers veel water nodig en de Kale had van al de waterlopen het hoogste debiet ⁽⁹⁾. Het Waalken is vermoedelijk ontstaan als een reservoir van water voor de watermolen.

In 1463 pachtte Willem Plasschaert de korenwindmolen van Lovendegem voor drie jaar en moest daarvoor 15 mudden 6 halsters tarwe leveren of 60 p. 9 sch. par. betalen ⁽¹⁰⁾. In 1473 was hij nog steeds mulder op Lovendegemmolen en betaalde toen al 92 p. par. per jaar. Die molen stond vermoedelijk op de kouter van Lovendegem langsheen de Molendreef ⁽¹¹⁾.

Jan De Dobbelaere beëindigde op 24 juni 1463 zijn pachttermijn op het neerhof van Lovendegem. Hij betaalde toen jaarlijks 144 p. par. voor dit neerhof met 144 gemet land, meers, weide en bos. Hij vernieuwde zijn pachtcontract voor negen jaar, maar met een verhoogde pachtsom van 168 p. par. ⁽¹²⁾.

Tenslotte baatte Jan Coerthals het veerschip tussen Vinderhoute en Lovendegem uit, waarvoor hij jaarlijks 72 p. par. verschuldigd was aan de heer van Gavere, als heer van Vinderhoute, en eveneens 72 p. par. aan de hertog van Boergondië, als heer van Lovendegem ⁽¹³⁾.

Hierboven hebben we terloops vermeld dat het verblijf van de heer van Lovendegem o.m. een “*grand thour*” en een “*salle*” omvatte. Dit zijn termen die ons doen denken aan de *turris* (= toren) en de *aula* (= zaal) van de versterkte woningen van omstreeks het jaar 1000. Uit de gravure van het kasteel van Lovendegem uit *Sanderus*, blijkt heel duidelijk dat “*la grande thour*” een echte grote woontoren was. We kunnen ons dan ook afvragen wanneer de eerste voorloper van die grote toren werd gebouwd.

Een heel gewaagde en onbewezen werkhypothese zou de volgende kunnen zijn. In de laatste fase van Noormanneninvallen (einde 9de eeuw) werden overal versterkte burchten opgetrokken om de mobiele, maar licht bewapende aanvallers te weren. Nu zou het mogelijk zijn dat op initiatief bijvoorbeeld van de *villicus* of meier van Lovendegem een houten uitkijktoren met woonfunctie opgetimmerd werd, omgeven door een brede gracht en een aarden wal met palissaden. Van op deze toren kon een wachter de Durme in het vizier houden om de boten van de Vikings tijdig te kunnen opmerken en de bewoners van het domein Lovendegem te waarschuwen voor de komst van de rovers. Vergeten we niet dat de Noormannen in 879 een kamp hadden opgeslagen te Gent en in 880 te Kortrijk. Plaatsen zoals Evergem, Lovendegem, Merendree, Landegem, Zomergem en Aalter moeten zeker geleden hebben onder de

rooftochten van de Vikings, daar de Durme en haar bijrivier de Poeke ideale invalswegen vormden voor de snelle Vikingboten.

Later kan die houten toren tot een stenen woontoren of donjon zijn omgevormd, waar een zaal werd bijgebouwd. Waarschijnlijk is in die troebele tijd ook de heerlijkheid Lovendegem ontstaan en is de bouwer van de toren ook de eerste heer geworden van dit nieuwe rechtsgebied. De bewoners van het domein die in de versterkte toren bescherming hadden gevonden, werden de laten van de heerlijkheid en werden verplicht tot het uitvoeren van een aantal "*crouwedaghen*" en het leveren van allerlei granen en pluimvee voor het gebruik van de grond en de kouters van Lovendegem. De zaal diende als officieel gebouw voor de ontvangsten en feesten van de heer en als zetel van het leenhof van Lovendegem.

De beide voorgaande paragrafen zijn eigenlijk als niets meer dan een *brainstorming* bedoeld om het geheel van het gebied rond Durme en Poeke opnieuw te gaan bestuderen. In het licht van de archeologische vondsten van de laatste jaren blijkt er een zekere bewoning geweest te zijn in de Romeinse tijd en ook later in de Merovingische en Karolingische tijd. Het beter bestuderen van de archivalia en verdere opgravingen moeten het mogelijk maken om ook voor de periode van vóór het jaar 1000 iets zinnigs te vertellen over de bewoners van de hoogten en kouters langsheen de Durme en haar bijrivier de Poeke.

* * *

In de rekeningen uit de jaren 1546-1558 vinden we vaak posten over herstellingen aan de gebouwen van de herenwoning en van het neerhof en ook enkele interessante bijzonderheden over het rabot, de bruggen en de molens.

Aan het Waalken lag de houten watermolenbrug, "*aende welcke es een rabot duer twelcke het rijvierwaetere vander Kale onder tselve loopende, hooghe ende nedere ghestelt werdt, ter commoditeyt van den scippers die met huerl. haut ende andere coopmanscepen comen naer de stede van Ghent*". In 1548-1550 werden de zijwanden van het rabot gerepareerd door kapotte elementen van "*orduyn ende eckensteen*" te vervangen door nieuwe elementen. Bovendien waren de "*saercken*" die op de bodem van het rabot lagen door de stroming van het water verschoven, zodat ze terug op hun plaats moesten gelegd worden en onderling opnieuw verbonden werden door ijzeren krammen. Ook de Waalkenbrug zelf werd hersteld in die periode. Wellicht was het slechts een houten voetbrugje, enkel bestemd voor voetgangers (14).

Niet ver van daar lag immers de Laarbrug, die de Laarstraat voortzette over de Kale naar de wijk Lo, die gelegen was tussen de Hoog- en Neerkale (15). We denken dat die Laarbrug identiek is met de wagenbrug van 1470. Zowel de Laarbrug als de watermolenbrug verbonden Lovendegem-dorp met de wijk Lo.

Tenslotte is er nog sprake van een brug van Vinderhoute, waar de heer van Lovendegem een korenwindmolen had staan ⁽¹⁶⁾. Wellicht lag die brug in het verlengde van de straat naar Vinderhoute - de huidige Bierstal - op de plaats waar ze tot 1975 als verbinding met Vinderhoute werd gebruikt ⁽¹⁷⁾. Een tweede oeververbinding tussen Vinderhoute en Lovendegem was de veerdienst, waarvan in 1550 Jan De Meyere pachter was ⁽¹⁸⁾. Die veerschuit stak de Neerkale over waar de Oude Gentweg de Poekebeek alias de Neerkale kruiste ⁽¹⁹⁾. Nog in de Franse tijd werden op 9 oktober 1810 drie veren op de Brugsevaart verpacht nl. het veer van Oostmolen te Aalter, het veer van Durmen te Zomergem-Merendree en het veer van Vinderhoute ⁽²⁰⁾.

In 1552 pachtte Arent Willems de korenwindmolen van Lovendegem voor 15 p. 14 sch. 4 gr. en vanaf 24 juni 1551 neemt Adriaan De Tollenaere de korenwindmolen nabij de Vinderhoutebrug voor zes jaar in pacht. Hij betaalde jaarlijks 10 p. 12 sch. gr. en moest bovendien nog negen zakken rogge aan de heer van Vinderhoute geven, omdat waarschijnlijk een aantal horigen van Vinderhoute hun graan lieten malen op die tweede molen van de heer van Lovendegem ⁽²¹⁾.

Op het neerhof van het kasteel woonde sedert 1 mei 1550 Zeger Claes fs. Pieters. Deze mooie boerendoening omvatte 35 b 1 g. 35 r. land, weide, meers en bos. Hij betaalde het eerste jaar 25 p. 4 sch. gr. en de 8 volgende jaren 32 p. gr. Elk jaar moest hij ook nog 300 "*gluy*" op de daken van het neerhof vernieuwen en 50 planten van wilgen en populieren poten. Ook de hoevegebouwen moest hij in goede staat houden en desnoods de lemen wanden herstellen ⁽²²⁾.

In 1551-1552 liet Keizer Karel de inboedel van het kasteel van Lovendegem verkopen, die voor meer dan 16 p. gr. van de hand ging. De meubels werden op een kar geladen en van het kasteel naar het Waalken gebracht, waar zij overgeladen werden op het schip van Maarten Van der Belle en Gijzel Pitman. Beide schippers brachten de meubels dan via de Lieve (?) naar Gent, waar zij verkocht werden door Guillaume Tayaert, "*stockhauder*" ⁽²³⁾.

Luc STOCKMAN

(1) Algemeen Rijksarchief Brussel (ARA), Rekenkamer (RK), nr. 7390, f° 8 r°.

(2) ARA, RK, nr. 7390, f° 8 r° en f° 8 v°.

(3) ARA, RK, nr. 7390, f° 10 r°.

(4) ARA, RK, nr. 7391, f° 11 r°.

(5) ARA, RK, nr. 7391, f° 11 r° en f° 11 v°.

(6) ARA, RK, nr. 7391, f° 12 v°.

(7) ARA, RK, nr. 7392, f° 13 v°.

(8) A. DE VOS, L. STOCKMAN en G. ANDRIES, Meetjeslande toponiemen tot 1600, Deel VIII : Het Gentse. Band 2 : Lovendegem, Landegem, 1993, p. 166.

- (9) A. DEVOS, L. STOCKMAN en G. ANDRIES, a.w., p. 218.
- (10) ARA, RK, nr. 7389, f° 4 v°.
- (11) ARA, RK, nr. 7394, f° 3 v°.
- (12) ARA, RK, nr. 7389, f° 3 v° en f° 4 r°.
- (13) ARA, RK, nr. 7389, f° 4 r°.
- (14) ARA, RK, nr. 7396, f° 43 v° en f° 44 r°.
- (15) A. DE VOS, L. STOCKMAN en G. ANDRIES, a.w., p. 173.
- (16) ARA, RK, nr. 7396, f° 45 v°.
- (17) A. DE VOS, L. STOCKMAN en G. ANDRIES, a.w., p. 79.
- (18) ARA, RK, nr. 7397, f° 9 r°.
- (19) A. DE VOS, L. STOCKMAN en G. ANDRIES, a.w., p. 79 en p. 208.
- (20) R. RUYS, *Veer en veerdienst in Oost-Vlaanderen, vroeger en nu*, Gent-De Pinte, 1979, pp. 46-47.
- (21) ARA, RK, nr. 7397, f° 10 r°.
- (22) ARA, RK, nr. 7397, f° 6 v°.
- (23) ARA, RK, nr. 7397, f° 50 r° en volgende.

KERKELIJKE GEBRUIKEN TE LOVENDEGEM IN DE ZESTIENDE EEUW

Alhoewel pas in 1140 een eerste keer melding gemaakt wordt van een kerk te Lovendegem, moet deze parochie veel ouder zijn. Vooreerst is de parochiekerk toegewijd aan Sint-Martinus, dat een patrocinium is van heel oude kerken zoals Ekkergem, Zomergem, Sint-Martens-Latem, enz. Bovendien was Lovendegem al bewoond vanaf het Mesolithicum tot en met de Romeinse tijd. De plaatsnaam Lovendegem is van Frankische oorsprong en vlakbij het dorp liggen de Molenkouter en de Oostveldkouter.

Dit zijn evenveel zoveel argumenten om een vroege bouw van een kerkje te ondersteunen, die gemakkelijk tot de Karolingische periode kan teruggaan ! De Sint-Pietersabdij was bovendien de *patronus* van de Sint-Martinuskerk. De *Almoezenij* van die abdij en het grafelijk Sint-Veerlekapittel waren de grote tiendenheffers te Lovendegem ⁽¹⁾.

Dankzij enkele kerkrekeningen van vóór 1577 en een rekening van de H.-Sakramentsstichting kunnen we enige kerkelijke gebruiken te Lovendegem in de 16de eeuw beschrijven.

In 1533 offerden de Lovendegemnaars bijna 18 steen vlas in het Sint-Martinuskoor en uit "*den block van Sente Martine*" haalden de bezorgers van de kerk, Jan Van der Heyden en Bauwen De Baets, 13 sch. par. ⁽²⁾. Tijdens de Sinksendagen trok de

“*processye van Sente Martin*” rond de uitkanten van de parochie. Aan de dragers van de kaarsen, vaandels en kruisen werd 1 p. 6 sch. 6 d. betaald, terwijl de predikant en de “*trompers*” 3 p. 16 sch. 6 d. kregen ⁽³⁾. In 1566 werd 17 p. 3 sch. 6 d. uitgetrokken voor het verteer van “*swoensdaechs inde Sinxendaghen inden maeltijt metten trompers, predicant ende dragers*” ⁽⁴⁾. In 1562 kreeg Joris Claeys 24 sch. par. van “*tkapelros te draghen inden ommeganc van Sente Martin*” ⁽⁵⁾. De betekenis van dit *kepelros* is mij niet heel duidelijk, maar het heeft wel iets te maken met de overbekende gebeurtenis uit het leven van Sint-Maarten, toen hij op zijn paard gezeten zijn mantel in twee stukken sneed met zijn zwaard om een stuk daarvan aan een bedelaar te geven.

In 1562 sloot de parochie Lovendegem zich aan bij de grote ommegang van de Sint-Gerolfsrijve, die elk jaar op Drievuldigheidszondag van Drongen naar Merendree werd gedragen. Aan de dragers van de “*vanen ende crucen*” werd 36 sch. par. betaald ⁽⁶⁾. Wellicht verzamelden de processiegangers zich aan de kerk van Lovendegem om vandaar door de Laarstraat en over de Kale via de Laarbrug en langs de Lostraat over de Oostergemkouter naar Merendree-kerk te trekken. In 1566 verteerde men 3 p. par. als men te “*Merendree metten processie*” was ⁽⁷⁾.

In de late middeleeuwen is de devotie tot het H.-Sacrament geweldig toegenomen : dit in reactie op zekere ketterijen die de *waarachtige tegenwoordigheid* verwierpen, aldus wijlen Michiel English in zijn *Dagklapper* van 4 juni 1950. In dit licht moeten we het bestaan van een H.-Sacramentsstichting zien te Lovendegem ⁽⁸⁾. In 1555 inde de H.-Sacramentsmeester of bezorger 21 p. 12 sch. par. als pachtsommen en renten en 24 p. 17 sch. 1 d. par. als *appoorten* of offergaven van de gelovigen ⁽⁹⁾. De heer van Lovendegem betaalde in 1552 een rente van 5 sch. gr. op een huis nabij de kerk ten voordele van deze stichting ⁽¹⁰⁾.

Met die opbrengsten werd de pastoor, de kapelaan en de koster betaald om binnen het *oktaaf* van Sacramentsdag het officie van de *Zeven Getijden* te zingen. Elke donderdag moesten zij ook nog een mis doen en elke zondagnamiddag het lof zingen ⁽¹¹⁾.

Op Sacramentsdag 1562 ging er ook een processie uit waarin kruisen, vaandels en bellen werden meegedragen ⁽¹²⁾. De H.-Sacramentsstichting nam ook een deel van de kosten van de Sinksenomwegang op zich : in 1555 ging 4 p. 7 sch. par. naar de predikant en de *trompers* ⁽¹³⁾.

Te Aalter bestond er al in de eerste helft van de 15de eeuw een officie en dienst van “*den Heylighen Sacramente*” met gelijkaardige verplichtingen als in Lovendegem ⁽¹⁴⁾.

In die periode ontstond ook het “*Sacramentsshuus*”, dat in de rijkere kerken soms tot een Sacramentstoren uitgroeide. Vroeger werd het H. Sacrament in de sacristie bewaard.

Ook te Lovendegem werd de *Goede Week* in ere gehouden. Een gastpriester kwam een passiepreek houden op Palmzondag. Hij kwam terug voor een tweede homilie op Goede Vrijdag en op Pasen zelf kwam hij de "*verrijsenese*" prediken. Op Goede Vrijdag van het jaar 1533 deed men "*den ommeganc van den kerken*" en werd het kruis vereerd. De milde gelovigen schonken bij die gelegenheid 2 p. 3 sch. "*cruupghelde*" ⁽¹⁵⁾. Dit staat in verband met het kruipen naar het kruisbeeld, dat op de trappen van het altaar was gelegd. De gelovigen kropen er naar toe op hun knieën om de wonden van de Zaligmaker te kussen, aldus wijlen Jozef De Wilde, ere-pastoor van Lembeke.

Te Lovendegem bestond ook de gewoonte om een duif in de kerk te laten vliegen op Sinksendag en tijdens de Kerstnacht werden koeken gedeeld aan de kinderen ⁽¹⁶⁾.

Ook O.-L.-Vrouw had haar vereerders te Lovendegem en meer speciaal de leden van de O.-L.-Vrouwgilde ⁽¹⁷⁾.

In 1533 bracht de offerblok van Sint-Antonius en de offerblok van de *Zoete Naam Jesu* respectievelijk 3 sch. en 5 sch. par. op ⁽¹⁸⁾. In 1562 kreeg pastoor Judocus Fockaert 16 sch. par. voor een mis ter ere van de *Zoete Naam Jesu* ⁽¹⁹⁾. Ook Sint-Catharina en Sint-Barbara stonden in de gunst van de Lovendegemnaren ⁽²⁰⁾.

Wanneer een pastoor bouwplannn of uitbreidingsplannen in de late middeleeuwen had stuurde hij een bode met de relieken van de plaatselijke heilige naar naburige en ook verre kerken, waar zij ter verering werden uitgesteld met de bedoeling fondsen te verzamelen. Voor het gebruik van de kerk werd een vergoeding betaald die dan ook werd geboekt in de kerkrekeningen. In 1533 kwamen volgende boden met relikwieën op bezoek in Lovendegem ⁽²¹⁾ :

- "*vanden bode van Onser Vrouwen van Halle*
- *vanden bode van Sente Antheunis*
- *vanden bode vander Driveldichh(ey)t*
- *vanden bode van Sente Hubrecht*
- *vanden bode van Sente Klemens*
- *van bootscepe van Sente Barbele*"

Tot slot nog enkele gegevens over Lovendegem in 1463 : de heer van Lovendegem betaalde een jaarlijkse rente van 9 sch. par. aan de pastoor, een jaarlijkse rente van 11 sch. par. aan de kerk en een jaarlijkse rente van 2 sch. par. aan de H.-Geesttafel ⁽²²⁾. Dus aan de drie kerkelijke basisinstellingen van een parochie nl. de geestelijkheid, de kerkfabriek en de armentafel.

Pastoor Aarnout Van Tweebeke stond Jan Arboris in zijn laatste uren bij en diende hem de laatste sacramenten toe. Jan Arboris vroeg aan de pastoor om een mis voor zijn zielerust op te dragen, de vereiste kaarsen daarvoor te kopen en ook zijn testament op te stellen. Als vergoeding voor deze diensten van de pastoor en van zijn medewerkers de kapelaan en de koster, betaalde de ontvanger van de heer van

Lovendegem 3 p. par. We vermoeden dat Jan Arboris in dienst stond van de heer van Lovendegem, want het is wel uitzonderlijk dat een heer dergelijke zaken ten laste nam ⁽²³⁾).

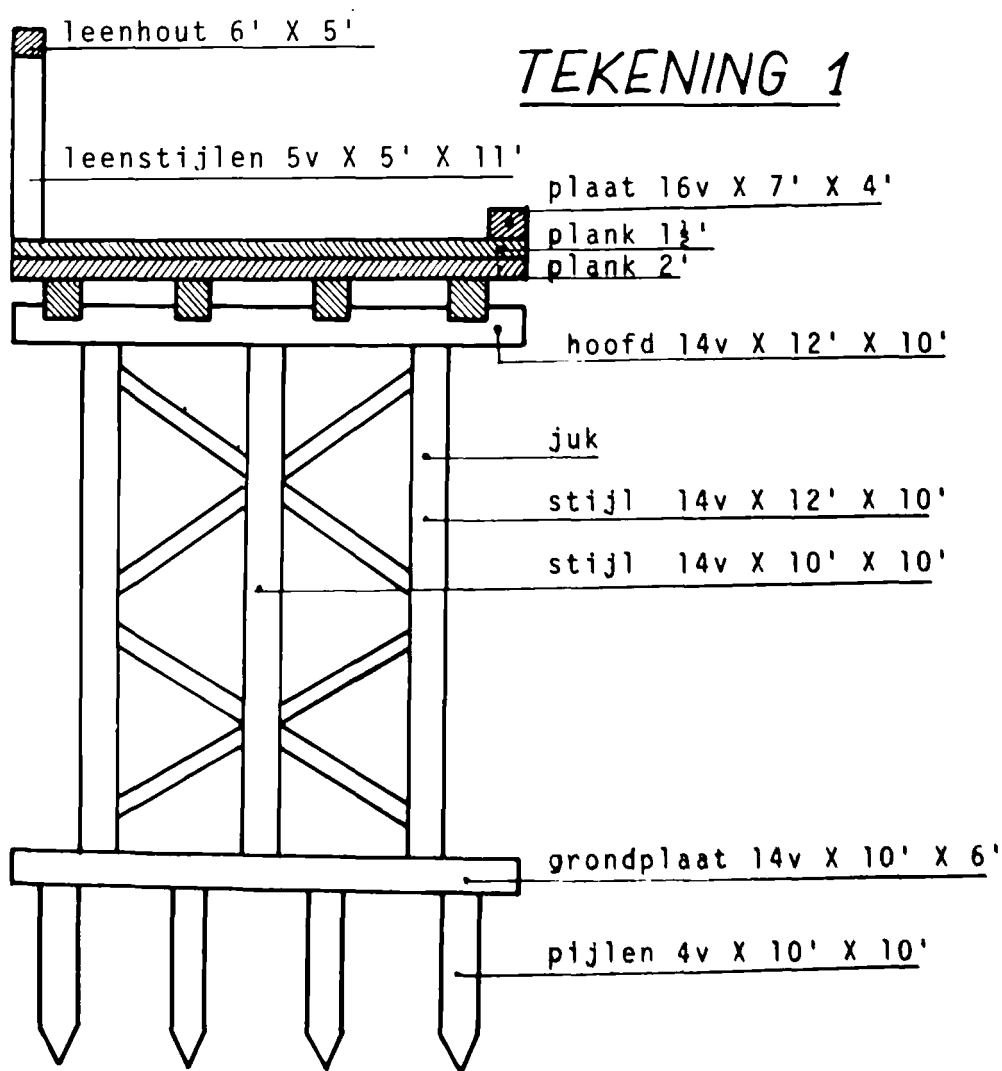
- (1) L. STOCKMAN, *Kerkelijk en parochiaal leven in het Meetjesland vóór 1600*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 33, (1982), p. 80.
- (2) Rijksarchief Gent (RAG), *Kerkarchief Lovendegem* (KALo), nr. 13, kerkrekening 1533, f° 5 r° en f° 6 r°.
- (3) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1533, f° 9 v°.
- (4) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1566, f° 5 r°.
- (5) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1562, f° 8 v°.
- (6) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1562, f° 8 v°.
- (7) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1566, f° 5 r°.
- (8) L. STOCKMAN, *De verspreiding van de H. Sacramentsdevotie in het Meetjesland voor 1600*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 44 (1993), pp. 147-154.
- (9) RAG, KALo, nr. 28, sacramentsrekening 1555, f° 1 r°.
- (10) Algemeen Rijksarchief Brussel (ARA), *Rekenkamer* (RK), nr. 7397, f° 27 v°.
- (11) RAG, KALo, nr. 28, sacramentsrekening 1555, f° 2 r°.
- (12) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1562, f° 8 v°.
- (13) RAG, KALo, nr. 28, sacramentsrekening 1555, f° 2 r°.
- (14) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1979, p. 123.
- (15) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1533, f° 3 v°, f° 5 v° en f° 8 r°.
- (16) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1577, f° 5 r°.
- (17) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1533, f° 6 r°.
- (18) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1533, f° 6 r°.
- (19) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1562, f° 7 v°.
- (20) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1533, f° 6 v°.
- (21) RAG, KALo, nr. 13, kerkrekening 1533, f° 6 r°.
- (22) ARA, RK, nr. 7389, f° 7 v°.
- (23) ARA, RK, nr. 7389, f° 9 r°.

HET BOUWEN VAN EEN HOUTEN BRUG OVER DE LIEVE IN LOVENDEGEM IN 1534

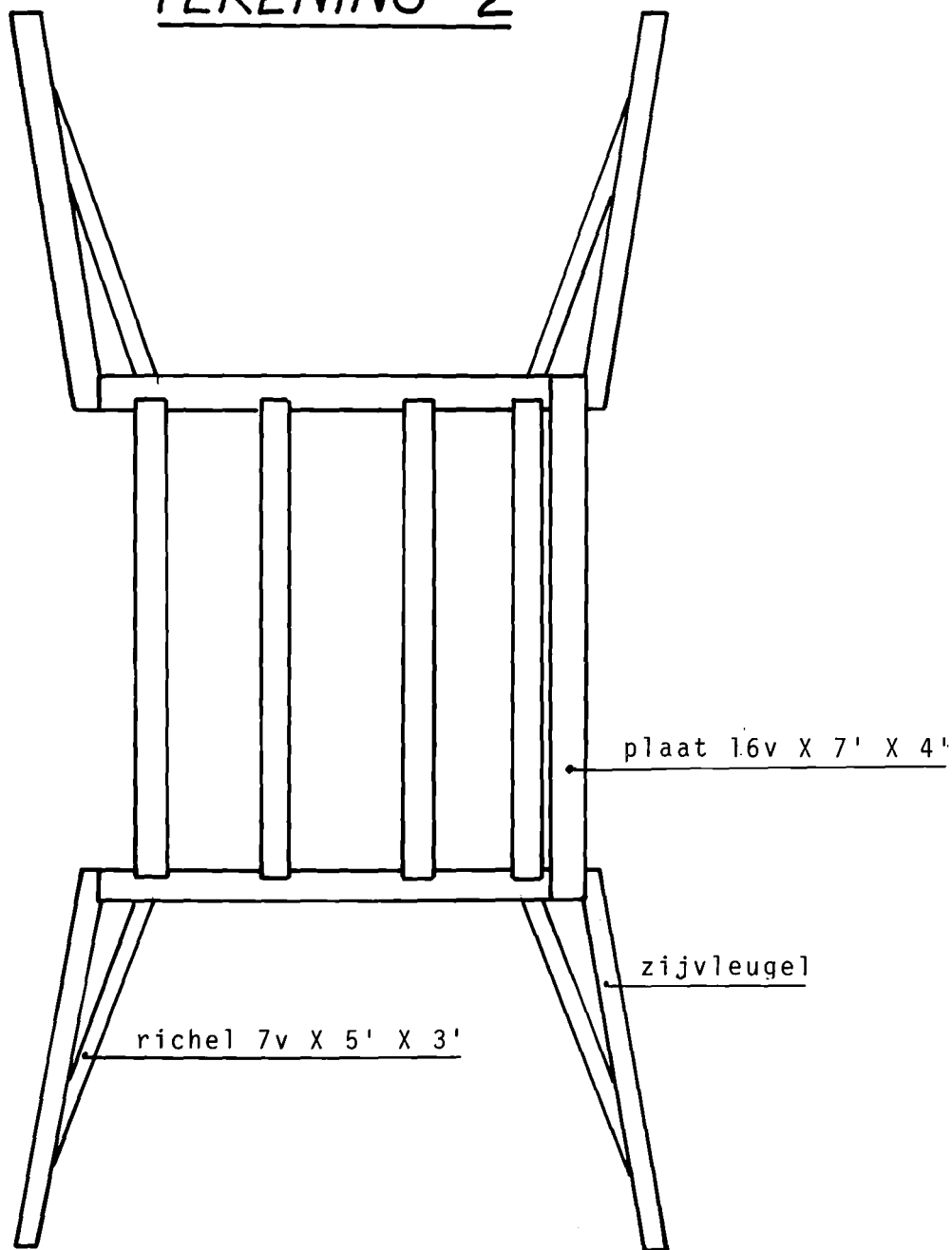
De kerkfabriek van Evergem bezat door een schenking zes bunder land in de Diefhoek te Lovendegem. Vermoedelijk om hun eigendom toegankelijk te maken werd op hun kosten een brug over de Lieve gebouwd en onderhouden. Zo kwam het dat in 1534 de kerkfabriek van Evergem de bouw van een houten brug over de Lieve in de Diefhoek voor haar rekening liet aanbesteden.

Filips Claeis en zijn borgen Gerolf Buuc en Christoffels Dhooghe boden op 17 juni 1534 aan die brug voor een bedrag van 9 p. 13 sch. 4 gr. te timmeren. De kerkmeesters Joos en Gillis De Meestere en hun raadsman Charles Claeis gunden hun deze opdracht en bepaalden in een bestek hoe die brug moest gebouwd worden.

Om dit bestek te kunnen interpreteren en een tekening van de brug te maken hebben we ons laten inspireren door ons artikel over de bouw van drie houten bruggen over de Lieve nl. te Zoetendale, te Strobrugge en te Celie (¹).

TEKENING 2

a. de hoofden

Elk hoofd moet gefundeerd worden op vier palen van 4 voet lang, waarop een grondplaat van 14 voet lang komt. Daarop worden dan drie stijlen geplaatst van eveneens 14 voet lang die bekroond worden door een hoofdbalk van 14 voet lang, 12 duim breed en 10 duim dik. Aan de beide uiteinden van de hoofdbalk zal men dan *“vleercken”* of zijvleugels aanbrengen *“open gaende naer de straete ende elcke vlercke lanc naer den heesch vander plaetse ende ghetanct met twee tanghe en een gordele”*.

De drie stijlen met de hoofdbalk vormen het *“joc”* of juk dat onder en boven moet verstevigd worden met twee kruisverbanden. Deze brug telde maar twee jukken, terwijl de wagenbrug over de Kale te Lovendegem in de jaren 1463/1472 er vier had. Vermoedelijk was de Kale breder dan de Lieve.

Diefhoekbrug over de Lieve te Lovendegem, zomer 1992.

(Foto Albert Andries)

b. de brug

Het brugdek werd ondersteund door acht “*rebben*” van 14 voet lang, 8 duim breed en 6 duim dik. Daarop werden 200 planken van 2 duim en 200 planken van anderhalve duim boven mekaar genageld. De leuning van de brug bestond uit een plaat van 16 voet lang, waarop 6 “*leenstijlen*” van 5 voet lang waren bevestigd. Zij werden bekroond met “*leenhouten*” van 5 duim dik.

De bouwwijze van de eikenhouten brug van 1534 verschilt heel weinig van die van 1411. Alleen werden blijkbaar de landhoofden en de zijvleugels niet met planken beslagen. Wel werden de twee jukken dan versterkt door twee kruisbanden.

Het is niet erg duidelijk waarvoor de “*richelen*” moesten dienen. Misschien als versterking van de verbinding van het hoofd met de zijvleugels, want er zijn vier “*richelen*” en vier hoekverbindingen.

Het bestek van 1534 is een interessante aanvulling op het bestek van 1411. Technisch is de bouwwijze van een houten brug in die periode van 120 jaar nageenog ongewijzigd gebleven.

L. STOCKMAN

-
- (1) L. STOCKMAN, *Het bouwen van drie houten bruggen over de Lieve in het Meetjesland in het begin van de XVe eeuw*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 15 (1964), pp. 442-445.

BIJLAGE

Aanbesteding van een eiken brug over de Lieve in de Diefhoek te Lovendegem

Phelips Claeis woonende te Lovendeghem, de welcke Philips als principael, Gheerolf Buuc ende Christoffels Dhooghe, borghen vanden selven Philips, kende ende leedt dat hij upden xvijⁿ dach van deser maent tEverghem inde vierschaere inde presencie van bailliu, scout ende scepenen van Everghem ghenomen heeft ende hem es bleven ter keersse jeghens m^e Chaerles Claeisse, raet ordinaire ende keercmeesters van Everghem, Joos ende Gillis De Meestere, ende heeft hemlieden belooft te leverne, makene ende stellene onthier ende uitgaende ougst naestcommende een hauten brugghe over de Liefve inden Diefhouc omme de somme van ix l. xij s. iij gr., hierinne begrepen iij s. iij d. gr. over tderde van x s. gr. van dat hij het instellen ghedaen bij Lievin Neerman van te leverne de voorn. brugghe omme x p. gr. nederde van x s. gr. ende ditte up de stecke inden voorn. manieren van den keercghebode daenof ghedaen ende den billette van dien ghelesen ter voors. vierschaere danof tinhouden hiernaer vooght van woorde te woorde.

Men gheeft te kennen datmen upden disendach xvjⁿ dach van deser jeghenwordegher maent van Junius xv^c xxxiiij, ten thien hueren, tEverghem up de plaetse besteden sal te makene een houten brugghe in grootde, wijdde, hooghde ende die te stellen ter plaetsen also hier naervolght. Te wetene inden Diefhouc over de Lieve vander hoochde van xiiij voeten ende vander wijdde boven ende onder tusschen stijlen twaelef voeten met iiij vlercken open gaende naer de straete ende elcke vlercke lanc naer den heesch vander plaetse. Waer toe men den nemere laeten sal al het auwe haut vande selve brugghe, aldaer ligghende. De welcke brugghe sal ghemaect sijn staende up grontplaten goet ende lovelic ghevrocht, elc joc met twee crucen onder ende boven gheherrent zes dumen lanc, de vlercken ghetanct elcke vlercke met twee tanghen ende een gordele.

Totter welcke brugghe dat verwrocht sullen sijn ende die ghemaect metten naervolghende partyen van eecken, houte steerx van canten, boven het voordeel van den voors. hauwen houtte datmen ooc daerinne sal verweercken elcke partie van haute naer sijnen heesch ende die ghestelt voor uitgaende ougst xv^c xxx^ciiij. Eerst iiij stijlen elc lanc xiiij voeten xij dumen breed ende x dumen dicke. Item ij stijlen elc xiiij voeten lanc ende x dumen viercant. Item ij hoofden oic xiiij voeten lanc xij dumen breed ende x dumen dicke. Item ij grontplaten elc xiiij voeten lanc x dumen breed vj dumen dicke. Item viij banden elc xij voeten lanc x dumen breed ende v dumen dicke. Item viij pijlen elc iiij voeten lanc x dumen viercant. Item viij rebben elc xiiij voeten lanc viij dumen breed vj dumen dicke. Item een plaete xvj voeten lanc viij voeten dumen breed ende iiij dumen dicke. Item ij leenhouten vj dumen breed v dumen dicke. Item vj leen stijlen elc v voeten lanc v dumen dicke ende onder xj dumen breed. Item ij^c plancken ij dumen dicke ende ij^c onderhalfven dumen dicke. Item ende iiij rijchelen elc vij voeten lanc v dumen breed ende iiij dumen dicke.

Welverstaende dat de voors. nemere niet ghehouden en wordt eenich ijsere weere te moeten leverne. Voor den welcken Philips Claeys ende leveren vanden selve brugghe binnen den tijde, ter plaetse ende inder manieren voorscreven dat de voors. Gheerolf Buuc ende Christoffels Dhooghe als medeghezellen ghenomen bijden voorn. Philips Claeis int nemen ende leveren vanden voorn. brugghe hemlieden ghestelt hebben ende stellen bij dese boorghen ende ooc principael elc voor anderen ende een voor al. Dies hebben zij Philips, Gheerolf ende Christoffel elcanderen belooft costeloos ende scadeloos thoudene. Actum xxⁿ Juni xxxiiij.

Stadsarchief Gent, reeks 301, nr. 8811, f° 21 r° - f° 21 v°.

Met dank aan Roger Defruyt, die de tekening maakte, en aan Albert Andries die de foto van de huidige Diefhoekbrug bezorgde.

PERS EN PERSVRIJHEID IN HET MEETJESLAND, CASUS HET LAATSTE NIEUWS (1891-1892)

INLEIDING

Op 6 juli 1891 komt Louis Van den Eeckhoudt, dagbladverkoper voor *Het Laatste Nieuws*, vanuit Gent met de trein naar Eeklo. Wanneer hij begint met het verkopen van zijn bladen, botst Van den Eeckhoudt op een plaatselijke politiefunctionaris. Die verzoekt hem het bewijs te tonen dat hij toelating heeft gekregen van de Eeklose burgemeester om zijn bladen aan de man te brengen. Van den Eeckhoudt kan dit bewijs niet voorleggen en krijgt een proces-verbaal aangesmeerd.

De Gentenaar geeft het echter zo vlug niet op en trekt in de richting van Waarschoot. Hij gaat binnen in herberg *de Kroon* en enkele naburige huizen. Een politieman is Van den Eeckhoudt op afstand blijven volgen en grijpt onmiddellijk naar pen en papier. Even later ziet nog een derde agent hem rondventen, wat meteen een volgende proces-verbaal oplevert ⁽¹⁾.

Dit is het startschot voor een reeks processen, een aantal interpellaties in de Kamer van Volksvertegenwoordigers en een polemiek in de nationale kranten.

De zaak overstijgt inderdaad het regionale niveau en leidt op nationaal vlak tot het stellen van een aantal vragen rond de persvrijheid in België.

Dit artikel beoogt een schets van de moeilijkheden die *Het Laatste Nieuws* in de jaren 1891 en 1892 in het Meetjesland ondervond. De invalshoek is zeker niet rechtshistorisch. Er wordt eerder geprobeerd om aan te tonen met welke belemmeringen de pers op het einde van de 19de eeuw diende af te rekenen en welke houding de verschillende actoren (pers, lezers, politieke wereld) aannamen.

Vooraleer hier dieper op in te gaan, is het wellicht interessant om even het algemeen kader te bekijken.

Burgemeesters en reglementen

In de loop van de 19de eeuw boekten de voorstanders van de persvrijheid heel wat overwinningen. Om te beginnen werden in de Grondwet van 1830 een aantal garanties ingebouwd. Vooral de artikels 18 en 98 waren hierbij van belang ⁽²⁾.

Een volgende stap werd gezet toen in 1848 het dagbladzegel werd afgeschaft. Het verdwijnen van deze bijzondere taks op de kranten deed de verkoopprijs dalen en maakte een ruimere verspreiding onder de bevolking mogelijk.

Naast deze wetgevende maatregelen waren er enkele belangrijke technische, maar ook maatschappelijke vernieuwingen. Zij vonden eerder geleidelijk ingang, maar toch zorgden ze ervoor dat op termijn het drukken en het vergaren van nieuws vereenvoudigd werd. Eenmaal dit gebeurd was, lag de weg open voor durvende ondernemers om goedkope massakranten uit te geven, de zogenaamde *centenbladen* ⁽³⁾.

Het perslandschap bleef evenwel sterk gekleurd. Kranten en tijdschriften hadden een duidelijke ideologische strekking, wat in heel wat artikels tot uiting kwam. De overheid achtte het daarom nog steeds nodig een zekere controle uit te oefenen, zowel op nationaal als op regionaal vlak.

Enerzijds was er onder andere een maatregel van de katholieke minister van Post, Telegraaf en Verkeer J. Vandenpeereboom om het vervoer van drukwerken langs de spoorwegen aan een striktere controle te onderwerpen.

Anderzijds waren er bijvoorbeeld de gemeentereglementen waarbij burgemeesters de bevoegdheid naar zich trokken om de verkoop van kranten te controleren. Dit was uiteraard in strijd met de Grondwet. De drukpers was immers vrij en er mochten geen ideologische beperkingen worden uitgevaardigd.

Wie een hond wil slaan, vindt vlug een stok, zo luidt het spreekwoord. Ook in dit geval. De finesse van de reglementen was dat men *de verkoper* aan bepaalde beperkingen onderwierp. Dit gebeurde in het belang van de openbare orde want, zo redeneerde men, een verkoper die op de weg staat met kranten kan het vrije verkeer belemmeren of door zijn geroep de rust verstoren.

Overigens was deze handelwijze niet het monopolie van een welbepaalde ideologische strekking. De liberale burgemeesters, die hoofdzakelijk in de steden te vinden waren, wilden controle over de katholieke of socialistische bladen. Op het overwegend katholieke platteland daarentegen probeerden de lokale gezagsdragers de liberale opposenten of de propagandamakers van de opkomende socialistische partij in hun recht op spreken te hinderen.

Een van de drukwerken die gevisieerd werd, was *Het Laatste Nieuws*. De krant was in 1888 opgericht door Julius Hoste en kende een vlugge groei. Er heerste aanvankelijk nochtans enige twijfel met betrekking tot de overlevingskansen van een liberaal-Vlaams dagblad. De amusante toon, de bijtende spot, de radicaal-liberale inslag, het populaire feuilleton en de lage verkoopprijs zorgden voor een ruime verspreiding en een stijging van het oplagecijfer. In 1891 werkten reeds 47 mensen voor *Het Laatste Nieuws* en drie jaar later bedroeg de oplage meer dan 40.000 exemplaren ⁽⁴⁾.

Er was een keerzijde aan de medaille. Overal in het Vlaamse land kreeg de krant tegenwerking vanwege de geestelijke en vaak ook burgerlijke overheid: "*Bulderende*

sermonen, weigering van absolutie, schandalige broodroverij, dreigende huisbezoeken, verbod van uitventing door fanatieke burgemeesters, afranseling der uitverkoopers, spionneering en verklipping op grote schaal...kortom: eene uitbarsting van razernij, vervolging en geweld, waarvan nog nooit een voorgaande is geweest" (5).

Ook in het Meetjesland botste *Het Laatste Nieuws* op tegenstand. In Aalter en Eeklo bleef het niet bij intimidatie. De burgemeesters van beide plaatsen steunden zich op een gemeentelijk politiereglement en verboden de verkoop van de krant.

Theodoor Dierickx was burgemeester van Aalter sinds 1884. Hij leidde een homogeen katholieke gemeenteraad die van de schoolstrijd gebruik had gemaakt om zijn invloed nog te versterken. Er bestond wel een kleine liberale kern met als voornaamste vertegenwoordigers gemeente-onderwijzer Camiel De Decker en de familie Snoeck. Zij waren eerder latent actief maar ondernamen toch pogingen om hun invloed uit te breiden. De katholieke partij liet dit niet goedschiks toe. Wellicht is dit een van de redenen waarom de Aalterse gemeenteraad op 30 april 1891 een reglement op het verkopen van drukwerken stemde:

"De gemeenteraad van Aeltre, provincie Oost-Vlaanderen, overwegende dat het geraadzaam is de verspreiding van oproerige of onzedige schriften of druksels tegen te werken; gezien artikel 78 der gemeentewet van 30 maart 1836; besluit:

Art. 1 Niemand mag dagbladen, noch welkdanige drukwerken of geschriften langs den openbaren weg verkoopen, uitventen of uitdelen, alsook eenig drukwerk of geschrift op de gemeentegebouwen aanplakken, zonder voorafgaande schriftelijke toelating van den heer Burgemeester te hebben bekomen.

Art. 2 Elke overtredende persoon zal gestraft worden met eene boet van vijf tot vijf en twintig franks en met eene gevangzitting van 1 tot 7 dagen of eene dezer straffen alleen.

Bij hervatting der overtreding binnen het jaar na de voorgaande zal de gevangenisstraf moeten toegepast worden" (6).

Hoewel dit reglement in algemene termen was opgesteld, viseerde burgemeester Th. Dierickx vooral de liberale kranten die in zijn gemeente werden verkocht. In het liberale weekblad *De Stad Eecloo* werd het bericht dan ook als volgt aangekondigd: *"Geen liberale gazetten te Aeltre. De burgemeester van Aeltre heeft eenige dagen geleden op straffe van boete, den verkoop der gazetten verboden, welke het geluk niet hebben hem te bevallen. Naar het schijnt is het vooral tegen den verkoop van het liberale Laatste Nieuws dat men opkomt" (7).* Niettegenstaande dit reglement verkocht een zekere Verbauwen toch *Het Laatste Nieuws* in Aalter. Hij had hiertoe geen voorafgaandelijke toestemming gevraagd en liep dan ook tegen de lamp.

Enkele dagen nadat dit Aalterse reglement was gestemd, deed zich in Eeklo het incident met dagbladverkoper Van den Eeckhoudt voor. De Eeklose burgemeester P.A. De Wachter greep daarvoor terug naar een reglement dat was gestemd in de gemeenteraad van 27 oktober 1887. De beperkingen waren aanvankelijk bestemd om de socialistische pas af te snijden en luiden als volgt :

“Vu l'article 50 de loi du 14 et 18 decembre 1789, art. 5, n° 2, du titre XI de la loi du 16 et 24 août 1790, art. 46 de la loi du 19 et 22 juillet 1791 et art. 75 et 78 de la loi communale;

Vu que ces lois reconnaissent à l'administration communale le pouvoir de prendre telles mesures qu'elle jugera nécessaires pour assurer l'ordre et la paix publics;

Considérant que la vente et la distribution de certains écrits, journaux (quotidiens) et autres publications dans les rues et places publiques, ainsi que l'exhibition du drapeau rouge peuvent occasioner du désordre et troublent la paix publique,

Décide :

Art. 1er. Il est défendu de vendre, de distribuer, de propager sur la voie publique des journaux ou autres imprimés sans une permission préalable du bourgmestre. Cette permission sera en tout temps révocable.

[Art. 2 handelt over de rode vlag]

Art. 3 Les infractions au règlement actuel seront punies de peines de simple police, soit d'une amende de 1 à 25 francs ou, en cas de récidive, d'un emprisonnement de trois à sept jours.

Art. 4 Le commissaire de police est chargé de l'exécution du présent règlement, qui sera immédiatement promulgué et affiché et entrera en vigueur trois jours après” (8).

In hetzelfde nummer waarin *De Stad Eecloo* melding maakte van wat zich te Aalter afspeelde, wees het ook op de toestand te Eeklo: *“Sedert eenigen tijd wordt hier een brusselsch blad rondgevent, het liberale Laatste Nieuws van Brussel. M. De Wachter, burgemeester, wil dit kost wat kost beletten en heeft, naar men ons meldt, den verkooper reeds verscheidene keeren in overtreding doen nemen.*

Wij willen hier voor het Laatste Nieuws niet opkomen; maar toch kunnen wij niet nalaten, den maatregel van den heer Burgemeester ongrondwettelijk te noemen. De burgemeester heeft het recht niet den verkoop van gazetten te verbieden” (9).

In de ogen van heel wat Eeklonaars was burgemeester Philips Alfons De Wachter (1831-1902) een heel controversieel figuur. Geboren te Bornem kwam hij als jonge leraar Latijn op het Eeklose college terecht. Naderhand huwde hij een dochter van de textielfabrikant Van Waesberghe, wat zijn status aanzienlijk verhoogde. De Wachter bracht het tot secretaris van de katholieke partij en probeerde steeds meer invloed te winnen.

Ook in de plaatselijke politiek rees zijn ster: gemeenteraadslid (1872), schepen (1879) en burgemeester (1885). De Wachter stelde zich als fervent katholiek op en toonde zich vrij onverdraagzaam tegenover andersdenkenden. Zijn tegenstanders haalden hem over de hekel zodra de kans zich voordeed en bedachten hem o.a. met het koosnaampje *Kriekappel*, omwille van zijn *“blozend en rond smoeltje” (10).*

In 1887 verbood burgemeester De Wachter de verkoop van de socialistische krant *Vooruit*, wat kaderde in een algemene campagne om het socialisme de pas af te snijden. In de nasleep van een heftige schoolstrijd waren ook de liberalen allerminst

tevreden met deze De Wachter die volgens hen “*alleen maar gezien [was] bij de kwezelaars en de kwezels, alsook bij de geestelijken, wier onderdanige dienstknecht hij was. Die vent maakte er eene gewetenszaak van, aan de liberalen zoo weinig mogelijk dienst te bewijzen; want voor de liberalen werken, dat was werken voor den duivel*” (11). Toen P.A. De Wachter de verkoop van de liberale krant *Het Laatste Nieuws* verbood, had hij het ook bij hen volledig verkorven.

Hij krijgt een waardige tegenstander in de figuur van de Eeklose advocaat Juliaan De Schrijver. Deze was afkomstig uit een respectabele Eeklose handelaarsfamilie, die goed bevriend was geweest met K.L. Ledeganck. De Schrijvers waren niet vreemd aan “*een zeker uit de traditionele band springen, aan het zich onttrekken aan wortelvaste burgerlijke geplogenheden*” (12). Advocaat De Schrijver huwde met een dochter van Edmond Block, toenmalig liberaal burgemeester van Gentbrugge.

In juli 1891 komt zowel de Aalterse als de Eeklose zaak voor de rechtbank. Dagbladverkoper Verbauwen, die een overtreding beging in Aalter, krijgt voor het vredegericht van Nevele de in het reglement vastgestelde boete van 15 fr. (13).

De zaak Louis Van den Eeckhoudt wordt voor het vredegericht van Eeklo behandeld. Zoals aangegeven neemt advocaat Julien De Schrijver de verdediging op zich voor *Het Laatste Nieuws*. Hij steunt zich om te beginnen op het feit dat er wel toestemming werd gevraagd aan burgemeester De Wachter. Die bleef echter potdoof en antwoordde niet op de herhaalde verzoeken. Vervolgens wijst hij op de ongrondwettelijkheid van het reglement en vraagt zich af wat er zou gebeuren indien alle liberale burgemeesters de katholieke bladen zouden verbieden.

Het openbaar ministerie (in dit geval politiecommissaris Goethals) steunt zich dan weer op een gelijkaardige zaak uit Wetteren. De rechtbank neemt in deze zaak geen besluit, maar stelt het oordeel veertien dagen uit. Inmiddels is immers bekend gemaakt dat er weldra zal geïnterpelleerd worden over deze toestanden in de Kamer. Misschien acht men het daarom geraadzamer de evolutie van de besprekingen daar af te wachten (14).

Op 22 juli 1891 kondigt de liberale volksvertegenwoordiger Charles Graux (15) in de Kamer aan dat hij zal interpellieren over het verbod van de Eeklose burgemeester om *Het Laatste Nieuws* te verkopen en te verdelen op straat of in openbare plaatsen. Deze aankondiging zorgt meteen voor de nodige deining. De Kamer buigt zich op dat ogenblik over een belangrijk wetsvoorstel in verband met sociale voorzieningen en de algemene stelling luidt dat dit onderwerp eerst moet afgehandeld worden (16).

Minister van Justitie J. le Jeune stelt bijgevolg voor de tussenkomst naar de volgende dinsdag te verschuiven. Ook volksvertegenwoordiger Van Naemen vraagt om eerst de lopende besprekingen af te handelen. C. Graux gaat hiermee akkoord maar herinnert eraan dat volgens het reglement de interpellatie binnen de termijn van één week moet gebeuren (17).

De week daarop is men nog niet klaar met de besprekingen. Er gaan onmiddellijk stemmen op om de tussenkomst van volksvertegenwoordiger Charles Graux nog verder te verdagen. De liberaal bijt echter van zich af. Ongeacht het al dan niet beëindigen van het debat, wil hij toch interpellieren de volgende dag. Hoewel niet iedereen voor dit voorstel gewonnen is, besluit men toch maar deze werkwijze te volgen (18).

De volgende dag, 29 juli 1891, komt C. Graux dus aan het woord. Hij opent met de algemene stelling dat er de laatste tijd veel aanslagen worden gepleegd op de persvrijheid en op de vrijheid van vereniging. Eén van de bladen die daar nadeel van ondervindt, is volgens Graux *Het Laatste Nieuws*. De verkopers worden bedreigd en vervolgd door de geestelijkheid of door de opgehitste katholieke bevolking. Dat is echter niet de reden van zijn interpellatie. Charles Graux wil de klemtoon leggen op het verbod en de censuur die worden opgelegd door de gemeentelijke overheden.

In eerste instantie haalt hij het voorbeeld van Aalter aan: *"Le bourgmestre d'Aalter avait interdit la vente, dans les rues, sur les places publiques, du journal Het Laatste Nieuws. Un avertissement charitable lui fut sans doute donné, car il retira son arrêté. Mais, pour assurer le repos de sa conscience ou pour satisfaire des scrupules au sujet de je ne sais quelle loi dont on lui avait fait peur, en donnant l'autorisation de vendre le journal dans les rues et sur les chemins de la commune, il fit cette restriction: 'pour autant que la loi me permette'. A quelle loi faisait allusion ce prudent bourgmestre? Était-ce à la loi qu'il avait entendu formuler dans son église? Était-ce à la loi à laquelle M. le ministre des chemins de fer nous a récemment exprimé l'intention de soumettre le pays? On l'ignore. Sous cette inoffensive réserve, Het Laatste Nieuws peut se vendre aujourd'hui dans les rues d'Aalter"* (19).

De toestand in Eeklo is echter erger, zo meent Graux. Hij geeft een uitvoerige beschrijving van wat verkoper L. Van den Eeckhoudt heeft meegemaakt (cfr. supra) en noemt dit strijdig met artikel 18 van de Grondwet. De regering moet zelf geen maatregelen uitvaardigen maar moet er toch op toezien dat de wet nageleefd wordt. Graux vraagt zich af of het niet zo is dat de burgemeester de verkoop van kranten aan voorafgaandelijke toestemming wil onderwerpen: *"Il ne s'agit donc pas du mode de distribution, mais de la nature des écrits; c'est ainsi d'ailleurs que le bourgmestre l'a compris et exécuté, car il autorise la vente des journaux catholiques et il interdit la vente des journaux libéraux!"* (20). De weg naar de willekeur ligt open en indien dit zo voortgaat, dan zal er nog maar weinig overblijven van onze vrijheden, zo luidt het vervolgens. Eerder onverwacht wordt deze stelling onderschreven door de katholieke voorman Charles Woeste (21).

Charles Graux komt ook terug op de decreten uit de Franse periode, die aangehaald worden in het Eeklose reglement. Zij werden bpgemaakt in een chaotische toestand van verval en zijn niet meer van tel in een moderne en evenwichtige staat. Volgens een uitspraak van het Hof van Beroep kan het vragen van een voorafgaandelijke toestemming worden opgelegd aan de verkopers, maar C. Graux betwist deze uitspraak.

De vrijheid van verspreiding is immers onlosmakelijk verbonden met de persvrijheid. Hoe kan men anders ideeën in de openbaarheid brengen?

“Mais, comment, en matière politique surtout, comment voulez-vous qu’on propage son opinion par la voie de la presse s’il est interdit de vendre des écrits et des journaux dans les lieux publics? On ne pourra plus avoir que des opinions en chambre! [Rires à gauche] Où voulez-vous qu’on les fasse connaître? Vous vivez tous de la vie publique, messieurs. Où donc faites-vous vos discours? Où donc propagez-vous vos opinions et vos doctrines? Où donc répandez-vous les journaux qui défendent vos principes? Ces feuilles qui, chaque jour, soutiennent vos candidatures, propagent vos idées, où sont-elles, où les trouve-t-on?” (22).

Hiermee komt de Kamer op temperatuur en het debat breekt los. De katholieken proberen daarbij de bal in het liberale kamp te werpen. In een parafrasering klinkt het als volgt:

Beernaert (K): *Niemand betwist dat toch?*

Graux (L): *Als de vrijheid van verkopen en van het verdelen van kranten of geschriften op straat of openbare plaatsen niet bestaat, dan zal er ook geen persvrijheid zijn.*

de Burlet (K): *Dat is duidelijk! Wij zijn akkoord.*

Graux (L): *Wij zijn altijd akkoord [Gelach op de linkerbanken]. Ik ben verheugd.*

Houzeau de Lehaie (L): *In principe akkoord, maar in de toepassing...*

de Burlet (K): *Sta me toe U te zeggen dat U open deuren instapt.*

Janson (L): *Een geloof dat niet handelt is niet oprecht! Verbied de vervolging en verhinder de burgemeester van Eeklo om zijn willekeurig en ongrondwettelijk gedrag door te zetten.*

Graux (L): *Ik hoop dan ook dat U zo dadelijk het gemeentelijk reglement van Eeklo zult afkeuren evenals de burgemeester. [Luide goedkeuring op de linkerbanken]*

Woeste (K): *Ziedaar de kern van de zaak! U spreekt waarschijnlijk van de burgemeester van Brussel?*

Begerem (K): *Uw buurman, meneer Graux, die niets zegt op dit moment.*

Woeste (K): *Is het van de burgemeester van Brussel dat U spreekt? Het reglement van Brussel is het oudste.*

Janson (L): *Dat is de discussie verleggen [lawaaï].* (23)

De conflicten in Aalter en Eeklo maken inderdaad deel uit van een ruimere levensbeschouwelijke tegenstelling. Dit wordt nog versterkt door het feit dat de verschillende sprekers een aantal andere gelijkaardige zaken aanhalen (24). De katholieken blijven er echter op hameren dat heel wat liberale burgemeesters identieke reglementen uitvaardigen. Vooral de liberale Brusselse burgemeester Charles Buls (25) krijgt het zwaar te verduren.

Minister van Binnenlandse Zaken J. de Burlet (26) neemt de burgemeester van Eeklo zelfs in bescherming: *“Mais j’excuse en toute justice la conduite du bourgmestre d’Eecloo et, quand l’honorable M. Graux demande contre lui des mesures sévères*

et, par même là sa révocation, je ne puis le prendre au sérieux. M. Graux lui-même, s'il en avait le pouvoir, ne voudrait pas le frapper. (...) Et puis le bourgmestre a-t-il empêché la vente des journaux libéraux qui conservaient certaine mesure? Non messieurs, et il y a notamment le journal libéral Stad Eecloo qui se vend sur la voie publique à Eecloo; il en est de même pour d'autres journaux libéraux" (27).

De liberaal Paul Janson (28) daarentegen wil een ingrijpen van de regering. Dit is volgens hem nodig omdat een gemeentelijk reglement niet strijdig mag zijn met de Grondwet. Janson stelt voor om deze dagorde te laten stemmen: *"La Chambre, considérant que l'arrêté du bourgmestre d'Eecloo est inconstitutionnel, passe à l'ordre du jour"* (29).

Daarop neemt Charles Woeste het woord. Hij verklaart zich een uitgesproken voorstander van de persvrijheid en wijst elke beperkende maatregel af. De burgemeester van Eeklo veroordelen kan hij echter niet. Daarom stelt hij een andere dagorde voor: *"La Chambre, estimant que la liberté de la presse ne peut être entravée ni directement ni indirectement et confiante dans l'attachement des autorités publiques à toutes les libertés, passe à l'ordre du jour. [Vive approbation à droite]" (30).*

Jules Bara (31) verklaart zich met geen enkele dagorde akkoord. Het parlement moet wetten maken en zich onthouden van elk oordeel. Dat moet men overlaten aan het gerecht, zo meent hij. De burgemeester van Eeklo keurt hij evenwel af. Er ontspint zich opnieuw een debat.

Coremans (K): *U kent zijn bedoelingen niet! U moet hem niet oordelen.*

Bara (L): *Ik beschouw het Eeklose reglement als wettelijk maar ik keur de motive-ring niet goed: verkoop van dagbladen is een handel als een ander en op de openbare weg kan dit het onderwerp uitmaken van een reglement [rumoer op de rechterbanken].*

Gaat U beweren dat ter bevordering van de vrijheid van handel alle handelaars hun waar mogen verkopen op straat?

Woeste (K): *Uw horloge loopt achter! [Gelach op de rechterbanken]*

Janson (L): *Verwar de vrijheid van drukpers niet met de vrijheid van handel.*

Bara (L): *Zo, mijn horloge loopt achter? Helemaal niet! Ik vrees dat Uw verlangen om de katholieke pers te beschermen U in een richting duwt waarvan U het gevaar niet ziet;*

Janson (L): *De wegen der vrijheid zijn niet gevaarlijk" (32).*

Daarop weidt men uit over het verbod op betogingen. Jules Bara komt weer aan het woord en drukt er nogmaals op dat de burgemeester van Eeklo vooral de bedoeling had zijn politieke tegenstanders te treffen: *"on veut empêcher des adversaires politiques de faire de la propagande libérale"* (33). J. Bara meent dat de balans in evenwicht moet worden gehouden en onderstreept nogmaals dat hij beide dagordes verwierpt. Intussen zijn de volksvertegenwoordigers zich gaan roeren en roepen luidkeels om de stemming (*"Aux voix! Aux voix"*).

Jules Bara's "*ordre du jour pur et simple*" wordt verworpen. Vervolgens wil men over de motie van Paul Janson stemmen. Het aantal aanwezigen is inmiddels sterk gedaald en er kan niet meer geldig worden gestemd.

Bij het begin van Kamerzitting van 30 juli herneemt men de stemming. De tekst Janson krijgt 60 neen-stemmen, 6 ja-stemmen en 16 onthoudingen. C. Graux, C. Buls en J. Bara onthouden zich. Vervolgens stelt men Woestes dagorde voor.

Houzeau de Lehaie (L): *Ik vraag het woord!*

Voorzitter: *Over de manier van vraagstelling?*

Houzeau de Lehaie (L): *Ik vraag de stemming per onderdeel. Er zijn immers twee verschillende ideeën: ik kan akkoord gaan met de stelling dat er geen enkele inbreuk - direct of indirect - mag zijn op de persvrijheid; ik kan niet stemmen voor het tweede deel, dat het vertrouwen van de Kamer bevestigt in het respect van de overheid voor onze vrijheden.*

Voorzitter: *Ik stel het eerste deel van de orde van de dag van M. Woeste ter stemming.*

Steurs (L): *Nominale stemming! [protest op de rechterbanken]*

Voorzitter: *Wordt de nominale stemming gevraagd volgens het reglement?*

Verschillende stemmen: *Neen, neen!*

Voorzitter: *Dringt men aan?*

Verschillende stemmen: *Neen, neen!*

Woestes orde van de dag wordt vervolgens aangenomen (34).

Polemische toestanden

De zaak tussen de Meetjeslandse burgemeesters en *Het Laatste Nieuws* blijft intussen niet onopgemerkt in de lokale en nationale pers. Zeker na de bespreking in de Kamer verschijnen er een aantal uitvoerige artikels. Enkele reacties verdienen hier aandacht.

Het is duidelijk dat de bestuurders van beide plaatsen het verkorven hebben bij *Het Laatste Nieuws*: "*Aeltre en Eecloo hebben elk eenen burgemeester en politiecommissaris, die waardig zijn van door 'nen barnum tentoongesteld te worden*" (35). Men laat geen kans onverlet om te spotten met *paardemeester* Dierickx of met de politiecommissaris "*die de blauwe schenen niet meer tellen kan welke hij reeds geloopt heeft*" (36).

Merkwaardig is ook de gebruikte tactiek. De berichten uit Aalter worden zodanig verpakt dat zij steeds in verband kunnen worden gebracht met deze zaak. Een voorbeeld: "*Deze week was het gedurige aanbidding; lange gewenschte tijd voor de vrijers, die met hun liefje naar 't avondsermoen komen. Vreemde, bruine paters, hebben van de gelegenheid gebruik gemaakt om, in hunne stichtende (?) sermoenen, onbeschoft de liberalen en liberale gazetten aan te randen. Geeft maar peper, bruinjies, slaat maar op de leugenkuip dat de splinters er afvliegen! 't Is goed voor uwe*

gezondheid, want deze gymnastische oefening zal den scheeweï en het rapensoep waarmede, iedereen weet het, gij u dagelijks voedt, dapper doen teren" (37).

Voor Eeklo gaat men op dezelfde manier te werk. Burgemeester P.A. De Wachter krijgt tal van spotnaampjes toebedeeld zoals "*Sieur De Wachter, Sieur Koewachter, dien Bornhemsche individu, het dom kalf, onnoozel koud kieken*". Ook "*de dompersraadsleden van Eecloo*" worden niet gespaard (38). Vol bijtende spot vraagt men aan de Eeklose verkopers van katholieke dagbladen zoals *Het Nieuws van den Dag* en *De Kleine Patriot* "*niet meer te roepen Het Laatste Nieuws om des te heter zijne voddeblaadjes aan de man te kunnen brengen*" (39). Wanneer overigens advocaat De Schrijver in oktober 1891 trouwt, wenst *Het Laatste Nieuws* "*de verdediger der vrijheid van de drukpers*" van harte proficiat (40).

Onder de opvallende titel "*A EECLOO ET A BRUXELLES. La liberté de la presse et les libéraux*" pikt ook *Le Patriote* op de zaak in. De Brusselse katholieke krant maakt een vergelijking tussen de eigen situatie en die van de liberale kranten. Het artikel begint met de opmerking dat er heel wat liberale besturen een dergelijk reglement hebben uitgevaardigd en niet minder streng toepassen. In St.-Joost bijvoorbeeld werd een krantenverkoper verboden om de naam van *Le Patriote* te roepen. Toen de man daarop heel inventief ging rondlopen met een bord waarop stond dat hij verbod had gekregen te schreeuwen, leverde hem dit onmiddellijk een proces-verbaal op.

De burgemeester van Eeklo doet dus in feite niets anders dan wat de liberale burgemeesters doen, zo luidt de redenering: "*Il y donc deux manières de s'opposer à la vente d'un journal: la façon loyale, publique, avouée; c'est celle de M. le bourgmestre d'Eecloo. Les 'libéraux' pratiquent l'autre. Ils font leurs coups à la sourdine. Pharisiens de la liberté, ils dénoncent M. le bourgmestre d'Eecloo*" (41). *Le Patriote* dringt er tot slot op aan om alle gemeentelijke reglementen te verbieden en vraagt dat ook de liberalen dit zouden bijtreden.

De liberale kranten reageren daarop maar lauwtjes. Zowel *La Réforme* als *L'Etoile* menen dat de toepassing van gemeentelijke reglementen in bepaalde gevallen noodzakelijk is. *Le Patriote* reageert met een schamper stukje, getiteld *PHARISIENS*: "*Ainsi, donc, toutes leurs clameurs, c'est de la plaisanterie. Quand nous leur proposons d'extirper le mal dans sa racine, motus. Toujours le parti motus!*" (42).

Le Patriote besteedt ook heel wat aandacht aan de besprekingen in het Parlement. De krant verwijst naar volksvertegenwoordiger Charles Graux, die het heeft over de manier waarop dagbladverkoper Louis Van den Eeckhoudt werd gevolgd. Een liberaal Kamerlid roept daarop uit dat dit spionage is. In een reactie hierop meent *Le Patriote* dat die man slechts zijn werk heeft gedaan: "*Que diriez-vous donc de lui, dans tout autre circonstance, si, voyant, un homme qu'il soupçonne à juste titre de préparer un délit, il ne l'épiait pas et ne le suivait pas pour constater celui-ci le cas échéant et saisir les pièces de conviction?*" (43).

In andere commentaren heeft men vooral oog voor de verwerping van de motie van Paul Janson. In de plaats van enthousiaste ondersteuning staat mijnheer Janson *"tout seul avec son ordre du jour et ses foudres, la gauche elle-même, avec MM. Graux, Buls, Bara se tournant contre lui, et cela hier par un simple et dédaigneux vot par assis et levé, ce qui voulait dire que la gauche s'asseyait sur l'enthousiasme de M. Janson"* (44).

Ook Jules Bara's eigenzinnige houding roept vragen op. Hij toont zich als liberaal immers voorstander van het Eeklose reglement. Men vraagt zich af: *"M. Bara va-t-il devenir réactionnaire, au moment où M. Woeste se rallie aux principes de la liberté?"*. De houding van Woeste zorgt inderdaad voor verwondering en het feit dat zijn dagorde wél en de andere niet gesteund werd door links, krijgt in *L'Etoile* de nadruk: *"l'ordre du jour de M. Woeste aurait dû être présenté par la gauche"* (45).

Le Patriote wijst er in verband met deze zaak nog op dat de Kamer zich bezondigt aan *"byzantinismes interminables sur le bourgmestre d'Eecloo"*. De krant stelt dat men zich beter zou bezighouden met het verbieden van de verkoop van de onzedelijke geschriften die de arbeiders en de jeugd bederven (46).

Ook *Het Laatste Nieuws* moet het ontgelden. Wanneer de Brusselse liberale burgemeester Charles Buls een bezoek brengt aan Marseille en er een ophefmakende rede houdt, krijgt *Het Laatste Nieuws* de primeur. *Le Patriote* reageert spinnijdig: *"M. Buls choisit mal son organe. La feuille dont il s'agit n'a pu être défendue par M. Graux à la Chambre, en présence des citations épouvantables qu'en a faites M. le ministre de l'intérieur. Cette gazette est le choléra de nos campagnes flamandes"* (47).

Het Laatste Nieuws lacht dit echter weg: *"Bravo, bravissimo! We zijn en blijven de Choléra der fanatieke dompers en flambeeuwdragers. Aan ons de Choléra om Vlaanderen te zuiveren van al het zwart, roomsch ongedierte dat onze schoone vrijgezinde streken van vroeger, letterlijk uitzuigt of opfreet. Aan ons de Choléra - woorden en muziek der patriotsche panoramamannen - om het jappersras te bevechten, dat ons volk zedelijk en stoffelijk uitbuit. De Choléra... dat zijn de liberale gazetten, zooals het Laatste Nieuws, dat alle dagen van 30 tot 35.000 exemplaren naar de vlaamsche streken stuurt en den oorlog verklaart aan de pest van paterjoden en Cie die kruipende, fanatieke, verslaafde en geleverde organen van het kloostergoed"* (48).

De kous is hiermee nog niet af. Begin augustus 1891 verbiedt burgemeester P.A. De Wachter immers ook de verkoop van *La Gazette*: *"M. le bourgmestre d'Eecloo vient de refuser à un individu l'autorisation de vendre La Gazette"*. *Le Patriote* vraagt zich af of dit is omwille van de hoedanigheid van de verkoper of omwille van de inhoud van het blad. Mocht dit laatste het geval zijn, dan is dat *"un acte absolument condamnable, et nous protestons avec la plus grande énergie"* (49). Hoewel de liberalen het nooit opnemen voor de katholieke *Le Patriote* of *Le National* wil men

toch dezelfde fout niet begaan en de persvrijheid hoog in het vaandel dragen, zo luidt het.

Enkele dagen later ontvangt de Brusselse krant een brief van burgemeester P.A. De Wachter. Hij struikelt vooral over de openingszin, waarin men stelt dat hij een individu de toelating weigert om *La Gazette* te verkopen. De Wachter oreert: "*C'est une erreur, Monsieur. J'ai refusé à cet individu l'autorisation de vendre des journaux sur la voie publique à Eecloo. Ce n'est donc pas La Gazette seule que j'ai visée dans mon refus d'autorisation pour cet individu-là, mais toutes les gazettes en général, et il me semble que, pour qui sait lire, je n'avais pas à être plus explicite*" (50).

Nu is dagbladverkoper L. Van den Eeckhoudt in zijn wiek geschoten. Hij wenst niet beschouwd te worden als *individu* en noemt zich een eerlijk arbeider. Wel geeft hij toe één keer een boete van 1 frank te hebben opgelopen. Dit gebeurde in 1884, toen hij naar aanleiding van de val van de liberale regering had geroepen: "*Weg met het papenras*". L. Van den Eeckhoudt meent dus dat er geen redenen zijn om hem de verkoop van kranten te beletten. *Le Patriote* registreert eerder droog: "*Nous donnons acte de sa protestion à notre correspondant. Sa lettre ne peut être publiée, aux termes de la loi, pour plusieurs raisons*" (51).

Intussen heeft minister J. de Burllet een omzendbrief gestuurd naar de gouverneurs, waarin hij nogmaals de persvrijheid onderstreept en de gemeentelijke reglementen beschouwt als in strijd met de Grondwet.

De Eeklose vrederechter laat zich hierdoor inspireren en spreekt enkele weken later de dagbladverkoper vrij. De liberale triomfkreten zijn niet uit de lucht. *De Stad Eecloo* is van mening dat dit vonnis zowel de burgemeester als de gemeenteraad schandvlekt: "*Niets anders blijft hem meer over, dan in het familieleven het genot en den troost te zoeken die hij nooit in het politiek leven heeft kunnen smaken. Dan zullen de maatschappijen en de ingezetenen onzer stad op eigen kosten een feest inrichten dat men nooit in Eecloo zal beleefd hebben*" (52).

Burgemeester P.A. De Wachter geeft echter zo vlug niet op en gaat in beroep. Op 22 oktober 1891 komt de zaak voor de tweede kamer van de correctionele rechtbank te Gent. Die dag behandelt men ook de uitspraak van Nevele. Meester C. Heynderickx, pleitend in de Aalterse zaak, noemt het reglement in strijd met de Grondwet en wil kwijtschelding van straf voor zijn cliënt. De Eeklose advocaat J. De Schrijver bokst op tegen de verdediging van P.A. De Wachter, die stelt dat men niet de krant (en meer bepaald de strekking) op het oog had maar wel de verkopers wilde controleren.

Op 30 oktober velt de Gentse rechtbank zijn vonnis: beide beschuldigten worden vrijgesproken! *De Gazette van Gent* meldt dat de "*beweegredenen van het vonnis luiden dat de vrijheid van verkoop van drukwerken, het natuurlijke gevolg van de*

vrijheid der drukpers is en deze aan gene voorkomingsmaatregelen of voorafgaande machtiging kan onderworpen worden, wat in strijd zou zijn met onze zeden en den tekst der artikelen 14 en 138 der grondwet" (53). Procureur-generaal Bosch tekent tegen dit vonnis echter opnieuw beroep aan.

In afwachting dat de zaak voor het *Verbrekingshof* (Hof van Cassatie) komt, doet zich een nieuw incident voor. Eind november 1891, slechts enkele weken na de vrij-spraak van de dagbladverkopers, past de Aalterse burgemeester opnieuw het gemeentereglement toe. Onder de kop *De vrijheid der drukpers schuimbekt Het Laatste Nieuws*: "*Burgemeester Dierckx van Aaltre heeft waarachtig veel toupet, even als zijn politie-commissaris. Ondanks de veroordeelingen van den individu-burgemeester Dewachter van Eecloo, die reeds voor twee rechtbanken, twee blauwe... klerikale schenen liep, komt het Aaltersch heerschap met een nieuw proces voor den dag tegen onzen verkooper van Het Laatste Nieuws Desiré Knockaert!...die op den 1sten December voor het vrederecht van Nevele moet verschijnen, omdat hij ons blad op den openbaren weg uitgedeeld (!) of verkocht heeft!*".

De opsteller van het artikel vraagt zich af of de burgemeester wel weet heeft van de omzendbrief van minister J. de Burlet en eindigt met de vraag: "*Is die Dierckx dan heel en al zinneloos geworden?*" (54). Omdat de vrederechter ziek is, dient de zaak verschoven te worden naar januari 1892.

Op 1 november 1891 heeft *De Stad Eecloo* intussen een lezersbrief van burgemeester P.A. De Wachter gepubliceerd. Hij wenst te antwoorden op het artikel dat het liberale weekblad een week eerder publiceerde in verband met de zaak van *Het Laatste Nieuws*. Het is het begin van een lange polemiek waarin burgemeester P.A. De Wachter en zijn opponent advocaat J. De Schrijver elkaar wekenlang bestoken met sterk emotioneel geladen epistels.

In zijn eerste brief wijst P.A. De Wachter erop dat J. De Schrijver zich bij zijn bewijsvoering heeft vergist en dat dit in het artikel niet werd vermeld. Een brief van diezelfde toon werd trouwens naar de *Gazette van Gent* gestuurd (55).

Aanvankelijk komt er op die brief geen reactie. Advocaat J. De Schrijver is immers op huwelijksreis. Pas bij zijn terugkeer eind november formuleert hij een gepast antwoord. Na een verontwaardigde inleiding over het feit dat P.A. De Wachter hem tijdens zijn afwezigheid heeft besmeurd, gaat hij in de aanval: "*Wanneer men Mr. De Wachter en zijn verleden kent, is die tactiek nogthans gemakkelijk te begrijpen: reeds menigmaal heeft Mr. de burgemeester bewezen, dat hij al de listen van Reinaert den Vos op zijnen duim kent en dat hij het juiste oogenblik weet te kiezen om er zich van te bedienen*".

Vervolgens gaat hij dieper in op het aanvragen van de toestemming. P.A. De Wachter insinueerde immers dat voor de rechtbank is gebleken dat de advocaat zich in de chronologie vergiste. Daarom wil hij nu orde op zaken stellen.

Volgens J. De Schrijver begaf Aimé Geirnaert zich reeds op 23 maart 1891 om 9 uur 's morgens naar het huis van de burgemeester. Hij had een brief bij zich waarin werd gevraagd om *Het Laatste Nieuws* te mogen verkopen. De burgemeester zou de brief gehouden hebben en gesteld hebben dat men te Eeklo geen liberale gazetten mocht verkopen. Vervolgens werd om 10 uur nog een brief gezonden met een herhaling van het verzoek. Geen antwoord.

De zaak bleef rusten, tot op 4 juli een nieuwe poging wordt ondernomen door Louis Van den Eeckhoudt. Om half negen meldt hij zich bij de burgemeester, die hem echter geen antwoord geeft. Om 10 uur zendt men een brief, samen met een postzegel om te antwoorden. Dit gebeurt echter niet. Vier dagen later, 8 juli, stuurt men nogmaals een brief met postzegel voor antwoord, tevergeefs. *Het Laatste Nieuws* maakt melding van dit stilzwijgen en klaagt over de handelwijze van P.A. De Wachter.

De burgemeester reageerde er niet op en daar bijt De Schrijver zich in vast. Indien hij als advocaat inderdaad een fout had begaan in de datering, zoals P.A. De Wachter in zijn brief had beweerd, dan zou hij toch wel al gereageerd hebben. En verder : *“wanneer verscheidene weken vervlogen waren; wanneer M. de Burgemeester kon verhoppen dat er geen spoor meer bestond van de gewone brieven die hem geschreven werden, dan herinnerde hij zich hoe de logentaal hem in zijn politiek leven was gelukt”* (56).

Burgemeester P.A. De Wachter laat dit niet zomaar over zich heen gaan. In het volgende nummer van *De Stad Eecloo* staat de reactie afgedrukt. De burgemeester maakt zich vrolijk over het feit dat er bijna meer dan een maand verstreek vooraleer er antwoord kwam op zijn brief: *“Ik begon reeds te meenen dat, daar die advocaat zoodanig lang met zijn antwoord wegbleef, hij zich de les - eene straf voor de hoovaardigen - welke hij te Gent gekregen heeft, ten nutte had gemaakt en het stilzwijgen ging bewaren”* (57).

Na een aantal stekelige opmerkingen buigt P.A. De Wachter zich over de aantijgingen van J. De Schrijver. Hij erkent dat hij een afwezige heeft aangevallen, maar meent dat hij toch moeilijk kon wachten op de terugkeer van de advocaat, want *“indien het hem eens liefd hadde een heel jaar ‘afwezig’ te zijn, zou ik dan even lang onder zijne valsche aantijgingen moeten blijven hebben?”*. Bovendien meent P.A. De Wachter dat hij niemand heeft aangevallen maar zich alleen heeft verdedigd tegen de aanvallen.

Dat hij Reinaert de Vos wordt genoemd, ja, daar prijst hij zich tevreden mee en stelt dat *“indien hij mij bekwaam kent om de Vos der fabel te zijn, ik hem nog veel meer in staat meen om de Raaf te wezen. Tot bewijs: zijn wedervaren voor de rechtbank van Gent, waar hij, ten zijnen koste, wat al te ver zijnen... mond opendeed!”* (58).

Met het in twijfel trekken van de data van de aanvrager komt hij ter zake. Het was niet op 23 maart maar wel op 14 maart dat Aimé Geirnaert kwam; niet om 9 uur

maar om 11 uur; een tweede brief werd niet gezonden. *Gaan wij voort, want het is bij M. De Schrijver-Block gelijk op de foore: de plus fort en plus fort*". De tweede aanvraag was niet op 4 maar wel op 5 juli; een brief heeft hij die dag evenmin ontvangen.

Voor de rechtbank kon J. De Schrijver dit trouwens niet bewijzen. De brief zelf was niet bewaard en in de brief van 11 juli was er immers geen enkele verwijzing te vinden naar een eerdere brief, zo merkt P.A. De Wachter fijntjes op.

In zijn slot stelt burgemeester P.A. De Wachter dat de kern van de zaak elders ligt: *"Ha, die heer meende daar eene schoone kans te hebben om eenen 'klerikalen' burgemeester te verkleinen! Ja, omdat ik een katholieke burgemeester ben, daarom valt hij mij in zijne gazetten aan. Ware ik liberaal, ik zou bij hem en zijn klieksken niet kwalijk kunnen doen, en uw blad, heer opsteller, waarin ik nu de eer heb alle weken gekritikeerd te worden voor alles wat ik, in bestuurszaken, doe en voor alles wat ik niet doe, uw blad, zeg ik, zou (God beware er mij van!) mij bewierooken en tot in de wolken verheffen"*.

Hij eindigt met de spitse vraag waarom *De Stad Eecloo* nog niet heeft vermeld dat advocaat J. De Schrijver voor de rechtbank te Gent had verklaard dat hij er zich mee gelast had de antiklerikale propaganda in te richten te Eeklo: *"Hoe komt het dat gij dit groot nieuws van Eekloo aan uwe lezers nog niet éénmaal hebt medegedeeld?"*

Deze laatste aantijgingen zijn er wellicht ook teveel aan voor Prosper Van Acker. Hij breidt een redactioneel verlengstuk aan de brief en gaat vooral op het slot ervan in: *"Maar, mijnheer de burgemeester, er zetelen nog katholieke heeren in den gemeenteraad, even katholiek en beter katholiek misschien dan gij. Zij ook zij zijn niet liberaal en toch bleven zij tot nu toe van kritiek in ons blad verschoond! Waarom? Omdat zij beter dan gij de plichten vervullen welke hun mandaat hun oplegt; omdat die venijnige partijdigheid in hunne bestuurlijke handelingen niet doorstraalt. Die partijdigheid, welke maar al te zeer het kenmerk is van uw burgemeesterschap."*

Intussen werd de brief bezorgd aan advocaat J. De Schrijver en zijn repliek verschijnt in hetzelfde nummer. Ik ben niet hovaardig, zo stelt J. De Schrijver, maar de burgemeester wel. Aan zijn hovaardigheid heeft hij zelfs zijn burgemeesterschap te danken, maar *"het rijk der hovaardigen die eenen put delven voor een ander is van korten duur"*.

J. De Schrijver blijft op de man spelen. De burgemeester is volgens hem een leugenaar in de hoogste graad. Hij haalt enkele voorbeelden aan en eindigt met *"zie daar het leugenaarsverleden van onzen burgemeester"*. De politiek is niet ver weg.

Bij dat alles zou men bijna de rechtszaak vergeten. Uit J. De Schrijvers repliek blijkt nu dat er ook op 11 juli een brief aan de burgemeester werd gezonden (zonder postzegel) evenals op 30 juli. In deze laatste brief werd gevraagd te antwoorden met

Tweede jaar. — Nummer 85.

INSCRIFTINGEN

Voor België: 6 maanden 5 fr.
Voor Holland: 4 en 6 fr.
1 Nummer: 10 centimes.

Zondag 16 Ogst 1891.

AANKONDIGINGEN :
20 centimes per drukregel.
Alle toezendingen moeten
vrachtfrij vóór den Vrijdag
avond besteld worden.

DE STAD EECLOO

Men abonneert zich ten
bureele van dit blad, bij
P. VAN ACKER & ZOON,
Collegestraat, Eecloo, en
in al de postkantoren of
bij den briefdrager.

Ingezonden stukken wor-
den niet terug gegeven en
ongeteekende brieven niet
in aanmerking genomen.
*Dit blad wordt kosteloos
verspreid in de geneene-
huizen van 't district Eecloo*

WEEKBLAD VOOR 'T MEETJESLAND.

Eer, genot en roem verbeiden

Al, die weldoend licht verspreiden.

K. L. LEBRANCE.

de postzegels die in de brieven staken van 4 en 8 juli. Dit moet dus bevestigen dat er wel degelijk een brief gezonden werd op 4 juli, hoewel P.A. De Wachter dit blijft ontkennen.

De advocaat bedankt hem tot slot ook fijntjes voor *“de propaganda zoo wel gelukt in gansch het vlaamsche land, want sinds zijn dom verbod worden 15000 nummers van Het Laatste Nieuws meer verkocht in onze vlaamsche provinciën dan in de maand maart ll. Geen liberaal heeft ooit meer diensten bewezen aan de liberale drukpers dan M. P.A. De Wachter; hetgeen eindelijk bewijst “que l’excès est un défaut”* (59).

De lezers van *De Stad Eecloo* wachten wellicht met spanning op het volgende nummer. Zij vinden er met twee replieken opnieuw hun gading in. De burgemeester is van mening dat advocaat J. De Schrijver naast de kwestie spreekt en verstikt in de leugens: *“En ziedaar den man die, door onvindbare brieven en door valsch gevonden postscriptums, mij voor lafaard en leugenaar durft uitschelden. Maar, ’t is waar, en ik vergat het haast, hij is de man der antiklerikale propaganda en van Het Laatste Nieuws. En dit zegt alles”* (60).

Ook J. De Schrijver besteedt het grootste deel van zijn brief aan persoonlijke aanvalen. Hij graaft terug in het verleden om nogmaals te bewijzen hoe sluw en leugenachtig burgemeester P.A. De Wachter eigenlijk wel is en stelt: *“gij zult er niet geraaken en al moest onze pennetwist nog 10 jaren lang duren, nog 10 jaren lang zal ik den tijd vinden om mijne aangerande eer te verdedigen”* (61).

Dat blijkt de burgemeester ook te willen. Opnieuw zendt hij een brief (die in twee delen gepubliceerd wordt) waarin alle data nog eens worden opgesomd en hij de zaak in zijn voordeel probeert te trekken: *“Uwe aandachtige lezers zullen dit reeds opgemerkt hebben. Doch anderen kunnen door die kwade streken misleid of in dwaling gebracht zijn. En daarom is het noodig dat ik, door eene korte herhaling en opheldering der zaak, nog kluarder aantoon: hoe onbeschaamd M. J. De Schrijver gelogen heeft en blijft voortliegen”* (62).

De redactie van *De Stad Eecloo* merkt op dat zij zich niet verplicht acht die brief volledig over te nemen. Als dit toch gebeurt, dan is dit om de lezers een plezier te doen en om het verwijt te ontlopen dat men burgemeester P.A. De Wachter wil benadelen. Maar men behoudt *“het recht voor, de zaak in eens af te breken, bijaldien de pennetwist al te buitensporig moest worden en ons of onze lezers vervelen”*.

In het tweede deel van de brief trekt de burgemeester inderdaad alle registers open. Hij verdedigt zich met de bewering dat hij het niet nodig achtte te reageren op de brieven. Getuigen deed hij niet omdat hij niet gedagvaard werd, noch door het openbaar ministerie, noch door de verdediging. Een antwoord aan *Het Laatste Nieuws* was niet nodig, dit blad wordt door hem niet gelezen. In plaats van vragen te stellen, zou J. De Schrijver beter bewijzen aanbrengen, zo luidt het, want *“om te bewijzen dat zijne uitgekraamde leugens waarheid zijn, daartoe geef ik hem niet slechts 10 jaren, maar 10 maal 10 jaar den tijd”* (63).

P.A. De Wachter springt vervolgens over naar een nieuwe zaak die de plaatselijke politieke gemoederen verhit, namelijk een rel over het gewicht van het brood tussen de Eeklose bakkers en de katholieke coöperatieve *Volksbelang* (64). “Ziedaar de nieuwe schurkenstreek, om mij hatelijk te maken”.

In hetzelfde nummer hamert dan weer J. De Schrijver over de tekortkomingen van P.A. De Wachter als burgemeester: “*Neen, nooit zal een ministerie dien Pier-Jan-Klaas een eerekruis, zelfs geen zantjen, aan het knopgat spelden (en hoe schoon nogthans zou een lintje doen nevens zulk een hovaardig gelaat!) maar wanneer er eens eene orde wordt gesticht voor leugenaars, dan zal men niet kunnen nalaten hem met den eersten sprong het kruis van kommandeur der leugenaarsorde toe te kennen*” (65).

Dan formuleert hij wat volgens hem de kern van de polemiek is: “*Is het waar of niet waar, dat M. De Wachter, DEN 4 JULI, eenen brief heeft ontvangen van den verkooper van Het Laatste Nieuws, om hem de toelating te verzoeken tot het verkoopen van liberale dagbladen? Ziedaar den ganschen inhoud onzer polemiek.*” Het argument dat hij geen liberale kranten leest, wordt ontkracht: “*Welhoe, Tartuffe, gij leest geene liberale gazetten en in uwe redevoering van mei 1884 geeft gij uittreksels uit den liberalen Meetjeslander? uit de Flandre Libérale? uit den Journal de Gand? uit De Goudmijn des Landmans? En heden zoudt gij beweren, dat gij geene liberale gazetten leest?? In juli ll. beschuldigde de liberale Gazette van Brussel U van partijdigheid en des anderendaags schreeft gij eenen brief aan de redactie, en gij zoudt nu durven beweren, dat gij geene liberale gazetten leest?*” (66).

J. De Schrijver beklemtoont dat de brief van 4 juli wel degelijk verzonden is en dat de burgemeester dat niet moet ontkennen. Hij wil echter niet op alle punten dieper ingaan, “*want onze polemiek zou een echte doolhof worden*”. Nadat het broodreglement opnieuw ter sprake is gekomen, haalt J. De Schrijver nogmaals uit: “*Waarlijk, gij zijt nen fellen kadé, M. de burgemeester en ik geloof waarachtig dat de burgemeester van Zoetenaai minstens zooveel verstand heeft als gij*”.

Drukker-uitgever Prosper Van Acker is na deze brieven van mening dat het nu welletjes is geweest. In een korte epiloog verklaart hij dat zijn blad geen stukken meer in verband met de zaak van *Het Laatste Nieuws* zal opnemen.

Een twee maanden lange pennetwist komt zo ten einde.

Intussen buigt het Verbrekingshof zich over de vraag of “*een reglement het verkoopen van nieuwsbladen op den openbaren weg aan eene voorafgaandelijke toelating [kan] onderwerpen*” (67). Tijdens de besprekingen maakt men een onderscheid tussen de toestand te Eeklo en die te Aalter.

Het Eeklose reglement zou immers geen inbreuk betekenen op de Grondwet omdat het uitgevaardigd werd met het oog op de goede orde en de openbare rust.

Wat Aalter betreft struikelt men over de formulering “*onzedige of oproerige*” geschriften, wat een belemmering van de vrije meningsuiting zou zijn. Het

Verbrekingshof bestempelt bijgevolg het Aalterse reglement als ongrondwettelijk en meent dat de burgemeester niet het recht heeft om de censuur op dagbladen in te voeren.

De Eeklose zaak wordt verder verwezen naar de rechtbank van Oudenaarde.

Het Laatste Nieuws reageert vinnig: "Volgens 't advies van den advocaat-generaal Bosch hebben de burgemeesters het recht maatregelen te nemen naar beliefte om den verkoop van dagbladen in hunne gemeenten te reglementeeren. Dus kunnen de hh. burgemeesters van Brussel, Antwerpen, Gent, Luik en andere liberale steden naar beliefte den verkoop verbieden van: Patriote, Journal de Bruxelles, Bien Public, Escaut, Journal de Liège, Handelsblad, Fondsenblad, enz." (68).

De uitspraak krijgt ook aandacht in de zitting van de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 8 april 1892. Charles Woeste wijst erop dat de gemeentereglementen wel dezelfde bedoeling hebben, nl. de verspreiding van bepaalde drukwerken verhinderen, maar dat men door een andere formulering buiten schot kan blijven:

"Il y a, il faut le reconnaître, dans cette jurisprudence, quelque chose de surprenant. Voilà trois arrêtés dont le dispositif est conçu à peu près dans les mêmes termes et dont deux sont considérés comme légaux et le troisième illégal. Quelle est la conséquence qui résultera d'une semblable jurisprudence? C'est que, désormais, les magistrats communaux, guidés par les sentiments qui ont inspiré le règlement d'Aeltre, se garderont bien insérer l'expression de ces sentiments dans leurs règlements; ils prendront les motifs du règlement d'Eekloo ou de celui de Nevele, et ils arriveront ainsi, sur le pied de la jurisprudence de la cour de cassation à maintenir ces règlements, bien que, en réalité, ils soient contraires à la liberté de la presse" (69).

Na deze bespreking in de Kamer en de verbreking van een gelijkaardig gemeentereglement van Lens keurt *Het Laatste Nieuws* het gedrag van minister de Burlet goed maar trekt de parallel door naar Eeklo: "Waarom verbreekt Pantalon liberale reglementen op den verkoop van dagbladen en keurt hij de katholieke politiereglementen goed? Waarom heeft de Burlet het liberale Laatste Nieuws laten vervolgen en geeft hij den katholieken Indicateur gelijk?". De minister handelt volgens de krant met twee maten en twee gewichten en noemt het een comediespel: "Billijkheid en rechtvaardigheid zijn twee woorden die uit het ministerie en in de klerikale wetgevende Kamers verdwenen, sedert de Mechelsche bisschoppelijke koordendansers in de ministeriele zetels der Wetstraat zitten" (70).

Enkele dagen later mag de krant echter jubelen: "*Het Laatste Nieuws* wint afweer zijn proces". De Oudenaardse rechtbank spreekt inderdaad de dagbladverkoper vrij omdat het gemeentereglement in tegenstrijd wordt geacht met de Grondwet. De zaak komt opnieuw in handen van het Hof van Cassatie (71).

Na een zitting van vier uur en een beraadslaging van twee uur verbreekt het Hof de vrijspraak en verwijst de zaak door naar de rechtbank van Brugge, die een definitief oordeel zal moeten uitspreken. *Het Laatste Nieuws* is hiermee allesbehalve gelukkig en jammert: “*Daar krijgen wij Laatste Nieuwsers zeker gelijk, overschot van gelijk - dat gaapt als een oven, dat spreekt als een politiemuts. Waren wij in de plaats der heeren van cassatie, wij verzonden het geding voor ‘n cour suprême samengesteld uit Mgr. Goossens als voorzitter en Woeste en Helleputte als assessseurs. Daar ten minste zouden we zooveel kans hebben van winnen hebben als te Brugge*” (72). In praktijk komt het erop neer dat *Het Laatste Nieuws* in de zaak Eeklo wordt veroordeeld, alle geweeklaag ten spijt.

Dat de zaak zwaar op de lever ligt, bewijst het feit dat enkele maanden later *Het Laatste Nieuws* er nogmaals op terugkomt en verwijst naar de toestand in Nederland. Na een soortgelijk proces kwam men daar tot de beslissing dat de vrijheid van drukpers niet mocht aan banden worden gelegd door gemeentereglementen: “*Het Verbrekingshof besliste in zijn hooge wijsheid dat een burgemeester het recht heeft den verkoop van nieuwsbladen in zijne gemeente te verbieden. Het verbrekingshof in Holland komt juist het tegenovergestelde te bekrachtigen en hier loopt de kar uit ‘t spoor, de twee geleerde hoven steunen hun vonnis op de wet op de patenten van 1819 die ook nog in België in voege is. ‘t Was dus om minder vrijheid, minder rechten, dan de Hollanders te bezitten, dat wij de Omwenteling van 1830 op touw zetten!?’*” (73).

BESLUIT

In de tweede helft van de jaren 1880 vaardigden heel wat burgemeesters (van alle strekkingen) reglementen uit met een verbod om bepaalde bladen te verkopen. Deze beknotting op de persvrijheid werd nauwelijks geduld. Het belang dat de kranten hechten aan hun uitdrukkingsvrijheid, blijkt o.a. uit de gereputeerde advocaten die *Het Laatste Nieuws* inschakelt (o.a. Arthur Buysse en Adolf Max). Het was duidelijk de bedoeling een zo gunstig mogelijk precedent te creëren.

Deze processen, interpellaties en polemieken leren echter meer dan dat. De zaak geeft om te beginnen een beeld van de politieke toestand en zeden van die periode. Denken we maar aan de verdeeldheid in de Liberale Partij tijdens het debat, een perfecte weerspiegeling van de breuk tussen doctrinair en progressisten. Ook het spanningsveld tussen lokaal en centraal gezag komt hier aan bod.

De zaak *Het Laatste Nieuws* biedt ook een beeld van de persgebruiken op het einde van de 19de eeuw. De ideologische gebondenheid staat duidelijk centraal, de redacteur kiest een duidelijke stelling, de lezer krijgt inspraak, enz. Vooral de plaatselijke pers speelt op dergelijke voorvallen in. Wanneer de uitspraak van de Gentse rechtbank (november 1891) bekend wordt gemaakt tijdens het drukken, stopt Prosper Van Acker de persen en neemt het bericht nog in de helft van zijn edities op.

Actualiteit was ook toen al troef. De nationale pers volgde op haar beurt veel meer de parlementaire werkzaamheden.

De vraag kan tot slot gesteld worden waarom precies de Eeklose en Aalterse zaak voor een escalatie zorgen. Ongetwijfeld is deze casus de traditionele druppel die de emmer doet overlopen. In tal van andere gemeenten was het immers even erg gesteld met de persvrijheid of misschien zelfs nog erger. Daar kwam de uitbarsting echter niet op het juiste moment of beschikte men niet over de juiste figuren.

Peter LAROY
Met dank aan het Liberaal Archief

VOETNOTEN

- (1) Dit verhaal wordt verteld tijdens het debat in de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 29 juli 1891 (*Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 29 juli 1891, pp. 1662-1663). Het verbod om *Het Laatste Nieuws* te verspreiden in Eeklo en de daarop volgende processen vermeldde P. Rogghé terloops in zijn artikel *Een eeuw Eeklo. Proeve van sociaal-economische geschiedenis (1830-1930). Ontstaan en doorbraak van het socialisme dat in 1971 in dit tijdschrift verscheen*.
- (2) "De drukpers is vrij; de censuur kan nooit worden ingevoerd; geen borgstelling kan worden geëist van de schrijvers, uitgevers of drukkers. Wanneer de schrijver bekend is en zijn woonplaats in België heeft, kan de uitgever, de drukker of de verspreider niet worden vervolgd" (art. 18) en "De jury wordt ingesteld voor alle criminele zaken, alsmede voor politieke misdrijven en drukpersmisdrijven" (art. 98).
- (3) Dit algemeen referentiekader wordt op complete en heldere wijze geschetst door TH. LUYCKX, *Evolutie van de communicatiemedi*, Brussel, 1978, pp. 249-274.
- (4) R. VAN EENOO, Julius Hoste en Het Laatste Nieuws, in *Vader Hoste*, Gent, 1989, pp. 113-121.
- (5) *Het Laatste Nieuws*, jg. 4, nr. 341, 21 december 1894, p. 2.
- (6) GAA, 172.2 : 504, *Registers beraadslagingen gemeenteraad, zitting dd. 30 april 1891* en GAA, 205.1 *Registers uitgaande briefwisseling*. Een kopie van dit reglement werd opgestuurd aan de Gouverneur (2 mei 1891) en aan de voorzitters van de rechtbank van Eerste Aanleg te Gent en de Vrederechtbank van Nevele (19 mei 1891).

- (7) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 78, 28 juni 1891, p. 2. Het liberale weekblad *De Stad Eecloo* werd in 1890 opgericht door Prosper Van Acker (1868-1937) en zou tot aan de Eerste Wereldoorlog verschijnen. Van Acker was actief in tal van liberale verenigingen en hielp o.a. mee bij de oprichting van Willemsfonds Eeklo. Zie : P. LAROY, *Aan de wieg van de Vlaamse Beweging. De geschiedenis van het Willemsfonds in Eeklo en het Meetjesland*, Gent-Eeklo, 1993, X+100 p.
- (8) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 29 juli 1891, p. 1662.
- (9) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 78, 28 juni 1891, p. 2
- (10) *De Stad Eecloo*, jg. 14, nr. 715, 27 september 1903, p. 1.
- (11) *De Stad Eecloo*, jg. 14, nr. 176, 4 oktober 1903, p. 1.
- (12) *Liber Amicorum August De Schrijver. Minister van Staat*, Gent, 1968, pp. 88-89.
Tot deze familie behoorde ook August-Edmond De Schrijver, die later als CVP-politicus en minister van Staat bekend werd.
- (13) Hier kan opgemerkt worden dat *Het Laatste Nieuws* ook in de gemeente Nevele had af te rekenen met beperkende maatregelen.
- (14) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 81, 19 juli 1891, p. 3 : “*De heer Graux, oud-minister en volksvertegenwoordiger voor Brussel, zal eerstdaags in de Kamer minister De Burlet over de handelswijze van den burgemeester van Eecloo ondervragen*”.
- (15) Charles Graux (1837-1910) was advocaat en professor aan de U.L.B. Als liberaal politicus werd hij senator (1878-1888) en volksvertegenwoordiger (1890-1894).
Tijdens het laatste liberale kabinet (1878-1884) was Graux minister van Financiën.
- (16) “*Est-il entendu que l'interpellation aura lieu après la discussion du projet de loi sur l'assistance publique ?*” (*Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 22 juli 1891, p. 1610).
- (17) *Ibid.*
- (18) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 28 juli 1891, pp. 1651-1652.
- (19) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 29 juli 1891, p. 1661.
- (20) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 29 juli 1891, p. 1663.
- (21) Advocaat Charles Woeste (1837-1922) stond bekend als een conservatief katholiek politicus.
- (22) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 29 juli 1891, p. 1664.
- (23) *Idem.*
(K) verwijst naar katholiek; (L) naar Liberaal.
- (24) O.a. Zonnebeke, Chenée, Grivegnée, Brussel, Wetteren.
- (25) Charles Buls (1837-1914), goudsmid, was van 1881 tot 1899 de liberale burgemeester van Brussel. Hij stelde zich Vlaamsgezind op en was actief in tal van verenigingen, o.a. het Willemsfonds.
- (26) Jules de Burlet (1844-1897) was advocaat en katholiek politicus.
- (27) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 29 juli 1893, p. 1670.
- (28) Paul Janson (1840-1913), advocaat en hoogleraar, was de leider van liberale progressisten.
- (29) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 29 juli 1891, p. 1674.
- (30) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 29 juli 1891, p. 1675.
- (31) Jules Bara (1835-1900), advocaat en hoogleraar, was een van de meest vooraanstaande liberale politici van de 19de eeuw.
- (32) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 29 juli 1891, p. 1676.
- (33) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 29 juli 1891, p. 1677.
- (34) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 29 juli 1891, p. 1680.
- (35) *Het Laatste Nieuws*, jg. 4, nr. 282, 9 oktober 1891, p. 1.
- (36) *Ibid.*
- (37) *Het Laatste Nieuws*, jg. 4, nr. 292, 19 oktober 1894, p. 3.
- (38) *Het Laatste Nieuws*, jg. 4, nr. 303, 30 oktober 1891, p. 1; *Het Laatste Nieuws*, jg. 4, nr. 306, 2 november 1891, p. 2; *Het Laatste Nieuws*, jg. 5, nr. 103, 11 april 1892, p. 1.
- (39) *Het Laatste Nieuws*, jg. 4, nr. 293, 20 oktober 1891, p. 3.
- (40) *Het laatste Nieuws*, jg. 4, nr. 299, 26 oktober 1891, p. 2.
- (41) *Le Patriote*, jg. 18, nr. 206, 25 juli 1891, p. 1.
- (42) *Le Patriote*, jg. 18, nr. 210, 29 juli 1891, p. 1.
- (43) *Le Patriote*, jg. 18, nr. 212, 31 juli 1891, p. 1.
- (44) Citaat *La Nation* in *Le Patriote*, jg. 18, nr. 213, 1 augustus 1891, p. 1.

- (45) *Le Patriote*, jg. 18, nr. 213, 1 augustus 1891, p. 1.
- (46) *Le Patriote*, jg. 18, nr. 215, 03 augustus 1891, p. 1 : "*L'ouvrière qui sort de l'atelier a retrouvé, au carrefour coutumier, le camelot de la pornographie, l'obscénité à la main. Et le contact si déplorable des ouvrières 'qui connaissent la vie', s'aggrave de toute la science vicieuse dont le journal sadique lui fournit les arcanes*".
- (47) *Le Patriote*, jg. 18, nr. 293, 20 oktober 1891, p. 1.
- (48) *Het Laatste Nieuws*, jg. 4, nr. 294, 21 oktober 1891, p. 1.
- (49) *Le Patriote*, jg. 18, nr. 221, 9 augustus 1891, p. 1
- (50) *Le Patriote*, jg. 18, nr. 223, 12 augustus 1891, p. 2.
- (51) *Le Patriote*, jg. 18, nr. 226, 14 augustus 1891, p. 1.
- (52) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 86, 23 augustus 1891, p. 2.
- (53) *Gazette van Gent*, jg. 224, nr. 255, 1 november 1891, p. 2. Art. 14 : "*De vrijheid van eredienst, de vrije openbare uitoefening ervan, alsmede de vrijheid om op elk gebied zijn mening te uiten, zijn gewaarborgd, behoudens bestraffing van de misdrijven die ter gelegenheid van het gebruikmaken van die vrijheden worden gepleegd*" en art. 138 : "*Met ingang van de dag waarop de Grondwet uitvoerbaar wordt, zijn alle daarmee strijdige wetten, decreten, besluiten, reglementen en andere akten opgeheven*". Let op de aangehaalde artikels.
- (54) *Het Laatste Nieuws*, jg. 4, nr. 329, 25 november 1891, p. 1.
- (55) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 96, 1 oktober 1891, p. 3.
- (56) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 100, 29 november 1891, p. 2.
- (57) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 101, 6 december 1891, pp. 2-3.
- (58) De burgemeester verwacht hier wellicht de legende van Reinaert de Vos met de fabel van de Vos en de Raaf.
- (59) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 102, 6 december 1891, pp. 2-3.
- (60) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 103, 20 december 1891, p. 2.
- (61) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 103, 20 december 1891, p. 2.
- (62) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 104, 27 december 1891, p. 2.
- (63) *De Stad Eecloo*, jg. 2, nr. 105, 3 januari 1892, pp. 2-3.
- (64) De S.M. Volksbelang werd in 1887 opgericht door de Gentse fabrikant en anti-socialist De Smet-De Nayer.
- (65) *De Stad Eecloo*, jg. 3, nr. 105, 3 januari 1892, p. 2-3.
- (66) *De Stad Eecloo*, jg. 3, nr. 106, 10 januari 1892, p. 2.
- (67) *De Stad Eecloo*, jg. 3, nr. 107, 17 januari 1892, p. 3.
- (68) *De Stad Eecloo*, jg. 3, nr. 108, 24 januari 1892, p. 3.
- (69) *Chambre des Représentants - Annales Parlementaires*, 8 april 1892, pp. 999-1000.
- (70) *Het Laatste Nieuws*, jg. 5, nr. 103, 11 april 1892, p. 1.
- (71) *Het Laatste Nieuws*, jg. 5, nr. 102, 10 april 1892, p. 3.
- (72) *Het Laatste Nieuws*, jg. 5, nr. 161, 9 juni 1892, p. 2.
- (73) *Het Laatste Nieuws*, jg. 5, nr. 357, 22 december 1892, p. 1 en *Het Laatste Nieuws*, jg. 5, nr. 364, 29 december 1892, p.2.

PRIJSSCHATTING VAN EEN GRAANWINDMOLEN IN RONSELE VAN 1556

De dorpsheerlijkheid Ronsele was van de 13de tot de 18de eeuw in handen van de gekende handelaarsfamilie Adornes, afkomstig uit Genua, maar woonachtig in Brugge. De oudst gekende dorpsheer was Opitius Adornes, in 1264 gehuwd met Agnes van Axpoele.

Jacob Adornes was heer van Ronsele in de eerste helft van de 16de eeuw. Zijn zoon Anselmus Opitius Adornes (1520-1610), gehuwd met Anna van Braeckel, volgde hem op in de heerlijkheid. Hij was de bezitter van de molen in 1556. Een eeuw voordien telde het dorp amper 100 inwoners. Het landboek van 1671 vermeldt dat toen 50% van de dorpsoppervlakte, slechts 251 ha, uit bossen bestond.

In 1617 liet Lambert Adornes nog een graanrosmolen bijbouwen (¹). Het dorp had nooit een watermolen. De enige windmolen die Ronsele ooit bezat, stond ten noorden van het dorpscentrum. Hij werd vermoedelijk gebouwd in 1550 en verdween door afbraak omstreeks 1912. Het was een eenvoudige, open staakmolen. Het is steeds een korenwindmolen geweest. De molen had slechts één steenkoppel.

Aan de hand van een vroege prijschatting van 1556 geven we een korte beschrijving van de molen (²).

In Bijlage 1 geven we de originele tekst van de prijschatting.

In Bijlage 2 geven we een glossarium met bondige verklaring van de 79 molentermen uit de prijschatting.

In Bijlage 3 en 4 volgen bibliografische gegevens over de zeldzame uitgegeven molenschattingen uit de 15de en 16de eeuw. Pas na 1600 komen molenschattingen frequenter voor in de archiefbronnen.

Als uitgegeven molenschattingen uit de 15de eeuw zijn ons enkel bekend deze van Moen (1455), Sint-Denijs (1455), Wervik (1465) en Haasdonk (1489) (³).

Uitgegeven molenschattingen uit de 16e eeuw zijn :

Ertvelde (1513), Kaster (1513), Aalter, Knesselare en Ursel (1530), Pecq (1547, ter perse), Evergem (1548), Sint-Martens-Latem (1548), Ertvelde (1552), Ronsele (1556), Boechout (1559), Helkijn (1583) en Landegem (1594).

De prijschatting omvat zowel de staande als draaiende werken en telt 79 molentermen. De reden van de schatting en de naam van de molenschatter zijn niet bekend. De gehanteerde terminologie is Oostvlaams, met enkele Westvlaamse invloeden (*"buutenstegher, buutenroede"*).

Structuur van de windmolen te Ronsele in 1556

Ons document bevat spijtig genoeg geen maatgegevens.

Enkel de diameter en de dikte van de maalstenen wordt erin vermeld.

De stenen hadden een diameter van 16 palmen of 176 cm.

Dit zijn opvallend grote molenstenen die men later *negentienders* zou noemen of stenen met 19 voeten omtrek.

De *ligger* was 5 duim (13,7 cm) dik en dus reeds flink afgesleten.

De *loper* was duidelijk dikker, 13 duim (35,7 cm). Dit wijst erop dat deze kort ervoor door een nieuwe molensteen vervangen werd.

Zijn prijs was ook driemaal hoger dan de ligger.

Een dergelijke steen weegt bijna 2200 kg !

Molenschattingen, in tegenstelling tot prijsbestekken, vermelden zeer zelden andere maatgegevens, zoals de lengte van het gevlucht, lengte van de staak, hoogte en breedte van het molenkot, diameter van het vangwiel, overbrengingsverhouding enz...

De meeste staakmolens in Oost-Vlaanderen hadden tot rond 1680-1700 slechts één koppel maalstenen.

In het begin van de 18de eeuw worden steeds meer molens met een tweede steenkoppel uitgerust.

Merkwaardig is het feit dat naast de 8 klassieke schuine steekbanden van de molenvoet er hier nog 4 "*leugenschoren*" of "*eerdschoren*" bijkomen.

Deze schuine houten steunbalken vertrekken vanaf de zetel, doch lopen door tot aan de grond. Ze staan kruisgewijs tussen de gewone steekbanden ⁽⁴⁾ ⁽⁵⁾ ⁽⁶⁾.

Of deze constructie vaak voorkwam op onze oudste windmolens is nog niet goed gekend.

Relatieve waarde van de molenonderdelen in 1556

De staakmolen zelf had in 1556 een waarde van ruim 51 pond groten. De prijs van het gebint of molenvoet (kruisplaten, 8 steekbanden en leugenschoren) met de staak bedroeg 8 pond 6 schellingen of 17% van de totale prijs van de molen.

De prijs van het molenkot met steenbalk, *windpalm*, ijzerbalk, steunbalk, pinnebalk, marbelstenen, binnentrap en kap bedroeg bijna 17 pond of 33%.

De staart en buitentrap waren 1 pond 10 schellingen of 3%.

Het gevlucht, molenas, vangwiel, en vang kostten 9 pond 9 schellingen of 19%.

De maalstoel met volledig aandrijfwerk, schijfloop, klauwijzer, steenkuip, pasbrug enz... werd geschat op 5 pond 9 schellingen of 11%.

Het steenkoppel had een relatief hoge waarde, 9 pond 5 schellingen of 18%.

Samenvattent bedroeg de prijs van het staande werk (gebinte, molenkot, buitentrap en staart) bijna 27 pond of 53% van de molen.

Het draaiende werk, dat gewoonlijk door de molenaar op zijn kosten moest worden onderhouden en hersteld, bedroeg 47% van de totale prijs van de molen.

Het heeft weinig zin de toenmalige waarde van een staakmolen met één steenkoppel te vergelijken met de huidige waarde van een dergelijke molen.

Deze zou nu ruim 4 miljoen kosten, zonder bestek. Aldus zou één pond groot van 1556 nu een benaderende waarde hebben van 100.000 BF ! Een denier (grote) zou nu 400 BF waard zijn...

Opmerkingen

Van de 79 molentermen uit deze schatting komen er 20 niet voor in het Middelnederlands woordenboek van Verwijs en Verdam. Tien andere termen ontbreken in hun molentechnische betekenis in het zelfde woordenboek.

Deze prijsschatting bewijst eens te meer dat *leugenschoren* of *eerdschoren* niet synoniem zijn met de *okselbanden* van de molenvoet, doch vier bijkomende schuine steunbalken zijn, doorlopend tot op de grond. *Kalf* als houten hangblok waarin de pasbalk scharniert, is hier synoniem met *ezel*, *hond* of zelfs *hangereel*.

Meestal is de term *kalf* een onderdeel van de zetelstructuur van een staakmolen.

Bij molens met één steenkoppel komt slechts één groot wiel op de molenas voor. Aanvankelijk werd het “*groot wiel*” of “*camwiel*” genoemd. Later wordt dit meer en meer vangwiel geheten.

De bovenspil die de molensteen aandrijft wordt hier “*vorkijzer*” genoemd, wat een typische Oostvlaamse molenterm is (7).

De *rijn* (rine) werd in oude teksten vaak als *rinc* geschreven (hier *ryngh*). Dit is niet steeds een verschrijving van de klerk. De *rijn* kan immers door zijn vorm aanzien worden als een ijzeren ring met centrale opening en vier ijzeren armen.

Schaargewant is hier een verzamelterm in de betekenis van lichtmechanisme (Vgl. het Oostvlaamse *roegewant*).

De term *zwaardlichte*, in de betekenis van *lichtijzer*, is eerder een zeldzame molen-term in archiefteksten.

Luc GOEMINNE

Yves COUTANT

BIJLAGE 1

Prijsschatting van de graanwindmolen in Ronsele in 1556

Hier naer volcht den prijs van der muelene staende in de prochie van Ronsele.

Item eerst ghepresen de onderste plate met hueren vier banden	2P 10S gr.
Noch es ghepresen de upperste plate met hueren vier banden	3P gr.
Noch es ghepresen den muelen staeck metten vier setelhauten ende vier lueghen schooren	2P 16S gr.

Noch es ghepresen den buutensteeghere met syn hanghelbalcke ende loopstaken ende ysere daertoe dienenende	18S gr.
Noch es ghepresen den muelesteert met eender keenne ende thysere daertoe dienende	12S gr.
Noch es ghepresen den binnesteeghere	3S gr.
Noch es ghepresen den gheheelen viercanten kokere vander voorsyder muelene	7P 15S gr.
Noch es ghepresen den steenbalcke	2P 5S gr.
Noch es ghepresen den hondersten soldere met de berdere	16S gr.
Noch es ghepresen den uppersten soldere met de berdere	6S gr.
Noch es ghepresen de muelenasse met vier banden buuten an het hoofd ende twee windelynghen an den hals ende plaeten, schenen daertoe dienende naer den hees vanden wercke	2P 5S gr.
Noch es ghepresen de binneroede, pestele ende twee lasschen ende scheen, soomen ende yseren bauten, sluetelen, vyngherlynghe daertoe dienende	2P 2S gr.
Noch de buuten roede met den pestele ende twee lasschen scheen, soomen, yseren bauten naer den heesch vanden wercke	1P 6S gr.
Noch es ghepresen het camwiel met alle zyne cammen ende yseren bauten, vulsele ende wegghen	3P 6S gr.
Noch es ghepresen de pranghe met hueren yseren ende vleghele daertoe dienende al naer den hees vanden weercke	10S gr.
Noch es ghepresen het schyvegheloop met synen spillen ende met synen yseren daertoe dienende al naar den hees vanden wercke	16S gr.
Noch es ghepresen den wintpuelleme met synen yseren hanckers naer den hees vanden wercke	18S gr.
Noch es ghepresen eenen yserbalcke naer den hees vanden wercke	7S gr.
Noch es ghepresen eenen steunbalcke naer den hees vanden wercke	3S gr.
Noch es ghepresen eenen pinnebalcke met beede maerbresteen ende keenvan naer den hees vanden wercke	22S gr.
Noch es ghepresen den vurst vanden voorsyden muelene, kepers, haenbalcke ende swepen, vurstboom, priem, wacyghespanne al naer den hees vanden wercke	11S gr.
Noch es ghepresen al 't schutsele vanden voorsyden muelen	2P 8S gr.
Noch es dicke bevonden den lichghenden steen sestien palmen wydt vyf dumen dicke, ten thien schellinghen den dume compt tsamen	2P 10S gr.
Noch es den loopenden steen sestien palmen wyt, dicke bevonden derthien dumen, ten thien schellinghen den dum compt tsamen	6P 15S gr.
Noch es ghepresen het rynecghaut	7S gr.
Noch es ghepresen de vier groote yserynen wel verstaende de vurcke metten rynghe en den hals met de spore	2P 15S gr.
Noch es ghepresen het schaerghewant, de brugghe, het calf, de swaerlichte, den helemstock ende al het ysere daertoe dienende naer den hees vanden wercke	22 (d) gr.

Noch es ghepresen de kiste metten graenbacke ende meelbacke, meelgote, tremel, trembalcken ende al het kistebert naer den hees vanden wercke	12S gr.
Noch es ghepresen steenbedde met alle syn toebehoorten naer den hees vanden wercke	8S gr.
Noch es ghepresen den steenreep met een camande; noch es ghepresen het wyndaes metten windaes-reepen buuten ende binnen	7S 6 gr.
Noch beede de pranczeelen, lichtrieme, graencoorde al naer den hees van den wercke	14 (d) gr.
Noch es ghepresen het cleen windaes daer den heysele an hant (lees : aanhangt) met zynen reepken daertoe dienende al naer den hees vanden wercke	14 gr.

Somma van desen bedraecht :

LI Pond

V Schellingen

VI (d) grooten

Bron : Rijksarchief Brugge, Fonds familie Adornes, nr. 472

BIJLAGE 2

Glossarium molentermen - Ronsele 1556

1. BANDEN :

Hier schuine houten steekbanden in het gebint of molenvoet.

Men maakt hier geen onderscheid tussen de (bovenste) *meesterbanden* en de (onderste) *okselbanden*.

2. BAUT :

scheersbout, spiebout, trekstang, hier zware lange ijzeren scheersbout die de *pestel* aan het roede-einde helpt verbinden.

3. BINNENROEDE :

De binnenste roede van het gevlucht of wiekenkruis.

Men heeft een binnenroede en buitenroede.

De oude Vlaamse roede was drieledig : Een *pestel* aan beide zijden verlengd met een roede-einde of *las*.

4. BINNENSTEEGHERE :

Steiger, binnentrap in een staakmolen, tussen meelzolder en steenzolder.

5. BRUGGE :

Pasbrug, pasbalk, vondel.

De zware horizontale balk waarop de kleine spil rust en die op en neer kan bewogen worden.

Bij een enkelvoudige pasbrug scharniert deze in een hangende blok : *Ezel*, *hangereel*, *hond* of *kalf* genoemd.

Zie *calf*.

6. BUTENROEDE : Buitenroede. Zie binneroede.

Men heeft een binnenroede en een buitenroede.

7. BUTENSTEEGHER : Steiger, buitentrap van een staakmolen.

8. GRAENBACK :

Hier onduidelijke betekenis omdat het woord in dezelfde zin gevolgd wordt door de term *tremel*. De graanbak is gewoonlijk synoniem met *tremel*. Het is weinig waarschijnlijk dat met de graanbak hier de *schuddebak* of *schoen* bedoeld wordt.

9. GRAENCOORDE :

gruenpeeze (Brugge, 1448), graanpees, afhouder. Het koordje dat vastgemaakt is aan de klopper van de *schoen* en van de *klepspanen* kan worden weggetrokken om de graantoevoer te regelen.

Niet bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert.

10. HAENBALCK :

hanebalk. Hoogste horizontale kleine dwarsbalkjes in de kapstructuur, onder de nokbalk. Ze verbinden de schuine afdalende kepers en versterken de dakstoel. Ook middenste horizontale balk in het waaigespan van een staakmolen. Vgl. Brugge 1477 Haenbalck.

11. HALS :

1. hals van de molenas, die op de *windpeluw* rust en hierop ronddraait, baan.

2. hals van het onderijzer of onderspil. Zie verder.

12. HALS :

onderijzer, onderspil, peerijzer, kleine spil. De verticale korte ijzeren spil waarop de looper door middel van de *rijn* is opgehangen. De onderspil bestaat eigenlijk uit een nok, een cilindrische hals (in de bus) en een onderpin.

Met de hals duidt men vaak heel de onderspil aan. (Pars pro toto).

De oudste benaming is wellicht : *cleen yzere*.

13. HANCKER : "*den wintpuelme met syn yseren hanckers*".

Hanker, ijzeren anker.

Wellicht wordt hier het steenanker bedoeld, d.w.z. de ijzeren verankering van de halssteen.

14. HANGHELBALCKE :

"den buutensteeghere met syn hanghelbaleke ende loopstaecken".

Hanghelbomen, hangelhouten, hangbomen, papen, nonnen.

De twee evenwijdige verticale balken op de sleeptrede van de molentrap, die aan weerszijden van de staart zijn vastgehecht.

Ze houden de sleepzool van de buitentrap omhoog.

Niet bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert.

Vgl. te Aalter, 1375, hanghelboeme.

15. HEINSELE :

"het cleen windaes daer den heysele an hant met synen reepken daertoe dienende".

Heinsel, einsel, Unster.

Romeinse balans, om zakken te wegen.

(Vgl. Heynsel, Coutant, 305).

De term is in Vlaanderen als zowel in Brabant, vóór 1880 in ongebruik geraakt, door de opkomst van de baskuul om zakken te wegen.

16. HELLEMSTOCK : lichtboom, licht vlegel, lichtboom.

Helmstok, sporadisch nog gebruikt in Oost-Vlaanderen tot rond 1900.

De horizontale hefboom met aan de ene kant het *lichtijzer* en aan de andere kant het *lichttouw* met het tegengewicht.

17. CALF : Hier synoniem met ezel.

Hier onderdeel van het lichtmechanisme.

De term beduidt hier niet een onderdeel van de zetelstructuur.

18. CAMANDE : *kommande* (Fr. comande). Richtingstouw, geleidingstouw.

De *teers* of *knippel* (stevige korte knuppel) wordt door de eindlus van de *steenreep* geschoven en van de andere kant stevig aan de steenreep gebonden met een stevig kort touw.

Bij het optrekken van de molensteen blijft aldus de *steenreep* van de scherpe randen van de molensteen verwijderd en kan men met dit korte stevige touw tijdens het ophijzen de molensteen enigszins richten.

19. CAMMEN : kammen. Hier de houten kammen van het vangwiel.

20. CAMWIEL : hier vangwiel in een staakmolen.

21. KENNEEV : *Kenewe, kenne, kennef, kelf*, ijzeren beugel.

Hier U-vormige zware ijzeren beugel waarmee de staart wordt opgehangen.

22. KEPERS : dakkepers. De schuine evenwijdige balkjes die van de nokbalk naar de waterlijsten aflopen en de molenkap opbouwen.

23. KISTE : Hier steenkist, steenkuip.

De ronde houten kist rond de molenstenen.

Te Hulst in 1371, ook "*cupe*" genoemd.

24. KISTEBERT : kuipdeksel, schelen van de steenkist.

Het uit twee halve cirkelsegmenten bestaande houten deksel van de steenkuip.

25. COKERE : "*viercanten cokere*", *buke*, molenkot, kast van een staakmolen.

Vgl. te Brugge, 1454, '*t vierkante*'.

Het woord molenkot hebben we nog niet ontmoet voor 1500, wel "*buke*" (buik of molenromp).

26. LASCH : *las*, verlengstuk van de *pestel*, *roede-einde*.

Soms ook gewoon verlengstuk van één of andere balk.

27. LEUGHESCHOREN :

Vier afzonderlijke steekbalken (naast de gewone steekbanden) die vanaf de zetelhouten schuin naar beneden lopen en in de grond steun vonden.

Synoniem : *eerdschoren*.

Wellicht hadden niet alle windmolens dergelijke *leugenscoren*. Misschien was het een noodoplossing bij molens met een te zwak gebinte of molenvoet.

De leughenscoren waren niet synoniem met de *okselschoren*, zoals we

- samen met Bauters vroeger opperden.
 Niet bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert.
28. LICHTRIEM : *lichttouw, lichtreep*.
 Het touw aan het uiteinde van de *lichtboom* en waaraan een gewicht hangt.
 Met de *lichtriem* wordt de afstand tussen de molenstenen geregeld.
 Vgl. *lichtrieme*, Brugge, 1438.
 Niet bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert.
29. LIGGHENDE STEEN : liggende molensteen, ligger.
 De onderste vastliggende steen van een molensteenkoppel.
30. LOOPENDE STEEN : lopende molensteen, loper. De bovenste draaiende steen van een molensteenkoppel.
 Lopen betekent hier ronddraaien.
 (Vgl. mijn motor loopt goed);
31. LOOPSTAKEN:
loepstaeken, loopschoren, de 2 schuinaflopande steunbalken aan het onder-einde van de molenstaart. De loopstaken houden de molen met wiekenkruis in de gewenste richting.
 Vgl. te Brugge, 1432, *loopstake*.
 Niet bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert.
 Vgl. te Aalter, 1375, *loepstaken*.
32. MAERBRESTEENEN : Marbelstenen. Hier *halssteen* en *pinsteen* samen.
33. MEELBACK : meelbak.
 De houten bak onderaan de meelgoot, waaraan de meelzak wordt gehangen.
34. MEELGOTE : meelgoot.
 De houten koker onder de molenstenen, waardoor het bekomen meel naar beneden glijdt.
35. MUELEN ASSE :
 molenas, zware horizontale eikenhouten boom van 60 cm diameter.
 Doorheen de *assekop* steekt het *gevlucht*. Op deze molenas zit ook het vang-wiel, dat de molenstenen aandrijft.
36. MUELESTAECK : staak, standaard.
 De vertikaal opstaande eiken boom, waarop het molenkot rust en waarrond het draaien kan.
37. MUELE STEERT :
stert, staart om de molen in de wind te steken.
38. ONDERSTE PLATE :
 de onderste van de horizontale kruisplaten of kruisbalken van het gebinte of molenvoet.
39. ONDERSTEN ZOLDERE : meelzolder in een staakmolen.
40. PESTELE : *pestel*, borst.
 De twee zware balken die kruisgewijs door de kop van de molenas steken en waaraan de *roede-einden* of *lassen* bevestigd zijn.

41. PINNEBALCK : Pinbalk. Zware horizontale dwarsbalk, waarop de *pinsteen* ligt, waarin het achtereinde van de molenas draait.
42. PLATEN :
1. Hier schenen, ijzeren lemmers, overlans op de hals van de molenas genageld om te snelle sleet tegen te gaan.
 2. Vaak ook de houten kruisplaten van het gebinte of molenvoet.
43. PRANGHE : *Vanghe, vang*. Remband of persband rond het vangwiel. Uit de tekst blijkt niet over welk type vang het gaat. In West-Vlaanderen gebruikte men van oudsher de term *vang*. In Oost-Vlaanderen en Brabant was het *prang*. De isoglosse *vang/prang* liep in de Middeleeuwen wellicht langs de Leie en meer Noordwaarts langs Eeklo. Later is het vanggebied naar het Oosten opgeschoven.
44. PRANGZEEL : *vangreep, vangzeel*. Het touw van de vangstok, zwik of vangtrommel waarmee men vanaf de zolders of vanaf de grond de *vang* kan bedienen om de molen stil te leggen. Niet in het Middelnederlands Woordenboek, noch bij Coutant, 379. *Pranghezeel*, Gent, 1444.
45. PRIEM : *priemstijl*, De vertikale stijl in het midden van het waaigespans.
46. RYNCKHOUT : *ringhout, steenring*. De houten balkenrand rond de ligger, waarop de steenkuip staat. Niet bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert.
47. RYNGH : *Rijn*, soort ijzeren kruis met een centrale opening. Ringvormig ijzer dat soms met twee, doch vaak met vier, takken past in de uitsparingen van het *kropgat* van de bovenste molensteen. De klauw van het vorkijzer grijpt in op de *rijn* en doet aldus de lopende steen draaien. Soms is de ring of *rinc* een verschrijving van een klerk voor *rijn*. In andere gevallen werd de *rijn* wellicht hier en daar een “*ring*” genoemd (door zijn centrale uitsparing).
48. SCHAERGHEWANT : *schaargewant, sceerghewant*. Verzamelnaam voor het *lichtwerk* of hefboommechanisme waardoor de afstand tussen ligger en loper kan geregeld worden. Geheel van *pasbrug, lichtijzer, lichtvlegel* en *lichtriem*. Vgl. Het Oostvlaamse *Roegewant*, geheel van het gevlucht van een staakmolen. Niet bij Verwijs en Verdam. Stallaert en Bauters vermelden alleen *scheergewant* in de betekenis van *scheergetouw* of *katrol*. Er moet hier vermeld worden dat de *lichtriem* soms met een kleine katrol aan de lichtvlegel bevestigd is.
49. SCHEEN : *scede, scheden, hek latten*. De dwarslatten van het *hekwerk*, loodrecht op gelijke afstanden door de roeden gestoken.

- Op de *scheden* worden de *zomen* overlans bevestigd.
scheden en *zomen* samen vormen het *hekwark* van de roede.
50. SCHENEN : zie platen.
51. SCHIJVEGHELOOP : *sciveloep, schijfloop, rondsel, lantaarn*.
 Wiel bestaande uit twee ronde schijven, waartussen staven of spillen gestoken zijn. De staven van het schijfloop worden door de kammen van het vangwiel aangedreven.
 Het *schijfloop* drijft zelf bij midde van het vorkijzer de molensteen aan.
 Vgl. Brugge, 1392, *scivelope*.
 Niet bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert.
52. SCHUTSELE : *Wandplanken, weegplanken, schutsel, schuddeberd*.
 Verzamelwoord voor het geheel van de houten planken van de vier wanden van het molenkot, houten wandbekleding van een staakmolen.
53. SLEUTEL : hier *scheers* of *spie* van een *scheershout*.
 Soms sleutel van het slot van de molendeur.
54. SWEEPEN : Als onderdeel van de kapstructuur.
 Onduidelijke term ? Staat misschien voor steekers ? Dakspanten ?
55. SPOORE : *spoorpot, pan, taatspot*.
 De ijzeren pot, meestal gevat in een houten blok, op de *pasbalk*, die als draailager dient voor de kleine spil.
 De oudste term is wellicht zoals te Aalter in 1375 : *pannekin*.
56. STEENBALCKE : *steenbalk*, zeer zware horizontale dwarsbalk, waarmee het molenkot op de nok van de staak rust.
57. STEENBEDDE : *steenbed*.
 Het stelsel zware houten horizontale balken, waarop de liggende molensteen rust.
 Niet bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert.
58. STEENREEP : Zeer dikke reep die om de molenas wordt gewonden en waarmee de looper wordt opgehesen.
 Niet bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert.
59. STEUNBALCK : Horizontale dwarse balk tussen de daklijsten, tussen de *ijzerbalk* en de *pinnebalk*. De *ijzerbalk* steunt tegen de *steunbalk* met een korte horizontale schoor.
60. SWAERLICHTE : *zwaardlichte, lichtijzer, sprang*. Soms *zwaard* (Bauters, 443).
 Het lange vertikale ijzer dat onderaan vast zit aan de *pasbalk* of *ezel* en bovenaan aan de *lichtboom*.
Swaerd lichte komt niet voor bij Verwijs en Verdam en ook niet bij Stallaert en Coutant.
 Vgl. te Landegem in 1594 : "... *het pas metter swaerlichte ende den hellemstock*..."
61. TREEMBALCKEN : *tremelhouten, treembomen, tremen* van de graanbak, *berriebalken, kaarbomen*.
 De twee balkjes boven de steenkist, waarop de graanbak rust. Ze vormen samen een draagberrie.
 Benaming afgeleid van de tremen van een paardekar.

62. TREMEL : *Treme, graanbak, grote graanbak, tremie, kaar*.
De houten trechtervormige bak boven de steenkuip waarin het te malen graan gegoten wordt.
Niet in molentechnische betekenis bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert.
63. UPPERSTE PLATE : *Opperplaat*, de bovenste van de horizontale kruisplaten of kruisbalken van het gebinte of molenvoet.
64. UPPERSTEN ZOLDERE : steenzolder in de staakmolen.
65. VIER GROOTE YSERS : “*de vier groote ijzerine*”, de vier grote ijzers.
Het geheel van *vorkijzer, rijen, onderspil* en *spoorpot*.
Dit verzamelwoord komt vaak voor in molenschattingen.
Ontbreekt in alle glossaria.
66. VINGERLING : Moerplaatje, vlot (Fr. rondelle de fer).
67. VLEGHELE : *vlegel, vangvlegel, vangbalk*. Zware horizontale overlangse balk die als hefboom gebruikt wordt om de *vang* aan te klemmen rond het *vangwiel*.
Vangvlegel is van oudsher Westvlaams. *Vangbalk* Oostvlaams.
Niet in molentechnische betekenis bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert.
Een andere middelnederlandse term is *perseboom*. Vgl. te Brugge, 1391.
Parse.
68. VULSELE : Aangaande het vangwiel : “*Vulsele en de wegghen*”.
Vullingstukken, vulstukken. Houten opvulstukken tussen de *molenas* en het strop van het *vangwiel*. Zie ook *wegghen*.
Deze middelnederlandse molenterm ontmoeten we hier voor de eerste maal.
Ontbreekt in alle glossaria.
69. VURCKE : *Vorcke, vorkijzer, klauwijzer, staakijzer, steenspil*.
De verticale smeedijzeren as in de windmolen, die bovenaan door een schijfloop aangedreven wordt en die onderaan met zijn klauw ingrijpt op de *rijen* om aldus de bovenste molensteen te doen draaien.
Oude meestal Oostvlaamse molenterm.
De oudste term is wellicht : *groet yser*.
70. VURST : *vorst, nok* van de molenkap.
Hier is *vurst* een verzamelwoord voor het bovendeele van de kapstructuur van de molen.
71. VURSTBOOM : *vorstboom, nokbalk*.
De horizontale voor-achterwaartse balk die de nok van de molenkap opbouwt.
Vgl. te Brugge, 1484 : “*veurst*”.
72. WAEYGHESPAN : *waaigespan, vanegesper, voorkeuveleinde*.
De topgevel of voorgevel aan de staartzijde van de staakmolen.
Indien deze voorgevel van de molenkap met kreupele of gebroken spanten als een mansardedak is uitgewerkt spreekt men ook van een *kreupelgespan*. (De molenaar in Vlaanderen beschouwt de kant van de standaardmolen waar de deur zit als voorkant !).
Het *voorkeuveleinde* bevindt zich dus aan de staartzijde van de molen.
Niet bij Verwijs en Verdan, noch bij Stallaert.

73. WEGGEN : *wiggen, aswiggen*. Deze stukken hout die de ruimte tussen de as en de kruisarmen van het vangwiel opvullen.
Zie ook *vulsele*.
74. WINDAES : *winde, lier, haspel, zakwindas*.
Hier *luias* van het *luiwerk* waarrond de *luireep* opgewonden wordt, horizontale as waarmee de zakken graan worden opgetrokken.
75. WINDAES REEP : *windasreep, luireep, leireep*.
Men heeft een *binnenwindasreep* en een *buitenwindasreep*. *Binnenreep* of *buitenreep*.
Luireep waarmee de zakken binnen of buiten de molen worden opgetrokken.
Vgl. te Brugge, 1391, *windaesreep*.
76. WINTPUELME : *windpalm, windpeluw, asbalk*. Zeer zware dwarsbalk in de molenkap, waarop de halssteen met de molenas rust.
Niet vermeld bij Verwijs en Verdam, noch bij Stallaert. Ook Kiliaan kent de term niet.
77. YSERBALCK : *ijzerbalk*. De horizontale dwarsbalk in de kap van een staakmolen, waarin het boven einde van het vork- of klauwijzer draait.
Vgl. te Aalter, 1375, *yserbalcke*.
78. ZETELHOUTEN : zwaar houten balkenraam, dat de staak omsluit.
Hierop steunen ook de twee *zetelbalken* van het molenkot.
De *zetel* belet het slingeren van het molenkot.
79. ZOOMEN : *zomen*. De lange latten die op de scheden genageld worden, evenwijdig met de roedebalk.
Men onderscheidt een *voorzoom*, *achterzoom*, *binnenzoom* en een *buitenzoom*.
Bij de oude, dwars opgetuigde, symmetrische roede vóór 1550 onderscheidt men enkel een *voorzoom* en een *achterzoom*.

BIJLAGE 3

Uitgaven van Prijsschattingen van windmolens in de 15de eeuw

- MOEN, 1455.
POTTIE G., *Over oude molens*, in *De Leiegouw*, jg. 9 (1967), nr. 1, pp. 143-144.
- SINT-DENIJS, 1455.
Molen Te Perreken.
POTTIE G., a.w., p. 144.
- WIERVIK, 1465.
De Kleine Molen.
ROELANDTS J., *Een molenschatting uit Wervik in 1465*, in *de Leiegouw*, jg. 10 (1968), nr. 1, pp. 121-123.

- HAASDONK, 1489.
Dorpsmolen.
BERNAERS P., *De molen van Haasdonk verpacht*, in Het Land van Beveren, jg. 8 (1965), pp. 3-6.

BIJLAGE 4

Uitgaven Prijsschattingen van Windmolens in de 16de eeuw

- ERTVELDE, 1513.
MACHARIS Marcel, *Namen van molenonderdelen*, In Ons Heem, 30, 5, 1976, p. 175.
- KASTER, 1513.
Molen ter Cleye.
MATTELAER Paul, *Molens van Kaster*, in Kaster : Archeologische en Historische Monografiën van Zuid-West Vlaanderen, Kortrijk, 1981, pp. 64-72.
- AALTER, KNESSELARE, URSEL, 1530,
GOEMINNE Luc, *Prijsschatting van de windmolens van Aalter, Knesselare en Ursel in 1530*.
Molenecho's 11, 1983, pp 35-39.
- PECQ, 1547,
Dorpsmolen.
GOEMINNE Luc, *Prijsschatting van de windmolen te Pecq in 1547*, in voorbereiding.
- SINT-MARTENS-LATEM, 1549.
Dorpsmolen. Alleen gaande werk.
HUYS Paul, *De windmolen te Sint-Martens-Latem*, in Ons Heem, jg. 38 (1984), nrs. 2-4, pp. 73-77.
- ERTVELDE, 1552.
MACHARIS Marcel, *Namen en prijsopgaven van molenonderdelen*, in Ons Heem, jg. 28 (1974), nr. 1, pp. 27-28.
- RONSELE, 1556.
Dorpsmolen.
GOEMINNE, Luc, *Prijsschatting van de windmolen te Ronsele in 1556*, in deze publikatie.
- BOECHOUT, 1559.
Alleen gaande werk.
N.N., *Verhuring van de houten windmolen van Boechout in 1559*, in Ons Heem, jg. 20 (1966), nr. 3, pp. 15-116.
- HELKIJN, 1583.
Molen te Beaulieu.
POTTIE G., *Over oude Molens*, in De Leiegouw, jg. 9 (1967), nr. 1, pp. 144-146.

- LANDEGEM, 1594.

Heirenthoekmolen.

LUYSSCHAERT Jan, *De Heirenthoekmolen te Landegem in 1594*,
in Het Land van Nevele, jg. 1 (1970, nr. 1, pp. 6-15.

VOETNOTEN

- (1) F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de Gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*, Gent, 1864, eerste reeks, deel zes, Ronsele.
- (2) RAB, *Fonds Familie Adornes*, nr. 472 (Prijsschatting van de molen te Ronsele, april 1556).
- (3) Y. COUTANT, *Lexique et technique du moulin à vent dans les comptes flamands du 14e et 15e siècle*, thèse de doctorat, université de Lille III, 1990, 3 volumes.
- (4) Y. COUTANT, *L'étude des moulins à vent médiévaux : nouvelles pistes*, Revue du Nord, Tome 24 (1992), n° 294, pp. 5-24.
- (5) L. GOEMINNE en Y. COUTANT, *Wat zijn leughenscoren of eerdscoren bij een middeleeuwse windmolen ?* In voorbereiding.
- (6) P. BAUTERS, *Molentermen*, in Eeuwen onder wind en wolken. Windmolens in Oost-Vlaanderen, Gent, 1985, p. 443.
- (7) L. GOEMINNE, *Het vorkijzer als molenterm*, in voorbereiding.
- (8) VERWIJS en VERDAM, *Middelnederlands Woordenboek*.
- (9) H. STALLAERT, *Glossarium verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen*, 1890, 3 delen.

Metrologie (gewezen burggraafschap Gent)

1 pond = 20 schellingen = 240 denieren

1 duim = 2,75 cm

1 palm = 4 duim = 11 cm

1 voet = 10 duim = 27,5 cm

Densiteiten

Molenstenen : 2,5

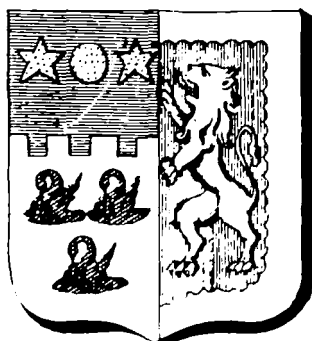
THEODORE PATERSON

Theodore Paterson werd op 15 april 1823 in Londen geboren als zoon van *messire* Léon (overleden op 14 juli 1846) en van *dame* Caroline Beckmans (overleden te Gent op 22 mei 1841). Het was de eerste Paterson die zich in Brugge kwam vestigen en wel omwille van zijn huwelijk met Clémence Jacqueline Anna Barbara Dhont, geboren te Brugge op 23 februari 1818 als dochter van Jean Charles Dhont en van Barbara Theresia Pecsteen.

Het wapenschild van de familie Paterson is gedeeld en draagt in het eerste veld drie pelikanen op een veld van zilver. Het azuren schildhoofd daarboven is beladen met drie stukken: een gouden penning met aan beide zijden een vijfpuntige ster van goud. In het tweede veld bemerkt men een klimmende leeuw van zilver, getand afgeboord. Het helmteken toont een pelikaan in een schild, rustend op een wrong van zilver en azuur. Het devies van Paterson luidde: "*Je meurs pour ceux que j'aime*", "*Ik sterf voor wie ik liefheb*" (¹).

Paterson huwde één der grootste Maldegemse fortuinen uit de gemeente, namelijk een dochter Dhont - Pecsteen. De bijdrage van de leden van de familie Pecsteen in de Maldegemse grondbelasting van 1844 bedroeg, op een geschatte ontvangst van

Paterson .

291 .

Dhont .

131 .

197 432 fr., 18 676 fr. Voor zijn woning aan de Westeindestraat betaalde Paterson in 1855 179,28 fr., een zeer hoog bedrag als men het met andere Maldegemse burgerswoningen vergelijkt ⁽²⁾. In de hoofdelijke omslag werd vanaf 1854 een *“buitengewone klas”* voorzien: Paterson werd op 200 fr. getaxeerd, in 1873 was dat bedrag gestegen tot 380 fr. ⁽³⁾

Het echtpaar Paterson - Dhont vestigde zich op 31 juli 1854 in Maldegem en woonde er op het Sint-Annakasteel. De huishouding werd verzorgd door Clemence Dhont, Maria Shut (in Brugge geboren in 1847) en Stefanie Van Besien uit Maldegem. Haar broer Paul Van Besien was knecht op Sint - Anna ⁽⁴⁾.

Zoals het in de negentiende eeuw in adellijke middens de gewoonte was liet Paterson zich ook in met de gemeentepolitiek. Hij was gemeenteraadslid in Maldegem van 1855 tot in 1878, 23 jaar lang . In de gemeenteraad speelde hij een vrij actieve rol, af en toe trad hij zelfs op als politiek spelbreker. Het feit dat hij zolang deel uitmaakte van de gemeenteraad toont aan dat hij, zij het wel met hiaten, een meer dan gewone belangstelling aan de dag legde voor het reilen en zeilen in de gemeente Maldegem. Hij was ook lid van de *“Burgerlijke Godshuizen”* en wel van 1865 tot 1878 en daarenboven ook nog voorzitter en lid van verschillende Maldegemse verenigingen.

Moeilijke verkiezing tot gemeenteraadslid

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 31 oktober 1854 werd Paterson verkozen als Maldegems gemeenteraadslid. Hij dankte deze verkiezing grotendeels aan het feit dat hij via zijn huwelijk verwant was aan de familie Peesteen - Dhont. Maar ook genoot hij rond die tijd een zekere populariteit bij de Maldegemse bevolking en dit door een ... brand die Maldegem tijdens de septemberkermis van 1854 teisterde. Paterson was tot voorzitter van het comité van het toen georganiseerde muzikfestival gebombardeerd en het zou een heel gewoon festival zijn geworden ware het niet dat er 's avonds, tijdens een serenade in het park van Paterson, op twee plaatsen tegelijk brand uitbrak, nl. in de hoeve van De Bruyckere en in het bed van de knecht van Paterson dat in een afgelegen remise stond. Er was duidelijk kwaadwilligheid in het spel maar dat liet Paterson niet aan zijn hart komen : na de bluswerken, waaraan ook werd deelgenomen door de Aardenburgse brandweer, vloeide de wijn rijkelijk. Op de dinsdag van de kermis organiseerde de adellijke Engelsman dan ook nog een tombola in zijn uitgestrekte park en *“stemde aldus nogmaels de gemeederen tot vrolijkheid: tooneel, vuurwerk, prijzen, alles in één woord liet niets te wenschen over”*. De Maldegemse muziekmaatschappij vereerde *“den edelmoedigen president met eene luisterrijke serenade en werd en gulhertig ontvangen, de wijn stroomde, de muzikanten waren opgetogen”*. Het hoeft geen betoog dat Paterson door het inrichten van die *garden party* én door zijn optreden bij de brand nogal wat populariteit verwierf bij het - voornamelijk - notabele Maldegem. Voegen we hier ook nog aan toe dat heel wat kiesmannen pachters waren van de familie Peesteen - Dhont ⁽⁵⁾.

Het is dus niet verwonderlijk dat de Schotse grootgrondbezitter tot gemeenteraadslid werd verkozen. Tegen zijn verkiezing werd echter klacht ingediend bij de Bestendige Deputatie van Oost - Vlaanderen door een zekere *“L. M. die evenwel zich enkelyk liet gebruiken als een strooijen man”*. Paterson was namelijk nog niet gedomicilieerd in Maldegem waardoor zijn verkiezing ongeldig werd verklaard. Pas op 1 januari 1855 stond het echtpaar officieel ingeschreven in de Maldegemse bevolkingsregisters. Indien er een nieuwe verkiezing zou moeten plaatsvinden *“dan voorspellen wy de bevechters dat zy zich blauwe schenen zullen loopen”*, aldus A.B. in *De Eecloonaer* die er nog aan toevoegt dat de kiezers van Maldegem *“geenen anderen zullen kiezen”* en wel om twee redenen: ten eerste omdat de kiezers zich de wet niet mogen laten dicteren door een nulliteit, en ten tweede omdat de weldaden van de familie Pecsteen nog *“te versch in elk geheugen liggen om niet een lid van deze familie in den Raed te kiezen. Overigens moet men bekennen dat de Heer Paterson al te wel en te voordeelg gekend is, om niet met schier eenparige stemmen herkozen te worden. Wy verdagen den uitsluiter van den Heer Paterson op den dag der herkiezing”* (6).

De nietigverklaring van de verkiezing werd bevestigd en op 19 december 1854 werd een nieuwe verkiezing georganiseerd. Het werd een heel merkwaardige verkiezing, voornamelijk omdat ze was uitgelokt door de politieke tegenstanders van Paterson. Deze wisten immers dat de domiciliëring van Paterson tegen 1 januari 1855 in orde zou zijn en het kwam er dus op aan hun kandidaat vóór die datum te laten verkiezen. Helaas hun politieke handigheidje draaide helemaal in hun nadeel uit en dit ondanks het feit dat *“de blinde tegenkanter schier aen alle deuren aengeklopt heeft”*.

Alle kiezers werden door de medestanders van Paterson en co. verzocht hun stem uit te brengen op kandidaat-notaris Louis Wallyn om aldus aan iedereen kenbaar te maken dat een stem voor Wallyn een stem voor Paterson was, want Wallyn zou *“onder geene voorwaerden de bediening van raedslid aanveerden”*. Hij zou wel zetelen tot en met 1 januari 1855 om daarna onmiddellijk ontslag te nemen. Zo zou een derde verkiezing moeten worden georganiseerd en zou Paterson dan toch uiteindelijk als gemeenteraadslid kunnen zetelen. Was het niet zo dat *“den wil van het volk den wil van God is”* ?

De verkiezing van 19 december verliep geheel volgens het afgesproken plan : op 134 uitgebrachte stemmen kreeg Wallyn er 124 achter zijn naam. Bij vergissing stemden nog twee kiezers op Paterson! De twee hevigste tegenstanders waren niet komen opdagen: *“den reklamant-strooijen man L.M.”* was voorzichtigheidshalve thuisgebleven terwijl *“den grooten schreeuwer M.V.D.G. uit schaemte eene reis naer Kortryk had ondernomen”* (7).

Op 14 februari 1855 vergaderden de kiezers van Maldegem dan voor een derde keer om over te gaan tot de verkiezing van een plaatsvervanger van *“demissionaris Louis Wallyn”*. Paterson kreeg 119 stemmen achter zijn naam terwijl zijn tegenkandidaat, Amandus Coene, er slechts 25 kreeg. Toen de uitslag van de verkiezing kenbaar

werd gemaakt *“jubelde de gemeente by dien uitslag, al de klokken luiden; de kiezers zoowel als de bevolking waren in groote blijdschap; men dronk een goeden teug op de gezondheid van den nieuwgekozene. Niets stoorde de rust van Maldegem. De Heer Paterson verdiende deze eer: het is eene hulde welke bewezen wordt aen geheel de familie Pecsteen, die zooveel goed doet en gedaen heeft aen Maldegem”* (8). Op 12 maart 1855 legde het nieuw-verkozen raadslid de eed af in de handen van burgemeester De Smet (9).

Uit deze verkiezingsaffaire blijkt nog maar eens dat er in de 19de eeuw twee heilige huisjes waren waaraan niet kon worden geraakt: het ene was de Kerk, het andere de Adel. Daarbij komt nog dat de familie Pecsteen - Dhont vrij geliefd was bij de Maldegemse bevolking, *“het is eene aartsvaderlijke familie aan wier opofferingen en alom gewaardeerde genegenheid voor den landbouw en het landvolk Maldeghem ten grooten deele die werken dankt welke zyn zand- en kleiachtige velden tot het voortbrengen vruchten bekwaam maakten”*. Toen in april 1868 gesproken werd over het aanleggen van de *“kassijdebaan van Ursel naar Maldegem al over den wyk Cleyt”* genoot dit project de volledige steun van de familie Pecsteen - Dhont *“die oude weldoeners van Maldeghem die over eenigen tyd langs den doorloop van den ontworpen steenweg drie hoeven hebben gebouwd. Ondersteund door de volkslieve heeren Pecsteen - Dhont wordt den landbouw in Maldegem tot den hoogsten trap verheven”* (10). Er mag ook niet uit het oog worden verloren dat de familie Pecsteen (en later de familie Dhont) economisch gezien veruit de machtigste Maldegemse familie was. Rond 1840 bezaten de Pecsteens meer dan 10 % (meer dan 600 ha) van het Maldegemse grondgebied (11).

Bij alle volgende verkiezingen werd Paterson steeds herverkozen. Nemen we als voorbeeld de verkiezingen van 30 oktober 1860. Het aantal opgekomen kiezers bedroeg toen 214 , de uitslag voor de gedeeltelijke vernieuwing van de gemeenteraad zag eruit als volgt:

Johannes Baptiste Verstrynge	raadslid	156 stemmen
Amand Coene	raadslid	140 stemmen
Lieven De Buck	nieuw	116 stemmen
Karel Bekaert	schepen	117 stemmen
Paterson Theodore	raadslid	112 stemmen
Johan De Smet	burgemeester	106 stemmen
Konstantyn Haelewyck	raadslid	108 stemmen (12)

De verkiezing van 30 oktober 1866 maakte ei zo na een einde aan de politieke loopbaan van Paterson in Maldegem. Paterson werd wel opnieuw verkozen maar zijn verkiezing werd door de Bestendige Deputatie op 24 november 1866 nietig verklaard op een klacht die was ingediend door raadslid Van Mullem. Van Mullem merkte eerst en vooral op dat de kiezerslijst niet op de vereiste wettelijke manier was gepubliceerd waarop burgemeester De Buck repliceerde dat hij gedurende twintig jaar de lijsten nooit anders te Maldegem had weten afficheren. Een tweede punt was

al wat ernstiger. Er zou namelijk een kiezer op de kiezerslijst (Engelbertus Martens) zijn ingeschreven die failliet was en dus niet kon of mocht kiezen. Het Schepencollege was van het faillissement echter niet op de hoogte en hoorde pas de dag na de verkiezingen dat Martens met zijn schuldeisers onderhandelde. Dan was er ook nog het feit dat meester Xavier Wallemacq zich als stemopnemer tijdelijk had laten vervangen door Eduard Wallyn wat zeker niet tegen de wet was. Nochtans was het daardoor dat er een verschil van één stem bestond tussen de telling van Wallemacq en de telling van de secretaris van het kiesbureau waarvan de leden vonden dat het de moeite niet was om dit feit in het proces-verbaal te vermelden. Ook had de secretaris de leden van het bureau blanco proces-verbalen laten tekenen, maar dat was evenmin belangrijk vonden de leden. De meeste ervan woonden immers nogal ver van het centrum en ze wilden vroeg naar huis, vandaar dus. Tenslotte had de voorzitter van het stembureau de heren Baert en Van De Kerckhove verboden te stemmen “ *attendu qu’ils avaient déjà voté*”. Helaas, bij de telling bleken er maar 234 stembiljetten te zijn, terwijl er 236 kiezers waren aangestipt. Van dit feit werd wél melding gemaakt in het proces-verbaal :” *Il est fort probable que dans la grande confusion les bulletins auront été mal comptés*”, wat echter niet meer gecontroleerd kon worden, want de stembrieven waren reeds vernietigd ⁽¹³⁾.

Daar het bij deze gemeenteraadsverkiezingen op één stem aankwam werd de verkiezing van Paterson vernietigd en diende er een nieuwe verkiezing georganiseerd te worden. Edoch, in Maldegem “*bestonden verschillende gevoelens omtrent de tweede kiezing; de eenen beweren dat er moet overgegaan worden tot eene balloteering tussen de heeren Paterson -Dhont en Joseph Stroo als hebbende in de eerste kiezing meest stemmen bekomen; de anderen zeggen dat er geene balloteering moet plaats hebben maer dat men een Kandidaat mag kiezen wie het ook zij*” ⁽¹⁴⁾.

Alhoewel het punt niet aan de dagorde was beslist en de gemeenteraadsleden op 27 november 1866 bij hoogdringendheid dat de nieuwe kiezing zou plaatsvinden op 18 december ⁽¹⁵⁾. Paterson werd met glans herkozen en legde op 3 januari 1867 de vereiste eed af ⁽¹⁶⁾.

Bij de verkiezingen van 1 juli 1872 bedroeg het aantal ingeschreven kiezers in Maldegem 478; daarvan kwamen er 433 hun stem uitbrengen en daar er 15 ongeldige stemmen werden uitgebracht bedroeg de meerderheid 210 stemmen. Paterson kreeg er 272 achter zijn naam en kwam daarmee op de vierde plaats ⁽¹⁷⁾.

Paterson en de Maldegemse politiek

Absenteïsme

Het optreden van Paterson in de Maldegemse politieke arena begon vrij banaal : op 20 juli 1855 werd hij aangeduid als lid van een delegatie die met de Maldegemse pastoor Vinckier moest onderhandelen over de eventuele aankoop door het gemeen-

tebestuur van de gebouwen waarin de Kleitse zondagsschool was ondergebracht (18). Een jaar later, op 8 juli 1856, maakte de edelman opnieuw deel uit van een deputatie bestaande uit burgemeester De Smet en de raadsleden Van Nieuwenhuyse, De Rycke en Verstrynghe die Maldegem zou vertegenwoordigen op de "*plechtige betooging*" van 21 juli die naar aanleiding van de viering van de onafhankelijkheid te Brussel werd georganiseerd (19).

Verder deed Paterson in zijn politieke beginperiode praktisch niets anders dan gewoon present zijn op de gemeenteraad. Nergens troffen we sporen aan van een tussenkomst van enig belang. Als we zijn politieke activiteit meten aan zijn aanwezigheid op de vergaderingen van de raad dan was hij in 1855 zéér actief want hij was slechts drie keer afwezig op de 20 gehouden vergaderingen. De volgende jaren ging het op dat gebied snel bergaf : op de 23 gemeenteraden die in 1856 plaatsvonden was hij negen keer afwezig. In 1857 was het nog erger: op 22 vergaderingen 13 keer afwezig en in 1858 : 8 keer afwezig op 17 vergaderingen (20).

De Brieldreef

In 1859 noteerden we een recordaantal afwezigheden: van de 16 raadsvergaderingen woonde Paterson er slechts ... vier bij (21). Dit had uiteraard een oorzaak en die was: de Brieldreef. Op 30 augustus 1859 had Paterson een brief geschreven aan het schepencollege waarin hij vroeg "*eenige bijvoegingen te doen aen de benaeming vanden weg de Brieldreve n° 44 vanden Atlas der Buurtwegen*". Paterson wou er het volgende laten bijschrijven: "*Chemin d' exploitation , dont la propriété fait partie du bien appelé het brielstuk qui est échu en partage à Madame Clémence Paterson née Dhont*". Met andere woorden: Paterson wou graag de Brieldreef ingelijfd zien bij het Brielstuk. Dat kwam goed uit, want met de komende onteigeningen voor de aanleg van de spoorlijn Eeklo - Brugge zou Paterson meer onteigeningsvergoeding kunnen eisen. Hij dacht dat de raadsleden zijn vraag unaniem zouden aanvaarden. Helaas, "*de brieldreve, zijnde een landweg tot gebruik van menigvuldige landen gelegen in dat geweste en die voornamelijk gekend zijn onder de benaming van den briel ende Meelingen*" was op de kadastrale plannen aangeduid als een openbare weg. Daarenboven werd hij niet alleen gebruikt voor het Brielstuk maar voor "*de geheele uitgestrektheid van den Briel en van eene groote algemeenheid van andere landen die aldaer sedert onheuglijke tijden hunnen uitweg hebben zonder dat daer ooit eenigen tegenzeg is ingediend geweest*". De weg werd sedert mensengeheugnis door iedereen gebruikt , het moest dus een publieke weg blijven.

Paterson bekloeg zich over deze beslissing bij de Bestendige Deputatie maar de Maldegemse gemeenteraad hield voet bij stek: op 18 maart 1859 legde de raad de dreigementen van de arrondissementscommissaris naast zich neer en besloot "*dat de vraag der reklamanten voor wat den eigendom betreft niet kan toegestaan worden en dat de gemeente raed in voorkomend geval dient voor de rechtbanken te houden staen dat de brieldreve tot den openbaren eigendom behoort*" (22).

Paterson liet de hele affaire voor wat ze was en protesteerde door almaar meer afwezig te zijn op de raadsvergaderingen : op 23 vergaderingen in 1860 noteerden we 19 afwezigheden... In 1861 en 1862 was dat niet veel beter. In 1862 had hij dan weer andere beslommeringen aan zijn hoofd: in juli had hij namelijk een bouw-aanvraag ingediend bij het gemeentebestuur, waarschijnlijk om Sint - Anna te verbouwen (23).

Politiek tumult

Na de afhandeling van de affaire met de Brieldreef begon Paterson een meer zelfstandige koers te varen. In de raadsvergadering van 20 juni 1862 dienden de gemeenteraadsleden zich uit te spreken over de aanleg en over het te volgen tracé van de weg die Strobrugge met Middelburg zou verbinden. De burgemeester had nauwelijks zijn uitleg beëindigd of raadslid Van Nieuwenhuyse nam *“met hevigheid het woord zeggende dat er nog geene kwestie was vanden Steenweg langs de Strobrugge naer Middelburg te leggen, dat die rigting teenmael tegen de belangen was der menigvuldige landbouwers van het gehuchte Vaeke”*. Raadslid Coene viel Van Nieuwenhuyse bij en ook Paterson deed zijn duit in het zakje. Hij beweerde *“dat er voorafgaendelijk proces-verbael van commodo en incommodo behoort opgemaakt te worden”*. Nog terwijl Paterson zijn uitleg deed steeg het rumoer in de raadszaal: iedereen begon door elkaar te roepen en te schreeuwen en *“er ontstaet dusdanige verwarring dat zy elkander niet meer verstaen”*. De burgemeester probeerde de gemoederen te bedaren, maar Van Nieuwenhuyse verweet de voorzitter dat de verslagen van de raad *“valsch”* waren. Hij vloog naar de secretaris en wees enkele verslagen aan zeggende: *“neen dat is niet juist, dat is nooit alzo gestemd geweest en er bestaen nog andere”*. Enige leden waren ondertussen de naastgelegen gelagzaal van de herberg binnengetrokken om er hun dorst te lessen. De geplaagde burgemeester ging tot aan de deur van de raadszaal en vroeg de leden *“of zij definitief de zitting verstonden te verlaten”* waarop zij de gelagzaal verlieten. Nauwelijks was iedereen opnieuw in de raadszaal of het tumult herbegon: *“ zij zijn overhoop beginnen spreken tot zoo ver dat men elkander niet meer verstond”*, noteerde de secretaris in het verslag. Daarop werd de turbulente zitting dan ook maar gesloten (24).

Een zelfstandige koers

In een volgende zitting dienden de leden van de gemeenteraad een kandidaat aan te duiden om in bestuur van de Burgerlijke Godshuizen te zetelen. Door dat bestuur waren er twee leden voorgedragen: aftredend bestuurslid Leander Van Moffaert en “hostelier” Petrus Storme. De kandidaten van het schepencollege waren Louis De Rycke en Bernard Bekaert, allebei landbouwers. Louis De Rycke haalde het met vijf stemmen tegen twee voor Van Moffaert. Paterson onthield zich van de stemming omdat er volgens hem *“maer keus was tusschen twee van de vier voorgestelde kan-*

didaten en dat de twee andere familie zijn in den verboden graed met de leden van het bestuur en met een schepen". Om zijn protest kracht bij te zetten verliet Paterson na het afleggen van zijn verklaring de raadszaal (25).

Maldegemse zwijnen en het ontslag van Paterson

Op de zitting van 29 mei 1863 brak een echte politieke etterbuil open. De raad diende zich uit te spreken over de vergrotingsplannen van de Maldegemse marktplaats. Er was een commissie aangesteld die onderhandelde met de familie van Pieter Van Mullem over eventuele aankoop van gronden. Uit het verslag van de commissie bleek dat de familie Van Mullem, alvorens grond te verkopen, eerst een plan wou zien *"van het gedeelte grond dat de gemeente voornemens is aen te koopen tot vergroten der marktplaats"*. Burgemeester De Buck vroeg aan elk raadslid afzonderlijk of zij erin toestemden een plan te laten opmaken en dit aan de familie Van Mullem ter goedkeuring voor te leggen. Zeven van de aanwezige raadsleden maakten geen enkel bezwaar. Toen De Buck aan Paterson vroeg of ook hij ermee akkoord was stond deze recht en *"zegde dat hij gisteren avond door den heer Burgemeester beleedigd is geworden in de herberg van de kinderen Storme, waarop de heer Voorzitter hem geantwoord heeft dat indien hij geloofde beleedigd te zijn, hij zich tot de politie moet wenden om daarvan proces-verbael te doen opmaken"*. Daarop haalde Paterson een schrijfboek uit zijn zak en hij verzocht de secretaris letterlijk in het verslag op te schrijven wat in het schrift genoteerd stond: *"Le soussigné a l'honneur de remettre sa démission comme ayant été traité avec les noms de cochon (verken) de la part de son Bourgemestre en présence de huit témoins de la susdite commune, tout ceci s'est passé chez l' hotelier Storme (geteekend) Th. Paterson D'hont"*.

Nadat alles genoteerd en voorgelezen was verliet Paterson de zitting. Daarop stond Van Nieuwenhuysse ook recht: *"Ik geef ook mijne demissie ik wil ook met geene zwijns meer dienen en al de gene die blijven zitten zijn zwijns"*. Ook Van Nieuwenhuysse verliet de raadszaal. Zijn voorbeeld werd gevolgd door Amandus en Pieter Bernard Coene. Enkele minuten later kwam Van Nieuwenhuysse terug en hij overhandigde zijn geschreven ontslag aan de burgemeester met het verzoek ook dit letterlijk op te nemen in het verslag van de gemeenteraad: *"Mijnheeren en geliefde Confraters, Ik kome te verneemen door het geluid van M. Paterson-Dhont dat gisteren avond Mr. de Buck, den spoliateur van het Burgemeesterschap van Maldegem, zich veroorloofd heeft ind' herberg van de eerzame kinderen Storme te avanceeren in zijne dronkenschap dat alle de leden vanden gemeenteraad zwijnen waeren en ik achte daerover als lid vanden raad dit niet verdient te hebben dies verzoek ik Ued. Mijnheeren dit over te schrijven inden resolutieboek dat ik onder geene zwijns wil mededeelachtig zijn. Dies aanziet het gezegde als mijn ontslag, 29 Mei 1863, Van Nieuwenhuysse"*.

Nadat de overgebleven leden zich akkoord hadden verklaard om de familie Van Mullem een uittreksel uit het kadastrale plan te bezorgen moest de burgemeester de vergadering noodgedwongen sluiten bij gebrek aan ...meerderheid (26).

Na deze bewogen raadszitting zal er uiteraard een hartig woordje achter de Maldegemse politieke schermen gepraat zijn geweest. Op 5 juni 1863 reeds werd een nieuwe gemeenteraadszitting gehouden waarop echter niets kon worden beslist bij gebrek aan een meerderheid. Op de volgende raadszitting, die 's anderendaags werd gehouden, waren zowel Paterson als Van Nieuwenhuyse opnieuw present. Ze verklaarden hun ontslag te willen herroepen daar het door de leden van de gemeenteraad niet werd aanvaard⁽²⁷⁾. In de raadszitting die op 19 juni 1863 plaatsvond eisten zowel Paterson als Van Nieuwenhuyse dat de intrekking van hun ontslag letterlijk in het verslag van de gemeenteraad zou worden opgenomen: "*Monsieur Paterson - Dhont a l'honneur de porter à la connaissance de qui de droit que vu que le conseil communal n'accepte point sa démission conseiller communal et qu'en conséquence il à l'honneur de retirer sa démission du 29 mai 1860 soixante trois. Maldeghem le 6 Juin 1863. Th. Paterson-Dhont*". Van Nieuwenhuyse vond het nodig wat meer uitleg te verstrekken: "*Mijnheeren, onreedelijk zoude ik moeten zijn van niet te beantwoorden aen het verzoek van mijn confraters, die niet toegestemd hebben in het aanveerden van mijn ontslag als gemeente raed-heer van Maldeghem. En nogtans Mr. verklaere ik te volherden met af te keuren het gedrag die er aenleijdinge toe gegeven heeft. Ja, ik was voornemens het publiek te laten oordelen aen eenen langdurigen dienst van 27 jaren aen het gemeente bewezen te hebben niet alleenlijk als raedslid, schepen naer tevens 2 mael als Burgemeester ad-inderum en dit elke zonder baetzugtigheyd, eygenen liefde en onregtigheyd. Maer aengezien de raed die hooge welwillendheyd genomen heeft mijn ontslag niet te aanveerden achte ik het ten mijne pligte om niet op zigtens deze heeren ondankbaer te zijn, mijne gegeven ontslag in te trekken. 6 juni 1863. Van Nieuwenhuyse*"⁽²⁸⁾.

Het jaar 1863 eindigde niet rimpelloos voor Paterson. Op de laatste raadsvergadering van het jaar, gehouden op 18 december 1863, diende de gemeenteraad over te gaan tot de aanstelling van een hulponderwijzeres in de gemeentelijke meisjesschool. De school telde toen ongeveer 120 leerlingen die onderwezen werden door één enkele onderwijzeres. Een schier onmogelijke taak en het was dan ook de arrondissementcommissaris die erop aandrong een tweede onderwijzeres aan te stellen. De burgemeester stelde voor Adelaide Courtmans te benoemen voor één jaar tegen een vergoeding van 300 fr. per jaar. Adelaide gaf reeds sedert 4 jaar vrijwillig les in de meisjesschool en het was dus niet meer dan billijk dat zij zou worden aangesteld. Dank zij haar ijver verdubbelde de laatste drie jaren het aantal leerlingen. Ondanks de inspanningen van het Schepencollege om meerdere kandidaten aan te trekken bleef Adelaide de enige kandidate⁽²⁹⁾.

De discussie omtrent de aanstelling verliep erg bewogen: "*Eindelijk na eene hevige en langdurige woordenwisseling betreffende de verdiensten, de bekwaamheid en het regt die de genaemde A. Courtmans bezit en bekomen heeft om tot dezen post benoemd te worden en welke voorregten door Burgemeester en Schepenen alsmede door den heer Paterson -Dhont bestatigd en kragtadig ondersteund zijn geworden*" werd de aanstelling ter stemming gelegd en verworpen met zes stemmen tegen vier⁽³⁰⁾. In een brief schrijft burgemeester De Buck dat "*het verwerpen van deze bil-*

lijke voorstel toe te schrijven is aan den beklagelijken invloed die de vijanden van goed officieel onderwijs op het meestendeel der raedsleden hebben uitgeoefend “⁽³¹⁾.

De school van Kleit

Zoals veel andere verwezenlijkingen in Maldegem werd ook het bouwen van een gemeenteschool te Kleit een ware kruisweg die dertien jaar lang aansleepte ⁽³²⁾. De rol die Paterson daarbij speelde willen we hier even belichten. Na wat geruzie tussen de Kleitse kerkfabriek en de Maldegemse gemeenteraad besluiten de raadsleden op 17 maart 1865 Théodore Paterson “*te belasten om met baron Pecsteen de Lampreel in onderhandelingen te treden*” in verband met de aankoop van een stuk grond te Kleit om er een school te bouwen. Het voorstel wordt met 5 stemmen tegen 2 en 1 onthouding aangenomen. Vlak voor de stemming verliet Paterson de raadszaal, er waren immers familiebelangen mee gemoeid ⁽³³⁾. De baron bleek bereid ongeveer 44 aren te verkopen tegen de prijs van 2000 fr. het gemet. Burgemeester De Buck vond echter dat de grond te laaggelegen was en daardoor veel te “*waterachtig*” om er een school te bouwen. De gemeenteraadsleden volgden hun burgemeester niet en ordonneerden Paterson de grond aan te kopen ⁽³⁴⁾. Paterson kon de aankoop zo goed als afronden doch de burgemeester bleef zich verzetten. Verschillende raadsleden verweten hem systematisch oppositie te voeren, reeds sedert meer dan vijf jaar, tegen het bouwen van een school te Kleit ⁽³⁵⁾. Burgemeester De Buck haalde echter zijn slag thuis en de aankoop van de grond werd door de Bestendige Deputatie van Oost - Vlaanderen afgekeurd. De Buck raakte door dit, en ook wel door andere incidenten almaar meer geïsoleerd. Het aantal raadszittingen “*waarop niets werd verricht bij*” gebrek aan een meerderheid is daarbij tekenend: in 1865 telden we er niet minder dan 7 op een totaal van 31 vergaderingen ⁽³⁶⁾.

Paterson had er een handje van weg om op die manier zijn ongenoegen over de gevoerde politiek te laten blijken. Zo was er op 23 september 1868 geen meerderheid aanwezig, “*nogtans bevonden de heeren Théodor Paterson Dhont en Désiré Van Mullem raedsleden zich inden estaminet nevens de zittingszael*”. De Buck verzocht hen nog de gemeenteraad bij te wonen, doch zij weigerden pertinent. Het resultaat was dat raadslid Coene zich bij de twee anderen voegde waarop de burgemeester noodgedwongen de zitting moest afgelasten ⁽³⁷⁾.

Paterson bijna burgemeester

Het overlijden van burgemeester De Buck op 26 januari 1871, bezorgde Maldegem een soort opvolgingskater. In *De Gazette van Eecloo* werd zowaar een profiel van de nieuwe burgemeester geschetst. In Maldegem, zo werd gesteld, was aan de benoeming van een burgemeester meer gelegen dan in een andere gemeente. Er vielen

immers belangrijke beslissingen te nemen. Zo zou de nieuwe burgervader *de hoofdstanden van het burgerlijk Maldegem moeten doen overeenstemmen*", hij zou de *"gaaf der diplomatie dienen te bezitten om alles in nauw verband te brengen"*, hij zou moeten ijveren *"om die algemeene samenwerking tot stand te brengen"* die Maldegem tot nu toe heel erg miste. Hij zou aan *"de allersoverheersende macht in Maldegem van den landbouwersstand"* een eind moeten stellen en ook kansen geven aan de koophandel en de nijverheid. Landbouwers, kooplui en nijveraars streven in Maldegem niet altijd hetzelfde doel na, *"het ene element belet teveel de beweging van de andere"*, soms ontstaat er door de macht van de landbouwers in de gemeenteraad *"tegenwerking voor de belangen van koophandel en nijverheid"*. Aldus moeten de *"binnen-belangen"* (de belangen van Maldegem zelf) dikwijls onderdoen voor de *"buiten-belangen"* wat een hinderpaal wordt genoemd voor de zedelijke en stoffelijke ontwikkeling van de gemeente. Aan dit alles zou de nieuwe burgemeester een en ander dienen te veranderen (38).

De reporter van dienst schreef in het volgend nummer van *De Gazette van Eecloo*: *"Konden wij zelve diegene kiezen welke wij wenschen aan 't hoofd van onze gemeente te zien, dan zou er geen twijfel zijn of de algemeenheid der stemmen zou worden uitgebracht op een man die reeds sedert 15 jaren deelmaakt van ons gemeentebestuur en zich gedurende al die tijd op uitstekende wijze op Maldegems welvaren heeft toegelegd. Vrij van partijgeest, onafhankelijk zoowel door karakter als door stand, anders niets betrachtend dan 't algemeene best, zijn tijd en zijn fortuin tot het verbeteren der gemeente bestedend, ziedaar den man die er nodig is om Maldegems bloei te bevestigen en te vermeerderen. Geen twijfel, mocht de volksstem beslissen dan wierde den heer Paterson - Dhont aangeduid"* (39).

In het te Brugge verschijnende *La Réforme* werd ook aandacht besteed aan het Maldegemse burgemeesterschap. Het blad, dat de Franssprekende adel zeer geneegen was, steunde ongenueanceerd de kandidatuur van Théodore Paterson. Hij zetelde reeds sedert 16 jaar in de gemeenteraad, spande zich in om Maldegem een hoger welvaartspeil te bezorgen, stond boven alle partijen, was onafhankelijk door zijn karakter en stand, hij had alleen oog voor het algemeen welzijn en hij spendeerde een groot deel van zijn tijd en zijn fortuin aan Maldegem. Het was in één woord de geknipte man voor het Maldegemse burgemeesterschap.

Paterson viste echter achter het net, want eind maart 1871 raakte bekend dat het dokter Désiré Van Mullem was die burgemeester zou worden. De liberalen hadden dus het onderspit gedolven.

Een nieuw gemeentehuis

Het bouwen van een nieuw gemeentehuis hield de Maldegemse bevolking in het midden van vorige eeuw erg bezig, net als overigens het bouwen van de school te Kleit, het verplaatsen van het kerkhof, de afbraak van het Steen en de vergroting van

de markt. Iedereen in Maldegem was overtuigd van de noodzakelijkheid van deze werken, enkel de volgorde waarin ze moesten verwezenlijkt worden zorgde voor heel wat discussie en ... uitstel. Hoe-dan-ook, een nieuw gemeentehuis was meer dan dringend want de vergaderingen werden nog steeds, net als tijdens het Ancien Régime, in het vervallen Schepenhuis en belendende herberg gehouden. Op 1 juli 1865 kwamen Paterson en Haelewyck op de gemeenteraad met het voorstel voor de dag de hoefsmidse rechtover het gemeentehuis aan te kopen en daar een gemeentehuis van te maken. Hun voorstel werd, weliswaar na enige discussie, aangenomen en de smidse werd voor 9750 fr. aangekocht ⁽⁴⁰⁾. Zoals (bijna) gewoonlijk kwam van dit nieuwe gemeentehuis niets terecht. Wel werden de plannen op vele raadszittingen besproken, gewijzigd, enz. Tot een besluit echter kwam men niet. Op 11 mei 1866 werd een geheel nieuw project voorgesteld, namelijk de aankoop van het Steen en aanpalende gebouwen van de familie Verzelder ⁽⁴¹⁾. Na talrijke gemeenteraadszittingen met soms felle discussies werd besloten de raadsleden op 15 februari 1867 de smidse opnieuw te verkopen ⁽⁴²⁾.

De afbraak van het Maldegemse Steen en de daarmee gepaard gaande verdere onteigeningen om de markt te vergroten wekten de hoop dat Maldegem dan uiteindelijk toch een behoorlijk gemeentehuis zou krijgen ⁽⁴³⁾.

Naast vele voorstellen kwam ook raadslid Paterson in 1874 met een plan op de propen. Volgens Paterson was het stadhuis (!) reeds sedert lange jaren onbewoonbaar. De gebouwen verkeerden in dermate slechte staat *“dat groote kosten zouden moeten gedaan worden om hetzelfde gebruikbaar te maken en niemand zou durven zeggen dat deze kosten niet nutteloos zijn aangezien de grondslagen en ondermuren zeer vochtig zijn”*. De archieven kunnen niet langer in zo'n vochtig gebouw worden bewaard, het gevaar voor verrotting was al te reëel. Met zijn voorstel ging Paterson in tegen de geplande restauratie van het bestaande gemeentehuis waarop men een verdieping wou optrekken ⁽⁴⁴⁾. Tevens verweet hij Van Mullem, eigenaar van het pand naast het oude schepenhuis, tegen een nieuw gemeentehuis te zijn louter en alleen uit eigenbelang. Dat Van Mullem over deze affaire in de gemeenteraad het woord voerde vond Paterson als zijnde strijdig met de gemeentewet ⁽⁴⁵⁾.

Het nieuw gemeentehuis zou volgens Paterson moeten bestaan uit:

1. Een kelderverdieping bestaande uit: een portiersloge met slaapkamer, een lokaal voor de brandspuiten, een zaal voor de politie
2. Een gelijkvloers met vestibule en trapzaal, het kabinet van de burgemeester, het secretariaat, de raadszaal en een feestzaal
3. Op de verdieping : twee zalen voor de tekenschool
4. De zolder tusslote zou dienen voor het “bergen der sieraden voor feesten, enz.”

Het voorstel van *“Gemeente-Raedsheer”* Paterson bleef een voorstel en Maldegem moest noch tot 1909 wachten alvorens er een nieuw gemeentehuis kwam ⁽⁴⁶⁾.

Paterson en het Maldegemse sociale leven

Paterson, Courtmans en “De Vereenigde Zangvrienden”

Het is niet verwonderlijk dat Paterson de kandidatuur van Adelaide Courtmans steunde want hij kende haar moeder vrij goed. Mevrouw Courtmans behoorde immers, samen met Paterson tot de Maldegemse liberale kringen. Paterson wordt een liberaal van het zuiverste gehalte genoemd, een volbloed liberaal zelfs (47).

Volgens Rik Van de Rostyne zou Paterson een boontje hebben gehad voor Adelaide en de overige dochters Courtmans. Hij baseert zich daarbij op het feit dat Paterson belangstelling aan de dag legde voor het welzijn van de leerlingen in de school van Courtmans. Paterson pleitte voor een betere inplanting van de te bouwen meisjesschool aan de Voorstraat en hij was absoluut gekant tegen de geplande hoge muur want de leerlingen moesten de straat kunnen zien en kunnen gezien worden vanop straat. En ook de schooljuffrouwen, voegt Van de Rostyne er aan toe (48). De belangstelling van Paterson voor het Maldegemse onderwijs bleef evenwel tot deze eenmalige tussenkomst beperkt.

In haar boek *De Wees van het Rozenhof* (1872) stond de riante woning van Paterson model. Courtmans beschrijft in het boek de Meldabeek die doorheen het domein stroomt, ze heeft het over het sierlijke gietijzeren bruggetje, het mooie smeedijzeren hek en zelfs de lusthof, boomgaard en moestuin worden heel idyllisch en arcadisch beschreven. We zouden het een eerbetoon van de schrijfster aan haar Maldegemse weldoener en zijn echtgenote kunnen noemen. De connecties met mevrouw Courtmans dateerden echter van veel vroeger. Ondanks het feit dat Paterson maar moeilijk met het Nederlands overweg kon (al zijn brieven schreef hij in het Frans en als Paterson aanwezig was op de gemeenteraad werd meestal Frans gesproken) stichtte hij in Maldegem een zangvereniging “*die al hare krachten zal ten nutte maken om de grieven der moedertaal te doen ophouden*”. *De Vereenigde Zangvrienden* gaf van bij haar stichting in 1858 blijk van een fervente “*vlaemschgezindheid*”. Op 15 augustus 1858 werd in het park van Sint-Anna een zangfeest georganiseerd waar exclusief Vlaamse liederen werden gezongen die speciaal voor dit feest waren geschreven en gecomponeerd.

Courtmans schreef ter gelegenheid van dit feest een gedicht dat werd opgedragen “*aen den eerevoorzitter der Koormaetschappij als edelmoedige beschermer van het goede en het schoone*”. Het slot van deze ode luidt als volgt:

Voor u zyn dan ons toonen,
O Vriend van tael en volk;
Blyf gy van Vlaendrens zonen
De Leidsman en de tolk.
De toekomst lacht ons tegen;
Eens daegt de zegezon

Op Uw verlichte wegen,
O Volksvriend Paterson!
Den nacht is reeds verdwenen; 't wordt licht
De zon daegt aen de Hemel
Voor Vlaendrens aengezicht (49).

De *Vereenigde Zangvrienden* telde in 1859 20 werkende leden, waarvan het overgrote deel uit de "*klasse der ambachtslieden*" kwam. De maatschappij nam in hetzelfde jaar deel aan de Septemberfeesten in Brussel. De liederen die zij er uitvoerden waren: *Le Chant du Belge* van August Bouillon en *La Prière de Joseph* van Michiel. Bouillon zelf kwam naar Maldegem om er de twee stukken in te oefenen. Naderhand werd de maatschappij door de Minister van Binnenlandse Zaken bedankt voor haar "*iver en bekwaemheid*" (50).

De Sint - Sebastiaansgilde en Sinte - Cecilia

Niet enkel van de *Vereenigde Zangvrienden* was Paterson weldoener en promotor, ook de aloude *Sint- Sebastiaansgilde* mocht zich in de financiële belangstelling van haar erevoorzitter verheugen. Was Paterson ook niet een der her-stichters van deze schuttersmaatschappij ? Op 22 januari 1869 vond in het Hof van Vlaanderen bij de kinderen Storme de algemene vergadering plaats van Sint - Sebastiaan. Onder het ere - voorzitterschap van Theodore Paterson werd het bestuur nagenoeg volledig vernieuwd. Hoofdman werd Jan - Marie De Smet, tot stafhouder werd Frans Van Hoorebeke verkozen en als hofmeesters werden Felix Van Damme en Louis Vincke aangeduid. Na de verkiezing werd een "*broederlijk maal aangericht* " dat werd aangeboden door de erevoorzitter en waaraan niet minder dan 25 leden deelnamen. Nog in 1884 wordt Paterson als lid vermeld (51).

In 1862 werd Paterson verkozen tot voorzitter van, de "*besturende commissie* van *Sint-Cecilia*", Maldegems oudste muziekmaatschappij die op 10 juni van datzelfde jaar was "her-ingericht". Omwille van woonstverandering bood Paterson in 1867 zijn ontslag aan. In 1870, drie jaar later, was hij echter terug voorzitter. Hij bleef dit tot in 1880 waarna hij ondervoorzitter werd (52). Vanzelfsprekend treffen we de naam Paterson aan als er in Maldegem een concert wordt georganiseerd voor een of ander goed doel. Zo schreven hij en zijn echtgenote elk in voor een bedrag van 5 fr. voor een concert dat op 5 december 1858 ten voordele van de Maldegemse armen werd georganiseerd (53). Toen in 1872 in Maldegem een muziekschool werd opgericht werd Paterson onmiddellijk lid van de "*Besturende Commissie*". Hij bleef dit tot aan de teloorgang van de muziekschool in 1882 (54). Uit dit alles blijkt toch dat Paterson poogde zich in Maldegem te integreren.

Over Paterson

Dat Paterson in Maldegem als een *vreemde vogel* werd aanzien wordt goed geïllustreerd in een gedicht van de hand van de Maldegemse drukker - uitgever en dichter, Camiel Willems :

Een ventjen uit Schotland die misschien
Maar weing dieren had gezien
Kwam voor het eerst in Vlaanderen aan
De vreemdling bleef verwonderd staan
Toen hij een ezel langs de baan
Gebonden zag, die stond te grazen.
Vooral de grootte van het dier
Scheen hem het meest nog te verbazen:
“Wel!”, riep hij, “wel wat zijn er hier
In Vlaanderen groote *hazen*!” (55)

Gabriël de Lille schrijft nogal ongenueanceerd over de Schotse kasteelheer. Volgens De Lille was het belangrijkste wat hij in Maldegem deed het incasseren van de pachtgelden van zijn talrijke huizen, hofsteden en landerijen. Paterson wordt een hooghartig kasteelheer genoemd en De Lille schildert hem af als een man die nogal minachtend neerkeek op het gewone volk. Een eerlijke vinder van Patersons' portefeuille kreeg een ... touw als beloning, waarmee de Schot wou zeggen dat men zich maar beter kon ophangen dan gevonden geld teruggeven. Ook over zijn echtgenote wordt niet veel goeds geschreven. Zo wou Clémence Dhont het pachtgeld van haar overtalrijke pachters niet met de handen aanraken omdat het teveel rook naar zweet en mest (56). Daniël Verstraete meent dat Paterson een avonturier was die door zijn huwelijk met Clémence Dhont heel goed ingetrouwd was in die rijke familie (57).

In 1891 verliet dit curieuse echtpaar de gemeente. De inboedel van Sint - Anna werd openbaar geveild en het landhuis werd te pacht aangeboden door notaris Wallyn. De rol die Paterson in het Maldegemse politieke leven speelde raakte nageenog volledig vergeten en over Paterson zelf werden (en worden) alleen nog maar fabeltjes verteld en geschreven (58).

Wat we uit het politieke leven van Paterson alleszins kunnen opmaken is dat in de tweede helft van de 19de eeuw in Maldegem op een nogal turbulente manier aan politiek werd gedaan en dat de politieke stabiliteit vrijwel onbestaande was. Dit was te wijten aan het feit dat er niet werd bestuurd op basis van een vastgelegd programma maar dat er aan *instant-politiek* werd gedaan. Voor elk te realiseren project diende er vrijwel steeds een andere meerderheid gezocht te worden wat het besturen nogal lucratief maakte.

Uit de bronnen blijkt ook dat Paterson zich effectief wilde integreren in Maldegem wat tegengesteld is aan wat wordt beweerd. Zijn voorzitterschap en lidmaatschap van bijna alle instellingen en verenigingen alsook zijn niet aflatende financiële steun aan allerlei verenigingen en projecten tonen dit ten overvloede aan.

BIJLAGE

Aanwezigheden van Paterson op de gemeenteraad

JAAR	AANTAL GEMEENTERADEN	AANWEZIGHEID PATERSON
1856	23	14
1857	22	9
1858	17	9
1859	16	4
1860	23	4
1861	19	13
1862	23	8
1863	33	17
1864	35	25
1865	31	25
1866	24	15
1867	26	14
1868	32	8
1869	22	6
1870	18	8
1871	24	9
1872	24	12
1873	23	15
1874	18	11
1875	15	8
1876	17	13
1877	18	12
1878	15	8
1879	Niet herkozen, woonde op 18 oktober 1878 zijn laatste gemeenteraad bij	

VOETNOTEN

- (1) F. VAN DYCKE, *Recueil Héraldique de familles Nobles et Patriciennes de la ville et du Franconat de Bruges*, p. 320-321, p. 322-325.
- (2) GAM, 2123, Rol van de grondbelasting, 1831, 1844-1871.
- (3) GAM, 2116, Kohieren van de hoofdelijke omslag, 1854-1873.
- (4) GAM, 790, Register van in- en uitredingen, 1827-1890, nr. 78
GAM, 690, Telling van 1876. In latere tellingen komt het gezin Paterson Dhont niet meer voor.
- (5) De Eedlooner, 24 september 1854.

- (6) De Eecloonaer, 26 november 1854.
- (7) De Eecloonaer, 24 december 1854.
- (8) De Eecloonaer, 17 februari 1855
- (9) GAM, 67, Gemeenteraad : register van beraadslagingen, 11.08.1847 - 05.12.1856, Raadszitting van 12 maart 1855, f° 104 r° - 104 v°.
- (10) Gazette van Eecloo en van het District, 5 april 1868.
- (11) GRAVIN DE LALAIN, *Maldghem la Loyale*, Bruxelles, 1849, p. 57.
- (12) De Eecloonaer, 4 november 1860.
- (13) GAM, 203, Brieven van 12, 13 en 15 november 1866. Het kiesbureau was samengesteld uit : P.J. Cuelenaere, schepen, P. Coene, raadslid, Eduard Wallyn, Xavier Wallemacq en Bernard Bekaert.
- (14) GAM, 203, Brief van 6 december 1866.
- (15) GAM, 69, Raadszitting van 27 november 1866, f° 78 r° - v°.
- (16) GAM, 19, f° 80 v°. Eedaflegging van Paterson, Haelewycq, Bekaert, Van Kerschaver en Van Moffaert, allen verkozen op 30 oktober 1866, met uitzondering van Paterson.
- (17) Gazette van Eecloo en van het District, 6 juli 1872.
- (18) GAM, 67, Raadszitting van 20 juli 1865, f° 109 v°.
- (19) GAM, 67, Raadszitting van 8 juli 1856, f° 130 r°.
- (20) GAM, 67 en 68, Gemeenteraad : registers van de beraadslagingen.
- (21) GAM, 68, Gemeenteraad : registers v.d. beraadslagingen, 09.01.1857-19.07.1864. Paterson was aanwezig op de vergaderingen van 24 juni, 14, 21 en 18 september.
- (22) GAM, 68, Raadszitting van 5 november 1858, f° 49 v° - 50 r°. Raadszitting van 4 maart 1859, f° 53 v°. Raadszitting van 18 maart 1853, f° 56 r° - v°
GAM, 203, briefwisseling 02.06.1858 - 30.06.1864, Brief van 11 september 1858.
- (23) GAM, 203, Brief van 8 juli 1862.
- (24) GAM, 68, Raadszitting van 20 juni 1862, f° 131 v° - 132 v°.
- (25) GAM, 68, Raadszitting van 17 december 1862, f° 150 v°.
- (26) GAM, 68, Raadszitting van 29 mei 1863, f° 160 r° - v°.
JOEL DE LILLE, *De politieke dynastieën te Maldegem in de 19de eeuw*, Gent, 1972, (onuitgegeven licentiaatsthesis), p. 43. Volgens De Lille verlieten Amand en Pieter Coene de raadszaal omdat het pachters waren van Paterson en familie en gaf Van Nieuwenhuyze zijn onslag omdat hij vreesde dat Paterson zijn pachters onder druk zou zetten om geen kruidenierswaren meer bij hem te kopen.
- (27) GAM, 68, Raadszitting van 6 juni 1863, f° 163 r°.
- (28) GAM, 68, Raadszitting van 19 juni 1863, f° 163 r° - v°.
- (29) GAM, 203, Briefwisseling 02/06.1858 - 30.06.1864, Brief van 9 mei 1863 aan de Minister van Binnenlandse zaken : "son zèle, son instruction, sa conduite : notre école communale des filles est devenue depuis ce temps un véritable modèle d'école communale..." Wel was Adelaïde niet gediplomeerd en was ze amper 17 jaar oud.
- (30) GAM, 68, Raadszitting van 18 december 1863, f° 179 v°. De vier ja-stemmers waren: burgemeester De Buck, schepenen Pieter Jacobus Cuelenaere, Charles Bekaert en raadslid Th. Paterson-Dhont.
- (31) GAM, 203, Briefwisseling 02.06.1858 - 30.06.1864, Brief van 19 januari 1864.
- (32) G. DE SMET, *Geschiedenis van Kleit*, Maldegem, 1945, p. 107 e.v.
- (33) GAM, 69, Gemeenteraad : register van beraadslagingen, 26.07.1874 - 21.11.1873, Raadszitting van 17 maart 1865, f° 30 v°.
- (34) GAM, id., Raadszitting van 1 juli 1865, f° 30 v°.
- (35) GAM, id., Raadszitting van 20 juli 1865, f° 34 v° - 35 r°.
- (36) GAM, id. Het waren de vergaderingen van 9 februari, 31 maart, 4, 18 en 29 augustus, 15 september en 9 november. Opvallende zijn de afgelaste vergaderingen in augustus, ze kwamen na de verwijten gericht aan de burgemeester.
- (37) GAM, id., Raadszitting van 23 september 1868, f° 128 r°.
- (38) Gazette van Eecloo en van het District, 19 maart 1871.
- (39) Gazette van Eecloo en van het District, 26 maart 1871.

- (40) GAM, 69, Raadszitting van 1 juli 1865, f° 31 v°, zitting van 27 juli 1865, f° 32 v°. Gekadastraerd sectie G; nrs. 311-312.
- (41) GAM, id., Raadszitting van 11 mei 1869. Eigendom gekadastraerd sectie G, nrs. 292-293.
- (42) GAM, id., Raadszitting van 15 februari 1867, f° 85 r°.
- (43) GAM, id., De aankoop, afbraak en verdere onteigeningen werden besproken op de raadsvergaderingen van : 6 februari 1866, 11 mei 1866, 7 augustus 1868, 23 oktober 1868, 15 februari 1867, 21 maart 1867, 21 juli 1867, 3 september 1867, 14 mei 1868, 15 juni 1868, 15 juli 1869 en 10 februari 1870.
- (44) GAM, 2611, Ontwerp tot het veranderen van het gemeentehuis en het opbouwen van een verdiep : plans, briefwisseling, begrotingsstaat, lastboek. 1871-1887.
- (45) GAM, 69, Raadszitting van 2 maart 1865, f° 24 v°.
- (46) GAM, 2612, Voorstel tot het bouwen van een nieuw gemeentehuis door Th. Paterson-Dhont.
- (47) JOEL DE LILLE, a.w., p. 40 en 215.
- (48) RIK VAN DE ROSTYNE, *Mevrouw Courtmans te Maldegem*, in : *Over Mevrouw Courtmans' Leven en Werk, Maldegem*, 1990, pp. 70, 96, 97.
- (49) HUGO NOTTEBOOM, *De Literaire Nalatenschap van Mevrouw Courtmans*, in : *Over Mevrouw Courtmans' Leven en Werk*, Maldegem, 1990, p. 50-51.
De Eeclonaer, 22 augustus 1858.
- (50) GAM, 2569, Zangmaatschappijen : briefwisseling : "Vereenigde Zangvrienden", 1859. Over het stichtingsjaar (1844 of 1845) alsook over het aantal leden (20, 19, of 36 in een brief uit 1859) spreken de documenten elkaar tegen.
GAM, 203, Briefwisseling 02.06.1858 - 30.06.1864, Brieven van 22 en 25 april, 25 juli en 25 augustus 1859.
- (51) Gazette van Eecloo en van het District, 22 januari 1869.
- (52) GAM, 2567, Muziekmaatschappijen in de gemeente : briefwisseling, auteursrechten, fanfare St.-Cecilia, 1821-1940.
- (53) GAM, id., Lijst van Souscriptie voor een Concert dat zal gegeven worden ten proffyte van den Armen van Maldeghem.
- (54) GAM, 2528, Muziekschool : inrichting, briefwisseling, onderrichtingen; 1872-1884.
JOEL DE LILLE, a.w., p. 54-55.
- (55) Gazette van Eecloo en van het District, 10 september 1855.
- (56) GABRIEL DE LILLE, *Maldegem in Beeld en Schrift*, deel V, 1890-1905, *Met den strijd om de toren*, p. 11-12.
- (57) JOEL DE LILLE, a.w., p. 215.

DE VERSPREIDING VAN DE H.-SACRAMENTSDEVOTIE IN HET MEETJESLAND VOOR 1600

Alhoewel de bronnen betreffende de H.-Sacramentsdevotie van vóór 1600 eerder beperkt zijn, willen we toch een poging doen om de verspreiding van deze nieuwe devotie in onze streek te achterhalen.

1. Ontstaan van de verering van het H.-Sacrament in de Sint-Maartenskerk te Luik (1)

Tussen 1192 en 1193 werd de later bekende heilige Juliana van Cornillon te Retinne uit welstellende ouders geboren. Daar zij al op vijfjarige leeftijd wees werd, plaatste de familie Juliana en haar zuster in een leprozerie te Cornillon. Deze instelling omvatte vier afdelingen : een voor gezonde mannen, een voor zieke mannen, een voor gezonde vrouwen en tenslotte een voor zieke vrouwen. In de derde kwamen Juliana en haar zuster Agnes terecht. Twee priors, een priester en een religieuze bestuurden de leprozerie. Daar groeide de jonge Juliana op tot een heel vrome en intelligente vrouw die vertrouwd was met de Bijbel, de psalmen, de liturgie en speciaal met de betekenis van de Eucharistie.

Omstreeks 1210 had zij al haar eerste visioenen, waarin zij onophoudelijk de maanschijf zag waaraan een stuk ontbrak. Zij interpreteerde die visioenen als een aansporing tot de instelling van een nieuw kerkelijk feest ter ere van het H.- Sacrament van het lichaam en bloed van Christus. Juliana sprak echter voorlopig met niemand over haar verschijningen. Ze wachtte daarmee tot omstreeks 1230 toen zij haar vriendin, Eva de Saint-Martin, die als kluizenaarster leefde in de schaduw van de Sint-Maartenskerk te Luik, in vertrouwen nam (2).

Door bemiddeling van Eva kwam zij in contact met Jean de Lausanne, een kanunnik van het kapittel van de Sint-Maartenskerk te Luik. Deze laatste haalde er de dominikanen bij die in 1232 een klooster te Luik hadden gesticht. De provinciaal van de predikheren en later kardinaal Hugo de Saint-Cher (1238-1244), voelde wel iets voor de idee van Juliana voor een nieuwe feestdag voor de bevordering van de godsvrucht van het H.-Sacrament. Ook Gruyard, bisschop van Kamerijk, die in 1238 te Luik verbleef, en Jacques Pantaleon de Troyes, de latere Urbanus IV, aartsdiaken van de Kempen (1241-1248) waren gewonnen voor de instelling van de *Fête-Dieu* (3).

Omstreeks 1241 werd te Cornillon een nieuwe prior gekozen die een tegenstander van het nieuwe feest was. Juliana en enkele medezusters waren verplicht de leprozerie te verlaten en hun intrek te nemen in de kluis van Eva de Saint-Martin.

Gelukkig was de nieuwe bisschop van Luik, Robert de Thourotte (1240-1246) Juliana gunstig gezind. In 1242 gaf hij nieuwe statuten aan Cornillon, waarbij de regel van Sint-Augustinus aan de broeders en zusters van het leprozenhuis opgelegd werd. Juliana keerde naar de hervormde leprozerie terug, waar zij zich verder kon inzetten om een kerkelijke goedkeuring te verkrijgen voor de *Fête-Dieu*. In 1246 was het zover: bisschop Robert de Thourotte stelde officieel een feestdag voor het H.- Sacrament in. De viering viel op de donderdag na het octaaf van de H.- Drievuldigheid (dus 2 1/2 weken na Pinksteren). Aanvankelijk bleef de viering beperkt tot het bisdom Luik.

Na het overlijden van bisschop Robert de Thourotte op 16 oktober 1246 herstelde zijn opvolger Henri de Gueldre de oude toestand in Cornillon, zodat Juliana en haar metgezellen gedwongen waren in ballingschap te gaan. Gelukkig verscheen op 13 oktober 1251 Hugo de Saint-Cher te Luik als pauselijk delegaat en bevestigde de instelling van de *Fête-Dieu*. Hijzelf liet het H. Sacramentsfeest plechtig vieren in de Sint-Maartenskerk. Ook te Villers-la-Ville vond dit nieuwe feest ingang.

Na talrijke omzwervingen langs verscheidene kloosters belandde Juliana in 1256 te Fosses waar zij in een kluis verbleef. Daar stierf zij op 5 april 1258 in het bijzijn van de abdis van Salzinnes, dame Himène, en een zekere Ermentrude.

Juliana kon het geluk niet meer beleven dat in 1261 de voormalige aartsdiaken van de Kempen, Jacques Pantaleon alias de Troyes, de pauselijke troon besteege onder de naam van Urbanus IV. Onder invloed van Eva de Saint-Martin en Hugo de Saint-Cher († 1263) publiceerde deze paus op 11 augustus 1264 de bul *Transiturus* waardoor de viering van het H. Sacramentsfeest over het geheel van de kerk werd ingevoerd ⁽⁴⁾. In de bul hernam paus Urbanus IV de argumenten van wijlen bisschop Robert de Thourotte en van Hugo de Saint-Cher die pleitten voor de verering van de Eucharistie. Paus Urbanus IV schreef niet alleen op 7 september 1264 aan de Luikse bisschop maar ook op 8 september 1264 aan Eva de Saint-Martin, medestrijdster van Juliana, om hun de afkondiging van de erkenning van het *Fête-Dieu* mee te delen. Aan de bisschop vroeg de paus het nieuwe feest onmiddellijk te vieren. Aan Eva de Saint-Martin bracht hij ter kennis dat hij samen met de kardinalen dit feest ter ere van het H. Sacrament plechtig had gevierd. Hij zond haar tevens een exemplaar van de tekst van het nieuwe romeinse officie toe. Daarmee was de kogel door de kerk en kon de verspreiding van de nieuwe devotie een aanvang nemen.

2. Verspreiding van de H. -Sacramentsverering in het Meetjesland

In Eeklo

Uit de oudste bewaarde stadsrekening van Eeklo van 1403 vernemen we dat op Sacramentsdag de traditionele processie van het H.-Sacrament door de straten van de stad trok. Uit de stadskas werden de *mimrestelen* en de trompetters betaald die in

de processie meetrokken. Ook de schuttersgilden stapten mee op ⁽⁵⁾. Op 23 mei 1467 schonk Gijzelbrecht Carels, voormalig pastoor van Eeklo, een mooi tabernakel en een zilveren ciborie "*omme tHelichsakerment*" in te dragen tijdens de processies ⁽⁶⁾.

Ook op het einde van de vijftiende eeuw verleenden trompetters en speellieden hun medewerking aan de processie van "*den Heleghen Sakerment*" ⁽⁷⁾. Toen Frans I, koning van Frankrijk, in 1537 Vlaanderen en Artesië binnenviel, liet de koningin overall processies uitgaan "*ten fijne dat God den princhen herten zoude inspireren tot paise*". Toen de vrede dan tot stand kwam, droeg de Eeklose geestelijkheid het H.-Sacrament in processie rond de stad uit dankbaarheid voor de verkregen gunst ⁽⁸⁾. Tenslotte nog een laatste vermelding toen pastoor Sanders op Sacramentsdag 1538 de grote en dus belangrijkste processie leidde ⁽⁹⁾.

Het is duidelijk dat zowel in de 15de eeuw als in de 16de eeuw de H.-Sacramentsdevotie al in zwang was te Eeklo. Door toedoen van hun vroegere pastoor beschikten de Eeklonars zelfs over een draagbaar tabernakel waarin een zilveren ciborie met een H. Hostie kon geplaatst worden. Vermoedelijk bestonden de H.-Sacramentsprocessies ook al in de 15de eeuw. Naast die processies bleef uiteraard nog de grote Sint-Vincentiusomweg bestaan die op de derde dag van de Sinksenweek naar de uithoeken van de parochie trok. Deze rondgang met een meer profaan karakter vormde het hoogtepunt van de volks-religieuze omwegingen en processies.

In Aalter

Voor 1450 had Jan van Vlaanderen, heer van de Woestijne, "*de officie ende de dienst van den heylighen sacramento*" in de kerk van Aalter gesticht. Elke dag van het octaaf waarop de pastoor de mis en de getijden zong, kreeg hij 4 sch. 9 d. en de kapelaan kreeg elke dag 3 sch. op voorwaarde dat hij zal "*helpen zijnghene de ghetijden de octave lanc ende epistele ende de evangelie*". De koster moest ook meehelpen "*zijnghene de messe ende de ghetijden*" en verder moet hij nog elke dag "*luudene ter messe ende telcken ghetijde opdat de parochiaenen dies devocie hebben moghen commen*". Daarvoor ontving hij dagelijks eveneens 3 sch. Ook de hofkapelaan van de heer van de Woestijne kreeg 12 d. wanneer hij de getijden kwam meezingen.

Om zijn jaargetijde en het officie en de dienst van het H.-Sacrament te betalen had Jan van Vlaanderen een rente van 7 p. 16 sch. par. bezet ⁽¹⁰⁾.

In Aalter wordt pas in 1608 voor het eerst melding gemaakt van een H.-Sacramentsprocessie. Het is heel waarschijnlijk dat die processie ook al voor de geuzenberoerten uitging ⁽¹¹⁾.

In Bassevelde

Voor 1480 stichtte heer Jan Gillis, pastoor van Bassevelde, een octaaf ter ere van het H.-Sacrament. Daarvoor hypothekeerde hij een woning bewoond door een zekere Jan van de Steene. Jaarlijks bracht dit huis een cijns van 24 sch. op, die gebruikt werd ten voordele van de nieuwe stichting (¹²).

Het O.-L.-Vrouwegilde van Bassevelde schonk op 28 maart 1481 aan de pastoor zes gemet grond, gelegen bij de kerk, om een wekelijkse mis ter ere van het H.-Sacrament te celebreren. De opbrengst van dat goed, nl. 16 sch. gr. moest o.m. gebruikt worden om de pastoor en de koster te betalen (¹³).

In Evergem

In 1499-1500 vinden we in Evergem al sporen van een H. Sacramentsverering. Voor het zingen van het octaaf "*vanden Sacramente*" kreeg de pastoor een vergoeding van 4 gr., heer Vincent Bloc 2 gr., heer Jan Scoutheete 2 gr. en de koster eveneens 2 gr (¹⁴).

In de rekening van 1531-1532 is er sprake van een aparte "*dienste van den Heleghen Sacramente*". Bij testament gaven de vrome Evergemnaars 5 sch. 7 d. gr. voor de jaren 1531-1532. In dat jaar werd er 25 sch. 9 d. gr. opgehaald zowel in geld als in vlas en eieren. Het jaar nadien beliep dit bedrag slechts 18 sch. 1 d. gr. In totaal dus 2 p. 9 sch. 6 d. gr. voor beide jaren te samen. Daarvan ging er 1 p. 12 sch. aan meester Jan Martins, pastoor van Evergem, 12 sch. gr. aan de kapelaan, de gildepriester en de koster (elk 4 sch.) en tenslotte nog 8 sch. gr. aan de organist. In totaal bedroegen de kosten 2 p. 12 sch. gr., zodat de rekening van het H.-Sacrament met een negatief saldo van 2 sch. 6 d. gr. afsloot (¹⁵).

De H.-Sacramentsgilden te Adegem en te Lovendegem

In sommige parochies werkten speciale H.-Sacramentsgilden. Dat was dan het geval voor Adegem en Lovendegem. De gildemeesters van Adegem stonden voor de jaren 1544-1545 in voor de benodigde kaarsen, wijn, brood en toortsen. Verder schonken ook nog zeven personen geld "*ten dienste van den Heligen Sacramente*" (¹⁶).

Van de H.-Sacramentsgilde van Lovendegem bleef er een gilderekening bewaard (¹⁷). Deze stichting beschikte over belangrijke inkomsten. De pachten brachten 21 p. 12 sch. par. en de offerpenningen 24 p. 17 sch. 1 d. par. op. Dit geld werd gedeeltelijk gebruikt voor het betalen van de predikant en de *trompers* van de Sinksenommegang. De pastoor verdiende 18 sch. par., de koster 14 sch. par. en de kapelaan 8 sch. par. voor het zingen van de Zeven Getijden tijdens het octaaf van H.

Sacramentsdag. Tenslotte diende de pastoor nog elke donderdag een “*shelich Sacramentsmesse te doene metten sondach love*” (18).

In 1575 werd er te Assenede melding gemaakt van een H.-Sacramentsgilde (19).

In Bellem

Ook het kleine Bellem liet zich niet onbetuigd. In 1507 liet een zekere *joncf. Barbele* een mis opdragen ter ere van het H.-Sacrament. De kerk beschikte toen al over een “*seeborie van den Sakermante*” (20). Deze werd gebruikt om de H.-Hostie in de processie te dragen. De pachter van het Swittengoed was verplicht op Sacramentsdag 1518 voor de deelnemers aan de processie die halt hielden op zijn hoeve, acht pond tarwebrood, een “*vierendeel wijns*”, vier stoep bier en twee ponden boter klaar te zetten (21).

Naast de Sinksenommegang trok er dus ook op Sacramentsdag een processie door de kern van het dorp en misschien ook wel buiten de dorpskom.

In Kaprijke

De beide pastoors van Kaprijke (er waren twee porties) alterneerden om de wekelijkse H.-Sacramentsmis te doen. Verder diende de Kaprijkse geestelijkheid het H.-Sacrament in processie “*omme te draghene*” (22). Verder waren de beide pastoors verplicht het octaaf van “*den Helighen Sacramente te vieren*”. Daarvoor kregen zij 32 sch. 6 d. uit de stichting van heer Jacob Stommelin. Te Kaprijke lag dus een voormalig pastoor aan de basis van de H.-Sacramentsverering. Daar heer Jacob Stommelin in 1432 als pastoor van Kaprijke fungeerde, moet die devotie minstens tot omstreeks 1432 teruggaan (23).

Diezelfde heer Jacob Stommelin deed trouwens op 12 april 1429 een schenking aan de abdij van Zoetendale (24).

Uit een post van de stadsrekening van Kaprijke (1463-1465) blijkt duidelijk dat bij bepaalde gelegenheden, zoals bijvoorbeeld op Sacramentsdag na de mis het H. Sacrament rond de “*Plaatse*” gedragen werd (25).

In andere parochies

Heer Geeraard van Maldeghem, die ca. 1515 als pastoor van Maldegem stierf, schonk ongeveer 11 gemet land aan de kerk voor het zingen van een Sacramentsmis op elke donderdag (26). Ook het octaaf van het H.-Sacrament werd gezongen door de twee parochiepriesters, de koster en de schoolkinderen. Dit kostte 5 p. 8 sch. gr. nl. 3 p. 16 sch. gr. voor de pastoors en 1 p. 12 sch. gr. voor de koster en zijn “*choralen*” (27).

In Lembeke kreeg pastoor Lieven Waelpoel in 1552 9 p. 12 sch. par. om een wekelijkse Sacramentsmis te doen en 36 sch. par. voor het Sacramentslof (28). Ook in Watervliet zong men elke donderdag een *Sacramentsmesse* (29). Tenslotte deed de pastoor van Wondelgem de vespers op "*den Sacramentsdach ende tlof vanden Sacramente*", waarvoor hij respectievelijk 6 sch. par. en 2 p. par. ontving (30).

Glasraam voorstellend de H.-Juliana van Cornillon in de kapel van de Algemene Kliniek H.-Familie, Groene Briel, Gent.

BESLUIT

Reeds in de 14de eeuw ging in Eeklo een H.-Sacramentsprocessie uit die door de belangrijkste straten van de stad trok. In Kaprijke is er melding van H.-Sacramentsprocessies in de periode 1463-1465 en in 1518 passeerde in de kleinste parochie van het Meetjesland, nl. Bellem, een H.-Sacramentsprocessie langs het Swittengoed. Het is wel opvallend dat zelden in de kerkrekeningen gesproken wordt over het uitgaan van een Sacramentsprocessie. De kerkrekening van Kaprijke van 1531-1532 vormt daarop een uitzondering. We zijn er nochtans van overtuigd dat dit het geval was voor alle Meetjeslandse parochies en dit ten laatste voor het einde van de 15de eeuw. Alhoewel er te Aalter pas in 1608 over gesproken werd, moet die processie al in de 16de eeuw burgerrecht verkregen hebben in het kerkelijk leven te Aalter.

Meer inlichtingen hebben we over de viering van het octaaf van Sacramentsdag en van de wekelijkse donderdagmis ter ere van het H.-Sacrament. Tijdens het octaaf werden soms de *Zeven Getijden* gezongen zoals te Aalter, te Lovendegem en wellicht ook te Maldegem.

Te Aalter was de heer van de Woestijne de promotor van het octaaf, te Kaprijke lag pastoor Jacob Stommelin en te Bassevelde pastoor Jan Gillis aan de basis van het initiatief. Te Adegem, Lovendegem en te Assenede droeg een H.-Sacramentsgilde de zorg voor de devotie tot het H.-Sacrament.

Samenvattend mogen we besluiten dat de H.-Sacramentsverering tussen 1400 en 1500 vaste voet kreeg in het Meetjesland. Dat is vrij laat, als men bedenkt dat dit feest in 1264 al officieel erkend was door de paus. Eeklo was er kennelijk vroeger bij. Het is dus mogelijk dat de bronnen ons in de steek gelaten hebben. Wat er ook van zij, we hebben minstens in 13 parochies sporen van een H.-Sacramentsdevotie teruggevonden.

Luc STOCKMAN

VOETNOTEN

- (1) Jean COTTIAUX en Jean-Pierre DEVILLE, *La Fête-Dieu à Saint-Martin*, in Saint-Martin, mémoire de Liège, 1990, pp. 31-46.
- (2) In 1297-1298 kende men nog kluizenaarsters in Boekhoute, Biervliet, Peerboom en Sint-Martens-ter-Bliden, die in de nabijheid van de kerk in een kluis leefden. Pastoor Jacob, medepastoor van Kaprijke in 1297-1298 bedacht deze vier kluizenaarsters elk met 2 sol. Zie A. DE VOS en L. STOCKMAN, *Het testament van heer Jacob, medepastoor van Kaprijke (1297-1298)*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 40 (1989), p.29.

- (3) Het heel uitgestrekte aartsdiakonaat van de Kempen telde in 1400 zeven dekenijen, nl. Hilvarenbeek, Kuik, Woensel, Eik, Beringen, Susteren en Wassenberg met 346 parochiekerken en 40 kapellen. Het is merkwaardig dat de Nederlandsonkundige Jacques Pantaleon de Troyes het aartsdiakonaat van de Kempen onder zijn bevoegdheid had. Zie H. VAN DE WEERD, *Het Landdekenaat Eyck*, in Limburg, Maaseik, 1926 (?), pp. 169-173.
- (4) In de tentoonstelling *Vervaardigen, verhandelen, verscheppen van Antwerpse retabels in de KB-toren* van 26 mei 1993 - 2 oktober 1993 stelde een van de geschilderde panelen van het Mariaretabel van ca. 1520 van de kathedraal Västerås (Zweden) de instelling van het feest *Corpus Christi* (*Fête-Dieu* of H.-Sacramentsdag) door paus Urbanus IV voor.
- (5) Algemeen Rijksarchief te Brussel, *Rekenkamer*, nr. 34.355, stadsrekening Eeklo 1403, f° 3 v° en nr. 34.369, stadsrekening Eeklo 1422, f° 5 v°.
- (6) ARA, *RK*, nr. 34.402, stadsrekening Eeklo 1467, f° 9 r°.
- (7) ARA, *RK*, nr. 34.417, stadsrekening Eeklo 1482-1483, f° 17 v°.
- (8) ARA, *RK*, nr. 34.462, stadsrekening Eeklo 1537-1538, f° 11 r°.
- (9) ARA, *RK*, nr. 34.363, stadsrekening Eeklo 1538-1539, f° 15 r°.
- (10) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1979, p. 123.
- (11) L. STOCKMAN, a.w., p. 160.
- (12) Rijksarchief Gent, *Fonds Bisdom Gent*, B 117, f° 6 v°.
- (13) RAG, *Bisdom Gent*, B 117, f° 5 v°.
- (14) RAG, *Bisdom Gent*, R. 1020/1, kerkrekening Evergem 1499-1500, f° 8 r°.
- (15) RAG, *Bisdom Gent*, R. 1020/27, kerkrekening Evergem 1531-1532, f° 10 v° en f° 11 r°.
- (16) H. NOTTEBOOM, *De parochie Adegem in het midden van de 16de eeuw*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 36 (1985), p. 105.
- (17) RAG, *Kerkarchief Lovendegem*, nr. 28, gilderekening van het H. Sacrament 1555.
- (18) De Sacramentsloven ontstonden te Gent pas in de loop van de 16de eeuw. Ook te Ieper werd zeer laat, nl. in 1543, een sacramentslof definitief ingesteld. De Ieperse H. Sacramentsmeesters waren belast met de organisatie van dit lof dat elke donderdag en tijdens het octaaf van Sacramentsdag werd gezongen. P. Trio beschrijft in detail het verloop van dit lof met de uitstelling van een ciborie met een gekonsakreerde hostie. Tijdens onze preconciulaire collegetijd gebeurde dit op een bijna identieke wijze. Wel was de ciborie door een monstrans vervangen. Zie P. TRIO, *De Ieperse Sint-Pieterskerk : enige aspecten van haar middeleeuws en religieus leven*, in Tien eeuwen Sint-Pietersparochie te Ieper, Ieper, 1993, p. 130.
- (19) RAG, *Kerkarchief Assenede*, nr. 31bis, f° 8 v° en f° 9 v°.
- (20) RAG, *Kerkarchief Bellem*, nr. 62, kerkrekening 1507-1508, f° 2 v° en f° 6 r°.
- (22) F. BASTIAEN, D. DE REUCK, I. HOSTE en L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Bellem*, Aalter, 1994, p. 29.
- (22) RAG, *Kerkarchief Kaprijke*, nr. 28., kerkrekening 1531-1532, f° 21 r°.
- (23) Rijksarchief Doornik, *Cartulaire 75*, f° 94 v° en f° 95 r°. Wellicht was heer Jacob Stommelin een nazaat van de familie Stommelin uit Watervliet. Zie L. STOCKMAN, *De familie Stommelin te Watervliet*, in Ons Meetjesland, jg. 3 (1970), nr. 4, pp. 2-3.
- (24) Rijksarchief Brugge, *Blauwe Oorkonden* nr. 10430, oorkonde van 12 april 1429.
- (25) ARA, *RK*, nr. 33.031, stadsrekening Kaprijke 1463-1465, f° 4 r° : "*Item den luden vander kerken, van ludene ende beyaerdene alle vrindaghe ter messen ende ter processien die men doe douch naer de messe rontomme de plaatse, daer men tsacrament ghecostumeert es te draghene, over minen heere van Charolais ende zijn gheselschap de meesten tijd duer die hij lich in Vranckeryke ende ooc in de processie generale die ghedaen was om hem naer den paeys van Ludeke*". Met dank aan Roger Buyck voor dit excerpt van de stadsrekeningen van Kaprijke.
- (26) D. VERSTRAETE, *Historische Verkenningen in het Meetjesland*, 1982, pp. 80-82.
- (27) Kerkarchief Maldegem, kerkrekening 1572-1573, f° 38 r°.
- (28) RAG, *Kerkarchief Lembeke*, nr. 13, kerkrekening 1552-1553, f° 3 v° - f° 4 r°.
- (29) RAG, *Fonds Brugse Vrije*, nr. 216, kerkrekening Watervliet 1526, f° 12 r°.
- (30) RAG, *Fonds Bisdom Gent*, nr. K 2735, kerkrekening Wondelgem 1559, f° 11 r°.

DE (ABDIJ)MOLEN VAN OOSTEEKLO : VIER EEUWEN GESCHIEDENIS

INLEIDING

In Oosteklo zijn in totaal twee windmolens actief geweest. Een ervan stond in de Ertveldesteenweg. Dit was een stenen belt-of bergmolen en dateerde van het einde van de achttiende eeuw.

Op de hoek van de Molenhoek met de Ledestraat, rechtover de Rijkestraat, stond de andere molen. Dit was een houten staak-of standerdmolen die sinds onheugelijke tijden toebehoorde aan de abdij van Oosteklo.

Sinds het begin van de zeventiende eeuw kwam hij echter reeds in private handen, waardoor men heden ten dage van zijn oorsprong geen weet meer heeft.

De onderstaande gegevens zijn hoofdzakelijk afkomstig uit drie verschillende bronnen. De oudste informatie komt uit een bewaard gebleven rekeningenboek dat tijdens het bewind van de abdis Katheline Sbeers werd bijgehouden, en ongeveer het eerste kwart van de zestiende eeuw beslaat. Vanaf 1538 halen we onze informatie uit de dan voorhanden zijnde pachtcontracten.

De derde bron tenslotte zijn notariële akten, die ons gegevens verschaffen vanaf de negentiende eeuw.

Cisterciënzers versus molens

De Cisterciënzororde, waartoe de abdij van Oosteklo behoorde, vaardigde al vrij vroeg een ordonnantie uit (A° 1134), waarbij het de aangesloten abdijen van de orde o.a. verboden werd, inkomsten te hebben uit maalrechten en uitbating van molens (¹). Deze verordening werd echter vrij spoedig door een aantal abdijen terzijde geschoven, en ze verwierven ondanks dit verbod toch maalrechten of richtten zelf een molen op. Ook de abdij van Oosteklo heeft zich blijkbaar niet aan de bepalingen van deze ordonnantie gehouden.

Oudste vermelding

Sinds wanneer de molen van de abdij van Oosteklo bedrijvig was, is bij gebrek aan bronnenmateriaal niet meer te achterhalen. Waarschijnlijk gaat de oorsprong ervan terug tot in de veertiende eeuw, misschien zelfs tot in de dertiende eeuw. De oudste gegevens komen uit een akte van 1407. Deze akte werd opgemaakt naar aanleiding van een geschil over de afwatering van oppervlaktewater. De monialen hadden daarvoor een gracht laten delven van hun abdijlanden richting Gent. De aangelanden van deze gracht, voornamelijk inwoners uit Sleidinge en enkele Gentse poorters, werden

nu echter geplaagd door wateroverlast. Na onderzoek door de schepenen van de Keure van Gent, werd geordonneerd dat “...de voors. vrouwe(=abdis)hare wateren leeden moeste...van moencxheecke thaeren moelne(=molen)waert ende also voert streckende te bouchoute ter zee...” (2)

Ligging van de abdijmolen

De molen was ten noordwesten van het kloosterbeluik gelegen. De afstand tot de abdijpoort bedroeg ongeveer een 200-300 meter in vogelvlucht. De excentrische ligging ten opzichte van de abdijgebouwen is zeer waarschijnlijk te verklaren in verband met de windvang. Voor een molensite was de omgeving namelijk van groot belang. Men zocht daarvoor meestal eenzame plaatsen uit, met weinig of geen bewoning. Ook de aanwezigheid van bomen moest uiteraard vermeden worden. Blijkbaar voldeed de site aan deze voorwaarde.

Detail uit een landboek A° 1743, met het (voormalige) kloosterbeluik in het midden en de molensite ten noorden hiervan.

(RAG, Abdij Oosteklo, nr. 28 - Foto M. De Vleeschauwer)

1. De abdijrekeningen

De eerstvolgende gegevens over de molen dateren pas van een kleine honderd jaar later, namelijk uit 1504, en zijn afkomstig uit de abdijrekeningen.

De pachter van de molen was op dat moment Lieven Verleyen (later ook Van der Leye(n)) genoemd. Deze Lieven is dus de eerst gekende pachter. Sinds wanneer hij reeds pachter was is, bij gebrek aan oudere gegevens, niet bekend. Of we met een autochtoon molenaar te doen hebben, valt ook niet te achterhalen. Molenaars waren nogal een mobiele beroepsgroep, die er niet voor terugdeinsden om van woonplaats te veranderen bij het zoeken naar een geschikte molen. Misschien bestaat er wel verwantschap met een zekere Adriaan Van der Leyen, die in 1533 twee windmolens pachtte in Lotenhulle ⁽³⁾.

Aanvankelijk zal de molen door de “*conversen*” (=lekebroeders) van de abdij uitgebaat zijn, en nadien in pacht uitgegeven.

Normaal gesproken werd een molen voor 6 of 9 jaar verpacht. Toch komen er soms ook pachtcontracten van 3 jaar voor, en zelfs van één jaar.

Zo wordt bijvoorbeeld in 1504 en 1505 de molen van jaar tot jaar verpacht.

In de rekening van 1506 lezen we voor het eerst dat Lieven van der Leyen

“...heeft ghehuert ons muelene eene pacht van zes jare...” ⁽⁴⁾

Molenaar Van der Leyen zal tot “*bamesse*” (=1 oktober) 1519, met uitzondering van de jaren 1511 en 1512, pachter blijven. Tot en met 1511 viel de vervalldag van de pacht op 15 “*hoymaent*” (= juni); vanaf 1511 wordt de vervalldag 1 oktober. Voor deze vervalldag zullen we in de loop van de zestiende eeuw nog verschillende andere data tegenkomen.

De jaarlijkse pachtsom, welke in natura betaald diende te worden, bedroeg

“... 5 mudden en 2 sacken rogs(=roggemeel) ende 1 halster terwe...” ⁽⁵⁾

Deze vorm van betaling zullen we praktisch gedurende de gehele zestiende eeuw tegenkomen, met uitzondering van het jaar 1520 waarin voor het eerst de pachtsom in geld betaald moet worden. De molenaar stond in voor het ‘dagelijks’ brood van de abdijbewoners. Een bewijs hiervan vinden we in de rekening van 1509, waarin bij de pachtontvangst van de molen genoteerd wordt “...om(m)e 5 muekin rogghe de wekin...” ⁽⁶⁾; de molenaar diende zijn pacht dus in wekelijkse porties (van ± 67 l. roggemeel) te betalen. In een pachtcontract in de loop van de zestiende eeuw komen we nog zo’n dergelijke formule tegen.

De verpachting van de overige abdijgoederen (landerijen) gebeurde overigens tegen geld.

Deze jaarlijkse pachtsom zal gedurende de zestiende eeuw verschillende fluctuaties ondergaan.

Jaar	Pachtprijs	Waarde
1504	5 mudde + 2 zakken rogge + 1 halster tarwe	± 39 p. par.
1505	5 mudde + 2 1/2 zakken rogge	(1507) ± 44 p. par.
1506-1510	5 mudde + 2 1/2 zakken rogge + 3 viertale tarwe	
1511	6 mudde rogge	
1512	5 mudde rogge	(1513) ± 52p. par.
1513-1519	6 mudde rogge	(1516) ± 70p. 10s. par.
1520	48 pond parisis	(1519) ± 54p. par.
1521-1523	6 mudde rogge	(1521) ± 216p. par.!
1524-1527	5 mudde rogge + 1 mudde multer (=maalloon)	

De tabel geeft de pachtprijzen gedurende het eerste kwart van de 16de eeuw. In kolom drie hebben we de benaderende waarde van de in kolom twee vermelde pachtprijs genoteerd, daar waar het rekeningenboek ons hierover inlichtingen verschaft. Bemerkt hierbij de grote verschillen in de waarde van kolom drie.

Molenaars

Om nu even terug te komen op de molenaars. Zoals hierboven reeds aangehaald, werd de pacht van Lieven Van der Leyen in 1511 en 1512 onderbroken.

In die twee genoemde jaren werd de molen in pacht genomen door een zekere Adriaen de Jente, en wel van jaar tot jaar. De reden voor dit tweejarig intermezzo konden we niet achterhalen. Toch lijkt het met deze Adriaen niet zo vlot te lukken. In het eerste jaar van zijn pacht lezen we bij de uitgaven, dat de abdij Hannekin Hussebaut 48 schellingen parisis betaald heeft omdat hij een maand op "*... ons mule-ne ghedient heeft...*" (7).

Maar in dezelfde uitgavepost lezen we dat de abdij ook Adriaen de Jente(=de molenaar) betaald heeft om zes weken dienst te doen op de molen. Dit lijkt onlogisch; we hebben er dan ook geen verklaring voor. Het jaar daarop, in 1512, wordt de molen weer verpacht aan genoemde Adriaen, maar nu lezen we erbij dat "*...wijlieden (= de abdij) zelve tmeulen ghehaude hebben...*" (8).

Dit lijkt er op te wijzen dat de molen door de pachter te zamen met de abdij uitgebaat werd. Nochtans is de pachtprijs dat jaar 5 mudde roggemeel.

De hierboven reeds meermaals vermelde Lieven Van der Leyen neemt in 1513 de molentouwjes weer in handen, en zal gedurende de komende zes jaar pachter blijven. Vanaf 1 oktober 1513 neemt hij tevens het pachtgoed "*gheleghen bij den mulen*", en eveneens eigendom van de abdij in pacht, voor een termijn van tien

jaren. Hij oefent nu naast het beroep van molenaar tevens het beroep van landbouwer uit. Genoemd pachtgoed was ongeveer 40 gemeten groot.

Herstellingen aan de molen 1504-1519

In 1519 wordt Lieven Van der Leyen voor het laatst als molenaar vermeld.

Hij was gedurende een 15-tal jaren, met uitzondering van de jaren 1511 en 1512, pachter geweest. Hieronder volgen chronologisch de belangrijkste herstellingen die gedurende deze termijn aan de molen uitgevoerd werden.

Voor de verklaring van de molenterminologie verwijzen we u naar de bijlage.

De eerste kosten door de abdij uitgegeven, worden vermeld in 1505.

Het betreft een uitgave voor werkloon i.v.m. het verhogen van de molenberg, waarop de molen stond, alsmede om een “yserspille” 3 p. 7 s. par.

In 1506 wordt door 3 timmerlieden gedurende 2 dagen en vervolgens door 4 timmerlieden eveneens gedurende 2 dagen “ghevrocht” (=gewerkt) om een

“nieuen steeger” te maken à 5 s. per dag 3 p. 10 s. par.

In 1507 wordt aan Jooris Boterman betaald i.v.m. het plaatsen van een nieuwe “asse” en een “wintpuelle” 7 p. 4 s. par.

In 1509 wordt eveneens aan Jooris Boterman betaald i.v.m. het aanbrengen

van een “... nyewe rinchaud rondom(m)e an den steen(molensteen)...” en tevens voor het feit dat hij “...den steen gherese(gelicht) en verleydt...” ⁽⁹⁾ heeft.

4 p. 16 s. par.

In 1511 wordt door Jooris Boterman een nieuwe “pestele” aan een van de molenwieken aangebracht en krijgt hiervoor 3 p. 12 s. par.

In 1512 vinden we een uitgavepost terug voor het draaien van 9 “... spille om cleyen wi(e)lken te doen vermakene...” ⁽¹⁰⁾ 18 s. par.

In 1515 wordt aan Jan Haelbrecht voor werkloon betaald om gedurende drie weken “... te hoghen de mulen...” ⁽¹¹⁾ (de molenberg wordt alsnog verhoogd!).

6 p. 12 s. par.

In 1516 worden er heel wat vervangingswerken uitgevoerd aan de molen.

Er wordt o.a. weer een nieuwe “asse” geplaatst; 1 nieuwe “pestele”; 2 nieuwe “roede(n)”; tevens wordt het strooien dak vervangen en ook aan een van de zijwegen van de molen worden reparatiewerkzaamheden uitgevoerd.

Hiervoor wordt aan Pauwel van Helseroot en zijn “medepleghers” (=helpers) over 37 dagen werkloon (à 7 s. 6 den. per dag) betaald 23 p. 16 s. par.

Een nieuwe “marhe” (marmer) steen kost 30 s. par.

Voor 50 “spiessche haudt” (= een harde en duurzame houtsoort), welke gebruikt werd voor de molenkap, werd inclusief de vrachtkosten voor de aanvoer ervan uit Zeeland(!) betaald 21 p. par.

Voorts werden aan 2 zagers om 5 dagen “int spiessche haudt” te zagen en tevens voor 325 voeten (=89,47m.) “mulenscheen” à 10 s. per 100 voeten, betaald

4 p. 14 s. par.

Voor het aanbrengen van een "*cloephecke*" (afsluithek dat uit het lood hing, waardoor het uit zichzelf terug dicht viel) aan de molen en aan de "*dorendreve*", wordt aan een timmerman betaald

30 s. par.

In 1516 wordt er ruim 50 p. par. uitgegeven. En het gaat hierbij dan nog hoofdzakelijk om loonkosten (alle materiaalkosten worden nl. niet vermeld).

In 1518 wordt aan de "*mulenmeester*" betaald om twee nieuwe "*velghe int groot wi(e)le*" te doen

7 p. 8 s. par.

Ook wordt er dat jaar weer 50 "*spiessche haudt*" in Zeeland gekocht voor 36 p. par., incl. de kosten voor de verzaging ervan

40 p. 10 s. par.

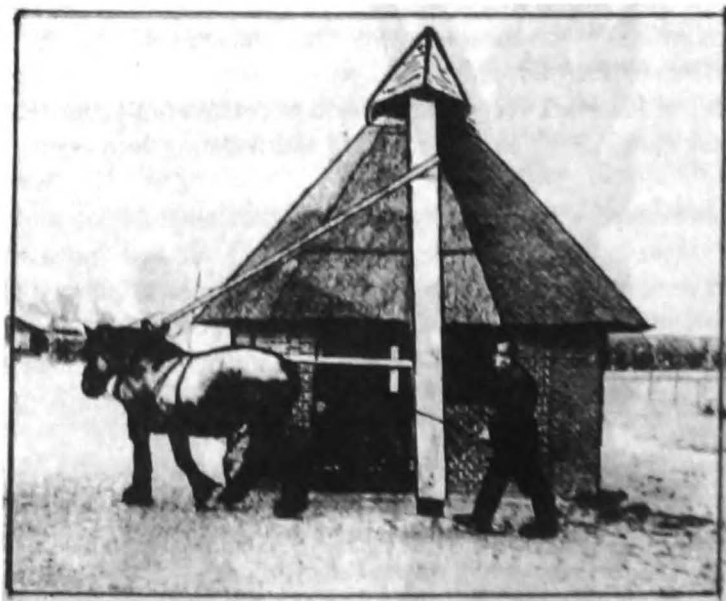
Tevens wordt er dat jaar ook nog een betaling gedaan voor 250 "*venten*" en "*lamboerde*" (balken) ter waarde van

52 p. 5 s. par.

Rosmolen

Hebben we geen zicht op het ontstaansdatum van de abdijmolen; over de oprichting van de (eerste) rosmolen zijn we beter geïnformeerd.

De rekening over het jaar 1518-1519 licht ons namelijk in nopens de bouw van een "*roosse mulen*" (=rosmolen). Een rosmolen is een door paardetractie (afgeleid van ors of ros) aangedreven maalinstallatie, die een ronde (of veelhoekige) vorm heeft. Waar de rosmolen opgericht werd, wordt uit de voorhanden zijnde gegevens in eerste instantie niet duidelijk. Het pachtcontract van 1538 (zie verder) licht ons hier nader over in. Er blijkt uit dat deze rosmolen binnen het kloosterbeluik stond. Uit gegevens afkomstig van latere pachtcontracten weten we dat deze rosmolen voornamelijk diende om het moutgraan te malen voor de kloosterbrouwerij.

Achtkantige rosmolen met een rieten dak (stenenmolenstraat Ertvelde)

Bij deze rosmolen werd tevens een huis gebouwd. Alles uiteraard volledig in hout (en leem). De kostprijs voor het geheel bedroeg ruim 136 p. par. De start van deze rosmolen is echter geen voorspoedige, want reeds het jaar daarop vermeldt de abdij-rekening uitgaven om de “...roosmuelen te hermakene...” ⁽¹²⁾; kostprijs 30 p. par.. Ook worden door Joos van Verdegheem en zijn zoon, benevens Pieter Willems 52 dagen gewerkt aan “trondhuuse”(=rosmolen); kostprijs 17 p. 4 s. par. Om de rosmolen van een nieuw strodak te voorzien werd aan Jacob van Leen voor arbeidsloon 4 p. 16 s. par. uitbetaald.

Het stro zelf, zo lezen we, was afkomstig uit de “pooldre”(=polder) ⁽¹³⁾, en de abdij moest hiervoor aan haar pachters 26 p. par. betalen. Voorts wordt er voor 30 “...bondi(n)ghe (bundels) laette (latten) omme trondhuuse...” ⁽¹⁴⁾ 3 p. 12 s. par. betaald. In totaal wordt nu weer een bedrag uitgegeven van ± 90 p. par., wat een bedrag van ongeveer tweederde van de oorspronkelijke kostprijs vertegenwoordigde. Over het waarom van deze hoge herstellingskosten vinden we in de rekening echter geen aanwijzingen. Was de schade ontstaan door natuurgeweld of opzettelijk aangebracht? Opmerkelijk is dat alleen de rosmolen schade heeft opgelopen. Aan het huis ernaast bleek geen schade te zijn.

Plakkaat A° 1547

Het oprichten van een rosmolen kon toen nog gebeuren zonder voorschriften van hogerhand. Door een keizerlijk plakkaat uit 1547 werd het oprichten van dergelijke molens echter gereguleerd. Op dat moment was er een wildgroei van dergelijke molens, omdat die niet vielen onder het aloude windrecht. Een recht dat aan de landheren toekwam en op die manier ondergraven werd. Als gevolg van dit plakkaat moesten rosmolens die nog geen 10 jaar bestonden afgebroken worden. Rosmolens die langer bestonden mochten blijven staan, maar mochten in het vervolg uitsluitend voor eigen gebruik aangewend worden. Op die manier werd hun concurrentiekracht t.o.v. windmolens aan banden gelegd.

Nieuwe molenaars

Vanaf 1 oktober 1519 wordt de molen verpacht aan Pieter de Backere voor een termijn van een jaar. De pachtprijs moet nu niet in natura betaald worden, maar in geld, namelijk 48 p. par. Dit is de eerste en tevens de enige keer dat we dit zullen tegenkomen (zie tabel hierboven). Een reden hiervoor ligt niet direct voor de hand. Of deze pachtsom omgerekend ongeveer de waarde van 6 mud roggemeel vertegenwoordigde van dat moment, zoals het de jaren ervoor en erna gebruikelijk was, kan ook niet met zekerheid gezegd worden.

Met deze pachter-molenaar lijkt het niet zo best te vlotten, want nu springt ene Hanneken de Clerc in om op de molen te (helpen) malen gedurende 3 maanden en 14 nachten. De abdij betaalt hem hiervoor 8 p. 16 s. par.

We komen hier trouwens voor het eerst het nachtmalen tegen. Dit nachtmalen gebeurde alleen in periodes wanneer er te weinig wind was en er toch veel werk verzet moest worden (¹⁵).

Het is zeer waarschijnlijk dezelfde Hanneken (de familienaam de Clerc wordt nu echter niet vermeld), die het jaar nadien (1520) de pacht van de molen overneemt. Hij wordt nu aangeduid als "*onsen muelenare*". Hij gaat een pachtverbintenis aan voor zes jaar, maar na 1 jaar wordt hij reeds afgelost door pieter de Gansman.

Molenhuis

Genoemde hanneken *de muelenere* pacht vanaf dat jaar ook een huis en hofstede gelegen "*an de muelen*", wezende drie gemeten groot. Hebben we hier te doen met het eerste molenhuis? Tot nog toe hadden we daarover in de rekeningen niets vernomen. Er kan ook geen verwarring zijn met het "*goedt an de muelen*"; de boerderij die aan de overzijde van de (Lede)straat lag, want die wordt dat jaar nog steeds gepacht door de voormalige molenaar Lieven Van der Leyen. Uit de uitgaven die door de abdij in het jaar 1520 gedaan werden, kunnen we echter opmaken dat het hier inderdaad om een nieuw molenhuis ging. Was dit huis en hofstede gelegen op de hoek van de huidige Molenhoek met de Ledestraat; de plaats waar het laatste molenhuis een tweetal jaren geleden afgebroken werd? We hebben er geen zekerheid over. Dit (molen)huis en hofstede werd verpacht voor 9 jaar à 9 p. 12 s. par. De pacht zou pas ingaan per 1 oktober 1521. Dus het eerste jaar was gratis.

Zoals hierboven gezegd werd Hanneken opgevolgd door Pieter de Gansman (ook wel de Gansmaker genoemd). Hij zou de molen voor drie jaar pachten à 6 mud roggemeel. Dezelfde Pieter neemt nu ook het (molen)huis en hofstede gelegen "*ontrent de muelen*" in pacht voor eenzelfde termijn van drie jaar. Maar ook hij zal zijn weliswaar korte pachttermijn niet helemaal uitdoen, en slechts twee jaar pachter blijven op de abdijmolen. Deze Pieter de Gansman oefende naast het beroep van molenaar blijkbaar tevens het beroep van timmerman uit, want we vinden hem geregeld terug in verband met herstellingen aan de abdijgoederen en de abdijmolen. Vanaf 1524 pacht genoemde Pieter de Gansman een hofstede met 16 gemeten land (goed "*den Voghelsanc*") van de abdij te Oost-eeklo. We zullen Pieter de Gansman nog eenmaal als molenaar tegenkomen, namelijk vanaf havis 1526, voor een termijn van een jaar.

De nieuwe molenaar is Gabriël Goet(h)als. Hij gaat een pachtverbintenis aan voor zes jaar; ingaande 1 oktober 1523. Het lijkt eentonig, maar ook hij zal het geen zes jaar volhouden op de molen. Na drie jaar houdt hij het reeds voor gezien. De pacht som bedraagt onveranderlijk 6 mud roggemeel.

Nochtans lezen we nu dat deze 6 mud roggemeel bestaat uit 5 mud roggemeel en 1 mud "*multere*" (=maalloon dat normaal aan de pachter-molenaar toekwam; dit maalloon bedroeg normaal 6% of 1/16 deel), met daarbij nog de toevoeging "*...alsoe den muelen wint...*" (¹⁶) Deze constructie waren we tot dan toe nog niet tegengekomen. Het is niet geheel duidelijk wat hiermee precies bedoeld wordt.

Het molenhuis wordt blijkbaar niet door Gabriël Goethals gepacht, althans we vinden hierover in de rekeningen geen vermelding. Waarom deze laatste drie genoemde molenaars hun pachtverbintenis voortijdig afbraken, kan uit de geraadpleegde bron niet afgeleid worden. Was de pachtprijs te hoog? Was het leven te duur geworden?

Ter illustratie het volgende. In 1521 wordt door de abdij 4 zakken roggemeel gekocht à 6 p. par. per zak. Dit is 36 p. par. voor een mud roggemeel. De gemiddelde prijs voor een mud roggemeel bedroeg in die periode ± 9 à 10 p. par.; dit betekende een prijsverhoging van maar liefst 360-400%! We lezen dan ook in de marge “...*Me(morie) den dieren(=dure)tijt...*” ! Het lijkt er echter op dat deze extreme prijsverhoging niet van zo’n lange duur is geweest, want de volgende jaren wordt hier van geen melding meer gemaakt.

Zoals hierboven gezegd stopte de pachtverbintenis met molenaar Goethals na drie jaar, op 1 oktober 1526. Hij wordt opgevolgd door Pieter de Gansman, die de abdijmolen opnieuw, maar nu maar voor een jaar in pacht neemt (zie hierboven). Door het overlijden van de abdis Katheline Sbeers, begin april 1527, droogt onze bron waaruit we bovenstaande gegevens geput hebben op. Van haar opvolgster is er jammer genoeg geen rekeningboek bewaard gebleven.

Ter afsluiting volgen hieronder nog enkele uitgaven in verband met reparaties aan de abdijmolen over de periode 1520-1527.

Herstellingen aan de molen en het molenhuis 1520-1527

In 1520 blijkt de “*meulensteen*” aan vervanging toe te zijn.

De kostprijs van deze molensteen bedroeg 48 p. par. In Gent moest blijkbaar een verdeler van molenstenen zitten, want voor vrachtkosten vanuit Gent werd 3 p. 12 s. par. aangerekend. Om deze molensteen in de molen te hijsen werd 4 p. 16 s. par. aangerekend. Om een ijzeren band rond de steenkist te doen moest 4 p. 2 s. par. betaald worden. En over 5 dagen arbeidsloon voor een timmerman werd 2 p. par. betaald. De totale kosten voor de vervanging van de molensteen bedroegen 62 p. 10 s. par. In dit bedrag zijn dan nog niet de “*verteerde kosten*” gerekend, ten bedrage van 36 s., die betaald moesten worden aan drie personen, waarvan “...*twee(personen)die quam mette mulensteen dander(de derde persoon)cocht den steen...*” (17).

Aan Joos van Verdegheem werd betaald om 20 “*nieu(=nieuwe) camme*” aan te brengen “*an den groot wi(e)le*” à 12 d. per stuk en om 6 “*nieu spille*” te maken 4 p. 16 s. par.

Deze kammen werden gemaakt uit essenhout; we vinden namelijk een uitgavepost terug voor het vellen van 8 “*hesschen*”. Dit lijkt echter nogal veel om 20 nieuwe kammen te maken. Waarschijnlijk heeft de administrateur van de abdij hier een fout gemaakt (zie hieronder bij uitgaven voor het molenhuis). Tevens werden er dat jaar 2 olmen omgehakt, die moesten dienen om een “*vanghe*” van te maken; kosten 1 p. 7 s. par.

Over het molenhuis dat gebouwd werd in 1519-1520 vinden we ook enkele kosten terug. Hiervoor werden 16 populieren à 3 s.; 24 eiken à 4 s. en 1 essen(boompje) ("*heeschelkin*") à 2 s. (zie hierboven) omgehakt. Om deze es te vellen moest de abdij dus 2 s. betaald worden aan de houthakkers. Als totaal bedrag voor het vellen van deze es zien we echter 16 s. genoteerd; dit klopt dus niet.

Om deze 16 s. te rechtvaardigen zouden er eigenlijk 8 essen geveld moeten worden. Dit zijn de 8 essen die hierboven genoemd worden. Voor het maken van de 20 nieuwe kammen zal echter het vellen van 1 es(senboompje) volstaan hebben.

In 1522-1523 vinden we nog enkele uitgaven terug i.v.m. het molenhuis.

Zo worden er door twee timmerlieden gedurende vier dagen aan dit "*molenhuus*" gewerkt; kosten 48 s.. Tevens worden er dat jaar 2200 "*paneere tichelen*" (als dakbedekking) per schip aangevoerd; kostprijs 10 p. 14 s. par.

In 1524-1525 wordt van Jacob Eyman een olm gekocht om twee "*velghe*" te maken; kostprijs 48 s.. Tevens worden dat jaar twee "*muelemeesters*" betaald om gedurende 7 dagen aan de abdijsmolen te werken aan een dagloon van 10 s.; totaal 3 p. 10 s. par. Ook Pieter de Gansman, de abdijs-timmerman, die soms Pieter *de temmerman* werd genoemd, werkt dat jaar gedurende 6 dagen met zijn knecht aan de molen. We hebben er jammer genoeg geen zicht op welke werkzaamheden bovengenoemde personen aan de molen uitvoerden.

In 1525-1526 wordt aan genoemde Pieter de Gansman met zijn "*knappe*" aan arbeidsloon 2 p. 7 s. 6 den. par. betaald omdat zij "*den groot wi(e)le*" en het "*cleen wi(e)le*" vervangen hebben. Aan de smid van Ertvelde wordt dat jaar over "*ijserwerc*" dat aan de molen uitgevoerd werd 8 p. 14 s. par. uitbetaald.

In 1526-1527 tenslotte wordt aan Jeronimus Mertins (smid) wegens herstellingen aan de "*hals*" "*spoeren*" en "*pannen van den rinck gaessele*" betaald 5 p. par. De totale uitgaven voor herstellingen etc. bedraagt voor de periode 1520-1527 ongeveer 115 p. par..

Korte samenvatting

Als we een korte balans opmaken over de eerste 23 jaar, dan bemerken we dat er maar liefst zes molenaars gedurende deze periode werkzaam zijn geweest op de abdijsmolen. Eén molenaar heeft met een korte onderbreking gedurende een 15-tal jaren onafgebroken gemalen. Vanaf de jaren 1520 is er nog maar weinig continuïteit onder de molenaars te bespeuren.

De pachtprijs ondergaat gedurende deze periode nogal wat fluctuaties.

Vooral in de periode 1511-1519 bemerken we een stijging. In 1520 zien we juist het tegenovergestelde. De pachtprijs zakt dan maar liefst 25%. Deze verlaging blijkt echter maar van korte duur te zijn, want het jaar daarop stijgt hij weer naar zijn oude niveau. Een reden voor deze fluctuaties ligt niet direct voor de hand.

In deze periode wordt er een rosmolen opgericht binnen het kloosterbeluik, om het moutgraan te malen. Ook wordt er een molenaarshuis gebouwd.

Als we kijken naar de uitgaven die de abdij gespendeerd heeft aan hun molen, dan komen we aan een totaal bedrag van ± 300 p. par.. Dit bedrag zou nog een flink stuk

hoger liggen als alle materiaalkosten, die niet altijd vermeld werden, hierbij opgeteld zouden worden.

Als we nu een ruwe berekening van de verhouding pachtopbrengsten ten opzichte van uitgaven voor herstelling en onderhoud van de molen bezien, dan bemerken we dat ongeveer 1/3 deel van de pachtopbrengsten opgesoupeerd wordt door herstellings-en onderhoudskosten. Het verpachten van de molen was voor de abdij blijkbaar een lucratieve bezigheid.

2. Pachtcontracten zestiende eeuw

De eerstvolgende gegevens omtrent de molen dateren van 1538. Vanaf nu hebben we de beschikking over pachtcontracten, die we hieronder chronologisch zullen behandelen.

2.1 *Pachtcontract A° 1538*

Het oudste pachtcontract dat ons op heden bekend is, dateert van 16 december 1538, en is opgesteld in de vorm van een chirograaf⁽¹⁸⁾.

De abdis van het klooster verpacht de “... *muelene met vier seylen...*”⁽¹⁹⁾, aan Gabriel Goethals.

We mogen geredelijk aannemen dat we hier met dezelfde molenaar te doen hebben, die gedurende de jaren 1523-1526 de molen reeds uitbaatte. Sinds wanneer hij weer terug pachter van de abdijsmolen is geworden valt niet meer na te gaan, maar het zou goed kunnen dat hij na de eenjarige come-back van molenaar Pieter de Gansman alweer molenaarsbaas is geworden. In ieder geval is de continuïteit weer verzekerd, want de familie Goethals zal vanaf nu gedurende enige tientallen jaren de molen blijven uitbaten.

Pachtvoorwaarden

Naast de 4 zeilen, waarvan hier boven sprake, krijgt de pachter-molenaar ook nog de beschikking over: 1 “*heysle*”; 1 “*steenreep*”; 3 “*hauhamers*”; 1 “*heyselreep*”; 2 “*meelcupe*”; 1 “*meelcurf*”; 1 “*sack reep*”; 1 “*butereep*”; 2 “*bra(m)seele*”. Al deze zaken moet hij aan het einde van zijn pachttermijn aan de abdis terugleveren. Een eventuele waardevermindering of vermeerdering ervan zal dan onderling verrekend worden.

Rosmolen

Een andere voorwaarde was de verplichting van de pachter-molenaar om “...*onse muelene binnen convente(=kloosterbeluik)staende scerpe als noot sal sijn...*”⁽²⁰⁾.

King

Handwritten text in a cursive script, likely a legal document or contract, spanning the main body of the page.

Matras

1802

ARCHIVES DE L'ÉTAT.
A GAND.

Met deze molen wordt hier de rosmolen bedoeld, die zich binnen het kloosterbeluik bevond. Voor deze dienst(het scherpen van de molenstenen), zou de molenaar een vergoeding krijgen.

Pachtsom

De molen zou verpacht worden voor een termijn van drie jaar, ingaande kerstavond 1538. De pachtsom diende door de pachter-molenaar nog steeds in natura betaald te worden, en bedroeg 6 mud roggemeel. Dit is dezelfde pachtprijs als in de jaren '20. Er was hierbij gestipuleerd dat hij deze pachtsom naar rato, wekelijks, 2-wekelijks of maandelijks moest leveren aan het klooster. Deze clausule herinnert ons aan een gelijkaardige uit de rekening van 1509, waarbij de molenaar in wekelijkse porties moest betalen.

2.2 Prolongatiecontract A° 1541

Op 15 mei 1541 wordt aan Gabriël Goethals een verlengingscontract verleend; nu voor zes jaar. De voorwaarden uit het contract van 1538 blijven geldig, evenals de pachtprijs. Wel wordt er nog een extra voorwaarde aan toegevoegd. Deze hield in dat, indien de molen aan reparatie onderhevig zou zijn, of er door andere oorzaken niet gemalen kon worden, de pachter geen vermindering van de pachtprijs kon bedingen, tenzij dit oponthoud langer dan 1 dag zou duren.

Omdat deze conditie zo expliciet vermeld wordt, doet dit het vermoeden rijzen dat tijdens de voorgaande pachttermijn in dit verband moeilijkheden waren ontstaan tussen de molenaar en de abdis. In de overige pachtcontracten komen we deze clausule overigens niet meer tegen.

2.3 Pachtcontract A° 1552

Het tweede volledige pachtcontract dateert van 10 februari 1552 (²¹). Nu wordt de molen aan vader Gabriël en zoon Christoffel Goethals verpacht voor een termijn van drie of zes jaar naar keus van de pachter-molenaar. Als hij voor de eerste termijn koos, diende hij dit wel aan het begin van het tweede jaar van zijn pacht kenbaar te maken, anders werd de pacht automatisch verlengd.

Dit contract is qua voorwaarden al heel wat uitgebreider dan dat van 1538. Zo wordt nu onder meer bepaald dat de pachter moet instaan voor het onderhoud van "*pestels*"; "*lasschen*"; "*scheen*"; "*kam(m)en*" en "*spillen*", m.a.w. alle draaiende onderdelen of het 'gaande werk' van de molen. Indien er een pestel diende vervangen te worden, dan zou die door het klooster geleverd worden "*...vut onse houte staende op de meulewal...*" (²²), ter waarde van 10 s. gr..

Molenstenen

We vernemen nu voor het eerst iets aangaande de slijtage van de molenstenen. Bij de aanvang van de pacht zou de dikte van deze molenstenen gemeten worden in "*Gentsche duumen*" (1 duim = 2,75 cm). Door aan het einde van de pacht de dikte van deze steen opnieuw te meten, kon men een berekening maken van de slijtage ervan. Voor elke duim minder dikte, moest de molenaar 10 s. gr. betalen. Op het meten van deze molenstenen komen we later nog terug bij het bespreken van de akte van "*prisantie*" van de molen in 1554.

'Maaldwang'

Deze term komt een beetje misleidend over en kwam normaal gesproken alleen voor bij banmolens. De boeren die binnen een straal van $\pm 5,5$ km. rond zo'n molen woonden, waren verplicht hun graan op de banmolen (van de heer) te laten malen. In ons geval was dit omgekeerd. De molenaar van de abdijmolen was nu verplicht om al het graan dat op landerijen van de monialen groeide en voor hun eigen rekening werd uitgebaat, te malen. Hij moest dit uiteraard niet gratis doen en als maalloon zou hij hiervoor "*...eene steen multers op elke sack...*" (23) krijgen.

1 steen of 1/29 deel of $\pm 3,4$ % van elke zak graan die hij voor de monialen zou malen, kwam dus aan hem toe. Normaal bedroeg het maalloon 1/16 deel of $\pm 6\%$. De abdij had dus een voordelige transactie voor zichzelf afgesloten.

Ook al het moutgraan ten behoeve van de kloosterbrouwerij moest door de molenaar gemalen worden. Als compensatie hiervoor zou hij nu geen deel van de gemalen "*brauwe grane*" krijgen, maar van elk brouwsel zou hij 1 kan bier krijgen. Een betaling in natura dus, welke uiteraard niet te versmaden was.

Uit deze twee opgesomde voorwaarden kunnen we het besluit trekken, dat de rosmolen binnen het kloosterbeluik op dat moment niet meer bestond of althans langdurig buiten gebruik zou blijven.

Brand-en stormschadeverzekering

Een andere voorwaarde behelsde een soort brand-en stormschade'verzekerings' die in het voordeel van de abdij was opgesteld. Zo was het de molenaar verboden om vuur te maken op de molen. Een beding dat vanuit hedendaags oogpunt wat eigenaardig overkomt, omdat dit zo logisch lijkt, het brandbaar materiaal van de molen in acht nemende. Indien er aan de molen toch brand-of stormschade zou ontstaan, dan diende de pachter-molenaar die schade op zijn kosten te herstellen. Dit beding werd wellicht opgenomen om het nachtmalen (waarbij men licht, i.e. vuur nodig had), en het malen bij hevige (storm) wind tegen te gaan.

Molenhuis

Werd in de rekening van 1520-1521 de ligging van dit molenhuis niet exact aangegeven, nu lezen dat het molenhuis westwaarts gelegen was van de molen op de

“heirwegh naer ghendt” (de huidige Molenhoek) ⁽²⁴⁾. Dit is dus de plaats waar het laatste molenhuis een 2-tal jaren geleden afgebroken werd. Op deze *“heirwegh”* was gewoon een stuk grond afgepaald, waarop het molenhuis werd gebouwd (zie afbeelding).

Is dit hetzelfde molenhuis als hetgene uit 1520?, was er ondertussen een nieuw gebouwd op de heirweg? Hoewel een bevestigend antwoord op de eerste vraagstelling het meest waarschijnlijk lijkt, hebben we hier uiteraard geen zekerheid over. Opmerkelijk is het dat in het pachtcontract van 1538 over dit molenhuis geen melding gemaakt wordt, nochtans zal de molenaar toch ergens gewoond moeten hebben.

Als we nu echter even een klein sprongetje in de tijd terug maken naar de periode 1523-1526, dan bemerken we dat op dat moment (dezelfde) Gabriel Goethals pachter was van de molen. Ook toen pachtte hij alleen de molen zonder het nochtans pas nieuwgebouwde molenhuis. Dit lijkt erop te wijzen dat genoemde molenaar een eigen woning bezat die mogelijkerwijs in de buurt van de molen moet hebben gestaan. Maar van de andere kant kunnen we ons dan afvragen of dit eigen woonhuis niet meer bestond bij het in pacht nemen van het molenhuis.

Het was de pachter-molenaar verboden om in dit molenhuis *“...taverne te hauwen oft bier te tappen”...* ⁽²⁵⁾, wat natuurlijk eenaantrekkelijke bijverdienste zou zijn geweest. Zelfs het bomenbestand rond de molenaarswoning wordt in het contract vermeld. Zo moet de molenaar aan het eind van zijn pachttermijn terugleveren: *“...5 appelboemen, 12 krijkelaers en kerselaers tsame, 2 rokelaers(notelaars?), 26 eekentroncken en 9 opgaende eecken...”* ⁽²⁶⁾.

Pachtprijs

De pachtprijs werd nu aanzienlijk verlaagd. De pachter-molenaar moest slechts 4 1/2 mud roggemeel per jaar betalen. Dit betekent een vermindering van maar liefst 25% t.o.v. vorige pachttermijn.

Voor het molenhuis moest hij jaarlijks 4 p. gr. vl. betalen. Omdat we hierover geen gegevens hebben uit het vorige contract, kunnen we niet nagaan of ook hier een pachtprijsvermindering gold. Ten opzichte van 1520, het eerste jaar waarin het molenhuis verpacht wordt, betekent dit echter een vermindering met meer dan de helft. De pachttermijn voor de molen en het molenhuis zou ingaan per 20 februari 1553, voor een termijn van zes jaar.

2.4 Akte van ‘prisantie’ A° 1554

Op 27 februari 1554 werd een akte van *“prisantie”* opgemaakt. In deze akte werd het gaande werk van de molen geprezen. De akte werd opgesteld als uitvloeisel van het hierboven vermelde pachtcontract. In de akte van *“prisantie”* werd de waarde

van de draaiende onderdelen van de molen vastgesteld door twee "*prijzers*", en ze moest dienen om aan het einde van de pachttermijn de waardevermeerdering of vermindering van genoemde onderdelen onderling te verrekenen. Normaal diende zo'n prijs bij de aanvang van een nieuwe pachttermijn opgemaakt te worden. Waarom in dit geval hiermee een jaar gewacht werd, is niet duidelijk.

Zoals gezegd werden er twee "*prijzers*" ingeschakeld. Inghel (=Engelbert) de Casteleer moest de belangen van de pachter behartigen en Adriaan de Casteleer die van de eigenaar, i.c. de abdis. Het moge duidelijk zijn dat "*prijzers*" bekwame lieden moesten zijn, die de molenaarsstiel door en door kenden. Veelal waren het collega-molenaars die hiervoor in aanmerking kwamen.

We zullen hieronder de akte van "*prisantie*" wat nader bezien.

Vooreerst werd de "*binnenroe*" (dit is de binnenste van de 2 molenwieken) waard bevonden

15 s. gr.

De "*buitenroe*" (buitenste molenwiek) verkeerde blijkbaar in een betere staat, want de waarde daarvan was

26 s. 8 gr.

De "*cammen*" (de houten tanden in het aswiel) en *spillen* (verticale as die de maalsteen in beweging brengt) waren samen waard

5 s.

Voorts werd van de "*loopenden steen*" (de bovenste maalsteen die over de stilliggende onderste maalsteen draait) de dikte gemeten. Deze bleek nog "...11 duime dicke ghentsche maete..." (27) te zijn (1 duim = 2,75 cm). Voor iedere duim dat deze steen op het eind van het pachttermijn minder dik zou zijn, moest de pachter-molenaar 10 s. gr. betalen. Omdat de huidige molensteen nu al een jaar aan slijtage onderhevig was geweest, werd overeengekomen dat dit eerste jaar naar rato van de slijtage van de komende vijf jaar zou verrekend worden. De "*ligghende steen*" (de onderste maalsteen) was 4 1/2 duim dik. Ook hiervoor gold dezelfde regeling. Voor deze steen werd nu echter bepaald dat het eerste jaar slijtage niet naar rato zou verrekend worden. Dat was dus een meevaller voor de molenaar.

2.5 Prolongatiecontract (A^o 1559/1560)

Over de juiste datum van dit contract hebben we geen zekerheid, omdat het ongedateerd is. Het verlengingscontract zou ingaan per 20 februari 1560. Kort voordien zal het dus opgemaakt zijn. We vernemen hieruit nog wat nadere inlichtingen omtrent het molenhuis. Zo gold voor de pachter-molenaar de onderhoudsplicht. Maar de abdis zou hem inzake het onderhoud echter een handje toesteken, door hem te "...leveren nijen(=nieuw) stroo om thuus te decken..." (28). Als compensatie hiervoor eiste ze echter wel al het oude stro, dat van het dak kwam, terug. Voorts verbond ze er zich toe om "...al teleem datter van noode weesen sal an thuus te doen halene..." (29). Dit kleem moest echter door de pachter zelf gedolven of gekocht worden. De abdis stond alleen in voor het vervoer.

2.6 Prolongatiecontract A°1565

Op 5 oktober 1565 werd voor de tweede maal een verlengingscontract tussen de abdis en de molenaar gesloten op basis van het pachtcontract van 1552.

Als pachter wordt nu alleen Christoffel Goethals vermeld. Vader Gabriel zal onder-tussen overleden zijn, of te oud om nog een nieuwe pacht aan te gaan.

Rosmolen

De molenstenen van de “*rosmeulen*” die binnen het kloosterbeluik stond, moesten door de pachter-molenaar indien nodig gescherpt worden. Hij zou nu echter geen vergoeding krijgen zoals in 1538. Maar indien hij in “*grooten noode*” was, mocht hij komen malen op de rosmolen.

2.7 Pachtcontract (A° 1571/1572)

Vermoedelijk eind 1571 of begin 1572 werd er een nieuw (ongedateerd) contract opgesteld. De molen werd nu in pacht genomen door Christoffel Goethals te zamen met zijn zoon, eveneens Christoffel genaamd. Met de molen werd ook nu weer het molenhuis verpacht. De voorwaarden zijn over het algemeen niet afwijkend van die uit het voorgaande contract.

Molenstenen

Aangaande de slijtage van de molenstenen wordt verwezen naar de akte van “*pri-santie*” uit 1554. Eigenaardig is wel dat men hiervoor van dezelfde dikte van de molenstenen uitgaat als in 1554. Namelijk 11 duimen voor de *lopende* en 4 1/2 duimen voor de “*ligghende*” steen. Een logische verklaring hiervoor hebben we niet. Er was ook nog een beding opgenomen aangaande de vervanging van de molenstenen. De molenaar had er alle belang bij dat dit in de zomerperiode gebeurde. In dat geval was de abdis namelijk verplicht om “...*hem*(de molenaar) *daertoe te leenen haer peerden en waghen om die*(de molenstenen) *op te halen...*” (30). Indien de vervan-ging in de winterperiode diende te geschieden, zou dit “*spachters cost*” zijn.

De molenwal lag er blijkbaar maar belabberd bij. Er was namelijk bepaald dat de molenaar ervoor moest zorgen dat deze wal “...*alzo hooghe es als thoochste van zelve wal nu es...*” (31).

Rosmolen

Het gebruik van de rosmolen, in geval van nood, is niet meer gratis. De abdis eist nu, bij gebruik, de helft op van het gemalen graan. Blijkbaar moet er in de voorgaan-de pachttermijn van deze gratis-regeling teveel gebruik gemaakt geweest zijn. Ook inzake het malen van het brouwgraan op de verpachte molen kwam er een nieuwe

regeling uit de bus. De molenaar zou vanaf nu hiervoor 1 stuiver per zak krijgen. De vergoeding in natura (nl. 1 kan bier), was hiermee van de baan.

Pachtprijs

De pachtprijs stijgt met ruim een vijfde of 22,2% t.o.v. de voorgaande pachtermijn, en bedraagt nu 5 1/2 mud roggemeel. Voor het molenhuis moet onveranderlijk 4 p. gr. betaald worden.

2.8 Pachtcontract (1576/1577)

Dit contract is interessant omwille van het feit dat het dateert van vlak voor de godsdiensttroebelen. Nochtans is het ook, evenals het voorgaande niet gedateerd. Zelfs de ingangsdatum ervan wordt nu in tegenstelling tot de voorgaande ongedateerde pachtcontracten niet vermeld. Normaal gezien zou echter een nieuwe pachtermijn moeten ingaan op 20 februari 1577, vandaar de veronderstelling dat het opgemaakt werd eind 1576 of begin 1577.

Troebele tijden

Als gevolg van de godsdienstperikelen, werden in de loop van 1577 de kloostergebouwen te oosteklo verwoest en de monialen verdreven. Nadat de rust was weer-gekeerd, vestigden de overgebleven zusters zich te Gent in een huis op de hoek van de Posternestraat en de Oude Houtlei. Hier werd nadien een nieuw klooster gesticht, waar de zusters bleven wonen tot aan de Franse Revolutie. Ook de abdijmolen kwam niet ongeschonden uit de strijd tevoorschijn.

Wat het pachtcontract zelf betreft kunnen we kort zijn. Grote gedeelten hiervan zijn letterlijk overgenomen uit het voorgaande. Volgens de aanhef ervan zou de molen weer verpacht worden aan Christoffel Goethals Sr. en zijn zoon Christoffel Jr.. Christoffel Sr. moet blijkbaar kort na het opmaken ervan overleden zijn, of een andere reden gehad hebben om niet meer aan een nieuwe pachtermijn te beginnen, want Christoffel (Jr.) werd in het contract doorstreept en voor Christoffel (Sr.) werd nu "*de Jonghe*" toegevoegd.

Helemaal aan het einde, na de gebruikelijke afsluitende zinnen, werd nog een extra beding toegevoegd, dat luidde: "*...dat dese pachter(s) bier mach hale in onse brauwerije voor haerlieden ghelt naer oude costume...*" (32). Dit was blijkbaar een oud gewoonterecht, waarvan de pachter-molenaar de opname nodig achtte.

2.9 Pachtcontract en akte van voorwaarden A° 1584

Het volgende, en tevens laatste zestiende eeuwse pachtcontract dat ons bekend is, dateert van 26 november 1584. Hierbij hoorde ook een akte van voorwaarden, die opgemaakt was om gegadigden te vinden voor de molen.

De slechte toestand van de abdijmolen

Uit deze akte blijkt duidelijk dat de abijmolen op dat moment in een deplorabele toestand verkeerde en gedurende geruime tijd (enige jaren?) moet hebben stilgestaan. Er dienden namelijk nogal wat reparatiewerkzaamheden uitgevoerd te worden, zowel buiten als binnenin de molen. Maar niet alleen de molen verkeerde in een miserabele toestand. Ook met de financiën van de zusters stond het er op dat moment maar belabberd voor.

De uit te voeren reparaties moesten namelijk door de aankomende pachter-molenaar betaald worden. De zusters zouden hierin voor een bedrag van 10 p. gr. tussenkomen. Maar zelfs dit niet eens zo hoge bedrag konden ze blijkbaar niet opbrengen. Met de toekomstige pachter-molenaar zou er daarom een overeenkomst gemaakt worden. Deze hield in dat de pachter dit bovengenoemde bedrag in tien jaarlijkse schijfjes van 21 s. 8 p. op zijn pachtsom in mindering mocht brengen. Deze regeling impliceerde dat de molen vanaf dan niet meer volledig in eigendom zou toebehoren aan het klooster, maar slechts voor de helft. Of zoals we in de akte van voorwaarden lezen: “...hem(de molenaar)voor dheelft van dien zal te bate komen...” (33).

Einde molenaarsgeslacht Goethals

Het feit dat het klooster op zoek was naar een nieuwe pachter voor de molen, betekende dat er na drie generaties of $\pm$ 60 jaar, een eind gekomen was aan het ‘bewind’ over de molen, door de familie Goethals. Of de jongste telg van dit molenaarsgeslacht, met name Christoffel Jr., de “*beroerlycke tyden*” heeft overleefd of in andere problemen is geraakt, weten we niet. Over hem vinden we namelijk geen enkele vermelding meer.

Molenhuis

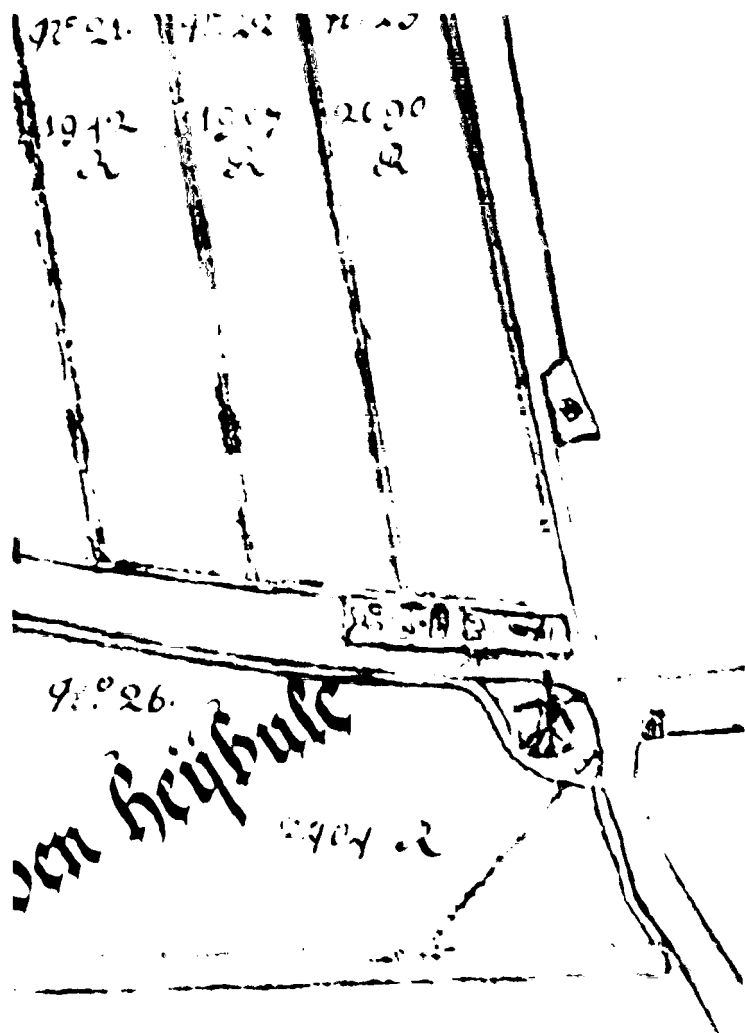
Ook het molenhuis blijkt niet zonder kleerscheuren uit de voorgaande troebele periode te zijn gekomen. Zo stellen de zusters zich garant om voor de aankomende pachter-molenaar te “...accomoderen bequame woonijn(ghe)...” (34).

Uit deze akte kunnen we tussen de regels doorlezen, dat het op dat moment (1584) nog niet vaststond of de zusters zich voorgoed in Gent zouden vestigen, of terug zouden keren naar hun (weliswaar grotendeels geruïneerde) abdij te Oosteklo. Ze maken een verwijzing hiernaar, wanneer ze het hebben over het eventuele malen van het brouwgraan. We lezen hierover: “...angaende tmalen van den maulte(=brouwgraan)dienende thaerliedder brauwerije, zal men daer van alleenel(ijk) betalen 2 stuuvers van elcken sack indien zijlieden(de zusters)daer(te oosteklo)comen wonen en zelve brauwen...” (35).

Nieuwe pachter

Op basis van al deze voorwaarden, werd de molen uiteindelijk verpacht aan Jan van Haele, voor 14 p. gr. vl. per jaar. De pachtsom diende hij wel trimestrieel te betalen.

Vanaf nu wordt het systeem van betaling in natura zoals we tot dan gewend waren voorgoed verlaten. Het feit dat de pachtsom vanaf nu in contanten betaald moest worden en gespreid over driemaandelijke termijnen, schijnt de benarde financiële situatie van de zusters te bevestigen. De pachttermijn onderging ook een verandering, en werd verlengd tot 9 jaar; ingaande 1 januari 1585.

Détail uit landboek A° 1743. Molensite met het molenhuis gelegen op de "heuwegh naer Ghent", nu Molenhoek. Op deze brede weg werd een gedeelte afgepaald, waarop het molenhuis werd gebouwd.

(RAG, Abdij Oosteklo, nr. 28. Foto M. De Vleeschauwer)

2.10 Evaluatie

Al met al doen er zich naar het einde van de zestiende eeuw een aantal veranderingen c.q. vernieuwingen voor bij de uitbating van de abdijmolen, die een feitelijk gevolg zijn van de godsdienstperikelen.

Door de gedwongen vlucht van de zusters uit Oosteklo, met achterlating van een groot deel van hun have en goed, komen ze vanuit financieel oogpunt gezien in een impasse terecht. Hun kredietlijn (de pachtinkomsten van hun goederen en landerijen) is namelijk voor een groot deel doorgesneden.

Nadat op het platteland het leven beetje bij beetje terug genormaliseerd werd, trachtten de zusters hun eigendommen zo snel mogelijk weer te verpachten. Omdat er door de rebellen echter veel vernielingen waren aangericht en de schade hersteld diende te worden, zaten de zusters echter dringend om geld verlegen. Kortom de bekende vicieuze cirkel. Een goed voorbeeld hiervan is de abdijmolen. Om uit de financiële impasse te geraken moesten de monialen hun toevlucht nemen tot het in hun ogen minst kwade middel. De financiering van de reparatiekosten diende namelijk te geschieden op kosten van de nieuwe pachter. Om nu niet ineens de volledige controle over hun molen te verliezen, werd een constructie bedacht waardoor dit probleem opgelost werd; namelijk gedeelde eigendom. We komen nu in een situatie terecht, waarbij de molenaar gedeeltelijk pachter is van zijn eigen molen. Dat dit geen optimale oplossing was moge duidelijk zijn. Deze situatie blijkt dan ook maar een overgangsfase te zijn, zoals hierna zal blijken.

Ook bemerken we een nieuwe wijze van betalen van de pachtsom. Tot dan toe werd die altijd betaald in natura, met uitzondering van het jaar 1519-1520. Vanaf nu wordt geopteerd voor betaling in geld, en wordt het oude betalingssysteem voorgoed verlaten. De verhuizing naar de stad en de krappe financiële middelen van de zusters zullen hiertoe aanleiding gegeven hebben.

3. Pachtcontracten zeventiende eeuw

Voor de 17de eeuw zijn we qua informatie minder goed bedeeld. Tot op heden is ons maar één pachtcontract bekend, zodat we voor het grootste deel van deze eeuw in het duister tasten. Toch zullen we aan de hand van summier gegevens van latere datum, in deze periode wat licht pogen te werpen.

3.1 Pachtcontract A° 1617

Het bewuste contract dateert van 7 januari 1617. Hoewel het niet zo uitgebreid is, komen er een aantal zaken in voor die het vermelden waard zijn. Vooreerst betreft het de verpachting van de molenberg alleen. Dit betekent dat er geen molen op

stond. De pachter-molenaar mocht namelijk “... van stonden an den vors(eiden) meulen rechten...” (36). Uit deze omschrijving kunnen we afleiden dat de molen omvergevalen (gewaaid?) was. De precieze oorzaak ervan wordt echter niet vermeld.

Tevens was het de pachter-molenaar toegestaan om “...huus hof schueren en stallen met een rosmeulen op den vors(eiden) meulenbils...” te maken.

Voor de grote financiële inspanningen die de nieuwe pachter-molenaar zich moest getroosten, werd hem een contract verleend met een looptijd van 30 jaar. Met de optie dat na het verstrijken van deze periode, de molenaar opnieuw het recht had op eenzelfde termijn.

De pachtsom voor de molenberg bedroeg f. 15 gulden per jaar en de pacht zou ingang nemen per “sente jansmisse”(=24 juni) 1618. Als pachter wordt Jooris Batselaar vermeld, die echter al geruime tijd molenaar moet zijn geweest, want we lezen dat hij de molen “...van auts pleecht te gebruickene...”.

Waarschijnlijk is hij na de pachttermijn van Jan van Haele molenaar geworden op de abdijmolen.

De abdijmolen wordt pivaat bezit

Tot zover dit enige pachtcontract uit de 17de eeuw, dat belangrijk is omwille van de nieuwe ontwikkeling i.v.m. de abdijmolen. De molen kwam nu namelijk volledig in pivaat bezit, zodat we vanaf dan niet meer over een abdijmolen kunnen spreken. De halfslachtige houding waarvoor sinds 1584 geopteerd werd, is nu definitief van de baan. Waarom de abdij de herstellingskosten nu niet voor haar rekening nam, is uit het bronnenmateriaal niet te achterhalen. Had men geen interesse meer in de molen?. Zat men weer slecht bij kas?

3.2 Statuten ende politicque ordonnantiën A° 1684

In 1684 komt er in het ambacht Boekhout (waaronder Oosteklo ressorteerde) een vernieuwd politiereglement in voege onder de benaming “statuten ende politicque ordonnantiën tot conservatie vande goede directie vanden Ambachte van Bouchaute” (37). Hierin worden een aantal zaken geregeld dienende tot goed beheer van het Ambacht.

Twee artikelen hieruit (art. 82 & 83), gaan meer specifiek over het molenbedrijf. Zo vernemen we uit art. 82 dat iedere (nieuwe) molenaar die binnen het Boekhoutherambacht zijn stiel komt uitoefenen, vooraf bij de baljuw de “ghevostr-meerden eedt” moet afleggen, inhoudende dat hij niet meer dan 6de maalloon per zak gemalen graan voor zichzelf zal opeisen. Voorts wordt hij verplicht om niet te frauderen met het graan dat de boeren naar zijn molen brengen. De molenaars werden hierin nogal (terecht of onterecht) gewantrouwd door de bevolking. Bij bewezen misbruik stond hun dan ook een boete te wachten van 6 p. par.

Artikel 83 behelst de ijkplicht. Iedere molenaar was volgens dit artikel verplicht om jaarlijks op eigen kosten zijn gewichten te laten ijken.

Een officieel attest hiervan diende hij af te geven aan de baljuw ter gelegenheid van de jaarlijkse vernieuwing van de eed. Hierop stond een boete van 3 p. par.

3.3 Staat van goederen A° 1693

Uit de staat van goederen van de abdij uit 1693 leren we dat ene Joos Claeys op dat moment pachter was van de molenberg en de cijnsground waarop het molenhuis stond. Hij betaalde hiervoor aan de abdis 2 p. gr. vl. of f.12 gulden. Deze Joos Claeys was de opvolger van Paulus Van Vooren.

Volgens een akte van overeenkomst uit 1715, welke we hierna zullen behandelen, was genoemde Claeys sedert 1684/1685 pachter van de molenberg. Dit pachtcontract van 1684/1685 was ook weer verleend geweest voor 30 jaar. Verder redenerend zou dan ook het voorgaande contract voor 30 jaar aangegaan moeten zijn. Terugtellend in de tijd, komen we dan uit in 1654. Deze pachttermijn zou in principe volgemaakt kunnen zijn door de hierboven genoemde Paulus Van Vooren.

Indien we nu de berekening andersom maken en beginnen bij waar we geëindigd zijn, namelijk het pachtcontract uit 1617. Als we hier 30 jaar bijtellen, dan komen we uit in 1648. Of deze pachttermijn volledig is uitgedaan door Jooris de Batselaar of directe familie (zoon), weten we uiteraard niet. Er blijft dan evenwel een verschil van 6 jaar bestaan, over de periode 1648-1654, waarvoor we geen logische verklaring hebben. Het zou evenwel kunnen zijn dat Jooris de Batselaar, die toch al geruime tijd pachter bleek, na een aantal jaren (bv. 6 jaar) zijn pacht overgedaan heeft aan zijn zoon, die op zijn beurt een nieuw contract kreeg aangeboden voor 30 jaar (zoals we verder nog zullen zien bij de molenaarsfamilie De Poorter).

4. Pachtcontracten achttiende eeuw

Het eerste pachtcontract uit de 18de eeuw dateert van 1716. Hieraan vooraf ging een akte van overeenkomst.

4.1 Akte van overeenkomst A° 1715

Deze akte, gedateerd op 23 december, behelsde een overeenkomst tussen de abdis Isabella Clara Eugenia de Houchin en Christiaan De Poortere inzake de overname van de molen. De molen hoorde op dat moment toe aan Marten Verstraeten. Deze Marten was gehuwd met de weduwe van Joos Claeys, met wie de abdis in 1684 een pachtcontract had aangegaan. Hierin was het beding opgenomen dat, indien de molenaar geen nieuwe pachttermijn wenste aan te gaan, “...Mevrouw(de abdis) den staen-

den meulen sal aenveerden..." ⁽⁴⁰⁾ tegen prijzij. Dit recht draagt ze nu via deze akte over op genoemde de Poortere.

Dat de abdis niet uitsluitend contemplatief was ingesteld, maar ook over commerciële talenten beschikte, kunnen we tussen de regels van deze akte doorlezen. Zo zou de transactie niet rechtstreeks tussen De Poortere en Verstraeten gaan, maar gebeuren via en op naam van de abdis. Voor haar tussenkomst moest de Poortere de abdis 40 p. gr. betalen, boven de kosten van de prijzij en eventuele andere kosten. Dit niet onaardige bedrag was, zo blijkt uit bovenstaande, vlug verdiend.

Uit het bijschrift, onderaan deze akte en gedateerd op 27 december, vernemen we dat Servaes De Poortere te zamen met zijn broer Christiaen de molen zal overnemen. Kwestie van de zaak financieel rond te krijgen? Of was het omdat de molen met meerdere maalstenen (maalstoelen) was uitgerust, waardoor de zaak niet meer door een persoon kon gerund worden? Dit laatste lijkt bevestigd te worden door een passage in het verkoopcontract van 1769, waar we het straks uitgebreider over zullen hebben. In ieder geval zal de samenwerking tussen de beide broers maar van korte duur zijn. Want reeds 9 maanden nadien, op 20 september 1716, verklaart Servaes de Poortere dat hij "*...dheeft van den meulene mij(=Servaes)competerende...*" ⁽⁴¹⁾, in volle eigendom overdraagt aan zijn broer Christiaen. Met het overnemen van de molen door Christiaen De Poortere, kwam deze nu in handen van een belangrijk molenaarsgeslacht uit het meetjesland.

Het bovenstaande overziende kunnen we ons niet van de indruk ontdoen dat de abdij, ondanks dat de molen reeds lang privaat eigendom was geworden, zich er nog nauw bij betrokken voelde. Het feit dat ze de molenberg nooit hebben overgelaten, versterkt dit idee.

4.2 Pachtcontract A° 1716

Uit het pachtcontract vernemen we weinig nieuwigheden, we kunnen er dan ook kort over zijn. De molenberg wordt weer verpacht voor een termijn van 30 jaar, ingaande per O.L.V. Lichtmis (=2 februari) 1716. De jaarlijkse pachtsom hiervoor bedroeg 2 p. 10 s. gr. of f. 15 gulden. Dit betekent een verhoging van 25% t.o.v. 1693, maar was weer op hetzelfde peil gekomen als in 1617. Ook nu werd weer het recht gereserveerd om nadien een nieuwe pacht te mogen aangaan voor dezelfde termijn en dezelfde pachtsom.

Verpachting "meulenbille"

Het zojuist besproken contract behelsde alleen de verpachting van de molenberg. Op 25 oktober 1716 wordt ook de cijnsgrond, waarop het molenaarshuis stond (de "*meulenbille*") verpacht aan Christiaen De Poortere, eveneens voor 30 jaar. Op deze cijnsgrond stonden nu twee huizen, waarvan er een bewoond werd door Laureijs

Van Wijsberghe. De pachtsom voor deze cijnsgrond bedroeg 10 s. gr. per jaar. De helft hiervan diende door genoemde Van Weynsberghe aan De Poortere gerestitueerd te worden. De pachttermijn zou met terugwerkende kracht ingaan per O.L.V. Lichtmis. Vanaf 3 september 1738 werd de cijnspacht gesplitst en betaalde Christiaan De Poortere alleen nog voor het deel waar het molenhuis op stond.

Rosmolen

Op 6 augustus 1740 verkrijgt Christiaan De Poortere toestemming van de heer Matthias Van der Noot, baron van Kiesegem, om een rosmolen op te richten (de rosmolen uit 1617 bestond blijkbaar niet meer).

Van der Noot was de toenmalige Heer van het Ambacht Boekhoute, waaronder Oosteklo ressorteerde. Tot zijn prerogatieven behoorde o.a. het *“recht vande wint”*. Dit betekende kortgezegd, dat voor iedere nieuw op te richten molen de toestemming vereist was van de Ambachtsheer. De begunstigde moest voor deze toestemming wel jaarlijks een erkenningsgeld betalen aan de Heer. In dit geval bedroeg het erkenningsgeld 10 s. gr. (f. 3 gulden).

4.3 Pachtcontract A° 1745

Op 24 maart 1745, tijdens het bewind van de abdis Maria Alexandrina Coene, werd een nieuw contract opgemaakt. De begunstigde was wederom Christiaan De Poortere. Hij wilde blijkbaar zijn opvolging veilig stellen voor zijn familie, want het gold ook voor *“...den sone van den pachter, alsoock sijn ander hoors(=erfgenamen)...”* (42).

Dit beding was in feite ook wel logisch, want het zou eerder uitzonderlijk zijn dat eenzelfde persoon 60 jaar achtereen de molen uitbaat. Dat De Poortere inderdaad op veilig speelde en een vooruitziend man was geweest inzake zijn opvolging, verneemen we uit een ongedateerd bijschrift. Hierin verklaart genoemde Christiaan: *“...af te gaen quiteren ende abandonneren alle het recht van pachte en cheynse die hij heeft en soude connen pretenderen aen oft tot den meulenberch...”* (43). Dit betekende dus een volledige ‘troonsafstand’ in voordeel van zijn zoon Servaes, die hem nu zou opvolgen als pachter van de molenberg en de cijnsgrond van de *“meulenbیلc”*.

4.4. Prolongatiecontract A° 1759

Op 26 oktober 1759, en zeer waarschijnlijk kort na het voorgaande ongedateerde bijschrift, werd tussen Servaes De Poortere en de abdis een nieuwe overeenkomst gemaakt.

Er werd afgesproken dat na het verstrijken van de lopende pachttermijn (in 1776), Servaes een nieuw pachtcontract zou aangeboden krijgen. Niet voor 30 jaar zoals we

sinds het begin van de 17de eeuw gewend waren, maar voor 60 jaar! Als pachtsom zou hij vanaf dan (A°1776) 6 p. gr. vl. per jaar moeten betalen. Hiervan was 5 p. 10 s. gr. voor de molenberg voorzien, en 10 s. gr. voor de cijnsgrond van de "*molenbils*". De pachtsom van de molenberg zou dus gevoelig verhoogd worden (meer dan het dubbele!). De huidige pachtsom van 2 p. 10 s. gr. vl., die met Servaes' vader was overeengekomen, werd voor de komende 16 jaar (tot 1775) verhoogd tot 3 p. gr. vl.. De reden hiervan was, dat het "*huijseken*" naast het molenaarshuis door Servaes gekocht was van de erfgenamen Jacobus Verloos, die hierin gewoond had. Hij diende hiervoor nu ook de jaarlijkse cijns te betalen, waardoor de pachtsom werd verhoogd.

Aangezien het lopende pachtcontract pas zou vervallen in 1776, lijkt Servaes De Poortere een beetje voorbarig geweest te zijn om al zo vroeg afspraken te maken voor de periode erna. De reden van deze voorbarigheid zal echter geweest zijn dat hij van zinnens was een nieuwe molen te bouwen.

Gezien de grote investering die hiermee gemoeid was, wilde hij uiteraard zo lang mogelijk zekerheid hebben inzake de molenberg, waarop de nieuwe molen gebouwd moest worden. Nochtans zal hij niet lang op zijn nieuwe molen malen.

4.5 Verkoopcontract A° 1769

Op woensdag 11 oktober 1769 wordt de molen van Oosteklo reeds openbaar verkocht. Er bleek veel belangstelling te zijn voor deze "*...schoonen onlangs nieuwen gebauden coorenwintmeulen...*" (44), want na drie ziddagen en vele verhogingen, was de instelprijs gebleven op 995 p. gr. courant. Uiteindelijk werd de molen na een vierde ("*superabondante*") zitdag toegewezen aan Joannes Vercouter, zoon van Gillis. Deze Joannes was tot dan toe "*meulenaersbaes*" geweest op de molen gelegen in de wijk Nieuwburg te Assenede.

Waren financiële problemen de reden waarom Servaes De poortere zijn nieuwe molen zo snel van de hand deed? Het verkoopcontract heeft ons hierover geen nadere inlichtingen. Weliswaar was genoemde De Poortere op het moment van de verkoop reeds molenaar op een van de molens binnen de stad Gent.

Hoe het ook zij, met deze molen wordt ook het molenaarshuis, bestaande uit een tweewoonst benevens de eromheenstaande schuur en stallingen, verkocht voor de ronde som van 1000 p. gr. courant (= f.6000 gulden). Hierbij moesten dan nog verschillende kosten (notariskosten; wijngelden etc.) geteld worden, zodat de totale koopprijs van de molen 1048 p. 10 gr. courant bedroeg. In de prijs zat ook nog een bedrag van 13 p. gr. courant voor de overname van 2 ezels(voor de rosmolen) en 3 "*lasschen*". De andere helft hiervan behoorde toe aan Francies De Neve. Deze De Neve was pachter van de helft van de molen van Servaes De Poortere geweest. Dit wijst erop dat de molen blijkbaar niet meer door een persoon kon uitgebaat worden (zie ook hiervoor). Hij betaalde hiervoor een pachtprijs van 16 p. gr. courant, en

bewoonde een deel van het molenaarshuis dat, zoals hierboven gezegd, een tweewoonst was.

De nieuwe eigenaar zou pas met het vervallen van de pachttermijn van De Neve, per 30 april 1770, in het volledig bezit van de molen komen. Voor de nieuwbouw van zijn molen had Servaes De Poortere een lening aangegaan van 100 pond wisselgeld

Foto van de molen genomen voor de afbraak in 1947.

(Fotoarchief N. De Muynck, Oosteklo)

in voordeel van "*Mevrouwe van Denterghem*", woonachtig te Gent. Deze lening werd nu door Joannes Vercouter overgenomen en diende als eerste aanbetaling voor de koopsom. De rest werd kort na het verlijden van de koopakte contant betaald. Dit was dus al (minstens) de derde molen die hier aan de Molenhoek verrees.

4.6 Akte van overeenkomst A° 1770

Door de nieuwe molenaar Joannes Vercouter, wordt op 9 februari 1770 een overeenkomst gemaakt met de abdis Angelina Bruneel, aangaande het meeverkochte molenaarshuis. Volgens het prolongatiecontract van 1759 dat nog steeds van kracht was (de verkoop van de molen had geen nieuw contract tot gevolg gehad), moest het molenaarshuis op het einde van de pachttermijn door de abdis in "*staende weirde*" overgenomen worden. Dit beding impliceerde dat er gedurende de pachttermijn aan dit huis niets aan-of bijgebouwd mocht worden zonder uitdrukkelijke toestemming van de abdis. Omdat Joannes Vercouter echter de intentie had om te "*...bauwen eene aendere woonstede juster plaetse daer het voorgaende meulenhuis heeft gestaen...*" (45), moest hij dus de toestemming hebben van de abdis om zijn plan te verwezenlijken. Vandaar deze akte van overeenkomst. Er wordt nu overeengekomen dat molenaar Vercouter inderdaad een ander huis mag bouwen "*...naer sijn goeste en commoditeijt...*" (46). Het bestaande molenhuis moet blijkbaar niet meer in zo'n beste staat verkeerd hebben.

Het was overigens (minstens) de vierde maal dat er een nieuw molenhuis gebouwd werd, zij het nu in steen.

4.7 Overzicht zeventiende en achttiende eeuw

In het begin van de 17de eeuw blijkt de molen door nog onbekende oorzaak te zijn omvergefallen. Op kosten van de molenaar wordt deze opnieuw (herop)gebouwd. Vanaf dan wordt de molen volledig privaat eigendom en kunnen we niet meer van een abdijmolen spreken. Nochtans blijft de molenberg in het bezit van de abdij, en zij zal die nooit uit handen geven.

Vanaf nu worden pachttermijnen aangegaan van 30 jaar. Ook wordt er een nieuw molenhuis met schuren en stallingen gebouwd, ter vervanging van het voorgaande.

Vanaf 1716 komt de molen in bezit van Christiaen De Poortere, een telg uit een bekend molenaarsgeslacht. In 1740 breidt hij zijn commerciële activiteiten uit, door het plaatsen van een rosmolen. Zijn zoon Servaes neemt in 1759 de zaak van zijn vader over en gaat al direct voortvarend te werk. Zo zal hij kort nadien (juiste datum onbekend) een nieuwe molen bouwen en bedingt hij nu reeds bij de abdis een nieuw pachtcontract voor maar liefst 60 jaar ! In 1769 verkoopt hij echter reeds zijn nieuwe molen en wordt molenaar in de stad Gent.

Joannes Vercouter, molenaarsbaas uit Assenede, wordt de nieuwe eigenaar. Hij laat tevens een nieuw molenhuis in steen bouwen.

5. Notarisakten negentiende eeuw

Notarisakten zijn de bron die onze gegevens over de molen aanvullen vanaf de 19e eeuw.

5.1 Notarisakte betreffende gedwongen verkoop A° 1818

De eerste 19de eeuwse gegevens omtrent de molen leren ons dat de toenmalige molenaar Ignatius Vercouter, in financiële problemen verkeerde. In de akte opgesteld door notaris Impens uit Gent, gedateerd 17 april 1818, wordt de verkoop geregeld van:

1. “*eenen windmolen geplaetst op cheynsgrond competerende(=toebehorende) aen den Domeynen....gestaen binnen de prochie van Oost-Eecloo*”
2. “*een huys stede en erve, groot ontrent 9 a. 95 ca.*”⁽⁴⁷⁾

De verkoper is Benedictus Emanuel Cardon, grondeigenaar, wonende te Gent in de Mageleinstraat. Hij verkoopt de molen met het molenaarshuis en de erbijbehorende gebouwen voor Bf. 4.716,54 (= f.2600 gulden) aan een zes-tal personen, te weten: Jacobus Francies Standaert, Joannes Hollebosch, Francies Roegiers, Joannes Baptiste Roegiers, Bernard Roegiers en Charles Van Hecke. De eerste vijf genoemde personen zijn allen landbouwer van beroep. Als beroep van Charles Van Hecke wordt “*practesijn*”⁽⁴⁸⁾ vermeld.

Genoemde Cardon was nog maar sedert een 7-tal weken in het bezit van bovenvermelde goederen gekomen, na een “*gedwongen afwinninge*” of gerechtelijke verkoop van onderhavige goederen, gehouden op 25 februari 1818 voor het “*tribunael civil*” te Gent⁽⁴⁹⁾. Cardon blijkt echter bij de aankoop als een soort stroman gefungeerd te hebben voor de bovenvermelde personen. We kunnen dit opmaken uit de gebruikte formuleringen in dit contract. Het feit dat hij de molen praktisch direct na aankoop doorverkoopt aan de genoemde personen, bevestigt dit. De vijf eerstgenoemde personen van bovenvermeld consortium stonden in nauw familiaal verband tot elkaar. Ze waren namelijk allen broer of schoonbroer van elkaar en kinderen of aangetrouwde kinderen van Jooris Francies Roegiers, die gehuwd was met Joanne Marie Welvaert. Ook molenaar Ignatius Vercouter was door zijn huwelijk met Caroline Roegiers (dochter van Jooris Francies), nauw verwant met de kopers van zijn molen.

De molen kwam nu praktisch geheel in handen van de familie Roegiers. Nochtans zal dit maar voor een tijdelijk periode zijn, zoals hierna zal blijken.

Domeinen

Ter afsluiting willen we nog even de aandacht vestigen op het feit dat de molenberg toebehoorde aan de Domeinen. De toenmalige molenaar Vercouter heeft blijkbaar niet van de mogelijkheid gebruik gemaakt om de molenberg tijdens de Franse overheersing, waarbij o.a. alle kloostergoederen werden geveild, in eigendom te verwer-

ven. Het kopen van kloostergoed (zwartgoed genaamd), was trouwens verboden aan goede katholieken.

5.2 Onderhandse akte A° 1828

Tien jaar later, op 5 januari 1828, wordt Ignatius Vercouter terug eigenaar van de molen en het molenhuis met de daarbij horende stallingen en schuur. Dit gebeurde middels een onderhandse akte, waarbij Joannes Baptist Roegiers, Jacobus Francies Standaert, de ergenamen Joannes Hollebosch, en Karel Van Hecke hun aandeel in de molen "*ter goeder trauwen*" verkopen.

Het bedrag dat molenaar Vercouter hiervoor aan zijn schoonfamilie moet betalen bedraagt f. 2028,— gulden. Om nu dit bedrag, dat hij uiteraard niet in contanten ter beschikking had, te financieren ging hij een lening aan bij Petrus Andreas Bracq, grondeigenaar te Gent en aldaar wonende in de Gouvernmentstraat. Deze lening wordt in een notariële akte vastgelegd voor notaris Billiet te Gent.

5.3 Notarisakte A° 1828

Het bedrag dat door Vercouter geleend wordt is echter hoger dan het bedrag dat hij aan zijn schoonfamilie moet uitkeren, namelijk f. 3000 gulden.

Hij zal blijkbaar nog wat andere investeringen willen doen. De jaarlijkse rente op deze lening bedraagt 5% of f. 150 gulden. Indien hij echter stipt op de vervaldag (22 januari) of binnen 2 maanden nadien zou betalen, genoot hij een korting. Hij zou in dat geval maar 4 1/2% of f. 135 gulden aan rente moeten betalen. Deze rente zou blijven lopen tot wanneer het volledige bedrag van f. 3.000 gulden zou zijn afgelost. Er was geen einddatum voorop gesteld. Wel was bepaald dat, indien Vercouter de hoofdsom wilde aflossen, hij zijn geldschietter hiervan minstens 3 maanden tevoren op de hoogte moest stellen. Kortom een heel andere manier van leningsvoorwaarden dan heden ten dage. Als onderpand van het geleende bedrag, fungeerde uiteraard de molen en het molenhuis, benevens ± 9 hectare zaailand gelegen ten zuiden van de Ledestraat (de "*meulereepen*" of lange repen).

5.4 Notarisakte A° 1842

In 1842 blijkt molenaar Vercouter weer in geldnood te verkeren. Hij gaat voor de tweede maal een lening aan, onder de vorm van een obligatie, bij zijn vroegere geldschietter Bracq. Nu gaat het om een bedrag van 4.600 frank. De intrestlast was nu echter lager en bedroeg 4%.

Wel was er nu in tegenstelling tot de vorige lening een einddatum vastgesteld. De nominale waarde van de lening moest namelijk op 12 februari 1872, dus na 30 jaar, afgelost worden. Als onderpand dienen wederom de molen en het molenhuis, dat hier omschreven wordt als een "*schoon en kloek gebouwen woonhuis*" met daarom

heen een schuur, een koestal en een paardestal. Ook wordt er een partij zaailand ter grootte van ± 6 hectare gehypothekeerd.

In deze akte, verleden voor notaris Leo Van Hecke uit Oosteeklo, wordt ook nog melding gemaakt van de al eerder aangegane lening uit 1828. (f. 3.000 gulden of 6.349 frank). Ter meerdere verzekerdheid van bovengenoemde gebouwen (molen; molenhuis etc.) wordt de molenaar, in de akte "*oplichter*" genoemd, verplicht om een brandverzekering af te sluiten met een verzekerde waarde van Bf. 10.000. Aangezien zijn geldschietter zelf een brandverzekeringsmaatschappij had opgericht, had hij hierin geen vrije keus.

5.5 Verkoop bij licitatie A° 1844

Twee jaar na het aangaan van bovenvermelde schuldvordering, blijkt Ignatius Vercouter overleden te zijn. Naast zijn weduwe laat hij nog 7 kinderen achter, waarvan 3 zonen de muldersstiel blijken uit te oefenen.

Zijn oudste zoon Pieter Leopold, was op dat moment pachter-molenaar op de stenen molen in de Ertveldesteenweg. De familie Vercouter baatte dus op dat moment de beide molens van Oosteeklo uit.

Op 23 juli 1844 wordt voor notaris Leo Van Hecke de nalatenschap van Ignatius Vercouter door de erfgenamen verkocht bij licitatie. Tot die nalatenschap behoorde uiteraard de molen en het molenhuis waarover hierboven al meermaals sprake is geweest. Tevens bleek ook een tweede woonhuis dat vlak naast het molenaarshuis gelegen was tot de nalatenschap te behoren, benevens 8 partijen zaailand met een gezamenlijke grootte van 5 ha. 83 ca. De helft van deze eigendom (of 7/14 deel) kwam toe aan de weduwe Carolina Roegiers, en de overige helft (of ieder 1/14 deel) aan de kinderen. Het was Coleta Vercouter, notabene de jongste van het gezin en nog ongehuwd, die haar moeder, broers en zuster uitkocht voor de ronde som van Bf. 16.000. In dit bedrag was Bf. 10.949,20 verrekend, zijnde de twee uitstaande vorderingen in voordeel van de heer Bracq uit Gent, waarvoor zij zich nu aansprakelijk stelde.

Het verschil tussen deze twee bedragen of Bf. 5.050,80 moest door Coleta aan haar moeder, broers en zuster uitgekeerd worden. Haar moeder had recht op de helft van dit bedrag, zijnde Bf. 2.525,40 en de overigen werden ieder Bf. 360,73 uitbetaald. Vanaf nu was zij de eigenares van de molen op de molenhoek. Over een ondernemende dame gesproken!

6. De twintigste eeuw ⁽⁵⁰⁾

Coleta Vercouter zal de laatste *Verkèter* zijn die de molen aan de molenhoek uitbaat. Door erfenis van haar tante (Co)lette, komt Pelagie Vercouter, gehuwd met Petrus

Buysse, in het bezit van de molen. Gedurende drie generaties zal de molen, tot de afbraak ervan, uitgebaat worden door de familie Buysse.

De tweede generatie is Leo Buysse, gehuwd met Mathilde Buysse. Uit dit huwelijk worden twee zonen geboren: Maurits (1899 - 1978) en Kamillus (1900 - 1986), die in de volksmond beter bekend stond als *Miel de meulenère*; een volksfiguur bij uitstek. Uit een tweede huwelijk van Leo Buysse met Maria Stevens wordt onder meer Martha Stevens geboren. Deze twee broers en halfzuster vormen samen de derde generatie die het einde van ruim 4 eeuwen molenactiviteit aan de molenhoek van nabij zal meemaken. In 1937 of 1938 worden de laatste zakken meel gemalen en de molenwieken voorgoed in de ruststand gezet. Het was economisch gezien niet meer rendabel om de molen te laten draaien. De molen, die uitgerust was met twee maalstoelen, bleef overigens nog tot 1947 werkeloos staan, om in de zomer van datzelfde jaar afgebroken te worden. Na het stilleggen van de molen werden nog wel wat

Molenhuis (A° 1770) met schuur, vlak voor de afbraak in 1991. Genomen vanuit de Rijkestraat.

(Foto : Wauters, Oosteeklo)

maalactiviteiten voortgezet in de maalderij, die zich bevond aan de overkant van de molenstraat, naast het molenhuis. Deze maalderij-installatie werd een twaalf-tal jaren geleden afgebroken.

Het laatste relict dat aan het molengebeuren op de molenhoek herinnert, namelijk het molenhuis (gebouwd rond 1770), werd in 1991 afgebroken.

In plaats daarvan kwam een appartementsgebouw, zodat alleen de straatbenaming nog herinnert aan de economische activiteit die hier gedurende vele eeuwen werd uitgeoefend.

SAMENVATTING

Een akte uit 1407 licht ons in over het bestaan van de abdijmolen.

Uit het feit dat die toen al bestond, kan met een grote mate van zekerheid aangenomen worden dat de oprichting ervan ergens in de 14e eeuw of misschien zelfs in de 13de eeuw valt te situeren.

Pas vanaf het begin van de 16de eeuw krijgen we zicht op het molengebeuren, door een bewaard gebleven rekeningenboek van de abdis Katheline Sbeers.

In het eerste kwart van de 16e eeuw blijken er nogal wat verschillende pachters-molenaars werkzaam geweest te zijn op de abdijmolen. De pachtprijs, die in natura betaald moet worden, ondergaat gedurende deze periode ook nogal wat fluctuaties. Ook de pachttermijnen variëren nogal in duur.

Aanvankelijk wordt de molen per jaar verpacht, maar ook komen we termijnen tegen van 3, 6 of 9 jaar.

Doordat we min of meer op de hoogte zijn van de uitgaven door de abdij gespendeerd aan hun molen, kunnen we een ruwe berekening maken naar de mate van 'rentabiliteit'. Deze valt alleszins positief uit.

Vanaf 1538 hebben beschikken we over pachtcontracten. Hieruit kunnen we o.a. opmaken dat er meer continuïteit is aangaande de pachters-molenaars.

De godsdiensttroebelen van 1577 blijken van cruciaal belang voor de verdere geschiedenis van de abdijmolen. Door de acute financiële problemen van de monialen wordt gekozen voor een systeem, waarbij de molenaar voor de helft eigenaar wordt van deze molen. Deze halfslachtige situatie verandert in 1617. De bestaande molen is dan omvergefallen. De abdij blijkt nu ook deze keer (om onduidelijke redenen) te passen voor de herstellingskosten. Daardoor komt de molen volledig in het bezit van de toenmalige molenaar. Vanaf nu kan men echter niet meer over een abdijmolen spreken. De molenberg blijft echter wel eigendom van de abdij, en dit tot aan het einde van het Ancien Régime.

In 1740 wordt de maalcapaciteit uitgebreid door het plaatsen van een rosmolen. Waarschijnlijk tussen 1760-1765 wordt er een nieuwe molen gebouwen. Dit is dan

al minstens de derde die aan de Molenhoek verschijnt. Rond 1770 wordt er een nieuw molenhuis gebouwd, en deze keer in steen.

De molenaarsfamilie Vercouter blijkt goed te aarden aan de Molenhoek.

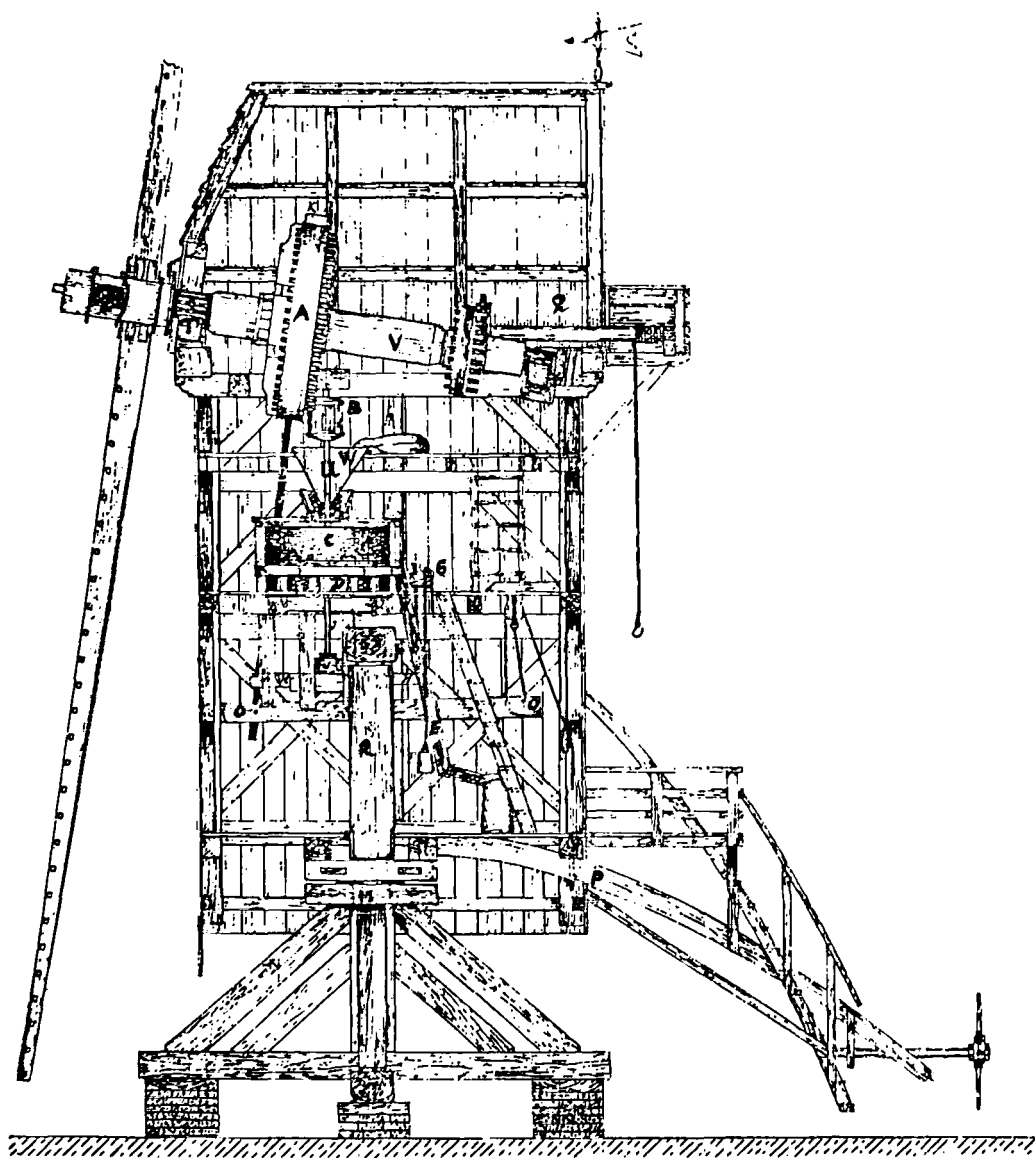
Gedurende enige generaties blijft zij er de touwtjes in handen houden.

De laatste telg uit dit molenaarsgeslacht die de molen 'bemand' is notabene een vrouw!

De laatste tientallen jaren van zijn bestaan, komt de molen via erfenis onder bewind van de familie Buysse. In 1937/1938 wordt de molen om economische redenen uit bedrijf gesteld, en in 1947 voorgoed afgebroken.

Het molenhuis wordt in 1991 afgebroken om plaats te maken voor nieuwbouw.

Marc DE VLEESSCHAUWER

A aswiel
 B ronsel
 C loper of bovenste steen
 D ligger of onderste steen
 E meelpijp
 F gewicht van de lichtstok
 G lichtstok waarmee de afstand van de molenstenen geregeld wordt
 H pasbrug waarop de kleine spil rust

I pot waarin de voet van de kleine spil draait
 J kleine spil
 K vang
 L sabelijzer
 M zetel
 N steekbanden
 O vangbalk
 P staartbalk
 Q luirol
 R standaard

S hals
 T halssteen
 U grote spil
 V as
 W kaar

Dwarsdoorsnede houten standerdmolen, met voornaamste molenonderdelen aangegeven.

BIJLAGE I : *Verklaring Molenterminologie*

Asse : As; molenas.

Zware houten as boven in het molengebouw, waaraan de roeden en een of meer aswielen bevestigd zijn.

Belen (van 3 belen te verstalen) : Scherphamers; bilhamers.

Hamer die in twee mesvormige pennen of beitels uitloopt en waarvan de molenaar of molensteenschерper zich bedient om een molensteen te scherpen. Met *verstalen* bedoelt men dat de uiteinden van deze bilhamers gesmeed werden.

Butereep : Buitenreep.

De luireep waarmee de zakken buiten de molen worden opgetrokken.

Bra(m)seele : Vangtouw

Dit woord is een verbastering van *prangseele* of vangtouw. Dit is het touw aan de vangstok of vangtrommel, waarmee men vanaf de verschillende zolders of vanaf de grond de vang(=rem) kan bedienen.

Camme : Kammen.

De tanden die in of op de velgen van een wiel worden aangebracht om hiermee de rotatie over te brengen op een ander wiel.

Cleyn wielken: Klein wiel; kamwiel; rondsel; schijfloop.

Het kamrad bovenaan het staakijzer dat middels het staakijzer de bovenste molensteen(loper) aandrijft.

Groot wiele : Vangwiel; aswiel.

Een groot kamwiel die aan de binnenzijde van de molen omheen de molenas zit. Dit aswiel moet de rotatie van de as overbrengen naar de schijfloop.

Hals : Hals (van de kleine spil)

Het dikke gedeelte van de kleine spil, dat zich in het gat van de ligger (onderste molensteen) bevindt.

Hauhamers :

Hakhamers dienende om het centrale gat in de molensteen (indien nodig) uit te hakken.

Heysele : Unster; weegschaal.

Hyserreep: IJzerreep.

Touw waarmee het staakijzer samen met de eraan vastgemaakte schijfloop kan worden uitgelicht.

Mu(e)lenstenen : Molenstenen.

Steenkoppel waarmee graan wordt gemalen.

Het steenkoppel bestaat uit een onbeweeglijk liggende steen (de ligger) en een steen die erbovenop (de looper) draait.

Marbe : Marmeren steen, waarmee zowel de halssteen als de pinsteen bedoeld kan worden.

Halsteen: Het lager waarop de hals van de molenas draait (deze steen kan ook wel van arduinstein zijn).

Pinsteen: Steen waarin het versmalde achtereinde van de as draait in een halfcilindervormige uitsparing.

Meelcupe : Meelkuip, hier waarschijnlijk in de betekenis van maatvat.

Kuip of vat waaruit meel geschept wordt om zakken op het juiste gewicht te brengen.

Het kan echter ook slaan op een kuip of vat waarin de molenaar zijn scheploon bewaarde.

Meelcurf :

Kleine mand of vat, die de molenaar gebruikt om graan te verscheppen.

Pan(nen) : Taatspot.

IJzeren pot, meestal gevat in een houten blok, op de pasbalk, die als lager dient voor de kleine spil.

Pestele: Pestel; roedebalk; borst.

Twee zware balken die kruisgewijs door de kop van de molenas steken, en waaraan de roede-einden of lassen bevestigd zijn.

Op deze roeden en lassen (de molenwieken) wordt het hekwerk bevestigd.

Rinck gaessele :

Rinck = Rijn.

Het ijzer dat met twee of meestal vier armen past in uitsparingen in het gat van de bovenste molensteen (kropgat) en waarover de klauw van het staakijzer grijpt om de draaiende beweging van het staakijzer op de steen over te brengen.

Gaessele = ?

Rinchaud : Ringhout.

Houten rand rond de ligger (onderste molensteen), waarop de steenkist staat.

Roede: Roedebalk; pestel; borst.

Zie bij pestel.

Sackreep: Luireep.

Het touw om de luias waarmee de zakken worden opgetrokken en neergelaten (in de molen).

(Mulen)Scheen: Hekscheien of molenscheien.

De dwarse latten van het hekwerk, die door het roe-einde gestoken worden en waarop de zoomlatten (dunne latten die evenwijdig aan de molenroede lopen) vastgemaakt worden.

Spille : Staaf.

De staven of spijlen van een schijfloop (lantaarnwiel; bonkelaar).

Spoer(en) : Spoor.

De verharde of verstaalde onderpin van het peerijzer (kleine spil) en van de staande as, die in een komvormige lager (taatspot) draait.

Steeger : Trap.

Hiermee kan zowel de buitentrapp (om de molen binnen te komen) of de binnentrapp (om naar de maalzolder te gaan) bedoeld worden.

In de tekst gaat het vermoedelijk om de buitentrapp.

Steenreep : Steenreep.

Zeer dik touw (ca. 8 cm. dik) dat om de (achterzijde van de) molenas wordt gewonden en waarmee de looper (bovenste molensteen) wordt opgehesen.

Velghe : Velg.

Houten belegstuk tegen de voor- en achterkant van de loeten of plooiën ter hoogte van de kamgaten en waardoor deze kammen, evenals door de loeten zijn heengewerkt.

Wintpuelle : Windpeluw.

Zware balk voor in de kap van de molen waarop de halssteen met de molenas rust.

Ysere (groot) : Staakijzer? (volgens woordenboek van de Vlaamse dialecten)

Omdat het te samen vermeld wordt met 100 *cort yser*, moet misschien de betekenis hiervan ook in dezelfde hoek gezocht worden.

Yser (cort) : (Van 100 *cort yser*)

Hiermee worden waarschijnlijk ijzeren pinnen of 'spijkers' bedoeld.

Ysere bant : Een ijzeren band die ter versteviging aangebracht wordt.

Kan op verschillende plaatsen in de molen aangewend worden.

Vb. nekband = ijzeren band om de nek van de as.

steenband = ijzeren band die bij kunst(molen)stenen rond de molensteen worden gelegd, om die stevig bijeen te houden.

Ook werden er wel ijzeren banden rond de kop van de molenas aangebracht.

Yserspille : Staakijzer.

De verticale smeedijzeren as in de molen, die bovenaan door een schijfloop of bonkelaar aan het draaien wordt gebracht en die de bovenste molensteen (loper) aandrijft.

VOETNOTEN

- (1) V. RUWET, *Het domein en de financiën van boudelo tijdens de 13e eeuw*, Gent, onuitgegeven, 1944, p. 55
- (2) RAG, *Abdij Oosteeklo*, oorkonden nr. 176, 22 juli 1407.
- (3) L. STOCKMAN, *De molens van Lotenhulle*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 43 (1992), p. 233.
- (4) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 19, f° 41.
- (5) RAG, *Abdij Oosteeklo*, ibidem
- (6) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 19, rekening 1509.
- (7) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 19, f° 193.
- (8) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 19, f° 203.
- (9) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 19, rekening over 1509.
- (10) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 19, f° 262.
- (11) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 19, f° 262.
- (12) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 19, f° 292.
- (13) Dit stro was hoogstwaarschijnlijk afkomstig uit de Willemskerkepolder in het noorden van het Assenederambacht (bij Terneuzen), waar de abdij in 1515 voor 20 gemeten had bijgedragen in de herdijking van de polder.
- (14) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 19, f° 292 v°.
- (15) Zie hierover L. GOEMINNE - L. STOCKMAN, *Structuur, kostprijs en terminologie van de windmolens in de Heerlijkheid Woestijne te Aalter op het einde van de 14e eeuw*, in AM, jb. 32 (1981), pp. 159-230.
- (16) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 19, f° 351 v°; f° 365 v°; f° 378.
- (17) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 19, f° 309.
- (18) Een belangrijk document werd in die tijd in tweevoud geschreven op een en hetzelfde papier (of perkament); dit document werd nadien doormidden gesneden dwars door een aantal letters, in dit geval de familienaam van de abdis. In geval van betwisting betreffende de inhoud, kon men die twee helften weer samenvoegen, waarbij de doorsneden letters weer overeen moesten stemmen.
- (19) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 29, pachtcontract A° 1538.
- (20) RAG, *Abdij Oosteeklo*, ibidem.
- (21) We missen derhalve het pachtcontract voor de periode 1548-1553.
- (22) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 29, pachtcontract A° 1552.
- (23) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 29, pachtcontract A° 1552.
- (24) Deze *heirwegh* was een private weg en behoorde toe aan de abdij.
- (25) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 29, pachtcontract A° 1552.
- (26) RAG, *Abdij Oosteeklo*, ibidem.
- (27) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 29, akte van *prisantie* A° 1554.
- (28) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 29, prolongatiecontract (A° 1559/1560).
- (29) RAG, *Abdij Oosteeklo*, ibidem.
- (30) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 29, ongedateerd pachtcontract (A° 1571/1572).
- (31) RAG, *Abdij Oosteeklo*, ibidem.
- (32) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 29, ongedateerd pachtcontract (1576/1577).
- (33) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 29, Akte van voorwaarden (A° 1584).
- (34) RAG, *Abdij Oosteeklo*, ibidem.
- (35) RAG, *Abdij Oosteeklo*, ibidem.
- (36) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 29, pachtcontract A° 1617.
- (37) RAG, *Abdij Oosteeklo*, ibidem.
- (38) RAG, *Abdij Oosteeklo*, ibidem.
- (39) J. DE POTTER en P. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oostvlaanderen*, Gent, 1876, (Boekhoude), pp. 22-53.
- (40) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 39, Akte van overeenkomst A° 1716.
- (41) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 39, pachtcontract A° 1716.
- (42) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 39, pachtcontract A° 1745.

- (43) RAG, *Abdij Oosteeklo*, ibidem, ongedateerd bijschrift (vermoedelijk oktober 1759).
- (44) RAG, *Ambacht Boekhoute*, nr. 913, f° 221 e.v.
- (45) RAG, *Abdij Oosteeklo*, nr. 39, akte van overeenkomst A° 1770.
- (46) RAG, *Abdij Oosteeklo*, ibidem.
- (47) RAG, *Notariaat modern*, notaris Impens (depot nt. Neve), A° 1818.
- (48) Deze Ch. Van Hecke is ook nog notaris en burgemeester geweest te Oosteeklo.
- (49) De akte van de gerechtelijke verkoop hebben we helaas niet terug kunnen vinden, waardoor we niet de redenen van de gedwongen verkoop kunnen achterhalen.
- (50) Deze 20de eeuwse gegevens werden mij mondeling meegedeeld door de familie Pauwels-D'hoë uit Oosteeklo.

PERSONEN UIT HET MEETJESLAND OVERLEDEN OP DE SINT-BAAFSPAROCHIE TE GENT (1671 - 1796)

In de overlijdensregisters van de Sint-Baafsparochie (bewaard op het Stadsarchief te Gent), vinden we voor de periode 1671-1796 betreffende het Meetjesland, volgende vermeldingen :

1) Op 20 september 1683 is begraven op het kerkhof Christina *La Noy*, uit Waarschoot, naar hier gevlucht, echtgenote van Jacobus de Puis. Woonde in de Veermanstraat ⁽¹⁾.

2) Op 20 juni 1699 is begraven in de crypte, Catharina Maria Josepha, dochter van de weledele heer Livinus Ignatius *Triest de Castili*, heer van Ronsele, 13 maanden oud ⁽²⁾.

3) Op 30 maart 1721 is begraven in de kerk, de weledele heer Florentius Bonaventura *van Vaerenewijck*, heer van Lembeke, Diepenbroeck, 71 jaar oud.

4) Op 16 juni 1734 is begraven in de kerk, een zoon van Gelaudius Bonaventura *van Vaernewyck*, heer van Bellegem en Lembeke ⁽³⁾.

5) Op 21 april 1750 in de avond is begraven in de Kartuizerkerk, het lichaam van de weledele heer Glaudius Bonaventura *van Vaernewyck*, heer van Lembeke, Bellegem, Diepenbroeck, 57 jaar oud, de plechtige uitvaartdienst greep plaats op 2 mei 1750 in de kathedrale kerk van Sint-Baafs.

6) Op 1 september 1751 is begraven in de kerk, het lichaam van *N. Dons*, dochter van de weledele heer Joannes Josephus Dons, baron van Lovendegem en de weledele dame Anna...Vilain ⁽⁴⁾.

7) Op 2 maart 1769 is begraven in de kerk in het grafmonument, de weledele heer Carolus Ignatius Josephus *Mesdach*, heer van Kuurne, te Merrye, Ten Ackere, Averije en Everstein, enige zoon van de weledele heer Carolus Josephus Franciscus Mesdach, en van de weledele dame Catharina Philippina de la Kethulle, vrouwe van Averije en Everstein, 51 jaar oud ⁽⁵⁾.

8) Op 21 februari 1796 is begraven, Franciscus Jacobus, onwettige zoon van Anna Coleta *Thienpondt*, uit Waarschoot, die gisteren overleed, 3 maanden oud. ⁽⁶⁾.

Wilfried STEEGHERS

VOETNOTEN

- (1) Stadsarchief Gent, *Parochieregisters Sint-Baafs*, nr. 68, overlijdens 1671-1786.
- (2) Idem, nr. 69, overlijdens 1686-1703.
- (3) Idem, nr. 71, overlijdens 1718-1735.
- (4) Idem, nr. 72, overlijdens 1735-1752.
- (5) Idem, nr. 74, overlijdens 1769-1778.
- (6) Idem, nr. 76, overlijdens 1796.

Dons	6	Thienpondt	8
Kethulle, de la	7	Triest de Castili	2
Mesdach	7	Vaemewijck, van	3
Noy, la	1	Vaernewyck, van	4, 5
Puis, de	1	Vilain	6

HEEMKUNDIG REPERTORIUM

1992-1993

Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland

In de eerste aflevering van onze *Heemkundig repertorium* wezen we op enkele tekortkomingen en op de aanpassingen die we voor de tweede *lijst* zouden doorvoeren.

Zo hebben we nu bij de meeste titels een korte nota neergeschreven, zodat de inhoud (nog) duidelijker wordt. Deze gegevens gebruiken we tevens bij de registers op trefwoorden, plaats- en familienamen, zodat ze optimaal nuttig zijn. Deze annotaties zijn soms reeds uitgebreid tot meerdere regels. We schonken tevens meer aandacht aan het feit hoe de publikaties geïllustreerd zijn.

De bibliografie werd terzelfder tijd meer *up to date* gebracht. Deze aflevering omvat de *heemkundige* produktie van 1992 en een flink deel van 1993 (tot ongeveer midden oktober). Er ligt dus ongeveer nog slechts vier maand tussen het opmaken en het publiceren. Ook in de toekomst zullen we circa oktober afsluiten, zodat we inzake tijdschriften steeds twee - gedeeltelijke - jaargangen behandelen. Deze overschakeling leidde nu tot een totaal van meer dan 200 titels. Het gaat dan bijna ook om een dubbelaflevering.

Tenslotte werd de lijst van de geëxcerpeerde tijdschriften uitgebreid. Voor de helft is dit toe te schrijven aan het verschijnen van nieuwe, lokale publikaties.

De Eeklose Dobbelgebakkene Driemaandelijks tijdschrift van de geschied-heemkundige kring van de stad Eeklo (aanvankelijk ook een mededelingsbrochure).

De Twee Ambachten Halfjaarlijks tijdschrift van de gelijknamige *gemeentelijke heem- en oudheidkundige vereniging* in Assenede.

Toerisme in Oost-Vlaanderen Een uitgave van de *Federatie voor toerisme in Oost-Vlaanderen*. Bijdragen met een te sterk toeristisch getinte inslag worden niet opgenomen.

(Voor de volledige lijst zie jaarboek 43 (1992), pp.261-262).

Wegens bepaalde omstandigheden konden een aantal tijdschriften niet worden geëxcerpeerd. Mogelijks ontbrekende titels - uiterst weinig - worden dan ook in de volgende aflevering opgenomen.

Gebruikte sigels

(Voor meer informatie zie jaarboek 43 (1992), p.261)

AM	Appeltjes van het Meetjesland
B	Biekorf
BB	Bos en Beverveld
BTFG	Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis
BTNG	Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis
DB	De Belle
DE	De Eik
DED	De Ecklose Dobbelgebakkene
DL	De Levensboom
DTA	De Twee Ambachten
HB	Handelingen Genootschap voor Geschiedenis Brugge
HBM	Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland
HG	Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent
HLvN	Het Land van Nevele
KB	Kapel en Beeld
KOK	Jaarboek van de Kunst- en Oudheidkundige Kring - Deinze
LvdW	Land van de Woestijne
ME	Molenecho's
MvT	Mensen van Toen
OH	Ons Heem
OR	Oud Ruysselede
OVZ	Oostvlaamse Zanten
RvT	De Roede van Tielt
TG	Tijdschrift voor Geschiedenis
TGK	Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet
TSG	Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis
VS	Vlaamse Stam

[A] aanwezig op gemeentearchief Aalter

[E] aanwezig op stadsarchief Eeklo

1. Bibliografie

Voor de werkmethode en criteria, zie jaarboek 43 (1992), pp. 258-263.

A. Werkinstrumenten

Bibliografieën, inventarissen, catalogi, archiefwezen, bronnen, historiografie

1. BASTIAEN Filip, *Heemkundig repertorium. 1991. Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland.* - AM, 43(1992), 255-275. Met vier registers. [A] [E]
2. DEFUYT Roger, *Index op de jaargangen 11 tot 15 (1988 - 1992).* - LvdW, 16 (1993), 1-2, 43-47. [A] [E]
Auteursregisters op 5 jaargangen "Land van de Woestijne".
3. DE GROOTE Katrien, *Bibliografie Antoine Janssens.* - HLvN, 24 (1993), 2, 135-145. [A] [E]
Naar aanleiding van zijn ontslag als bestuurslid van de heemkundige kring "Het Land van Nevele".
4. DE GROOTE Katrien, *Bibliografie Jozef Van de Castele.* - HLvN, 24 (1993), 2, 146-148. [A] [E]
Naar aanleiding van zijn ontslag als bestuurslid van de heemkundige kring "Het Land van Nevele".
5. VANSCHOENBEEK Guy, *Recyclage (archieven der BWP-BSP-federatie Gent-Eeklo).* - AMSAB-Tijdingen, nr.11 (1991), p. 20, foto van een affiche.
Het naoorlogse archief van de socialistische partij van de federatie Gent-Eeklo werd door het AMSAB overgenomen.

Zie ook het nr. 70

6. N.N., *Uit het dagboek van Jacobus Van Damme.* - DED, 2(1993), 1, 48. [A]
Fragmenten over de stad Eeklo tussen 1794 en 1818.
7. BOLLAERT André, *Sprokkels uit de oudste Poeselse kerkrekening.* MvT, 2 (1992), 3, 74-75. [A] [E]
Genealogische gegevens uit de kerkrekening van 1607-1612. Met alfabetische lijst.
8. BOLLAERT André, *Uit de Poeselse parochieregisters.* - MvT, 2 (1992), 4, 82-88, 1 grafiek. [A]
Uitzonderlijke voorvallen (17de-18de eeuw) en nominatieve beroepsvermeldingen, vnl. na 1779.
9. BOLLAERT André, *Een loting voor spandiensten uit 1744.* MvT, 3 (1993), 1, 8-9. [A]
Naamlijst van paardenhouders in Poesele.
10. BOLLAERT André en LUYSSAERT Jan, *Persoonsnamen uit het Land van Nevele vóór 1281.* - MvT, 3 (1993), 2, 48-50. [A]
Op basis van C.Tavernier-Vereecken "Gentse naamkunde van ca.1000 tot 1253" en een lijst van renteplichtigen.
11. CLAEYS Robert, *Werknemers in Zomergemse bedrijven 1850-1856.* - DL, 5 (1992), 1, 15-20. [A] [E]

- Lijst per werkgever van arbeiders die een werkmansboekje ontvingen, met vermelding jaar en beroep. Tevens wat gegevens over de werkgevers.
12. CLAEYS Robert, *Doodsoorzaken in de vorige eeuw*. - DL, 6 (1993), 3, 63-72. [A] [E]
Alfabetische lijst van de overledenen in het Zomergemse rustoord met gekende doodsoorzaken, op basis van de bevolkingsregisters 1866-1880. Zie ook nr. 97.
 13. COPPENS Martine, *Ommestellinghe 1723 van Eeklo (SAE 445)*. - DE, 17 (1992), 4, 167-206. [A] [E]
Alfabetische lijst van de belastingsbetalers.
 14. DEBBAUT Ronny, *Kanttekening bij de overlijdensregisters van Knesselare*. - DL, 5 (1992), 2, 27-28; erratum, 3, 44. [A] [E]
Gebrekkige registratie in parochieregisters door snelle opeenvolging functionarissen.
 15. DEBBAUT Ronny, *De graan- en volkstelling te Hansbeke in 1709*. - MvT, 3 (1993), 1, 2-7 en 3, 58-74. [A]
Publikatie van de *graanlijst* en personenlijst, met korte inleidende bespreking en een familienamenregister.
 16. DEBBAUT Ronny, *Vondst. De dochter van de smid*. - MvT, 3 (1993), 2, 46-47. [A]
Naamsverandering in parochieregisters. Een voorbeeld rond de familie Van Vynckt (smid - faber).
 17. DEBBAUT Ronny, *Wederdopers te Lovendegem anno 1609*. - DL, 6 (1993), 4, 96-99. [A] [E]
Alfabetische lijst van wederdopers en getuigen op een proces naar aanleiding van een ketterse prediking.
 18. DE LELYS Eugène, *Veteranen van Napoleon*. - DL, 5 (1992), 3, 45-47 en 4, 65-66. [A] [E]
Lijst per gemeente (Meetjesland) van oudgedienden die in aanmerking kwamen voor de herinneringsmedaille van Sint-Helena. Soms wat aanvullende gegevens.
 19. DE REUCK Dirk, *Mijmeringen bij een grafsteen. "Ach mensch peyst op sterven". Bellemse grafstenen als spiegels van leven en dood*. - LvdW, 15 (1992), 1-2, 22-27, met foto's en tekeningen. [A]
Biografische nota's bij oude (verweerde) grafstenen, waarvan de teksten werden teruggevonden.
 20. HAMERLYNCK Willy, *Gegevens over beroepsactiviteiten in stadsrekeningen en rekeningen van armendis (Eeklo - begin 17de eeuw)*. - DE, 17 (1992), 4, 207-213, met alfabetische lijst. [A] [E]
 21. JANSSENS Antoine, *Emigranten uit Nevele*. - MvT, 2 (1992), 1, 11-24. [A]
Lijst van migranten naar Amerika, Frankrijk en elders tussen 1872 (en voornamelijk 1893) en 1910 aan de hand van de bevolkingsregisters. Met meerdere grafieken inzake aantal per jaar, leeftijd, straat, beroep enz.
 22. JANSSENS Antoine, *Herbergierstellingen in Nevele*. - MvT, 2 (1992), 2, 34-47, met grafiek. [A]

Namen van herbergen en herbergiers tussen 1779 en 1940, alfabetisch per telling. Geput uit specifieke telling en vermoedelijk de bevolkingsregisters. Geen bronvermelding.

23. JANSSENS Antoine, *Van herbergen, herbergiers en tappers te Nevele*. - HLvN, 23 (1992), 2, 142-163 en 3, 202-220, talrijke foto's. [A] [E]
Lijst van herbergen en de uitbaters, 16de - 20ste eeuw.
24. JANSSENS Antoine, *Zanten in Nevelse documenten (III). Het bezit van de "aermendisch" van 1520 tot 1753 te Nevele*. - HLvN, 23 (1992), 3, 224-227. [A] [E]
Publikatie van de inhoud, met toevoeging van een index op persoonsnamen en toponiemen.
25. JANSSENS Antoine, *Zanten in Nevelse documenten (IV). De Nevelse parochierekeningen van 1793 tot 1795*. - HLvN, 24 (1993), 1, 22-30, met afbeelding assignaten en fragment document. [A] [E]
26. LUYSSAERT Jan, *Grafstenen van de kerk van Nevele in het museum "Rietgaverstede" te Nevele*. - HLvN, 24 (1993), 2, 133-134. [A] [E]
Tekst van 5 grafstenen uit de 18de en 19de eeuw.
27. MARTENS Albert, *Een openbare verkoping op het kasteelgoed te Hansbeke, anno 1638*. - HLvN, 23 (1992), 1, 77-85. [A] [E]
Met namenlijsten. Tevens wordt gewezen op het belang van deze bronnen voor de genealogie.
28. MARTENS Albert, *Slachtoffers van de pest te Hansbeke, anno 1631*. - MvT, 2 (1992), 1, 26-28. [A]
Er is geen zekerheid omtrent de eigenlijke slachtoffers.
29. MARTENS Albert, *Kerkelijke fundaties te Hansbeke in de 18de eeuw*. - HLvN, 23 (1991), 2, 93-105, met enkele namenlijsten. [A] [E]
30. MARTENS Albert, *Kerkelijke fundaties te Merendree*. - HLvN, 23 (1992), 2, 106-111. [A] [E]
Lijsten uit de 19de en begin 20ste eeuw, met overzichtstabel.
31. MARTENS Albert, *Kerklijken te Hansbeke*. - HLvN, 23 (1992), 2, 119-130. [A] [E]
Naamlijst van personen begraven in de kerk, 17de en 18de eeuw, met een korte bespreking.
32. MARTENS Albert, *Kostgangers in het Godshuis te Hansbeke (1852-1987)*. - MvT, 2 (1992), 2, 48-50. [A]
Lijst van de geboorteplaatsen van de kostgangers, met het aantal.
33. MARTENS Albert, *Verkoop van houten afbraakmateriaal van het kerkkoor te Hansbeke, anno 1658*. - MvT, 2 (1992), 2, 52. [A]
Lijstje van de kopers.
34. MARTENS Albert, *Vendutie van kaprijke bomen te Hansbeke, anno 1632*. - MvT, 2 (1992), 2, 53-55. [A]
Lijst van loten, de kopers en de borgen. Tevens korte bespreking van de waarde van de bomen (per soort).
35. MARTENS Albert, *Uit de praktijk. Huwelijksdispensatie*. - MvT, 2 (1992), 3, 69-73; aanvulling, 4, 101; erratum, 4, 109. [A]

- Voorbeeld volgend op het algemeen artikel "Bloedverwantschap" (pp.65-68) met de mini-kwartierstaten van de vermelde personen, Jan Martens en Maria-Francisca De Brauer.
36. MARTENS Albert, *Gentse buitenpoorters (1477-1492) uit het Land van Nevele*. - MvT, 2 (1992), 4, 89-99. [A]
 37. MARTENS Albert, *Vroedvrouwen en chirurgijns uit het Nevelse, anno 1777-1795*. - MvT, 2 (1992), 4, 103-107, 1 grafiek. [A]
Het verschijnsel *nooddoo* in Hansbeke en naamlijst van de vroedvrouwen en chirurgijns.
 38. MARTENS Albert, *Kerkelijke renten en renteplichtigen te Hansbeke, anno 1624-1629*. - VS, 29 (1993), 1, 33-45; met index persoonsnamen en toponiemen. [A] [E]
Publikatie van een deel van een renteboekje.
 39. MARTENS Albert, *Renten, toebehorende aan de armendis te Hansbeke, anno 1624-1629*. - HLvN, 24 (1993), 1, 49-60; met korte inleiding, index op persoons- en plaatsnamen. [A] [E]
 40. MARTENS Albert, *Rente- en cijnsplichtigen aan de Onze-Lieve-Vrouwgilde te Hansbeke, anno 1624-1629*. - MvT, 3 (1993), 1, 10-21. [A]
Publikatie van een renteboekje, met een inleidende bespreking en indices op persoonsnamen en toponiemen.
 41. MARTENS Albert, *Gezante familienamen en toponiemen uit een novaalbrief, Hansbeke anno 1597*. - DL, 6 (1993) 2, 27-34. [A] [E]
Transcript en index op familie- en plaatsnamen.
 42. MARTENS Albert, *Enkele 16e-eeuwse filiaties te Hansbeke*. - MvT, 3 (1993), 2, 42-43. [A]
Op basis van een renteboekje uit 1624-1629. Zie ook de nrs. 38-40.
 43. MARTENS Albert, *Kerkmeesters te Hansbeke tijdens het Ancien Regime*. - MvT, 3 (1993), 3, 75-78. [A]
Naamlijst voor de 16de - 18de eeuw.
 44. NEYT Luc, *De staten van goed van het graafschap Evergem, 1740 - 1759, (deel III)*. - Tielt, 1993, 96 p., met persoonsnamenregister. [A]
 45. SCHEPENS Erik, *Enkele gegevens over de Nationale Militie van 1816 tot 1820*. - MvT, 2 (1992), 3, 58-64. [A]
Lijst van de manschappen van de gemeenten uit het vroegere Land van Nevele voor de militie van 1820.
 46. STEEGHERS Wilfried, *Personen uit Nevele overleden in het Bijlokehospitaal te Gent (1651-1799)*. - AM, 43 (1992), 205-209, met index en 1 foto. [A] [E]
 47. VAN DE CASTEELE Jozef, *Een meldenswaardig dokument*. - Dronghine, 1992, 125-131.
Reproductie, transcriptie, vertaling en bespreking van een oorkonde uit 1183-1192, waarbij Arnulf van Landas, heer van Eine en zijn echtgenote hun onderhorige Siger van Hecke schenken aan de heilige Mauritius, kerkpatroon van Nevele.
 48. VAN DE VOORDIE C[arlos], *De lotelingen van Bassevele in 1807*. - DE, 17 (1992), 1, 27-31. [A] [E]

Op basis van een lotelingenlijst, aangevuld met gegevens uit de parochie-registers en de Burgerlijke Stand.

C. Dorpsgeschiedenis

monografieën, fotoboeken, iconografie, dorpszicht, varia

Zie ook het nr. 90

49. DE REUCK Dirk, STOCKMAN Luc, *Op wandel door Bellem*. - Maldegem, 1992, 24 p., talrijke foto's. [A] [E]
Gids bij het bezoek op 23 augustus 1992, georganiseerd door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland en de heemkring Emiel Mettenanxt Bellem.
50. TONDAT Romano, *Het ontstaan van de stad "Nieuw Eeklo"*. - DED, 1992, 18-48, meerdere illustraties. [A] [E]
De stelling druist in tegen de ontstaansgeschiedenis van andere auteurs. Er wordt dieper ingegaan op de macht van de Heren van Maldegem en de conflicten met de Graaf van Vlaanderen, turfontginning, een grondonderzoek... Ook aandacht voor de rechtspraak, het nonnenklooster in het Oude Eeklo, de naam Westeeklo en de ligging van de *verschillende* gebieden.
51. VANDEGENACHTTE Edgar, *Het oorspronkelijke of "Oude Eeklo"*. - DED, 1992, 1-2. [A] [E]
De stichting van het huidige - de stad - Eeklo vanuit toponymisch oogpunt.
52. CLAEYS Robert, *Sportief Zomergem van toen*. - HBM, 7 (1993), 3, 142-143, twee foto's met wat uitleg over een voetbalclub en zwemmers. [A] [E]
53. DE MUYNCK Guy, *Groot-Zomergem in oude foto's*. - Eeklo, 1992, 208 p., fotoboek.
54. DE REUCK Dirk, LOOTENS Cyriel, *Fragmenten uit verzamelingen*. - DB, 5 (1992), 2-3, 28-29. [A]
Afbeeldingen van *O.-L.-Vrouw van Bellem*.
55. DE SMET Erik, *Het "Rootjen" te Eeklo: meer dan een huizenrij*. - AM, 43 (1992), 89-134, met foto's, plannen en tekeningen. [A] [E]
Kavelgeschiedenis van een huizenrij: bouwgeschiedenis en een overzicht van ruim drie eeuwen eigenaars en bewoners, met eventuele bijzonderheden, alsook de economische betekenis van de huizenrij. Weinig bouwkundige informatie.
56. DE SCHRIJVER P.X., *Ten Doorn in woord en beeld*. - DED, 2 (1993), 2, 72-76. [A] [E]
Beeldmateriaal met informatie over het interieur van deze Eeklose kapel.
57. DE WILDE Ivan, *Groot-St.-Laureins in oude foto's (III)*. - Eeklo, 1992, 224 p., fotoboek.
58. DE WILDE Ivan, *Groot-St.-Laureins in oude foto's (IV)*. - Eeklo, 1993, 256 p., fotoboek.
59. M|ARTENS| A|lbert], *Uit het oude fotoalbum: voetbalclub F.C. (Eendracht) Hansbeke, anno 1925*. - HLvN, 23 (1992), 3, 228-229, foto en enige informatie.

60. ROSKAMS Jaak, *Terughlik op de Zomergemse Villa Suzanne*. - HBM, 7 (1993), 2, 92-93, 2 foto's. [A] [E]
Korte bouwnota.
61. TONDAT Romano, *Bouwkundig erfgoed van de stad Eeklo*. - DED, 2 (1993), 1, 36-47. [A] [E]
Bouwgeschiedenis en ontwikkeling van de stad door de eeuwen heen. De studie is gebaseerd op oude kaarten (o.m. Pourbus en de Ferraris).
62. VAN DE MOORTELO Jozef, *Over een pastoorswoning en een kasteeltje te Lotenhulle (1790-1920)*. - LvdW, 16 (1993), 1-2, 21-37, met plannetjes, foto's enz. [A]
Voornamelijk 19de eeuwse historiek van deze twee gebouwen met heel wat aandacht voor eigenaars en bewoners, bijzonderlijk de families Blomme en De Wulf.
63. N.N., *Van de oude naar de nieuwe Eeklose kerk*. - DED, 2 (1993), 1, 20-22. [A] [E]
Beeldmateriaal en faits-divers uit kranteberichten en gegevens genoteerd uit de mond van de hulpkoster J.Verstraete.
64. BOLLAERT André, *Het schieten van kerkuilen*. - HLvN, 23 (1992), 3, 221-223, 1 tekening. [A] [E]
Poesele, 17de eeuw (1663-1670) door Ph. Hautekeete.
65. BOLLAERT André, *Sprokkeling: Nevels emigrant van vóór WO I overleden in de U.S.A.* - MvT, 3 (1993), 3, 82. [A]
Overlijdensbericht en enkele aanvullende gegevens over Aloïs De Vriese.
66. CLAEYS Jackie, *Het gebeurde 100 jaar geleden in Groot-Assenede*. - DTA, 1 (1993), 1-2, 3-7, 2 foto's. [A]
Kroniek, hoogstwaarschijnlijk op basis van kranteberichten.
67. CLAEYS Robert, *Aegidi bij de neus genomen*. - HBM, 7 (1993), 1, 43, 1 foto. [A] [E]
Eeklose anekdote uit de Eerste Wereldoorlog.
68. DEBBAUT Ronny, *Sprokkelingen. Moderne huwelijksperikelen anno 1802*. - MvT, 2 (1992), 2, 56. [A]
Echtscheiding van P.Van Vijnckt en P.Gryspeert te Maldegem.
69. DE RUYCK Lieven, *Sprokkelingen uit de krant van toen*. - MvT, 3 (1993), 2, 53-56 en 3, 83-84. [A]
12 berichten uit 1850 en 1893- ... Zonder enige bijkomende informatie.
70. DE SMET Erik, *Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid. 1844*. - HBM, 6 (1992), 3, 113-129; 7 (1993), 3, 105-113, foto's en tekeningen. [A] [E]
Voornamelijk gebaseerd op verslagen van het college van burgemeester en schepenen en de gemeenteraad. Vervolg op een reeds lange reeks gestart in Ons Meetjesland, 13(1980),1,42.
71. DE SMET Erik, *Een gewaagd voorstel tot stadsrenovatie in 1875*. - DED, 2 (1993), 1, 3-6, met plan. [A] [E]
Voorstel door J.Casteleyn voor renovatie van de Eeklose Grote Markt en de inplanting van de nieuwe kerk.

72. DE ZUTTER Dirk, *Middelburg in de kijker*. - HBM, 6 (1992), 2, 92-95, 2 foto's. [A] [E]
73. HAMERLYNCK Willy, *Toen De Leeuw bloeide*. - HBM, 7 (1993), 1, 1-3, 4 foto's. [A] [E]
Over de herberg De Gouden Leeuw te Eeklo, uitbaters en helpers.
74. JANSSENS Antoine, *Bij het slopen van een fraaie 19e-eeuwse dorpsgevel te Nevele*. - HLvN, 23 (1992), 1, 58-63, 1 foto. [A] [E]
Historiek van een huis met een merkwaardige gevel, voornamelijk met eigenaars en huurders. Bouwkundig geen nieuwe aspecten.
75. J[ANSSENS] A[ntoine], *Sprokkeling. Men schryft uyt Nevele: hevig onweer boven Nevele*. - MvT, 2 (1992), 3, 76. [A]
De lotgevallen van de familie D'Haenens-Neiryneck. Bericht uit De Denderbode, 1890. Aangevuld met beperkte genealogische informatie.
76. JOOS Willy, *Een unicum in het begin van de achttiende eeuw te Bellem*. - DB, 6 (1993), 1, 17-19. [A]
Diamanten huwelijk Rootsaert-Blomme; een demografisch opmerkelijk gebeuren. Met aanvullende genealogische informatie.
77. MARTENS Albert, *Vondst. Een vondeling in een riool(buis)*. - MvT, 2 (1992), 3, 77-78. [A]
Doopakte van Petrus Van der Steenen, gevonden te Hansbeke aan de herberg van Pieter Laros.
78. MARTENS Albert, *Sprokkeling*. - DB, 5 (1992), 4, 20-21. [A]
De Bellemse gezinnen Olivier en Leys kwamen in 1889 onder het geestelijk ressort van de parochie Hansbeke in plaats van Zomergem.
79. NOTTEBOOM Hugo, *De manden van Albert Van Oye (1894)*. - HBM, 7 (1993), 3, 140-141, 1 foto. [A] [E]
Louter over de landbouwtentoonstelling te Brugge en de connecties van de Maldegemse mandenfabrikant met het vorstenhuis.
80. THYS Maurice, *De 11-juliviering vóór 1940*. - LvdW, 15 (1992), 1-2, 28-32. [A]
Afdruk van enkele feestprogramma's met korte, inleidende bespreking.
81. THYS Maurice, *Het Kristen Middenstandsverbond - afdeling Maria-Aalter*. - LvdW, 15 (1992), 1-2, 33-35. [A]
Feestprogramma 1928 en korte, inleidende nota.

D. Archeologie

82. BOURGEOIS Jean, DE MULDER Guy, *Een grafheuvel uit de Bronstijd en prehistorische perceleringen. Opgravingen 1990 op de kouter te Vosselare*. - HLvN, 23 (1992), 4, 245-266, met (lucht-)foto's en tekeningen. [A] [E]
83. VAN DER HAEGEN Guy, *Aalter. Nieuwe archeologische vondsten van Paleolithicum tot heden. Systematisch archeologisch onderzoek te Aalter, zowel op de akkers, als via luchtfotografie en opgravingen, werpt een nieuw licht op de oudste geschiedenis van de streek*. - AM, 43 (1992), 5-88, talrijke (kleuren-)foto's, tekeningen enz. [A] [E]

Verscheen ook als afzonderlijke publikatie (speciale overdruk).

Geeft een overzicht van vroegere en recente vondsten, alsook aanduidingen voor toekomstige opgravingen. De studie bestrijkt een uitgestrekt gebied en niet één enkele site.

84. VAN DER HAEGEN Guy, *Jezusbeeldje in pijpaarde te Aalter gevonden*. - LvdW, 15 (1992), 1-2, 40-41, 1 foto. [A]

E. Politiek-bestuurlijke geschiedenis & Instellingen

Zie ook het nr. 50

85. AUDENAERT R., *De laatste onthoofde met de valbijl was een Boekhouenaar*. - DTA, 1 (1993), 1-2, 8-13. [A]
Veroordeling en onthoofding van Alexander Vervack en tevens ruim aandacht voor het beroep van beul, te Gent.
86. BRAET André, *Den Braetshoek, een oud cultuurgoed*. - HLvN, 24 (1993), 2, 89-129, 1 foto, meerdere kaarten. [A] [E]
Historiek van de heerlijkheid Nieuwenhove te Nevele, en van de familie Braet op hun deel ervan, nl. de Braetshoek. Met aandacht voor toponiemen, perceels structuur, eigenaars en pachters.
87. BUYCK Roger, *De Kaprijkse schepenen tijdens de 18de eeuw: een demografische en socio-economische verkenning*. - AM, 43 (1992), 141-204, met talrijke tabellen, grafieken en naamlijsten, 1 foto. [A] [E]
Benadering van het schepenenambt vanuit verschillende invalshoeken: termijnen, wetsvernieuwing, kinderrijkdom, verwantschap, rijkdom enz. Met korte bespreking van enkele families.
88. DE BRABANDERE Rudi, *De strijd om de titel "heer van Kanegem"*. - RvT, 23 (1992), 4, 130-150. [A]
17de eeuwse problemen tussen de families de Preud'homme d'Hailly - heren van Poeke - en de Hane - heren van Hames (Kanegem) - over de titel van dorpsheer.
89. DE PAEPE Jozef, *De Heren van Praet en van Watervliet*. - HBM, 7 (1993), 1, 5-10. [A] [E]
90. DE WILDEMAN Joris, *D'etnen en d'yseren. 20jaar harde dorpspolitiek te Sleidinge*. - Sleidinge, 1992, 134 p., talrijke illustraties waarvan enkele in kleur.
Dorpspolitiek tijdens het Interbellum in Sleidinge. Twee clans streden om de macht en de burgemeesterssjerp, met als sleutelfiguren Maurice Ghysbrechts en Aimé De Paepe, respectievelijk hout- en ijzerhandelaar (vandaar de titel). De clans hadden een eigen fanfare enz.
91. HAMERLYNCK Willy, *Hoe Anthone vanden Driessche gedood werd door Ingel Pauwels, die gedurende jaren asiel genoot in het Patersklooster te Eeklo (Anno 1695)*. - DE, 17 (1992), 3, 130-147. [A] [E]
Relaas van een proces, met biografische nota's en afstammelingentafels.
92. JOOS Willy, *Tumult en lastertaal in de vierschaar van Zomergem (2)*. - DB, 5 (1992) 4, 8-12; vervolg op 91/44. [A]

Een proces rond aantijgingen geuit door Jan Vrombaut tegen de burgemeester en schepenen van Zomergem. Met genealogische gegevens van betrokken families (Blomme, Beghyn) en relaties tussen ambtdraggers over de gemeentegrenzen heen.

93. NOTTEBOOM Hugo, *Het politieke leven van Victor De Lille*. - AM, 43 (1992), 211-232, foto en tekeningen. [A] [E]
Verkiezing en voornamelijk de propaganda van V. De Lille tot volksvertegenwoordiger tijdens het Interbellum, met overzicht van zijn parlementaire tussenkomsten.

F. Sociaal-economische geschiedenis

Zie ook de nrs. 12, 98, 177 en 226

94. N.N., *Onbekende molen te Eeklo*. - DED,2(1993),1,18-19 met kaart. [A] [E]
Plannetje gemaakt naar aanleiding van onwettige graantransporten.
95. ANDRIES Albert, *Het rabot Verloren Kost aan de Lieve in Lovendegem*. - HBM, 7 (1993), 2, 57-76, met kaartjes en foto's. [A] [E]
Scheepvaart en aanverwante aangelegenheden - hoofdzakelijk waterwerken - te Lovendegem en Vinderhoute en omstreken vanaf de 13de eeuw tot begin 18de eeuw. Met aandacht voor het toponiem Verloren Kost en de bewoning aldaar.
96. BOLLAERT André, *August De Wolf, schaapherder te Poesele*. - HLvN, 24 (1993), 1, 7-21, meerdere foto's en documenten. [A] [E]
Biografie van de laatste schaapherder in het Land van Nevele, met ruimschoots aandacht voor het beroep vóór en na de Tweede Wereldoorlog.
97. CAMERLINCKX Jean, *Nota bij het artikel 'Doodsoorzaken in de vorige eeuw'*. - DL, 6 (1993), 3, 72-74, 1 grafiek. [A] [E]
Demografische bewerking van titel nr.12.
98. DANSCHUTTER Livien, *Honderd jaar socialistische arbeidersbeweging in Zelzate*. - HBM, 6 (1992), 4, 157-171, meerdere foto's. [A] [E]
Opkomst van de socialistische beweging in Zelzate en tevens hun politiek en verwezenlijkingen tijdens het burgemeesterschap van L.Chalmey en L. Danschutter.
99. DE SMET Erik, *Het "handwindmolentje" van Ange Vanden Hende*. - De Eeklose Dobbelsgebakkene. Mededelingsbrochure, 1 (1992), 1, 3-4, met tekeningen. [A] [E]
Uitvinding om gebrande koffie te reinigen door een Eekloenaar, midden 19de eeuw.
100. DE VLEESSCHAUWER Marc, *Over het ontstaan en de ondergang van de "Swarte sluijs"*. - AM, 43 (1992), 241-253, met kaart; ook in DTA, 1 (1993), 1-2, 46-59. [A] [E]
Relaas over de zeelsluis van de in de 17de eeuw bedijkte Albertpolder te Assenede.
101. JANSSENS Antoine, *Sociale toestanden in Nevele op het einde van de 19e eeuw*. - HLvN, 23 (1992), 3, 233-242, meerdere grafieken en tabellen. [A] [E]

- Toetsing van sociale toestanden in het werk van C.Buysse aan de werkelijkheid. In concreto: onwettige geboorten.
102. JANSSENS Antoine, *Een frisdrankfabriekje te Vosselare*. - HLvN, 23 (1992), 4, 294-300, foto kogelflesje. [A] [E]
Bespreking van de schaarse gegevens rond het frisdrankenfabriekje van Aloïs Van Renterghem en beschrijving van een kogelflesje.
103. LOOTENS Cyriel, *Vlaamse en ... Bellemse migranten naar Amerika (8)*. - DB, 5 (1992), 1, 16-18, 1 foto. [A]
Lijst van - gekende - migranten, per wijk.
104. LOOTENS Cyriel, *Hongaarse kinderen in Bellem*. - DB, 5(1992),4,21-23 en 6 (1993), 1, 21-27, met talrijke foto's. [A]
Hulpactie georganiseerd na de Eerste Wereldoorlog naar aanleiding van hongersnood in Hongarije. Inlichtingen over de kinderen en de pleeggezinnen.
105. NOTTEBOOM Hugo, *De Maldegemse De Lille-huisjes*. - HBM, 6 (1992), 2, 2-84; 3,130-138; 4, 145-156, met foto's en tekeningen. [A] [E]
De politiek van sociale woningbouw door Victor en vooral Jozef De Lille, met ondermeer het project Waarschoot, via de maatschappij Vrijhuis-Blijhuis. Met lijsten verwezenlijkingen en aandeelhouders.
106. NOTTEBOOM Hugo, *Nog over Blijhuis-Vrijhuis*. - HBM, 7 (1993), 2, 49-56, reproductie van enkele documenten. [A] [E] Zie ook nr. 105.
Woningnood en sociale woningbouw in Maldegem na de Eerste Wereldoorlog.
107. SCHENKEL John, *Onze vakbonden historisch verklaard*. - HBM, 7 (1993), 1, 18-29, enkele foto's. [A] [E]
Kroniek van het ontstaan van de socialistische syndicale beweging in Zelzate en omgeving, 1919-1920.
108. STOCKMAN Luc, *De molens van Lotenhulle (1533-1545)*. - AM, 43 (1992), 233-237, detail kaart L. de Bersaques. [A] [E]
Bespreking van drie 16de eeuwse pachtcontracten van twee windmolens en een rosmolen. Als bijlage één van de besproken pachtcontracten.
109. TONDAT Romano, *De keuterboerderij in het Meetjesland*. - Bieckorf, 93 (1993), 1, 94-97. [A]
Zeer algemene bijdrage.

G. Godsdienst- en kerkgeschiedenis

Zie ook de nrs. 29, 30, 47, 78, 151, 155, 162 en 195

110. BOLLAERT André, *Poesele doorgelicht tijdens de Contrareformatie via de kerkrekeningen en de visitatieverslagen van bisschop Triest*. - HLvN, 23 (1992), 3, 169-192, met 2 kaartjes. [A] [E]
111. BOLLAERT André, *Bedevaartvaantjes blijven in Vlaanderen populair. Bedevaartvaantjes van de heilige Donatus te Poesele (sinds 1985)*. - OH, 46 (1992), 3, 174-183, alle 8 vaantjes afgebeeld. [A] [E]
Met overzicht van de (lokale) verering van de heilige en bespreking van 8 vaantjes.

112. CLAEYS Jackie, *Een kroniek van toen: een nieuwe pastoor in Oosteklo in 1893*. - DTA, 1 (1993), 1-2, 43-44, 1 foto. [A]
Inhuldiging van pastoor De Veirman.
113. CLAEYS Robert, *Kloosterleven in Zomergem*. - HBM, 6 (1992), 1, 30-41, talrijke foto's. [A] [E]
Korte historiek van de vroegere kloostergemeenschap St.-Vincentius à Paulo, deels gebaseerd op een gesprek met zuster Gudula (Maria De Vrieze). Met enkele biografische nota's.
114. CLAEYS Robert, *De Langestraatkapel in Oostwinkel*. - HBM, 6 (1992), 3, 110-112, 2 foto's. [A] [E]
115. DE REUCK Dirk, *Korte schets van de Maria-devotie te Bellem*. - DB, 5 (1992), 2-3, 2-6, 1 foto. [A]
116. DE SMET Erik, *De Zusters Spinessen of Jozefienen te Eeklo, 1878-1901*. - DED, 2 (1993), 1, 23-35; corrigenda, 2, 62-64; enkele foto's. [A] [E]
De zusters waren vooral bekend voor de thuisverpleging. De nakende schooloorlog bracht hen vanuit Gent naar Eeklo, waar ze tevens instonden voor *bewaarscholen*. Het bijhuis stierf vrij vlug een roemloos einde. Met naamlijst van de zusters.
117. DE VOS Achiël (†), STOCKMAN Luc, *Boden met rijven op bezoek in de Sint-Kristoffelkerk van Evergem (1500-1564)*. - AM, 43 (1992), 135-140, afbeelding bedevaartvaantje. [A] [E]
Overzicht van boden van *bedevaartkerken* op bezoek te Evergem, en vergelijkend te Lovendegem en Kaprijke, vóór de Beeldenstorm.
118. JANSSENS Antoine, *Een nieuwe kapel te Merendree*. - HLvN, 23 (1992), 3, 230-232, 2 foto's. [A] [E]
Met korte nota over de oudere kapel en de oprichters, C.Waelbroek-Martens.
119. LOOTENS Cyriel, *Waar men gaat langs Bellemse wegen, komt men U, Maria, tegen ...* - DB, 5 (1992), 2-3, 18-27, talrijke foto's. [A]
Mariaverering in nog bestaande en gesloopte Maria-kapellen.
120. MARTENS Albert, *Verering van de relikwieën van de martelaren Blandinus en Laeta te Hansbeke*. - OVZ, 67 (1992), 1, 3-15, ill. [A] [E]
Verering gedurende de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw van heiligen die niet bestonden. Het betrof louter beenderen van eerste christenen.
121. MARTENS Albert, *Vijftig jaar geleden: een Mariakapelletje als dankbetuiging*. - HLvN, 23 (1992), 2, 138-141, 2 foto's. [A] [E]
Kapel opgericht na de Tweede Wereldoorlog op voorstel van Mietje De Wispelaere.
122. MARTENS Albert, *De gebrandschilderde glasramen van de Sint-Petrus- en Pauluskerk te Hansbeke*. - HLvN, 23 (1992), 4, 301-321, foto's van de 10 glasramen en de kerk. [A] [E]
Historiek van de plaatsing, de uitvoering, de datering en de schenkers van de ramen. Tevens een inhoudelijke beschrijving van elk raam. Over de glazenier is niets bekend.
123. MARTENS Albert, *De Sint-Petrus- en Pauluskerk te Hansbeke (1793-1993). Bouw en inrichting*. - Nevele, 1993, 197 p., 90 foto's, tekeningen enz.

- Handelt over de huidige kerk. Met biografische nota's geestelijken, kerkbedienaars, alle kloosterlingen in Hansbeke. Naamlijsten van de kerkmeesters (ook tijdens het Oud Regiem), kerkdienaars...
124. NOTTEBOOM Hugo, *Het Maldegemse begijnhof*. - HBM, 7 (1993), 2, 94-95. [A] [E]
Korte historische nota, voornamelijk rond het mogelijke ontstaan.
125. NOTTEBOOM Hugo, *Het kruis aan de Knokkebaan te Maldegem*. - HBM, 7 (1993), 3, 138-139, 1 ill. [A] [E]
Kruis, een werk van Georges Minne, opgericht na de Tweede Wereldoorlog door *De Vrienden van het Kruis*.
126. STEVENS Willy, *Kort genoteerd. Een tovenares te Aalter*. - LvdW, 15 (1992), 1-2, 48. [A]
Proces gevoerd voor de Raad van Vlaanderen tegen Gheertruyde de Travers.
127. TONDAT Romano, *Geen kerk te Eeklo voor 1240*. - DED, 2 (1993), 2, 49-52, met tiendekaart 1753. [A] [E]
Ontstaansgeschiedenis van de stad en ook van de parochie.
128. VAN DEN HEUVEL J., *Het Patershuis te Nevele (1663-1796)*. - HLvN, 23 (1992), 2, 131-133. [A] [E]
Is eerder een samenvatting en/of bespreking van een artikel van J.Baetens.
129. VAN HULLE Marc, *Een leven achter kloostermuren ... 100 jaar Arme Klaren in Eeklo (1893-1993)*. - Eeklo, 1993, 157 p., overvloedig geïll., met lijst van alle bewoonsters. [E]
Bespr.: L.S., AM, 44 (1993), 243-244.
Jubileumboek naar aanleiding van een eeuw Klarissenleven in Eeklo en het achtste eeuwfeest van de H.Klara. Een blik achter de muren, de voorgeschiedenis, onderwijsactiviteiten (bewaarschool) enz.

H. Militaire geschiedenis

Zie ook de nrs. 9, 67, 121 en 192

130. BAUWENS A.R., *Op verkenning door het Vlaamse land*. - Bieckorf, 92 (1992), 3, 272-281, 2 plannetjes. [A]
Grensafbakening 1714 tussen Staats-Vlaanderen en de Oostenrijkse Nederlanden. Het noorden van 't Meetjesland komt voortdurend in het verslag voor.
131. BOLLAERT André, *Vijftig jaar geleden: werkweigerders Maurice en Kamiel Lievens vluchtten naar Frankrijk*. - HLvN, 23 (1992), 1, 71-76, 2 foto's. [A] [E]
132. DE BAETS Henri, *Duitse bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog*. - LvdW, 16 (1993), 1-2, 7-12, met kaartje. [A]
Over een Duits barakkencomplex aan de grens Aalter-Knesselare op grondgebied Knesselare, waarrond een waas van geheimzinnigheid hangt.
133. DE PAEPE Jozef, *Brandende polders (Watervliet september - oktober 1944)*. - HBM, 6 (1992), 1, 1-7; 2, 49-53; 3, 97-102, talrijke foto's. Vervolg op 91/67. [A] [E]

134. DE REUCK Dirk, *Hollandse troebelen in Bellem in 1677*. - HBM, 6 (1992), 3, 142-144, met kaart. [A] [E]
Incident op 28 maart 1677.
135. JANSSENS Antoine, *Vijftig jaar geleden: De oorlogsgebeurtenissen van Robert Coddens uit Nevele*. - HLvN, 24 (1993), 1, 61-75, met foto's en documenten. [A] [E]
136. ROSIE Jan, *Het boothuis, een oorlogsverhaal uit WO I in Boekhout*. - DTA, 1 (1993), 1-2, 63-67. [A]
Bedrieglijke mensensmokkel. De namen zijn fictief, het verhaal echt.
137. STEVENS Willy, *Troepen logementen te Knesselare 1668-1671*. - LvdW, 15 (1992), 1-2, 42-47. [A]
Logementen voor en leveringen aan verschillende voorbijtrekkende troepen met opsomming van de onkosten en de schuldeisers.
138. VAN DAMME Paul, *Aalterse oudstrijders van de oorlog 1914-1918. Alfons-Joseph Van Damme*. -LvdW, 16 (1993), 1-2, 12-20, 6 foto's. [A]
Biografie met voornamelijk aandacht voor zijn belevenissen tijdens de Eerste Wereldoorlog.
139. VAN DE WOESTIJNE Paul, *Revolutie in Eeklo. De Septemberdagen van 1830*. - HBM, 7 (1993), 1, 30-35, 1 ill. [A] [E]
Publikatie en bespreking van 2 teksten over opstootjes, mogelijks opgesteld door burgemeester J.Dhuijvetter.
140. VAN HULLE Marc, *De laatste Meetjeslandse getuigen*. - Eeklo, 1992, 155 p., talrijke foto's.
Getuigenissen van 14 Meetjeslandse overlevenden uit de concentratiekampen van de Tweede Wereldoorlog.

I. Kunst, cultuur & wetenschappen inclusief onderwijs

Zie ook de nrs. 56, 61, 122, 188, 189, 191, 194 en 200

141. DE GROOTE Stefaan, *Josué De Decker (1878-1953): activist en hoogleraar*. - HLvN, 23 (1992), 1, 3-55, enkele foto's. [A] [E]
Vrij uitvoerige biografie van deze flamingant, grootnederlander en publicist die zijn jeugd in Aalter doorbracht, waar zijn vader hoofdonderwijzer was.
142. LAROY Peter, *Aan de wieg van de Vlaamsche Beweeging. De geschiedenis van het Willemsfonds in Eeklo en het Meetjesland*. - Gent/Eeklo, 1993, X-100 p., rijk geïll. [A] [E]
Bespr.: H.N., AM, 44(1993), 244-245.
Schenkt naast het ontstaan en de historiek van het Willemsfonds in Eeklo ook aandacht aan de cultuurbeweging, het liberalisme en haar bibliotheekwezen in het Meetjesland.
143. VAN DE CASTEELE Jozef, *Les intellectuels de Lootenhulle*. - Wetenschappelijke Tijdingen, 50(1991), 2, 117-126.
Een francofone schaar van Gentse intellectuelen, waaronder G. Hulin,

- woonachtig in Lotenhulle, negeerde de Nederlandstalige wetenschappers. Dit kwam o.m. tot uiting bij de weigering van een prijs voor een Nederlandstalige studie aan de student Martens tijdens de vergadering van 2 juli 1912.
144. VAN DE WOESTIJNE Paul, *De Eeklose jaren van Jan Frans Willems (1831-1835)*. - HBM, 7 (1993), 3, 125-137, ill. [A] [E]
De letterkundige Willems voelde de overplaatsing naar Eeklo aan als een verbanning. Hij werd aldus in de rol van kamergeleerde geduwd. Hier kon hij zich voorbereiden op zijn latere rol als voorman in de Vlaamse Beweging.
 145. WITHOECK Arseen, *115 jaar Davidsfonds Eeklo*. - HBM, 6 (1992), 1, 10-28, foto's en grafiek. [A] [E]
Vervolg (slot) op 91/83. Met biografische nota's.
 146. DIERICKX Christiaan, *Als de schoolbel rinkelt. 175 jaar gemeentelijk onderwijs te Assenede*. - Assenede, 1992, 179 p., waarvan een 40-tal fotobladzijden. Met meerdere namenlijsten. [A]
 147. NOTTEBOOM Hugo, *Kantonnale prijskampen in het Meetjesland*. - HBM, 6 (1992), 2, 85-91, 1 foto. [A] [E]
Uitslagen van de prijskampen (nominatief) en een beoordeling over de scholen, hun onderwijzers en het verstrekte onderwijs (ca. 1870).
 148. STEVENS Willy, *Bijdrage tot de geschiedenis van het lager onderwijs in Oost-Vlaanderen, 100-jaar Crombeenschool te Knesselare*. - [Knesselare], 1992, 180 p., rijk geïllustreerd, met index op persoons- en plaatsnamen. [A]
Bespr.: L.Stockman, LvdW, 15(1992), 1-2, 49; idem, in AM, 43 (1992), 298.
Monografie over het onderwijs vanaf het Oud Regiem, volgens een tweeledigheid, de algemene en de lokale toestand (Knesselare).
 149. THYS Maurice, *Herinneringen aan de gemeentelijke jongensschool van Sint-Maria-Aalter tussen 1930 en 1940*. - LvdW, 15 (1992), 1-2, 3-21, enkele (klas-)foto's. [A]
Nauwgezette herinneringen, zowel qua lokalen, de leerstof, onderwijzers, Eerste en Plechtige Communie als goed bijgebleven gebeurtenissen.
 150. CLAEYS Robert, *Ontmanteling van de Eeklose torenspits in 1857*. - HBM, 6 (1992), 1, 8-9, foto en tekening. [A] [E]
Ontmanteling als uitkijkpost voor opmaken topografische kaart.
 151. MARTENS Albert, *Plaatsen van een nieuwe predikstoel in de Sint-Petrus- en Pauluskerk te Hansbeke, anno 1825*. - HLvN, 23 (1992), 1, 64-70, met in bijlage de intekenlijst. [A] [E]
Beraadslagingen door de kerkraad omtrent deze zaak en beschrijving van het kunstwerk.
 152. MARTENS Albert, *Gieten van twee torenklokken te Hansbeke, anno 1650*. - HLvN, 23 (1992), 3, 195-200, 1 tekening. [A] [E]
Voornamelijk bespreking contract in verband met 2 te gieten klokken; met contract in bijlage.
 153. MARTENS Albert, *De oriëntatie van de St.-Petrus en Pauluskerk te Hansbeke*. - HBM, 6 (1992), 4, 172-177, met plannen en schetsen. [A] [E]
Beschrijving van het 17de eeuwse kerkgebouw aan de hand van eigentijdse schetsen en kaartmateriaal.

154. MARTENS Albert, *De Sint-Petrus- en Pauluskerk te Hansbeke (1793-1993). Architectuur en Kunstpatrimonium*. - HLvN, 24 (1993), 3, 161-267, talrijke foto's. [A] [E]
 Architecturale beschrijving van de kerk en (volledige) beschrijving van alle kerkmeubilair.
155. TONDAT Romano, *De oude kerk van de stad Eeklo*. - DED, 1992, 3-17, met foto's en 1 plan. [A] [E]
 Over de (deels hypothetische) bouwgeschiedenis van de oude St-Vincentiuskerk, gekoppeld aan de ontstaansgeschiedenis van de stad.
156. VAN ELSLANDE R., *Jueris Drabbe, ontwerper en bouwer van de kerktoeren te Vosselare (1448)*. - HLvN, 23 (1992), 2, 112-118, met plan. [A] [E]
157. DE SMET Erik, *Bouwkundig erfgoed van de stad Eeklo (2). Bouwen en verbouwen te Eeklo onder Hollands bewind*. - DED, 2 (1993), 2, 77-96. [A] [E]
 Behandelt de bouw aanvragen met en zonder plan. De schetsen zijn weergegeven. Met aanvullende gegevens rond de eigenaars en enkele woordjes bespreking.
158. DE VLEESSCHAUWER Marc, *De 17de eeuwse kelder in Assenede*. - DTA, 1 (1993), 1-2, 14-22, 1 foto, 2 plattegronden en tekeningen. [A]
 Beschrijving van de kelder en een historische nota over het huis.
159. LANCLUS Kathleen, VERBEECK Mieke, *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. 12n4. Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Gent. Kantons Evergem en Lochristi*. - Turnhout, 1993, 433 p., rijk geïll. met foto's, kaarten... Met fotoregister.
 Inventaris van het cultuurbezit. Foto's en uitleg over honderden architectonisch waardevolle gebouwen. Bouwtechnische omschrijving en een kunsthistorische toelichting per gebouw, per straat en per huisnummer.
160. TONDAT Romano, *De Groot Goed hoeve Huysmans*. - DED, 2 (1993), 1, 11-23, 2 foto's. [A] [E]
 Beelden en enige tekst rond het poortgebouw van deze Eeklose hoeve.
161. CLAEYS Robert, *Kunstschilder Roger Godron*. - HBM, 6 (1992), 3, 139-141, 2 foto's. [A] [E]
 Eén waterverfschilderij van hem aanwezig in het heemmuseum *Het Leen* te Eeklo.
162. DEFRUYT Roger, *Licht - Glas - Schilderkunst. Neogotische glasramen St.-Corneliuskerk Aalter*. - LvdW, 5 (1992), 3-4, 3-80, met kleurenafbeeldingen van de 12 glasramen, tekeningen, bidprentjes enz. Verscheen eveneens als een afzonderlijke publikatie. [A]
 Bespr.: L.S., AM, 44 (1993), 241.
 De studie behandelt de iconografie, de schenkers (biografische nota's van talrijke vooraanstaande figuren) en de kunstenaars van de glasramen.
163. DE SCHRIJVER P.X., *Muurschilderij in Nieuwendorpe*. - DED, 2 (1993), 1, 7-8, 2 foto's. [A] [E]
 Genealogische gegevens over de (19de eeuwse) Eeklose maker: S. De Vuysdere. Enkele regels beschrijving.

164. VAN DE WOESTYNE Paul, *De eerste zestig jaar van harmonie St.-Cecilia te Eeklo (1808-1867)*. - HBM, 7 (1993) 2, 77-91, met foto's en reproductie van documenten. Met lijst van de stichters. [A] [E]
165. HAMERLYNCK Willy, *Onwettig uitoefenen van de geneeskunde door Maria Magdalena Buijck (Eeklo - A°1729)*. - DE, 17 (1992), 4, 214-215. [A] [E]
Biografische gegevens en behandeling van een proces.

J. Taal- en letterkunde

Naamkunde, dialectologie, toponymie...

Zie ook de nrs. 10,16,101,223 en 227

166. ANDRIES Geert, DE VOS Achiël, STOCKMAN Luc, *Meetjeslandse toponiemen tot 1600. Deel III. Het Gentse. Band 2. Lovendegem*. - Nevele, 1993, 226 p. + kaart. [A]
Annotatie zie 169.
167. BOLLAERT André, *Namen afgeleid van plaatsen in het Land van Nevele in het hoofdstedelijk gebied*. - MvT, 3 (1993), 1, 22-25. [A]
Verspreiding en aantal op basis van de telefoongids.
168. DEBBAUT Ronny, *Voornamenverwarring*. - DL, 6 (1993), 2, 39-42; ook in VS, 29 (1993), 3-4, 122-124. [A] [E]
169. DE VOS Achiël, DEVOS Magda, STOCKMAN Luc, *Meetjeslandse Toponiemen tot 1600. Deel II. Het Houtland. Band 2. Bellem*. - [Nevele], 1992, 100 p. + kaart. [A]
Een glossarium met alle toponiemen tot ca. 1600-1625, alfabetisch en met een chronologische opsomming van de attestaties. Voorafgegaan door een historische en een taalkundige inleiding.
170. NOTTEBOOM Hugo, *Het wapen van de heerlijkheid Raverschoot*. - HBM, 6 (1992), 4, 189. [A] [E]
Sage in verband met het wapen.
171. VAN DE WOESTYNE Paul, *Gehoord in het Meetjesland. Gezelles loquela*. - HBM, 6 (1992), 2, 66-71; 3, 103-109; 7 (1993), 1, 11-17. [A] [E]
Meetjeslandse dialectwoorden genoteerd uit Gezelles tijdschrift voor dialectologie "Loquela", met commentaar in verband met hedendaags gebruik.

K. Familiekunde

Familiegeschiedenis, biografieën, kwartierstaten

Zie ook het nr. 86

172. BAUWENS-COPPENS M[artine], *De familie Willems: molenbouwers te Eeklo*. - DE, 17 (1992), 1, 2-23, met foto en bidprentjes, alsook een overzichtstabel. [A] [E]
173. BOLLAERT André, *Poeseelse "wortels" van de familie Hautekeete*. - MvT, 3 (1993), 2, 30-41. [A]
17de en 18de eeuwse gegevens over deze familie.

174. CLAEYS Jackie, *Familie Nuytinck reeds 250 jaar aan Bassevelde gebonden*. - DTA, 1 (1993), 1-2, 40-42, 1 foto. [A]
Stamreeks en een korte bespreking van de voorouders van de huidige burge-meester.
175. DOBBELAERE Jozef, *De familie Crul*. - DL, 6 (1993), 1, 4-19, 2 foto's.
Vervolg op kwartierstaat J.Dobbelaere; zie 205. [A] [E]
Stamreeks met gezinssamenstellingen en een gedeeltelijke kwartierstaat, vnl. gesitueerd te Maldegem en Adegem.
176. HAMERLYNCK Willy, *De familie Dijserinck, Dys(s)erinck, Dijselinck te Eeklo*. - DE, 17 (1992), 2, 37-128, ill., met overzichtstabellen en nakomelingen in vrouwelijke lijn. [A] [E]
177. HAMERLYNCK Willy, *De Duits-Britse familie Enke alias Armstrong te Eeklo*. - DE, 18 (1993), 1, 29-40, ill., met overzichtstabel. [A] [E]
Met aandacht voor hun vellenfabriek.
178. JOOS Willy, *Mijmeringen bij een grafsteen. "Ach mensch peyst op sterven". Bellemse grafstenen als spiegels van leven en dood (2). Antonius Rootsaert - Petronilla Rootsaert*. - LvdW, 16 (1993), 1-2, 3-6. [A]
Een stukje familiegeschiedenis Rootsaert.
179. KERCKHAERT Noël, *Het geslacht Van de Wattyne in de twee ambachten*. - DTA, 1 (1993), 1-2, 23-26, 2 foto's. [A]
Aandacht voor enkele prominente leden van deze familie in Bassevelde.
180. STEEGHERS Wilfried, *De Gentse voorouders van de toneelminnende familie Rodrigos te Eeklo*. - DE, 18 (1993), 1, 3-5, ill. [A] [E]
Gaatgenealogie van 2 generaties.
181. STEEGHERS Wilfried, *Genealogische gegevens betreffende de familie van de pastoor van Evergem, Livinus Egidius Aurelius Drieghe*. - DE, 18 (1993), 1, 6-8, ill. [A] [E]
Gentse voorouders en verwanten van een 18de eeuwse Evergemse pastoor.
182. STEVENS Willy, *Van Moerbeke (Geraardsbergen) naar Aalter. Een korte geschiedkundige schets van de familie De Laeter*. - VS, 29 (1993), 3-4, 205-214. [A] [E]
Voornamelijk over de Aalterse baljuw Corneel de Laeter. Tevens aandacht voor zijn voorouders en nakomelingen en een naamverklaring.
183. VAN BUYLAERE Jan, *Het nageslacht van Jan Van Buylaere. De kroniek van een familiegeschiedenis vanaf 1620*. - Sint-Andries (in eigen beheer), 1992, 223 p., overvloedig geïll.
Een familie met oorsprong in Zomergem.
184. VAN DE WOESTIJNE Paul, CLAEYS Robert, *De Eeklose familie Minne in 1891*. - HBM, 7 (1993), 3, 114-116, 3 foto's.
185. VAN STAPPEN Marc, *De voorouders van Leontien Dobbelaere*. - DL, 5 (1992), 2, 35-40; 3, 55-60; 4, 67-70, enkele ill. [A] [E]
186. WILLEMS Ferdinand, *Iets over de familie Van de Sype*. - DED, 2 (1993), 2, 65-71, rijk geïll. [A] [E]
Beperkt overzicht - 19de en 20ste eeuw - van de Eeklose familietak.
187. CLAEYS Robert, *Het Beukenhof van toen*. - HBM, 6 (1992), 1, 44-47, 4 foto's. [A] [E]

- Handelt louter over de vroegere eigenares, Julienne Bovyn.
188. CLAEYS Robert, *Nog iets over Karel De Kesel en zijn kunstwerken*. - HBM, 6 (1992), 4, 178-188, meerdere foto's van kunstwerken. [A] [E]
Aanvullende biografische gegevens over en oeuvre van deze van Zomergem afkomstige kunstenaar.
 189. DECLERCQ Rudi, *Gaston Dobbelaere 100 jaar (1893-1993)*. - HBM, 7 (1993), 3, 117-124, rijk geïll. [A] [E]
Biografische schets van deze Eeklose ambachtsman-kunstenaar, die bijdroeg tot de luister van de Eeklose meubelindustrie en als beeldhouwer heel wat jongeren opleidde in zijn atelier in Waarschoot.
 190. DE REUCK Dirk, *De grafsteen van E.H.Massot*. - DB, 5 (1992), 2-3, 9-11, met foto en bidprentje. [A]
Met enkele biografische gegevens van deze eind 19de eeuwse pastoor van Bellem.
 191. DIERICKX Chris, *E.M.Meganck... een veelzijdig man*. - DTA, 1 (1993), 1-2, 33-39, ill. [A]
Biografie van deze 19de eeuwse Assenedse onderwijzer die naam maakte als pedagoog, schrijver en dirigent.
 192. HAMERLYNCK Willy, *Politiek gevangene, Joris Jozef Dyselinck (1926-1945)*. - DE, 17 (1992), 4, 216-218, 1 foto. [A] [E]
Aanhouding (van) en lijst van aangehouden verzetstrijders kort voor de bevrijding, met één korte biografische nota.
 193. HAMERLYNCK Willy, *Over meester Bernard Steyaert (Eeklo 1847-1902). Zijn afstamming en familie*. - DE, 18 (1993), 2, 64-100, ill. [A] [E]
Graatgenealogie met genealogische nota en o.m. de tekst op de gedenkzuil voor deze liberale onderwijzer-muziekleraar opgericht. Meerdere bijlagen bieden daarbij meer informatie.
 194. HEYDE Raf, *Karel De Kesel (1849-1922) portretschilder en beeldhouwer van Zomergemse afkomst*.
 195. LAROY Peter, *E.H.Maurits Van Caeneghem. Petit vicair te Aalter*. - Aalter, 1993, 110 p., enkele foto's en documenten. [A]
Bespr.: F.B., AM, 44 (1993), 240-241.
Biografie van een onderpastoor die te Aalter heel wat teweeg bracht en realiseerde op parochiaal, sociaal en politiek vlak. Met aandacht voor zijn familie, zijn vlaamsgezindheid en zijn betekenis voor de arbeidersbeweging tijdens het Interbellum.
 196. LUYSSAERT Jan, *Martin Vanden Vuyt (?) uit Hansbeke, poorter van Leiden in 1577*. - MvT, 2 (1992), 4, 110-111. [A]
Biografische nota van de migrant-ketter M. van der Vinet.
 197. MARTENS Albert, *Francies Daens, meester-schrijnwerker te Hansbeke*. - MvT, 2 (1992), 1, 2-9. [A]
Korte biografie van de overgrootvader van priester A. Daens met aandacht voor het door hem vervaardigd kerkmeubilair te Hansbeke, Poesele en Ruiselede. Met gezinskaart.
 198. MARTENS Albert, *Grafscript van Jan Baptiste Sutterman (1712-1772) en*

- van zijn huisvrouw *Maria Maenhout (1708-1778)*. - MvT, 2 (1992), 4, 100-102. [A]
Met enkele biografische gegevens en gevolgd door een mini-kwartierstaat.
199. VAN DE VEIRE Remi, *Leo Scheir, een zonderling figuur*. - DTA, 1 (1993), 1-2, 27-32, 3 foto's. [A]
Biografie van een Oosteeklose dorpsfiguur uit de 20ste eeuw.
200. VAN HULLE Marc, *Marc-ante ontmoetingen: Gaston Dobbelaere*. - DED, 2 (1993), 2, 53-61, meerdere foto's. [A] [E]
Korte biografie over de Eeklose honderdjarige kunstenaar-beeldhouwer-meubelmaker. Deels op basis van een gesprek.
201. BOUCQUAERT Bernard, *Kwartierstaat Karoline Boucquaert*. - DL, 6 (1993), 4, 89-95. [A] [E]
202. BRUYNEEL Guido, *Kwartierstaat Verstraete*. - DL, 5 (1992), 1, 11-14. [A] [E]
203. DE CROP Christian, *Kwartierstaat Cauwels*. - DL, 5 (1992), 2, 31-34. [A] [E]
204. DE CROP Christian, *Kwartierstaat Hoornaert*. - DL, 5 (1992), 3, 51-54. [A] [E]
205. DOBBELAERE Jozef, *Kwartierstaat Jozef Dobbelaere*. - DL, 5 (1992), 4, 74-84, enkele foto's. [A] [E]
206. HAMERLYNCK Willy, *Voorouderreeksen Verstraete - Eeklo (2)*. - DE, 17 (1992), 1, 32-34; corrigenda 2, 36. Vervolg op 91/98. [A] [E]
207. HAMERLYNCK Willy, *Kwartierstaat van de 100-jarige Martha Maria Claeys °Eeklo, 11 sept. 1892*. - DE, 17 (1992), 3, 148-163, 1 foto. [A] [E]
65 kwartieren, met regelmatig gezinssamenstellingen.
208. HAMERLYNCK Willy, *Kwartierstaat van de 100-jarige Gaston Alphons Joseph Dobbelaere °Eeklo, 20 oktober 1893*. - DE, 18 (1993), 2, 101-112, 1 foto. Zie ook de nrs. 189 en 200. [A] [E]
209. JANSSENS Antoine, *Minikwartierstaat Agnes Anna Van der Vennet*. - MvT, 2 (1992), 1, 10. [A]
210. JANSSENS Antoine, *Mini-kwartierstaat Antoine Janssens*. - MvT, 2 (1992), 2, 51. [A]
211. MICHIELS Marcel, *Voorouderreeks Marcel Emiel Michiels*. - MvT, 3 (1993), 2, 45-46.
212. MARTENS Albert, *Voorouderreeks van Wouter Martens, stamhouder*. - MvT, 3 (1993), 3, 79-81. [A]
15 generaties.
213. ROETS Eugene, *Kwartierstaat Mia Van Daele*. - DL, 6 (1993), 2, 43-47. [A] [E]
214. SILVERSMET Theo, *Voorouderreeks Lionel Bauwens alias Tamboer °Eeklo 1892 - †Adegem 1974*. - DE, 19 (1992), 1, 24-46. [A] [E]
215. STEEGHERS Wilfried, *Kwartierstaat van Karel August Vervier (1789-1872) en genealogische schets van de familie Vervier*. - DE, 18 (1993), 2, 43-63, ill. [A] [E]
Biografische nota van een Gentse letterkundige flamingant die o.m. in Eeklo

en Waarschoot verbleef. Met bibliografie. Deze Gentse familie had wortels in Nevele.

L. Volkskunde

ook ontspanning(-verenigingen)

Zie ook de nrs. 59, 102, 111, 112, 170, 199 en 214

216. BOGAERT Arnold, *De toren van Ursel-kerk en zijn klokken*. - HBM, 6 (1992), 1, 42-43, 1 foto. [A] [E]
Voornamelijk over het gebruik van de klokken.
217. CLAEYS Jackie, *Vlaamse kermissen in Oosteklo*. - DTA, 1 (1993), 1-2, 61-62, 1 foto. [A]
De jaren '20 - '50.
218. CLAEYS Robert, *De Galletklok in het heemmuseum*. - HBM, 6 (1992), 2, 60-65, rijk geïll. [A] [E]
Beschrijving van een kunstzinnig uurwerk, vervaardigd uit oorlogsmateriaal en familiekundige gegevens over de uurwerkmakers Gallet.
219. CLAEYS Robert, *Handboogmaatschappij Sint-Sebastiaan te Zomergem*. - HBM, 7 (1993), 1, 38-39, 2 foto's. [A] [E]
Een kleine aantekening alsook een groepsfoto met de namen.
220. DEFRUYT Roger, *Voetenschrappers te Aalter*. - LvdW, 16 (1993), 1-2, 41-42, 3 foto's.
221. JANSSENS Antoine, *Nen bitteren of nen soeten*. - HLvN, 23 (1992), 3, 193-194. [A] [E]
Lokale recepten (Lotenhulle en Nevele) voor drankbereidingen.
222. LOOTENS Cyriel, *Humor en fratsen van eigen bodem*. - DB, 6 (1993), 1, 20. [A]
Enkele anekdotes over Arthur De Vreese van Bellem.
223. MARTENS Marc, *Koffie drinken te Middelburg*. - HBM, 7 (1993), 1, 36-37. [A] [E]
Verklaringen rond de bijnaam koffiestad voor Middelburg.
224. MARTENS Marc, *Voornaam bezoek te Middelburg. De kermisweek van 1470*. - HBM, 7 (1993), 3, 97-104, 6 ill. [A] [E]
Bezoek van hertog Karel de Stoute en zijn gevolg aan de recent gestichte stad Middelburg-in-Vlaanderen.
225. RYSERHOVE Alfons, *De vreselijke geschiedenis van Torre Borre en Fiel Brandt*. - BB, 25 (1992), 45-51, 2 foto's en bidprentjes. [A] [E]
Een historisch duel bij het bolspel herdacht met een volkslied, een monumentje en een opvoering.
226. STROBBE Arnold, *Klompen aan de voet in Lotenhulle en Pocke*. - HLvN, 24 (1993), 1, 31-48, meerdere foto's. [A] [E]
Algemene inleiding, aandacht voor specifieke (dialect-) termen, klompenmakers enz. 1 liedtekst.
227. VANDEGENACHTTE Edgar, VAN DE WOESTIJNE Paul, *Meetjeslandse en andere spotnamen uit 1560*. - HBM, 7 (1993), 1, 40-42. [A] [E]

Een gedicht van de Nederlandse letterkundige J.A.A. Thijm met de spotnamen van inwoners van talrijke Vlaamse steden en gemeenten, waarvan 5 Meetjeslandse.

228. VANLAERE Roger, *75 jaar voetbal te Aalter*. - Aalter, 1992, 301p., met naamregisters en talrijke ill. [A]
229. WILLEMS Gustaaf, *De verrijzenis van Loete Hillaert in de dertiger jaren*. - DTA, 1 (1993), 1-2, 60. [A]
- Asseneedse dorpsfiguur.

2. Registers

A. Auteurs

Andries Albert 95	De Groote Stefaan 141
Andries Geert 166	De Lelys Eugène 18
Audenaert R. 85	De Mulder Guy 82
	De Muynck Guy 53
Bastiaen Filip 1	De Paepe Jozef 89, 133
Bauwens A.R. 130	De Reuck Dirk 19, 49, 54, 115, 134, 190
Bogaert Arnold 217	De Ruyck Lieven 69
Bollaert André 7-10, 64, 65, 96, 110, 111, 131, 167, 173	De Schrijver P.X. 56, 163
Boucquaert Bernard 201	De Smet Erik 55, 70, 71, 99, 116, 157
Bourgeois Jean 82	De Vleeschauwer Marc 100, 158
Braet André 86	De Vos Achiel 117, 166, 169
Bruyneel Guido 202	Devos Magda 169
Buyck Roger 87	De Wilde Ivan 57, 58
	De Wildeman Joris 90
Camerlinckx Jean 97	De Zutter Dirk 72
Claeys Jackie 66, 112, 174, 217	Dierickx Chris(tian) 146, 191
Claeys Robert 11, 12, 52, 67, 113, 114, 150, 161, 187, 188, 218, 219	Dobbelaere Jozef 175, 205
Coppens Martine 13, 172	
Danschutter Livien 98	Hamerlynck Willy 20, 73, 91, 165, 176, 177, 192, 193, 206-208
De Baets Henri 132	Heyde Raf 194
Debbaut Ronny 14-17, 68, 168	
De Brabandere Rudi 88	Janssens Antoine 21-25, 74, 75, 101, 102, 118, 135, 209, 210, 221
Declercq Rudi 189	Joos Willy 76, 92, 178
De Crop Christian 203, 204	
Defruyt Roger 2, 162, 220	Kerckhaert Noël 179
De Groote Katrien 3, 4	Lanclus Kathleen 159

Laroy Peter 142, 195
 Lootens Cyriel 54, 103, 104, 119, 222
 Luyssaert Jan 10, 26, 196
 Martens Albert 27-43, 59, 77, 78,
 120-123, 151-154, 197, 98, 212
 Martens Marc 223, 224
 Michiels Marcel 211

 Neyt Luc 44
 Notteboom Hugo 79, 93, 105, 106,
 124, 125, 147, 170

 Roets Eugene 213
 Roskams Jaak 60
 Rossie Jan 136
 Ryserhove Alfons 225

 Schenkel John 107
 Schepens Erik 45
 Silversmet Theo 214
 Steeghers Wilfried 46, 180, 181, 215
 Stevens Willy 126, 137, 148, 182
 Stockman Luc 49, 108, 117, 166, 169
 Strobbe Arnold 226

Thys Maurice 80, 81, 149
 Tondat Romano 50, 61, 109, 127,
 155, 160
 Van Buylaere Jan 183
 Van Damme Paul 138
 Van de Castele Jozef 47, 143
 Vandegenachte Edgar 51, 227
 Van de Moortel Jozef 62
 Van den Heuvel J. 128
 Van der Haegen Guy 83, 84
 Van de Veire Remi 199
 Van de Voorde Carlos 48
 Van de Woestijne Paul 139, 144,
 164, 171, 184, 227
 Van Elslande R. 156
 Van Hulle Marc 129, 140, 200
 Vanlaere Roger 228
 Vanschoenbeek Guy 5
 Van Stappen Marc 185
 Verbeeck Mieke 159

 Willems Ferdinand 186
 Willems Gustaaf 229
 Withoeck Arseen 145

B. Trefwoorden

Activist 141
 Afbraakmateriaal 33
 Anekdoten 67
 Arbeiders 11
 Arbeidersbeweging 98, 195
 Arbeiderswoningen 105
 Archief 5
 Architectuur 154
 Arne Klaren 129
 Armendis 20, 24, 39
 Asiel 91

 Baljuw 182
 Bedevaartkerken 117

Bedevaartvaantjes 111
 Beeldhouwer 189, 194, 200, 208
 Begijnhof 124
 Belastingbetalers 13
 Beroepsactiviteiten 20
 Beukenhof 187
 Beul 85
 Bevrijding 192
 Bewaarscholen 116
 Bezetting 132
 Bezit 24
 Bezoek 224
 Bibliografie 1, 3, 4
 Bibliotheekwezen 142

Bijlokehospitaal 46
 Bijnaam 223
 Boden 117
 Bolspel 225
 Bomen 34
 Bouwaanvragen 157
 Bouwgeschiedenis 55, 61
 Bouwkundig erfgoed 61, 157, 159
 Bronstijd 82
 Buitenpoorters 36
 Burgemeester 90

 Chirurgijs 37
 Chronologie 70
 Cijnsplichtigen 40
 Concentratiekampen 140
 Contract 152
 Contrareformatie 110
 Crombeenschool 148
 Cultuurbezit 159
 Cultuurgrond 86

 Dagboek 6
 Dankbetuiging 121
 Davidsfonds 145
 Demografie 76, 87, 97
 Devotie 115
 Dialect(-woorden) 171, 226
 Diamanten huwelijk 76
 Dirigent 191
 Doodsoorzaken 12, 97
 Dorpsfiguur 199, 229
 Dorpsgevel 74
 Dorpsheer 88
 Dorpspolitiek 89
 Drankbereiding 221
 Duel 225

 Echtscheiding 68
 Eerste Wereldoorlog 67, 104, 136, 138
 Elf-juliviering 80
 Emigranten 21, 65

 Familienamen 41, 167
 Feestprogramma's 80, 81
 Flamingant 215

Foto's 53, 57, 58, 59
 Fratsen 222
 Frisdrankfabriekje 102
 Fundaties 29, 30

 Gebouwen 159
 Gedenkzuil 193
 Geestelijken 123
 Geneeskunde 165
 Gevangene 192
 Glasraam 122, 162
 Godshuis 32
 Gotiek 156
 Graantelling 15
 Graantransport 94
 Grafheuvel 82
 Graftschrift 198
 Grafstenen 19, 26, 178, 190
 Grensafbakening 130
 Grootnederlander 141

 Handboogmaatschappij 219
 Handwindmolentje 99
 Harmonie 164
 Heer van Kanegem 88
 Heerlijkheid 86
 Heiligenverering 117, 120
 Herbergen 23, 73
 Herbergiers 23
 Herbergierstellingen 22
 Heren van Maldegem 50
 Heren (van Praet en van Watervliet) 89
 Herinneringen 149
 Herinneringsmedaille 18
 Hoeve 160
 Honderdjarige 189, 207, 208
 Hoogleraar 141
 Hulpactie 104
 Humor 222
 Huwelijksdispensatie 35

 Inhuldiging 112
 Intellectuelen 143
 Interbellum 90, 93, 195

- Jezusbeeldje 84
 Jongensschool 149

 Kaarten 61
 Kapel 56, 114, 118, 119, 121
 Kasteel 62
 Kasteelgoed 27
 Kavelgeschiedenis 55
 Kelder 158
 Kerk 63, 71, 123, 153, 154, 155
 Kerkkoor 33
 Kerklijken 31
 Kerkmeesters 43
 Kerkmeubilair 197
 Kerkpatroon 47
 Kerkrekening 7, 110
 Kerktoren 150, 156, 216
 Kerkuil 64
 Ketter 196
 Ketterij 17
 Keuterboerderij 109
 Klokken 152, 216, 218
 Klompen 226
 Klooster 50, 129
 Kloosterleven 113
 Koffiestad 223
 Kogelflesje 102
 Kostgangers 32
 Kranteberichten 66, 69
 Kroniek 66
 Kruis 125
 Kunstenaar 188
 Kunstpatrimonium 154
 Kunstschilder 161
 Kunstwerk 151, 188

 Landbouwtentoonstelling 79
 Lastertaal 92
 Letterkunde 144, 215
 Liberaal 193
 Liberalisme 142
 Logementen 137
 Lotelingen 48
 Luchtfotografie 83
 Mandenfabrikant 79

 Mariaverering 119
 Mensensmokkel 136
 Meubelindustrie 189
 Meubelmaker 200
 Middenstandsverbond 81
 Migranten 103, 196
 Militie 45
 Molen 94, 108
 Molenbouwers 172
 Monument 225
 Museum 26, 161, 218
 Muurschilderij 163
 Muziekleraar 193

 Naamsverandering 16
 Neogotiek 162
 Nooddoop 37
 Novaalbrief 41

 Onderpastoor 195
 Onderwijs 129, 146, 147, 148, 149
 Onderwijzer 191, 193
 Onmestelling 13
 Onthoofde 85
 Ontwerper 156
 Onweer 75
 Onwettige geboorten 101
 Onze-Lieve-Vrouw van Bellem 54
 Onze-Lieve-Vrouwgilde 40
 Oorkonde 47
 Oorlogsmateriaal 218
 Openbare verkoping 27, 34
 Opgravingen 83
 Opstootjes 139
 Oudstrijders 138

 Paardenhouders 9
 Pachtcontracten 108
 Paleolithicum 83
 Parochie 127
 Parochieregisters 8, 14, 16
 Parochierekeningen 25
 Pastorij 62
 Pastoor 112, 181, 190
 Patershuis 128
 Pedagoog 191

Perceelsstructuur 86
 Perceleringen 82
 Persoonsnamen 10
 Pest 28
 Pijpaarde 84
 Pleeggezinnen 104
 Polder 100, 133
 Politiek 93
 Poorter 196
 Poortgebouw 160
 Portretschilder 194
 Predikstoel 151
 Prijskampen 147
 Proces 91, 92, 126, 165
 Rabot 95
 Recept 221
 Rechtspraak 50
 Relikwieën 120
 Renovatie 71
 Renteboekje 42
 Renten 38, 39
 Renteplichtigen 38, 40
 Revolutie 139
 Rijven 117
 Rustoord 12

 Sage 170
 Schaapherder 96
 Schepenen 87
 Schoolstrijd 116
 Schrijnwerker 197
 Schrijver 191
 Septemberdagen 139
 Slachtoffers 28
 Slopen 74
 Sluis 100
 Socialisme 5, 98, 107
 Spandiensten 9
 Spotnaam 227
 Staats-Vlaanderen 130
 Stadsrekeningen 20
 Stadsstichting 50, 51, 127, 155, 224
 Staten van goed 44

 Tamboer 214
 Thuisverpleging 116
 Topografie 150

 Toponiemen 24, 38, 39, 40, 41, 51,
 86, 95, 166, 169
 Tovenares 126
 Troebelen 134
 Troepen 137
 Turfontginning 50
 Tweede Wereldoorlog 121, 131,
 132, 133, 135, 140, 192

 Uitkijkpost 150
 Uurwerkmaker 218

 Vakbonden 107
 Vellenfabriek 177
 Venditie 34
 Veroordeling 85
 Verrijzenis 229
 Verzetstrijders 192
 Veteranen 18
 Vierschaar 92
 Villa 60
 Visitatieverslagen 110
 Vlaamse Beweging 142, 143, 144
 Vlaamse kermis 217
 Vlaamsgezindheid 195
 Voetbalclub 52, 59, 228
 Voetenschrapers 220
 Volkslied 225
 Volkstelling 15
 Volksvertegenwoordiger 93
 Vondeling 77
 Voornamen 168
 Vorstenhuis 79
 Vroedvrouwen 37

 Wapen(schild) 170
 Waterwerken 95
 Wederdopers 17
 Werkmansboekje 11
 Werkweigeraars 131
 Wetenschappers 143
 Willemsfonds 142
 Woningbouw 105, 106
 Woningnood 106

 Zusters Jozefiën 116
 Zwemmers 52

C. Plaatsnamen

Met plaatsnamenlijst 39, 41, 148

Met lijst toponiemen 24, 38

MEETJESLAND

Aalter 80, 81, 83, 84, 126, 132, 138,
141, 149, 162, 182, 195, 220, 228

Assenede 66, 100, 146, 158, 180,
191, 229

Bassevelde 48, 66, 174, 179

Bellem 19, 49, 54, 76, 78, 92, 103,
104, 115, 119, 134, 169, 178, 190,
222

Boekhoute 66, 85, 136

Eeklo 5, 6, 13, 20, 50, 51, 55, 56, 61,
63, 67, 70, 71, 73, 91, 94, 99, 116,
127, 129, 139, 142, 144, 145, 150,
155, 157, 160, 161, 163-165, 171,
176, 177, 180, 184, 186, 187, 189,
192, 193, 200, 206-208, 215, 218

Evergem 117, 181

Evergem (graafschap) 44

Evergem (kanton) 159

Hansbeke 15, 17, 27-29, 31, 35,
37-43, 59, 77, 78, 120, 123,
151-154, 196-198

Kaprijke 87, 117

Knesselare 14, 132, 137, 148, 225

Lotenhulle 62, 108, 143, 221, 226

Lovendegem 17, 95, 117, 166

Maldegem 50, 68, 79, 93, 105, 106,
124, 125

Meetjesland (alg.) 1, 18, 109, 130,
140, 142, 147, 170, 227

Merendree 30, 118

Middelburg 72, 223, 224

Nevele 21-26, 46, 47, 65, 74, 75, 86,
101, 128, 135, 215, 221

Nevele (Land van) 10, 36, 45, 69

Oosteeklo 51, 66, 112, 127, 199, 217

Oostwinkel 53, 114

Poeke 88, 226

Poesele 7, 8, 9, 64, 96, 110, 111,
131, 172, 197

Raverschoot (heerlijkheid) 170

Ronsele 53

Sint-Jan-in-Eremo 57, 58

Sint-Laureins 57, 58

Sint-Margriete 57, 58

Sleidinge 90

Ursel 92, 216

Vinderhoute 95

Vosselare 82, 102, 156

Waarschoot 105, 189, 215

Waterland-Oudeman 57, 58

Watervliet 57, 58, 89, 133

Zelzate 98, 107

Zomergem 11, 12, 52, 53, 60, 78, 92,
97, 113, 183, 188, 194, 219

ANDERE

Brugge 79

Eine 47

Gent 5, 85, 116, 143, 180, 181, 215

Kanegem 88

Lochristi (kanton) 159

Moerbeke 182

Ruiselede 197

Amerika 21, 103

Frankrijk 21, 131

Hongarije 104

Leiden 196

Nederland 141

D. Familienamen

Met (talrijke) biografische nota's 162.

Bronnenpublicaties 7-13, 15, 17-18, 20-24, 26, 28-34, 36-46, 48.

Met veel namen 69, 137, 147, 151.

Met naamlijsten 87, 116, 123, 129, 146, 148, 192, 228.

Voor de werkmethode zie jaarboek 43 (1992), p. 275.

Armstrong 177

Bauwens 19, 214

Beghyn 92

Blomme 62, 76, 92

Bocxtael 87

Boucquaert 201

Bovyn 187

Braet 86

Brandt 225

Buijck 165

Casteleyn 71

Catrysse 140

Cauwels 203

Chalmet 98, 107

Claeys 87, 207

Coddens 135

Coppens 226

Coudenys 140

Crul 175

Daens 197

Danschutter 98

de Bousies-Borluut 122

De Brauwer 35

De Decker 141

De Groote 221

de Hane 88

De Kesel 188, 194

De Ketelaere 221

De Keyser 140

De Laeter 182

De Lille 93, 105

De Pape (var.) 87, 90

de Preud'homme d'Hailly 88

De Rycke 19

de Travers 126

De Veirman 112

De Vreese 222

De Vriese (var.) 65, 113

De Vuysdere 163

De Wispelaere 121

De Wolf 96

De Wulf 62

D'Haenens 75

Dhuijvetter 139

Dijserinck (var.) 176

Dobbelaere 185, 189, 200, 205, 208

Drabbe 156

Drieghe 181

Dyselinck 192

Enke 177

Galle 226

Gallet 218

Gezelle 171

Ghysbrechts 90

Godron 161

Gryspeert 68

Hautekeete 64, 173

Hillaert 229

Hoornaert 204

Hulin 143

Huyghe 87

Huysmans 160

Janssens 3, 210

Laros 77

Leys 78
Lievens 131

Maenhaut (var.) 19, 198
Martens 27, 35, 118, 143, 212
Massot 190
Meganck 191
Michiels 211
Minne 184
Mouton 140

Neiryndck 75
Notschaele 85
Nuytinck 174

Olivier 78

Pauwels 91
Plasschaert 108

Rodrigos 180
Rootsaert 76, 178

Scheir 199
Stevesyns 140
Steyaert 193
Sutterman 198

Van Buylaere 183
Van Caeneghem 195
Van Damme 6, 138
Van Daele 213
Van de Castele 4
Van den Driessche 91, 140
Van den Hende 99
Vanden Vuyt 196
Van der Leyen 108
Van der Steenen 77
Vandervennet 19, 209, 221
Van der Vinct 196
Van de Sype 186
Van de Wattyne 179
Van Hamme 140
Van Hecke 47, 140
Van Landas 47

Van Maldeghem 221
Van Nevel 19
Van Overberghe 140
Van Oye 79
Van Poucke 140, 225
van Praet 89
Van Renterghem 102
Van Vynckt (var.) 16, 68
Van Waesberghe 140, 165
van Zevecote 126
Vereecke 149
Verschuere 140
Verstraete 63, 140, 202, 206
Vervack 85
Vervier 215
Vlaeminck 140
Vrombaut 92

Waelbroek 118
Willems 144, 172
Wittevrongel 225

Filip BASTIAEN

KRONIEK

1. Het Genootschap tijdens het werkjaar 1992-1993

A. *Het drieënveertigste “Appeltje”*

Ondanks het winterse weer op zaterdag 13 februari 1993 kwamen talrijke heemliefhebbers ‘s namiddags afgezakt naar het prachtige gemeentehuis van Ertvelde-Evergem. Vele - zo niet alle - aanwezigen stonden versteld van zo veel schoonheid in een zo klein dorpje.

De familie De Vos bezette de eerste rij en had blijkbaar ook vele lokale geïnteresseerden kunnen mobiliseren, want de raadszaal zat proppensvol.

Voorzitter Luc Stockman schetste in het kort het programma. Hij stelde daarbij ook de vernieuwde bestuursploeg van het *Genootschap* voor.

VOORSTELLING VAN HET JAARBOEK

door Filip Bastiaen, redactiesecretaris

Ik ben trots dit 43ste jaarboek te kunnen voorstellen, ondanks dat ik er veel werk aan had, het soms zelfs heb verwenst, en ondanks dat ik me er van bewust ben dat er nog schoonheidsfoutjes te vinden zijn.

Waarom ben ik dan trots ? Omdat ik denk dat ieder lid met dit werkstuk van 304 p. zal tevreden zijn. Kritikasters zullen opmerken dat er slechts 8 echte artikels werden opgenomen. Maar, daar staat tegenover dat we 2 nieuwe auteurs aantrokken, dat ook eens het noorden van het Meetjesland aan bod komt, dat er een nieuwe vaste rubriek in voorkomt, dat er een zeer originele bijdrage in steekt en... oh, ik hou er maar beter mee op.

Vorig jaar wezen we er zelfs op dat we ons vanaf dan zouden moeten beperken tot jaarboeken van ca. 240 p. En aanvankelijk leek het er op dat de oogst 1992 nog magerder zou uitvallen. Maar een contact hier en een telefoontje daar stelden ons gerust. Enkele auteurs scherpten hun pen, soms zelfs twee- of driemaal. En gezien ook onze beloftes naar de auteurs toe schuld maken, bieden we jullie bijna anderhalf jaarboek aan. Er mag dus niet geklaagd worden, ook al moesten we het lidmaatschap met 50 fr. verhogen.

Maar vooraleer ik de inhoud concreet prijsgeef, wil ik jullie geduld nog wat op de proef stellen met wat algemeenheden. De ruim 300 p. werden bijeengepend door 11 auteurs, nu eens alleen, dan weer in samenwerking. De amateur-historici zijn veruit in de meerderheid met 8 eenheden, terwijl de academici voor ruim de helft van de kopij zorgden.

Als we de inhoudstafels van de laatste jaren bekijken kunnen we ons niet van de indruk ontdoen dat, zowel qua auteurs als onderwerpen, het overwicht aan historische produkties zich in de richting van Aalter situeert. Gelukkig wel met een grote verscheidenheid aan onderwerpen. In mindere mate zijn ook Eeklo en Kaprijke vrij regelmatig behandelde gemeenschappen.

Dit jaar is het niet anders. Daarnaast komen ook nog Evergem, Nevele, Maldegem, Lotenhulle, Assenede en Wachtebeke aan bod. Of toch 9 gemeenten mooi verspreid over het Meetjesland.

Ook anders is verscheidenheid troef. Op de (historische) tijdsbalk moeten we aanduidingen maken vanaf de Oudste Tijden tot aan de Tweede Wereldoorlog. En tussenin komen ook de Romeinen, de Middeleeuwen enz. voor.

Ook de themata lopen sterk uiteen : archeologie, molinologie, politiek, kerkgeschiedenis enz...

Na het algemene, de details. Het boek opent met een uitvoerige bijdrage van de onlangs gepromoveerde Guy Van der Haegen. In Aalter. Nieuwe archeologische vondsten van Paleolithicum tot heden brengt hij een overzicht van zijn jarenlange speurtocht over Aalterse velden. Met de ondertitel *Systematisch archeologisch onderzoek te Aalter, zowel op de akkers, als via luchtfotografie en opgravingen, werpt een nieuw licht op de oudste geschiedenis van de streek* wijst hij op de verschillende invalshoeken van zijn onderzoek. Bij de discipline archeologie wordt dankbaar en veelvuldig gebruik gemaakt van de luchtfotografie, zo ook voor deze studie. Voor *Appeltjes* houdt dit een primeur in, door het inlassen van maar liefst 11 pagina's kleurenfoto's, gesponsord door het gemeentebestuur van Aalter. Het betreft hoofdzakelijk kiekjes gemaakt door de piloot Jacques Semey. Naast de vroegere vondsten en opgravingen komt ook het nieuwe materiaal aan bod. Zonder ook maar één keer een spade in de grond te steken, vond Guy Van der Haegen duizenden artefacten, gespreid over vele tijdvakken. Ook oud kaartenmateriaal werd ter vergelijking geraadpleegd. En naargelang de sporen en de concentratie aan materiaal kunnen er conclusies worden getrokken inzake occupatie en wat de ondergrond mogelijks nog verborgen houdt. We verkrijgen dus een nieuw inzicht in de oudste geschiedenis en de archeologen zijn op weg gezet voor volgende opgravingscampagnes.

Een tweede omvangrijk artikel is van de hand van Erik De Smet. Ook hij brengt met *Het "Rootjen"* te Eeklo : meer dan een huizenrij iets nieuws voor *Appeltjes*, nml. een kavelgeschiedenis. Hij belicht daarbij de bronnen, maar vooral de binding kavel-eigenaar en/of gebruiker. Het *Rootjen* wordt aldus gedurende meer dan drie eeuwen doorgelicht. Maar er is meer dan grond en mensen. Ook de politiek en de economie komen om de hoek (van het stadhuis) kijken. Na het doornemen ervan zal het iedereen duidelijk worden dat dit een uitermate interessante bijdrage is. Dus nog een aanrader. En à propos, ook de illustratie mag er zijn.

Na deze twee omvangrijke kleppers bieden we als verpozing een korte bijdrage aan van 2 amateur-historici van formaat, met name de vorige ondervoorzitter van onze

vereniging, Achiël De Vos, en zijn opvolger Luc Stockman. Zij hebben het over een gebruik van vóór de godsdiensttroebelen, nml. **Boden met rijven op bezoek in de Sint-Kristoffelkerk van Evergem (1500-1564).**

De volgende bijdrage is getiteld : **De Kaprijkse schepenen tijdens de 18de eeuw : een demografische en socio-economische verkenning.** De auteur is Roger Buyck. In een brief aan hem schreef ik eens dat we bij *Appeltjes* graag zijn artikels tegemoet zien vanwege de gedegenheid en de uitwerking tot in de puntjes, waarbij niet zelden *vanzelfsprekende* zaken eens duidelijk worden getoetst. *De Kaprijkse schepenen...* is daar opnieuw een staaltje van. En voor wie met ons jaarboek vertrouwd is, zegt dit vermoedelijk reeds genoeg. De behandelde punten zijn natuurlijk het schepenenambt zelf, maar daarnaast was het eigenlijke studieonderwerp ondermeer de kinderrijkdom, familieverwantschap, de veestapel, het onroerend goed enz. Enkele families worden zelfs wat meer uitgewerkt en genealogen zullen een flinke kluif hebben aan de talrijke tabellen. En we wisten het zagezegd wel dat de schepenen uit een iets ander hout waren gesneden dan de rest van de bevolking, maar dit vertaalt zich nu ook duidelijk in de kinderrijkdom, de levensverwachting enz.

En oef, we zijn reeds 200 p. ver. En dus tijd voor een licht tussendoortje. Wilfried Steeghers is ook een vaste waarde in onze jaarboeken. Dit jaar brengt hij een lijst van **Personen uit Nevele overleden in het Bijlokehospitaal te Gent (1651-1799).**

Ook onze ondervoorzitter Hugo Notteboom is weer van de partij. De laatste tijd spreekt de Maldegemse familie De Lille enorm tot zijn verbeelding. Voor *Appeltjes* schetst hij **Het politieke leven van Victor De Lille.** De man (De Lille dan) verwierf vooral bekendheid door het zich vastbijten in de moorden van Beernem en door '*t Getrouwe Maldeghe*m, waarbij het ene niet los te zien is van het andere. Media en propaganda nemen dan ook een belangrijke plaats in bij zijn verkiezing tot volksvertegenwoordiger. En dat die weg nu niet bepaald over rozen liep, wordt duidelijk als de tegenstanders worden belicht en als ze na de onverwachte verkiezingsuitslag in de recente familiegeschiedenis gaan grasduinen. Ik hoop dat de interesse gewekt is.

En alhoewel Achiël De Vos ons reeds ruim 3 jaar geleden verliet, is zijn invloed nog steeds merkbaar. Want het artikel van Luc Stockman over **De molens van Lotenhulle (1533-1545)** is deels gebaseerd op documenten die door hem werden gesignaleerd. Eén van de pachtcontracten is in bijlage opgenomen. Aansluitend volgt een korte bijdrage van de molenspecialisten Luc Goeminne en Paul Hesters : **Een oude windmolenvermelding te Wachtebeke in 1248.**

De artikelenreeks wordt afgesloten door Marc De Vleeschauwer **Over het ontstaan en de ondergang van de "Swarte sluijs".** De publikatie "*Over den vier Ambachten*" heeft dus ook voor ons positieve gevolgen.

In een poldergebied zijn water, dijken en sluizen van kapitale betekenis. Maar ondanks dat het *overleven* op het spel staat en stond, impliceert dit niet dat de verschillende belangengroepen steeds gelijkgestemd zijn. Dit was alvast niet zo rond

een 17de eeuwse zeesluis op de Albertpolder. De touwtrekkerij rond dit kunstwerk wordt in deze bijdrage uitvoerig uit de doeken gedaan.

Hiermee zijn we dan aan het einde van de nieuwe historische wetenswaardigheden over ons Meetjesland en belanden we bij de vaste rubrieken. Vanaf nu in het meer-voud, daar de *Kroniek* het gezelschap krijgt van een werkinstrument.

Want *Appeltjes van het Meetjesland* moet in feite en mag zeker een wat meer wetenschappelijke uitstraling hebben dan de heemkundige tijdschriften uit de regio. Een wetenschappelijk werkinstrument, in de vorm van een bibliografie, ontbrak nog voor onze streek. Andere historische kringen of streken zoals Gent, Aalst, Ronse enz. hebben er bijna allemaal één. Wij nu ook, zij het nog beperkt. Voortaan nemen we een lopende bibliografie op in de hoop ooit eens een grote, retrospectieve te kunnen publiceren. Er wordt alvast aan gewerkt.

Traditioneel sluit de *Kroniek* ons werkstuk af met allerhande informatie omtrent het *Genootschap* en de lokale geschiedenis.

En een goed verstaander heeft maar een half woord nodig. Het 43ste *Appeltje* zal op geen enkele boekenplank misstaan, want het mag daarenboven ook gezien worden. Met dank aan drukkerij Van Hoestenbergh uit Maldegem.

Na de voorstelling leidde voorzitter Luc Stockman Freddy Pille in die zou spreken over het archief Achiel De Vos. Van Luc vernamen we dat de echtgenote van Freddy Pille niet graag heeft dat hij al dat Evergemse stof in haar woning binnen-brengt, maar Luc troostte haar en zei dat een goed archief nu eenmaal stof nodig heeft en Achiel De Vos had een goed archief want er zit blijkbaar veel stof in, letterlijk en figuurlijk. Dat bewijst de inventaris die Kristien De Vos van het archief van haar vader opstelde. Luc voegde er nog aan toe dat Freddy Pille een man was die het Nederlands zeer goed kende, want hij had dat reeds aan den lijve ondervonden toen deze Neerlandicus zijn artikel voor de geschiedenis van Eeklo verbeterde : *"Ik zou gebuisd zijn voor mijn examen bij deze strenge leraar want Freddy Pille wil niet alleen dat we zonder fouten schrijven, maar dan we bovendien ook nog verstaanbaar zouden schrijven !"*.

Volgens Freddy Pille had de gewezen voorzitter maar één groot gebrek : hij kon nooit nee zeggen. Vandaar dat hij de geschiedenis van Evergem, waaraan nu een werkgroep bezig is, nooit kon verschijnen. Wel had Achiel al een groot archief opgebouwd van zijn gemeente. Alles stak in mapjes, stond op briefjes, was verzameld in omslagen, stond geschreven in *De Zaaier*-schriftjes, enz. Er stonden nota's op de achterkant van Engelse toetsen, op lessen van één van zijn kinderen, op persoonlijke brieven, op brieven uit zijn school, enz. Kortom ; het werd een hele kracht-toer om uit al die gegevens de geschiedenis van Evergem van voor het Ancien Régime te kunnen distilleren, ook al omdat de bronnen niet waren vermeld, want Achiel had een enorm geheugen.

Freddy Pille beschikt echter over meerdere levens en dus slaagde hij in zijn opzet en

is zijn aandeel in de Evergemse geschiedenis zo goed als klaar. Alhoewel Freddy Pille Achiel niet persoonlijk heeft gekend, waart onze gewezen voorzitter toch als een goede bekende door diens huis. En hij besloot met een citaat van Isaac Newton : *“Als ik verder heb kunnen kijken, dan komt het omdat ik op schouders van reuzen heb getaan”*. Achiel was in vele opzichten een reus die vele mensen verder heeft helpen kijken...

Burgemeester Van Parys verklaarde tenslotte dat de meeste gemeentebesturen tuk zijn op de voorstelling van het Jaarboek omdat er altijd een *uitgelezen* publiek op afkomt. Hij dankte Freddy Pille voor zijn lezing over de *“geschiedenis van de geschiedenis”* van Evergem en schetste de historiek van de Evergemse werkgroep die het geestelijke en historische testament van Achiel De Vos volledig zal uitvoeren. Een gezellige receptie, aangeboden door het gemeentebestuur, sloot de namiddag af.

F.B. en H.N.

B. Voordrachten

18 november 1992 - Een twintigtal heemkundigen hadden het nare herfstweer getrotseerd om in Eeklo naar de voordracht van dr. M. Nuyttens, afdelingshoofd van het Rijksarchief te Brugge, over de *orde van de Tempel* te komen luisteren. Spreker herinnerde eerst aan de werken van Lieven Cumps en Paul Rogghé over hetzelfde onderwerp en verwees naar de talrijke sagen die in Vlaanderen de ronde doen over de Tempeliers.

Hun oorsprong ligt in de bescherming van de westerse pelgrims naar het Heilig Land. Hun eerste vesting was gebouwd op de ruïnes van de tempel van Salomon te Jeruzalem. Daarom werden ze de *orde van de tempel* of *tempeliers* genoemd. De orde werd in 1119 opgericht en onder invloed van Bernard van Clairvaux kregen ze in 1128 hun eerste regel. In 1139 werden ze bij pauselijke bulle rechtstreeks onder het gezag van de paus geplaatst.

De jonge orde kreeg veel schenkingen o.m. van Diederik van den Elzas, pas in juli 1128 definitief graaf van Vlaanderen geworden, die hen op 13 september 1128 het verheffingsgeld op de grafelijke lenen gaf. Dr. M. Nuyttens schetste verder de organisatie van de orde, het dagelijks leven en de activiteiten van de Tempeliers. Zij waren niet alleen bekwame militairen, maar ook goede beheerders van hun domeinen. Uiteindelijk groeiden zij uit tot machtige bankiers die aan keizers, koningen en graven veel geld konden lenen. Hun rijkdom werd dan ook hun ondergang.

Filips de Schone, koning van Frankrijk, bracht de wagen van de vervolging aan het rollen. Uiteindelijk kreeg hij paus Clemens V zover dat hij de orde op 3 april 1312 ontbond en hun eigendommen overmaakte aan de *ridlers van Jerusalem*. In het jaar 1314, toen de laatste grootmeester van de orde ten onrechte wegens vermeende ketterij op de brandstapel stierf, overleden zowel paus Clemens V als hun vervolger Filips de Schone.

Daar de graaf van Vlaanderen in conflict was met zijn leenheer Filips de Schone, werden de ordeleden in Vlaanderen niet vervolgd. De bekendste Vlaamse tempeliers zijn Oste van Sint-Omaars en Zeger II, burggraaf van Gent.

De spreker wist door een systematische aanpak van zijn onderwerp, een duidelijk beeld te schetsen van de opkomst, de bloei en het verdwijnen van deze raadselachtige Tempelorde.

11 december 1992 - Archeoloog Guy Van der Haegen wist in de conferentiezaal van het gemeentelijk sportcentrum van Aalter een honderdtal belangstellenden te lokken voor zijn voordracht over de archeologische vondsten van de prehistorie tot heden te Aalter. Die talrijke toehoorders werden voor hun moeite en verplaatsing ruimschoots beloond, want de spreker vertelde op een boeiende en enthousiaste wijze over zijn twintig jaar veldwerk en prospectie op Aalterse akkers en in bouwputten. Hij illustreerde de resultaten van zijn studie van de Aalterse bodem met talrijke dia's die door luchtarcheoloog Jacques Semey vanuit de lucht en door hemzelf vanop de grond werden genomen. De inhoud van deze briljante voordracht werd in vorig jaarboek (blz. 5-88) gepubliceerd, zodat wij hierop niet verder moeten ingaan.

7 mei 1993 - Slechts een twintigtal belangstellenden waren naar de vroegere schouwburg van de familie De Lille afgezakt om Anne Himpe aan het woord te horen over de *Vlaamse huizen*, die een waar netwerk van Vlaams leven vormden tijdens het interbellum. De voordrachtgeefster, die daar een boek over schreef onder de titel "*De beweging in huis*", begon met haar problemen uiteen te zetten bij het verzamelen van het documentatiemateriaal. Ze startte met het versturen van enkwestformulieren naar uitgezochte adressen. Daarvan kwamen er toch een honderdtal terug die min of meer volledig ingevuld waren. Meer gegevens vond ze echter in het *Belgisch Staatsblad*, waar sommige *Vlaamse huizen* hun statuten hadden gepubliceerd, en in de Vlaamse volkskalenders, waar er lijsten van te vinden waren. Zo kon ze ongeveer 537 Vlaamse huizen terugvinden. Het oudste bleek te Brussel ingericht te zijn op de Grote Markt onder de Belgische naam *Eendracht is Macht* ! Een andere bekende naam was die van *El Bardo* te Antwerpen. Vooral na de Eerste Wereldoorlog kwamen overal Vlaamse huizen tot stand. Daar kon het Vlaams leven volledig en ongehinderd bloeien. Daar vond men zowel een gelagzaal, een bakkerij als turn- en vergaderzalen. Het startkapitaal werd meestal bijeengebracht door inschrijvingen op de aangeboden aandelen. Daarbij lieten zich ook de minder kapitaalkrachtigen niet onbetuigd. Ze droegen hun bescheiden steentje bij tot het succes van de kapitaalvorming.

Daarna besprak de voordrachtgeefster enkele belangrijke huizen in detail. Te Aalst groeide de vroegere drukkerij van de familie Daens uit tot een centrum van Vlaams leven, waar ook de bladen van de Vlaams-nationale zuil werden gedrukt. Tenslotte beschreef ze ook de invloed van de familie De Lille te Maldegem en verhaalde ze

de wijze waarop de schouwburg tot stand kwam te midden van de perikelen van de Maldegemse dorpspolitiek. Anne Himpe heeft baanbrekend werk geleverd door haar merkwaardige studie. Het vormt de tegenhanger van hetgeen over de volkshuizen (socialistisch) en de gildehuizen (christen-democratisch) verschenen is. Ze had beslist wat meer belangstelling verdiend.

L.S.

C. De zomeruitstap van Appeltjes Bassevelde, tussen polder en zandstreek

Ondanks de dreigende onweerswolken boven Bassevelde op zondag 22 augustus 1993 kon schepen Gilbert Van Zele, namens het gemeentebestuur van Assenede, ongeveer 120 belangstellenden verwelkomen voor het bezoek aan dit mooie en groene dorp van het Meetjesland. Na een inleidend woord van Karel Van den Bossche, voorzitter van het Davidsfonds-Bassevelde, en van de voorzitter van ons genootschap, werd de leiding van deze tocht aan de goede zorgen van onze ondervoorzitter Hugo Notteboom toevertrouwd.

Profiterend van de neergutsende regen gaf hij in het gemeentehuis zelf een algemene inleiding over het dorpsleven in Bassevelde tijdens de 19de eeuw, die gekruid werd met allerlei leuke bijzonderheden zoals bijvoorbeeld een lofrede over danskunst in het jaar 1816 door burgemeester Peers. Na dat overzicht onthaalde het gemeentebestuur de aanwezigen op een fris drankje dat goed paste met de *natte hemel*.

Daarna werd het gezelschap meegetroond naar de O.-L.-Vrouwkerk voor een uitgebreid bezoek aan dit bedehuis o.l.v. Filip Notteboom, kersvers licentiaat in de kunstgeschiedenis. Op een beknopte, maar duidelijke manier maakte hij ons wegwijs in de diverse stijlen van het gebouw, het meubilair en de iconografie van de talrijke beelden. Op het altaar stond de kerkschat uitgestald, zodat we iets konden opsteken over de kerkelijke edelsmeedkunst.

Op het voormalige leenhof van Bassevelde stond schepen Gilbert Van Zele, huidige bewoner van de hoeve, ons op te wachten om fier zijn fraaie voorgevel te tonen. De toegang tot deze boerderij gebeurt langs een dreef van perelaars in plaats van de klassieke eiken of beuken. Niet ver daarvan staat de Sint-Annakapel die onlangs volledig vernieuwd werd als gevolg van een aanrijding. Zelfs heiligen zijn tegenwoordig niet vrij van verkeersongevallen !

Alhoewel het kerkje van de Landsdijk pas in 1910 in gebruik werd genomen, dus na de bloeitijd van de neogotiek, is het toch een schoolvoorbeeld van deze kunstrichting. Dit blijkt zeer duidelijk uit de altaren, de predikstoel en biechtstoelen. Wel zijn er enkele sporen van *art nouveau* aan de kerk aanwezig. Deze kerk uit het polderland had erg te lijden door de oorlog in 1944, zodat het ettelijke jaren duurde vooraleer het kerkgebouw opnieuw voor de eredienst kon opgesteld worden.

Onze tocht eindigde in het klooster van de Bernardinnen waar *dame Emanuelle* een uitvoerig overzicht gaf van de geschiedenis van deze hospitaalzusters uit Oudenaarde. Later werden hun opdrachten uitgebreid en op die manier kwamen zij te Bassevelde terecht waar zij o.m. de verzorging van de gehandicapten, ouderlingen en verlaten en arme kinderen op zich namen. Daarna konden onze leden de gezellige *parloir*, de kapel, de Vlaamse kamer en de gedeeltelijk verlaten klaslokalen bezoeken.

De 32ste heemkundige tocht van ons *Genootschap* is dankzij de inzet van de *Nottebooms* en ondanks de slechte weersomstandigheden een succes geworden. Hugo Notteboom schreef in samenwerking met zijn zoon Filip de tekst van de gelegenheidsbrochure en Walter Notteboom stond in voor de foto's en de lay-out. Deze brochure telt 48 blz. en omvat 26 illustraties. Zij kost 200 fr. en kan besteld worden bij Walter Notteboom, Noordstraat 196 te Maldegem.

Luc STOCKMAN

D. Colloquium Oostvlaams Verbond van de kringen voor Geschiedenis

Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de *Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent* werd het tiende twejaarlijks colloquium van de O.V.K.G. te Gent georganiseerd op zaterdag 6 november 1993. In de voormiddag werd een kritische balans van de geschiedschrijving over Gent opgemaakt.

Prof. A. Verhulst had het over de periode vanaf het ontstaan van Gent tot de 12de eeuw, dr. M. Boone nam de periode van de 12de eeuw tot het einde van het Ancien Régime voor zijn rekening en prof. R. Van Eenoo besprak de periode van de Franse revolutie tot heden.

Daarna volgde de uitreiking van de zesde Frans De Potter-Jan Broeckaertprijs aan dr. Jozef Scheerder omwille van zijn jarenlange opzoekingen betreffende de *Beeldenstorm* in de Nederlanden en de Gentse geschiedenis van de 16de eeuw. Hij ontving daarvoor een bedrag van 10.000 fr. en een diploma met een pentekening van Paul De Doncker met de torens van Gent.

In de namiddag werden tijdens de academische zitting toespraken gehouden door gouverneur H. Balthazar, burgemeester G. Temmerman, en prof. R.C. Van Caeneghem, voorzitter van de jubilerende maatschappij, over de honderdjarige werking en uitstraling van deze vereniging die talrijke professoren onder haar bestuursleden telde en zo een kwaliteitslabel gaven aan haar publikaties.

Na elke spreekbeurt voerde de *Cappella Pratensis* uit Tilburg 15de eeuwse Gentse polyfone muziek van de Gentenaar Jacob Obrecht uit. Dat was een waar festijn voor de liefhebbers van dit genre.

Tot slot van dit zeer geslaagd colloquium in de provincieraadszaal, stelde prof. Hilde De Ridder-Symoens een gelegenheidspublikatie over de historie van deze kring, met indices op zijn publikaties, voor.

Met genoegen heb ik vastgesteld dat een tiental leden van ons *Genootschap* aan dit tiende Colloquium hebben deelgenomen.

L.S.

E. Stichting Achiel De Vos Lovendegemse toponiemen

Op zaterdag 24 januari 1993 was het voor alle Meetjeslandse heemkundigen verzamelen geblazen in het stemmige dorp van de lieden van *Lubantos*, de liefhebbende. *Lubantos*, die zich hier zoveel eeuwen geleden met zijn gevolg kwam vestigen, zal wel nooit hebben vermoed dat er ooit nog iemand op zoek zou gaan naar de *roots* van zijn nederzetting. *Lubantos* rekende echter zonder de *Stichting Achiel De Vos* die met de uitgave van de Lovendegemse plaatsnamen reeds aan haar vijfde deel toponiemen toe is. Na Adegem, Maldegem en Sint-Laureins, Aalter en Bellem kwam eindelijk eens een dorp uit het oostelijk deel van het Meetjesland aan bod.

Voorzitter prof. dr. Johan Taeldeman voelde zich duidelijk in zijn nopjes toen hij voor de ruim honderd aanwezigen de nieuwste uitgave van de *Stichting* voorstelde. Hij herinnerde zich dat Luc Stockman hem enkele jaren terug - op een Gentse tram

dan nog wel - vroeg of hij geen interesse had voor de uitgave van de *Meetjeslandse toponiemen*. Interesse dat wel, maar tijd, dat was een ander paar mouwen. Tijdens dit tramgesprek sloeg professor Taeldeman bijna twee keer achterover : de eerste keer toen hij vernam welk fenomenaal aantal toponiemen Achiël De Vos en Luc Stockman hadden weten te verzamelen en een tweede keer toen Luc Stockman hem vroeg die uit te geven. Van het een kwam echter het ander en na enige tijd was er een heuse vereniging gevormd die zich zou ontfermen over de uitgave van de tienduizenden Meetjeslandse toponiemen. "*Allemaal brave mensen en noeste werkers*", aldus de professor. Bij de uitgave werd geprobeerd zoveel mogelijk mensen *van eigen bodem* aan te spreken. Tot nu toe is dit de *Stichting* aardig gelukt : voor het Ambacht Maldegem klaarde Johan Taeldeman zelf het karwei (dat was hij toch een beetje aan zichzelf verplicht...), voor Aalter kon de *Stichting* beroep doen op dr. Magda Devos die ook Bellem voor haar talentvolle rekening nam.

Voor de Lovendegemse toponiemen was lic. Geert Andries de geknipte man. Door professor Taeldeman werd de jonge historicus, tevens zijn oud-student, terecht een modern intellectueel genoemd. Zijn werk is erudiet, accuraat en het getuigt van een niet-aflatende scherpzinnigheid. Geert Andries toonde zich een waardig nazaat van Lubantos want hij werkte met liefde en ijver aan de toponiemen van zijn geboortedorp. Kortom : de *Stichting* kon dankzij mijnheer Andries een nieuwe parel aan haar kroon bevestigen.

Nadat Johan Taeldeman alle medewerkers had bedankt kwam Geert Andries dan zelf aan het woord om enige uitleg te verstrekken over *zijn* Lovendegemse toponiemen. Het moet gezegd dat hij zich met verve uit de slag trok. Het publiek luisterde heel geboeid en voor niet-inwoners van Lovendegem klonken de toponiemen als poëzie in de oren : de *Pevittekens*, de *Pattakon*, *Lubekheksstraatje*, de *Beslotene Wallekens*, *Dekwulge*, *Pilterstraatje* maar ook : *Schijfhaag*, *Teerwurm* en *Stommeleng*. Wie wil er nu niets meer weten over *Appensvoorde*, over de *Diefhoek*, *Vellare*, het *Seminkelhuizeken*, de *Hinnenestjes* ? Wie is niet nieuwsgierig om te vernemen wat die plaatsnamen nu precies betekenen ? Alle bovenstaande en nog enkele andere honderden toponiemen staan allemaal in het 226 pagina's tellende boek. Het zou in elke Lovendegemse woning op tafel moeten liggen ! Naast de toponiemen vindt men er ook een korte historische schets in terug over de landname, maar vanzelfsprekend wordt er het meest aandacht besteed aan de verklaring van de plaatsnamen. Of zoals prof. Taeldeman het zo kernachtig uitdrukte : "*Je vindt er alles in terug wat je ooit wou weten, maar nooit durfde vragen*". Een verhelderende uitneembare kaart achterin verhoogt in hoge mate de bruikbaarheid van het werk. Geert Andries verdient eenieder bewondering voor zijn hoogstaande wetenschappelijke prestatie.

Christiaan De Wispelaere, Lovendegems schepen van cultuur, voelde zich om twee redenen een gelukkig man. Eerst en vooral was hij tevreden om zoveel heemkundigen te mogen ontvangen in de prachtige bibliotheek van Lovendegem en ten tweede omdat het een dorpsgenoot was die zo'n voortreffelijk werk over zijn gemeente had

geschreven. Wij vonden de schepen onmiddellijk een sympathiek man en wel omdat hij verklaarde bij het geven van nieuwe straatnamen voortaan te zullen putten uit het werk van Geert Andries. Gedaan dus met de bloemenwijken, sportstraten en andere toponymische vervuiling van dat soort. In Lovendegem weet Geert Andries nu tenminste dat hij niet voor niets heeft gewerkt en dat zijn werk ook een praktische kant zal kennen. Proficiat voor mijnheer De Wispelaere !

En een tweede proficiat voor onze man achter de schermen, de werker van het elfde uur, de *toponymist avant-la-lettre* : Jozef Vandeveire. Jozef lost alle materiële problemen en probleempjes op, onderhandelt met de drukker, zorgt voor de lay-out en houdt de duizend-en-één-zaken die bij de uitgave van zo'n boek komen kijken nauwlettend in het oog. "*Zelfs mij laat hij niet gerust*", klaagde Paul Van de Woestyne die bezig is met de toponymie van Eeklo. Voortdoen, Jozef, want de *Stichting* moet nog veel Meetjeslandse dorpen van een degelijke toponymie voorzien.

Een gezellige receptie, aangeboden door het gemeentebestuur, besloot deze mooie en aangename uitstap.

H.N.

F. Afscheid van twee bestuursleden

Georges Van Vooren, bestuurslid

Op de bestuursvergadering van 14 juni 1993 te Evergem nam Georges Van Vooren uit Aardenburg afscheid als bestuurslid van ons *Genootschap*. Meer dan 26 jaar woonde hij trouw alle vergaderingen bij (van 1967 tot 1993). Hij schreef tussen 1962 en 1976 12 bijdragen voor *Appeltjes van het Meetjesland* die allemaal handelden over Aardenburg, Middelburg en Eede. In 1984 leidde hij ons *Genootschap* rond in zijn geboortestad Aardenburg, waar hij toen als secretaris fungeerde (1). Op 7 februari 1987 werd hem in het gemeentehuis van Aardenburg een grootse huldiging aangeboden door ons *Genootschap*. Bij die gelegenheid werd de staat van publicaties van onze vriend Georges Van Vooren in het jaarboek nr. 38 (1987) opgenomen (2). We danken Georges Van Vooren heel hartelijk voor zijn gewaardeerde medewerking aan de activiteiten van onze kring en persoonlijk mocht ik ervaren hoe doeltreffend zijn hulp was bij het opstellen van mijn artikel over *De oprichting van de dekenij Aardenburg (ca. 1295) en het rijke Roomse leven in en om de Mariakerk van Aardenburg (966-1625)*. *Ad multos Annos*, vriend Georges.

L. Stockman

(1) G. VAN VOOREN, *Op verkenning door Aardenburg*, Aardenburg, 1984.

(2) Laurine VANDEPITTE, *Vlaamse heemkundigen huldigen Georges Van Vooren*, In *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 38 (1987), pp. 192-200.

Roger Moelaert, secretaris van het Genootschap (1978-1992)

Naar aanleiding van zijn 60 jaar hadden wij graag Roger Moelaert als secretaris (1978-1992) van het *Genootschap* en als vruchtbaar heemkundig auteur willen vieren. Hij wou daar echter niet van weten, zodat er van een huldiging niets kon komen. Toch willen we als blijk van erkentelijkheid even herinneren aan de voornaamste thema's die hij in zijn artikels aan bod liet komen aan de hand van zijn bibliografie die 35 nummers telt.

Een eerste thema dat zijn aandacht trok was de kerkelijke en parochiale geschiedenis. Vooral merkwaardig zijn *Sint-Gerolf in de geschiedenis en legende* en de *Sint-Radegondekerk van Merendree en haar kunstpatrimonium*. Ook de vroegste geschiedenis van Knesselare, Ursel en Hansbeke werden door hem bestudeerd.

Een tweede thema is de feodaliteit. We vermelden slechts de belangrijkste artikels zoals die over de domeinrekeningen van Ursel, Wessegem en het Knesselaarse en nog het wapenkabinet van Marc-Antoon de Preud'homme d'Hailly.

Een derde thema staat in verband met de meidagen van 1940. Zijn laatste vijf bijdragen in *Appeltjes* zijn daaraan gewijd. In zijn lade steekt nog een ongepubliceerde kroniek van de militaire gebeurtenissen in mei 1940 in het Meetjesland.

De studies rond die drie thema's zijn allemaal gesteund op degelijk archiefonderzoek en zijn stuk voor stuk origineel werk. We danken Roger Moelaert voor het gepresteerde als secretaris en als heemkundige.

L. Stockman

BIBLIOGRAFIE VAN ROGER MOELAERT

A. Bijdragen in Appeltjes van het Meetjesland

- 1) *De kapelanij Onze Lieve Vrouw ter Pieten te Aalter*. Jb. 13 (1962), pp. 199-224
- 2) *Het leen Velkegem te Ursel*. Jb. 14 (1963), pp. 106-121.
- 3) *Wessegem en zijn heren*. Jb. 24 (1973), pp. 206-238.
- 4) *De grafelijke baljuws-ontvangers van Ursel en Wessegem tussen 1431 en 1626*. Jb. 25 (1974), pp. 208-233.
- 5) *Parlementen en vorstelijk verblijf te Ursel (1358-1532)*. Jb. 27 (1976), pp. 46-57.
- 6) *Sint-Gerolf in de geschiedenis en legende*. Jb. 28 (1977), pp. 106-159.
- 7) *Uit de domeinrekeningen van Ursel, Wessegem en het Knesselaarse*. Jb. 29 (1978), pp. 6-56.
- 8) *De koninklijke handboogmaatschappij Sint-Sebastiaan te Merendree*. Jb. 30 (1979), pp. 73-145.
- 9) *De St-Radegondekerk te Merendree en haar kunstpatrimonium*. Jb. 31 (1980), pp. 5-101.

- 10) *De bul van Alexander VII uit het kerkarchief te Merendree en de broederschap van het heilig Kruis*. Jb. 33 (1982), pp. 142-150.
- 11) *Heraldiek te Merendree*. Jb. 33 (1982), pp. 161-182.
- 12) *De eerste verkenning inzake de vroegkerkelijke geschiedenis van Knesselare*. Jb. 35 (1984), pp. 206-225.
- 13) *De Sint-Radegondekerk te Merendree. Addenda et Corrigenda*. Jb. 35 (1984), pp. 249-257.
- 14) *De heerlijkheid Wulfsberge te Oedelem en te Ursel*. Jb. 36 (1985), pp. 112-158.
- 15) *Oorlogsgebeurtenissen te Knesselare op 27 mei 1940 en hun aanloop*. Jb. 37 (1986), pp. 5-139.
- 16) *Het oorlogsvliegveld nr. 26 'Aalter'*. Jb. 39 (1988), pp. 100-167.
- 17) *Het oorlogsvliegveld 'Ursel' 1939-1947*. Jb. 40 (1989), pp. 81-154.
- 18) *Kroniek van de operaties van de tweede infanteriedivisie 23 tot 28 mei 1940*. Jb. 41 (1990), pp. 111-186.
- 19) *De 56^e Stormo van het Corpo Aero Italiano op de vliegvelden van Maldegem en Ursel (Oktober 1940 - April 1941)*. Jb. 42 (1991), pp. 153-172.

B. Bijdragen in Ons Meetjesland

- 1) *Heemkundige speurtocht door Ursel* (in samenwerking met A. Ryserhove). Jg. 9 (1976), nr. 2, pp. 42-72.
- 2) *Een mooi keizerlijk oktrooi uit Wenen te Merendree bewaard*. Jg. 12 (1979), nr. 1, pp. 16-18.
- 3) *Getuigenissen uit een beroerde tijd*. Jg. 12 (1979), nr. 2, p. 24.
- 4) *De kerkdorpen Merendree en Hansbeke heemkundig bekeken* (in samenwerking met Lieven De Ruyck en Alfons Ryserhove). Jg. 12 (1979), nr. 3, pp. 97-144.
- 5) *Het grondbezit van de O.-L.-Vrouweabdij van Drongen en andere kerkelijke goederen te Ursel*. Jg. 13 (1980), nr. 2, pp. 68-72.
- 6) *Ursel 27 mei 1940. De laatste ophoudingsgevechten van het 11de Bataljon Genie*. Jg. 19 (1986), nr. 3, pp. 185-192.

C. Bijdragen in het Land van de Woestijne

- 1) *Het personaat over de kerk van Lotenhulle, een laat relict uit de tijd van het eigenkerkwezen (ca. 1270)*. Jg. 3 (1980), nr. 1, pp. 19-22.
- 2) *Het wapenkabinet van Marc-Antoon de Preud'homme d'Hailly in de Sint-Lambertuskerk te Poeke*. Jg. 6 (1983), nr. 1, pp. 3-22.
- 3) *Turfontginning in de omgeving van Woestijne te Aalter en Knesselare*. Jg. 7 (1984), nr. 1, pp. 3-5.
- 4) *De Pietendries en zijn molen te Knesselare*. Jg. 9 (1986), nr. 1, pp. 4-15.
- 5) *De groepering Morel de Westgaver in legerreserve te Maria-Aalter (1940)*. Jg. 9 (1986), nrs. 3-4, pp. 3-17.

D. Diverse bijdragen

- 1) *De tienden te Ursel*, in Bos en Beverveld, jb. 5 (1971), pp. 167-171.

- 2) *Uit oude oorkonden over tienden te Ursel*, in Bos en Beverveld, jb. 12 (1979), pp. 129-133.
- 3) *Uit vijf oorkonden over tienden te Hansbeke*, in Het Land van Nevele, jg. 12 (1979), nr. 1, pp. 387-392.
- 4) *De familie Moelaert* (niet gepubliceerd).
- 5) *Kroniek van de militaire gebeurtenissen in mei 1940 in het Meetjesland* (niet gepubliceerd).

2. Boekennieuws

A. Boekbesprekingen

P. LAROY, *E.H. Maurits Van Caeneghem. Petit Vicair te Aalter*, Aalter, Dr. J. Goosenaertskring, 1993, 110 p., ill.

Te bestellen bij E. Laroy, Stationsstraat 30, 9880 Aalter (250 fr. + port).

De vrij uitgebreide brochure over de Aalterse onderpastoor M. Van Caeneghem is veel meer dan een biografie. Door een beroep te doen op de jonge, Aalterse en gedegen historicus Peter Laroy, werd het lokale karakter van de studie flink overstegen.

In een eerste hoofdstuk schetst hij een beeld van de dichtste familieleden van de priester, waarbij duidelijk wordt dat Maurits "*niet het buitenbeentje van de familie Van Caeneghem*" was. Ook hun verdiensten moeten we zoeken op het Vlaamse, het sociale en het katholieke vlak.

In de volgende hoofdstukken komt dan Maurits Van Caeneghem zelf aan bod op deze onderscheiden terreinen. Merkwaardige elementen zijn o.a. de sociale woningbouw (via de kredietmaatschappij *Eigen Woon*), de lokale *pers*, zijn bemoeienissen op het politieke vlak enz.

Ondanks de ondertitel *petit vicair* blijkt de invloed van deze priester verre van gering. Hij heeft - voor de tijdgenoot misschien deels onbewust - flink zijn stempel gedrukt op de plattelandsgemeente die Aalter toen nog was. Misschien schuilt bij hem wel de oorsprong van de ontsluiting die - o.a. mede door zijn *geestesgenoten* - een tweetal decennia later vaste vorm kreeg. In elk geval maakte hij enkele groepen meer mondig.

Het is de verdienste van P. Laroy om via een biografie een brok levensechte dorps-geschiedenis te schrijven. De studie is daarboven gebaseerd op een degelijk bronnenonderzoek - met duidelijke verwijzing - in een bevattelijke taal en met een adequate illustratie. Het gaat tevens om een verzorgde uitgave. De bindwijze laat wel wat te wensen over. Ook de enkele (traditionele) spellingsfouten zullen we maar ver-geven.

Peter, doe zo voort. Dergelijke werken zien we graag tegemoet. Hoe meer, hoe liever.

F.B.

R. DEFruYT, *Licht, glas, schilderkunst. Neogotische glasramen St.-Corneliuskerk Aalter*, Aalter, 1992, met 38 zwart-wit illustraties, 12 kleurenreproducties van de besproken glasramen en 3 plattegronden. Prijs 490 fr. Te bestellen bij R. Defruyt, Kestelstraat 65, 9880 Aalter.

De secretaris van de Heemkundige Kring *Arthur Verhoustraete* uit Aalter, Roger Defruyt, heeft de twaalf neogotische brandramen van de Sint-Corneliuskerk van Aalter grondig bestudeerd. Over het belang en de betekenis van deze uitgave laten we graag even het woord aan J.F. Van Cleven, afgevaardigd-beheerder van de *V.Z.W. Bethunianum* en pionier op het vlak van de herwaardering van de neogotiek.

De glasramen in de Sint-Corneliuskerk van Aalter, grotendeels daterend uit het begin van de 20ste eeuw, vormen een zeer interessant ensemble van laat-gotische glazenierskunst. Gustave Ladon (1863-1942), die het grootste deel ervan tot stand bracht, kan als één van de talentrijkste glazeniers van zijn tijd doorgaan. Zijn creaties worden aangevuld door ramen van zijn stadsgenoot Camille Ganton-Defoin (1863-1946), die eveneens een zeer persoonlijke stijl ontwikkelde, en van het atelier Mestdagh, dat vandaag nog dezelfde ambachtelijke traditie hooghoudt.

In de voetsporen van Theo Mertens, wiens monografie over Ladon een standaardwerk is gaan vormen, laat de studie van Roger Defruyt de rijkdom van het geheel tot zijn recht komen. De veelzijdige technische en esthetische aspecten worden door de professionele fotografie van Lothar Graumann beklemtoond. De complexe iconografie, die eveneens belicht wordt, maakt de ramen tot een *glazen bijbel*, die ook vandaag nog kan aanspreken.

Door uitvoerig in te gaan op de figuren van de opdrachtgevers, over wie originele documenten voor het eerst gepubliceerd worden, weet de auteur bovendien licht te werpen op de maatschappelijke constellatie van het Aalter van toen. Zo levert zijn werk zowel waardevol materiaal voor de kunstwetenschap, als voor de politieke, sociale en economische geschiedenis van een nog maar fragmentarisch ontgonnen periode.

L.S.

J. ART en medewerkers, *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente ? Nieuwste Tijden 19de en 20ste eeuw*, Gent, 1993, 328 p. Te bekomen door storting van 895 fr. (+ 100 fr.) op nummer 448-0722171-07, Uitgeverij Stichting Mens en Kultuur, Groot-Brittanniëlaan 43, 9000 Gent.

Onder redactie van Prof. Dr. Jan Art (RUG), tevens coördinator van het Centrum voor Geschiedenis, verscheen het eerste deel van de reeks "Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Nieuwste Tijden 19de en 20ste eeuw". Zoals in het woord vooraf wordt gesteld is het inderdaad reeds lang geleden dat er nog een inleiding tot de lokale geschiedschrijving werd uitgegeven (o.a. in 1969 en 1980).

Het eerste hoofdstuk (pp. 15-49) behandelt de belangrijkste bibliografische instrumenten. De start van elk onderzoek is immers het opzoeken van de relevante literatuur, wat veelal bij lokaal onderzoek wordt verwaarloosd, dikwijls uit angst voor het werk en bij gebrek aan kennis over de bibliografische hulpmiddelen.

Het tweede hoofdstuk (pp. 51-78) behandelt de mondelinge historiografie en is de verwerking van een oudere ADVN-brochure die zeer moeilijk te vinden is. De praktische aanpak staat centraal, zodat men stap voor stap kan volgen wat men in acht dient te nemen. Mondelinge geschiedenis is op lokaal vlak zeer belangrijk, niet alleen voor volkskundige of dialectologische onderwerpen, maar ook en vooral omdat dit het middel bij uitstek is om de alledaagsheid, die nauwelijks wordt/werd opgetekend, en de lagere sociale groepen te kunnen reconstrueren.

Het derde hoofdstuk (pp. 79-158) heeft oog voor de reconstructie van de socio-economische geschiedenis aan de hand van de verschillende soorten tellingen, registers en statistieken (met start vanaf 1764), bronnen voor de bezitsstructuur, belastingen en armoede. Het te gebruiken materiaal wordt geordend aangebracht en biedt zeker een aantal onverwachte elementen voor een heemkundige.

De politieke geschiedenis werd gesplitst in een deel *Franse Tijd en Verenigd Koninkrijk* (pp. 159-212) en *post-1830* (pp. 213-233), wat gezien de belangrijke gebeurtenissen in die periode zeker geen kwaad kan. Voor de periode 1790-1815 krijgt men tevens de nodige gegevens over de Parijse en Haagse archieven, wat ook voor het zuiver lokaal onderzoek een boeiende zoektocht kan zijn. De *Post-1830 periode* heeft vooral oog voor de gedetailleerde constructie van een biografie van een politicus. Bij het hoofdstuk over de culturele en religieuze geschiedenis (pp. 235-266) springen de te raadplegen religieuze archieven en bibliotheken ten zeerste in het oog. Het hoofdstuk *Protest en sociale bewegingen* (pp. 267-300) heeft niet alleen oog voor bv. het ontstaan van sociale ontmoetingsplaatsen en vlaggen als symbool van de sociale strijd, maar ook voor stakingen en andere sociale onrust, evenals over de beteugelingsaspecten (veldwachter of burgerwacht). Het is in ieder geval een onderwerp dat op lokaal vlak nog maar weinig aandacht kreeg. Na lectuur van dit hoofdstuk komt daar hopelijk verandering in.

Het laatste hoofdstuk gaat over de Tweede Wereldoorlog (pp. 301-319), met naast een status questionis en de te contacteren instellingen ook enkele onderzoeksmodellen die zeker aan te bevelen zijn, gezien de nadruk op mei '40 en de bevrijding. Allicht is dit te zware kost voor de doorsnee heemkundige en zijn lezers.

De heemkundige vorser, zowel de gevorderde als de beginner, en de academisch geschoolde historicus (opfrissing!) vinden in deze inleiding een thematisch geor-

dende voorstelling van het te gebruiken materiaal (bronnen en literatuur), waarbij ook een aantal onderzoeksvragen naar voor worden gebracht. Sommige daarvan zouden wel eens te zwaar kunnen blijken voor heemkundig dorpsonderzoek.

Een warm aanbevolen leidraad die in geen enkele heemkringbibliotheek mag ontbreken, laat staan in die van de heemkundige vorser zelf.

Harry Van Royen

E. VAN MINGROOT, M. OOSTERBOSCH, *Doornik contra Rome. Een dubbele abtskeuze voor de abdij van Zoetendaele in 1419*, in Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave der oude wetten en verordeningen van België, afl. 33 (1993), pp. 49-98. Ook Historica Lovaniensia. Studiën van leden van het departement Geschiedenis van de Katholieke Universiteit te Leuven, nr. 251.

Ons medelid prof. Erik Van Mingroot heeft in samenwerking met Michel Oosterbosch een geleerd en gedegen artikel geschreven over een dubbele abtskeuze voor de abdij van Zoetendaele in 1419. Enerzijds werd Antoon Mil, prior van de abdij Eekhout van Brugge tot abt verkozen door de zes leden van het convent van Zoetendale en anderzijds werd Vaast de Beugin op dezelfde dag door paus Martinus V tot abt benoemd. Dit gaf aanleiding tot een vervelende situatie, want door de gebrekkige communicatie tussen Rome en Doornik werd de bekrachtigingsprocedure van de verkiezing van prior Antoon Mil ingezet. Van zodra de beslissing van paus Martinus bekend geraakte, werd deze procedure stopgezet. Daar de paus het voorkeurrecht bezat, werd uiteindelijk de pauselijke kandidaat tot abt van Zoetendale gewijd.

In de twaalf bijlagen wordt uitvoerig de procedure van een abtsverkiezing en de bekrachtiging ervan door de bisschop van Doornik beschreven. Uiteraard wordt ook de benoemingswijze door de paus belicht. Voor de lokaalhistorici van het Meetjesland bevat het artikel enkele interessante namen o.m. die van Arnout van Oostende, een van de twee pastoors van Sint-Baafs Aardenburg, die van Willem van Hooghelande, pastoor van een van de twee *porties* van Maldegem, van Arnout van Vinc, plaatsvervangende pastoor van de tweede *portie* van Maldegem zonder de naam van meester Bertrand Beverlinc, deken van Aardenburg, te vergeten. Deze bijdrage is een schitterende studie die ook van belang is voor een betere kennis van de kerkelijke toestanden in het Meetjesland omstreeks het jaar 1419.

L.S.

M. VAN HULLE, *Een leven achter kloostermuren... 100 jaar Arme Klaren in Eeklo (1893-1993)*, Eeklo, 1993, 158 p. Uitgeverij Taptoe : prijs 1145 fr.

Journalist Marc Van Hulle heeft een prachtig en piëteitsvol boek geschreven naar aanleiding van het eerste eeuwfeest van de Arme Klaren te Eeklo en het achtste eeuwfeest van het geboortjaar van de H. Klara. In dertien hoofdstukken en een slot-

woord heeft hij wel en wee van honderd jaar Klarissenleven te Eeklo beschreven. Daarbij werd ook de geschiedenis van de bewaarschool (1895-1982), verbonden aan het klooster, niet vergeten. Naast een heel leesbare tekst valt vooral het overvloedig illustratiemateriaal op. Met behulp van de talrijke foto's kan de lezer zich gemakkelijk inleven in de vroegere en huidige sfeer binnen de muren van dit kloosterpand. Ook de gesprekken die Marc Van Hulle met de zusters voerde, zijn zeer verhelderend over de zin en de betekenis van een leven van gebed en bezinning. Onder alle opzichten kunnen wij dit een merkwaardig boek noemen, zowel door de originaliteit van het onderwerp als de fraaie presentatie van dit boek. Graficus Luc Verstraete zorgde voor een vrolijke noot in dit ernstig boek door het afdrucken van twee cartoons van buitenzuster Liesbeth, die in Eeklo gekend was als *slecht geld*.

L.S.

P. LAROY, *Aan de wieg van de Vlaamsche Beweeging. De geschiedenis van het Willemsfonds in Eeklo in het Meetjesland*, Gent-Eeklo, 1993, X-100 p., rijk geïll. Te bestellen bij het Liberaal Archief, Gent, 500 fr.

In opdracht van het Liberaal Archief te Gent en voor het Willemsfonds van Eeklo schreef de jonge Aalterse historicus Peter Laroy uitgebreid over de geschiedenis van het Willemsfonds in Eeklo en omliggende gemeenten. Omwille van het feit dat onze maatschappij maar al te lang aan een al dan niet moedwillig in stand gehouden verzuiling heeft geleden - en nog lijdt - zal het voor velen een revelatie zijn te lezen met welke moeite, tegenwerking, maar ook met welke taaie standvastigheid en soms verbetenheid, het liberaal-vrijzinnig gedachtengoed in het Meetjesland en in het bijzonder in Eeklo heeft kunnen standhouden.

In een inleidend hoofdstuk peilt de auteur naar de diepe wortels van het Willemsfonds in de 19de eeuw waarbij hij de rol die Karel August Vervier, Karel Lodewijk Ledeganck, Judocus Frans De Hoon, Jacob Frans Heremans, Frans Rens, Pieter Ecrevisse en Jan Frans Willems speelden, op een boeiende manier behandelt. Het is echter pas in de 19de eeuw dat de liberale gedachte zich definitief kon ontplooiën en dat de stichting van een Eeklose Willemsfondsafdeling een feit werd mede dank zij de steun en de actieve medewerking van enkele ambitieuze Eeklose industrieëlen en intellectuelen.

Het pleit voor de objectiviteit van de auteur dat hij ook de minder rooskleurige kanten van de vereniging belichtte en met name over de moeilijkheden om tijdens het Interbellum te overleven. De lezer maakt ook kennis met de talrijke en gevarieerde activiteiten van de vereniging, waarbij de traditionele zorg voor de verspreiding van goede en goedkope (niet "goedkope") lectuur wel de belangrijkste was en nog steeds is. Over heel het Meetjesland werden liberale bibliotheken opgericht die nu allemaal verdwenen zijn of werden opgenomen in Plaatselijke Openbare Bibliotheken.

De oprichting van de Willemsfondsafdelingen van Assenede, Zelzate en Maldegem, waarbij onze nieuwsgierigheid uiteraard naar de geschiedenis van de laatste afdeling uitging, toont de belangrijke rol aan die plaatselijke liberalen bij de stichting en de instandhouding van afdelingen speelden. De reden waarom de Maldegemse afdeling

vóór de Eerste Wereldoorlog zo'n bloei kende en nadien nagenoeg volledig verdween, dient in het ontbreken van zulke notabele liberalen te worden gezocht.

"Aan de wieg van de Vlaamsche Beweeging" bezorgde mij ettelijke uren leesgenoe-gen, wat niet van om het even welke verenigingsgeschiedenis kan worden gezegd. Het boek is rijkelijk én functioneel geïllustreerd en kreeg een heel aparte lay-out. Jammer is wel dat de titel van het boek zo klein werd afgedrukt.

Een aanrader.

Hugo Notteboom

"Aan de wieg van de Vlaamse Beweging"

Ter gelegenheid van de 200ste verjaardag van de geboorte van Jan Frans Willems en de viering van het 90-jarig bestaan van het Willemsfonds-Eeklo en 125 jaar Willemsfondsbibliotheekwerking in Eeklo en in het Meetjesland werden door het Herdenkingscomité Jan Frans Willems op zaterdag 25 september 1993 een viertal herdenkingsplechtigheden georganiseerd die in verband stonden met de geschiedenis van het Willemsfonds en met de figuur van Jan Frans Willems.

Op de Stedelijke Begraafplaats van Eeklo memoreerde Prof. Edgard Vandegenachte de nagedachtenis van Bernard Steyaert, eminent Eeklonaar en stichter van Willemsfonds-Eeklo. Vervolgens begaf het gezelschap zich naar het Jan Frans Willemsplein waar gelegenheidstoespraken werden gehouden door schepen Aimé De Walsche die merkwaardige zaken vertelde over de (vroeger heersende) francofonie in Eeklose bedrijven. De voorzitter van het herdenkingscomité, Arnold Sevenoo, belichtte in zijn toespraak het belang van het Eeklose Willemsfonds voor de liberaal-vrijzinnigen en had het meer in het bijzonder over de leatuurverspreiding waarna schepen De Walsche het prachtige stedelijke monument onthulde ter nagedachtenis van Jan Frans Willems en Pieter Ecrevisse.

Met aan het hoofd de Koninklijke Harmonie St.-Georges en St.-Cecilia begaf het gezelschap zich stoetsgewijs naar de Stationsstraat, nr. 44. Na zijn toespraak aldaar kon Roger Quintyn, voorzitter van VTB-VAB, slechts met veel moeite en na veel getrek en gesleur de gedenksteen van Jan Frans Willems onthullen. Een late wraak van Jan Frans Willems tegenover Eeklo !?

Tijdens de stijlvolle academische zitting op het Eeklose Stadhuis belichtte Paul Van de Woestijne op een spirituele en gevatte manier de "Eeklose Tijd van Jan Frans Willems", sprak Peter Laroy over zijn boek en had Leo Ponteur, algemeen Voorzitter van het Willemsfonds, het over de huidige stand van zaken in zijn vereniging. Een receptie aangeboden door het stadsbestuur besloot deze mooie Vlaamse dag.

We kunnen niet anders dan het Herdenkingscomité Jan Frans Willems hartelijk te feliciteren met alle genomen initiatieven.

Hugo Notteboom

A. DE KRAKER, H. VAN ROYEN, M. DE SMET (red.), *"Over den Vier Ambachten"*, 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk, Kloosterzande, 1993, 1060 p. Te bestellen bij Duerinck bv, Kloosterzande (Nederland), 3700 fr.

1060 pagina's tekst, meer dan honderd auteurs, 6 kg geschiedenis, heemkunde en folklore, de *Gouden Gids* van de Vier Ambachten.

Voor ons ligt het monumentale werk, prachtig uitgegeven, rijkelijk geïllustreerd, de *Vier Ambachten* waardig. Velen luisterden met scepticisme, om niet te zeggen met ongeloof naar de plannen die Marc De Smet samen met zijn kompaan Adrie de Kraker enkele jaren terug ontvouwde : de uitgave van een monumentaal werk dat de geschiedenis van de *Vier Ambachten* in al zijn aspecten door zoveel mogelijk auteurs zou behandelen. En het mocht daarbij niet te dun uitvallen. Dat Marc De Smet een harde werker is en een talentvol organisator, is bekend. Maar dat hij zo'n doordouwer was, had waarschijnlijk niemand verwacht. Want het boek kwam er, weliswaar met enige vertraging, maar toch. *Veni, vedi, vici !*

Het is onmogelijk om ook maar in een *nutshell* iets zinnigs te schrijven over zo'n kanjer. De artikels variëren van strikt wetenschappelijk naar betere vulgarisatie. Een voordeel is alleszins dat ze niet te lang uitvallen, want door het gewicht van het boek kan men er niet al te lang in lezen. Dat Marc De Smet niet aan een lezernaartje gedacht heeft !

We kunnen niet anders dan drs. Adrie M.J. de Kraker, lic. H. van Royen, lic. Marc De Smet en alle medewerkers proficiat wensen voor de realisatie van zo'n magistraal werk. Het is een sieraad voor elke bibliotheek en zal een naslagwerk blijven waaruit nog jarenlang zal geput worden door elk historicus die over de Vier Ambachten zal schrijven.

En, we hoorden over de radio dat Marc De Smet nu druk in de weer is om otters uit te zetten in de Meetjeslandse krekens. Naar we hoorden stuit dit plan op schier onoverkomelijke moeilijkheden. Maar wij twijfelen er niet aan : otters, of het nu Poolse zullen zijn of Russische, otters zullen er zwemmen in de krekens. *Alea jacta est !*

Hugo Notteboom

B. Nieuwe tijdschriften

De Eeklose Dobbelgebakkene - Romano Tondat kan het maar niet laten : na gedurende 19 jaar (1968-1986) *Ons Meetjesland* te hebben uitgegeven, pakt hij met een nieuw initiatief uit nl. de stichting van een geschied- en heemkundige kring van de stad Eeklo. Naar het voorbeeld van andere lokale kringen in het Meetjesland zoals die van Aalter, Assenede, Bellem, Boekhoute, Maldegem, Nevele en Waarschoot besloten een aantal Eeklonaren de handen in mekaar te slaan om op 21 november 1992 een nieuwe kring boven de doopyont te houden. De peters waren Romano Tondat, voorzitter, José De Busscher, secretaris, Freddy Tollenaere, penningmeester, Edgard De Decker, Erik De Smet en Victor Goris, bestuursleden.

De nieuwe kring wil sterk aanleunen bij het stadsarchief, waar de bronnen voor de geschiedenis van Eeklo opgestapeld liggen. Ons medebestuurslid Erik De Smet wil proberen de geïnteresseerde heemkundigen in het stadsarchief te loodsen. In tegenstelling met alle rijksarchieven en vele stadsarchieven, die sedert 1 juli 1992 op

zaterdag niet meer toegankelijk zijn, kunnen de vorsers nog aan de slag te Eeklo op de zaterdagmiddag van 14.00 tot 17.45 uur. Dat is een belangrijke troef die in het voordeel van het Eeklose stadsarchief kan spelen.

Intussen zijn de eerste twee nummers van het tijdschrift *De Eeklose Dobbelgebakkene* verschenen. Het nummer van 1992 is volledig van de hand van Romano Tondat dat zijn *betwiste* theorie over het oorspronkelijke of *Oude Eeklo* bevat. Nummer 1 van de tweede jaargang 1993 biedt interessante artikels van R. Tondat en E. De Smet met o.m. het bouwkundig erfgoed van de stad Eeklo (R.T.) en de zuster spinessen of Jozefienen te Eeklo (1872-1901) (E.D.S.). De kwaliteit van de aangeboden artikels belooft voor de toekomst.

L.S.

De Twee Ambachten - Op 12 mei 1993 werd in de fusiegemeente Assenede een *Heemkundig Genootschap* opgericht met als bedoeling “*de plaatselijke historie te doen herleven, het nog aanwezig historisch patrimonium te conserveren alsmede het historisch bewustzijn van de bevolking te stimuleren*”. Daarom werd besloten het heemkundig tijdschrift “*De Twee Ambachten*” uit te geven. Zoals de naam het zelf zegt richt dit tijdschrift zich tot alle inwoners van de voormalige *ambachten Boekhoute en Assenede*.

De aard van de bijdragen zal eerder vulgarizerend zijn om het grote publiek te bereiken. Het eerste dubbelnummer telt 72 pagina's en bevat 13 zeer gevarieerde artikels. We wensen van harte dat het nieuwe tijdschrift goed onthaald zal worden door de inwoners van Assenede, Bassevelde, Boekhoute en Oosteeeklo, want met het verschijnen van het monumentale werk over de *Vier Ambachten* is nog niet alles gezegd over de historie van dit gewest.

L.S.

3. Heemkundige nieuwsjes uit het Meetjesland

A. In memoriam Jozef De Wilde

In zijn zevenentachtigste jaar overleed op 27 juni 1993 te Zele onze oud-pastoor Jozef De Wilde, die volle zestien jaar (1959-1975) te Lembeke werkzaam was.

De Wilde werd geboren te Sint-Amansberg en toonde reeds zeer vroeg belangstelling voor sociale kwesties, de Vlaamse ontvoogding, letterkunde en geschiedenis. Na zijn priesterwijding was hij achtereenvolgens onderpastoor te Doel (1929), Vrasene (1933) en Sint-Niklaas O.-L.-Vrouwparochie (1935) en vervolgens pastoor te Semmerzake (1950) en Lembeke (1959). Vooral in de eerste jaren toonde hij zich hier een ondernemend zielzorger die de kerk liet herschilderen en nieuw inrichten, de ongemakkelijke kerkstoelen verving en de vervallen feestzaal ombouwde tot een nieuw parochiecentrum met alles wat daarbij hoort. Hij was voorzichtig in het door-

voeren van de liturgische hervormingen uit de jaren zestig, maar zorgde ervoor dat de nodige aanpassingen gebeurden met smaak en met respect voor het bestaande kerkmeubilair.

Gentenaar van afkomst en Waaslander bij adoptie, toonde hij ook veel belangstelling voor het Meetjesland en zijn geschiedenis, in het bijzonder voor de Lembeekse parochiegeschiedenis. Dat bleek onder andere uit de historische artikels die hij vele jaren lang elke week liet verschijnen in het parochieblad.

In 1975 ging pastoor De Wilde op rust en keerde terug naar zijn geliefde Sint-Niklaas. Daar werkte hij verder aan zijn sinds lang beloofde boek over het middeleeuwse dierenepos. *Van den Vos Reynaerde* waarvan hij met grote ijver de historische wortels opspoorde. De bekroning van zijn levenswerk werd gepubliceerd in 1989. Vorig jaar verhuisde hij naar Zele waar hij eind vorige maand overleed.

De uitvaart vond plaats op 2 juli in de O.-L.-Vrouwkerk te Sint-Niklaas, waar hij als onderpastoor zijn mooiste jaren had doorgebracht. Hij werd begraven naast vele grote Vlamingen op het *Campo Santo* te St.-Amandsberg, vlakbij zijn geboortehuis.

Pastoor De Wilde was beter met de pen dan met het woord, maar als hij bij een sigaar aan het vertellen ging, kon hij uren doorgaan. Niet zovelen in Lembeke hadden echt weet van zijn literaire, historische en artistieke verdiensten. Vooral in het Waasland werd hij gevierd en herhaaldelijk onderscheiden, maar ook te Lembeke werd hij niet vergeten. Tien jaar na zijn vertrek liet het Davidsfonds-Lembeke een aantal van zijn artikels uit het parochieblad bundelen onder de titel *Uit de kronieken van Lembeke*.

In een feestelijke zitting op de mei-kermis van 1985 werd dit boek hem aangeboden. Het blijft getuigen van zijn verdiensten voor deze parochie.

Daarin hangt hij een kleurrijk beeld op van het reilen en zeilen van het godsdienstig gebeuren in de 17de en 18de eeuw. Vooral de figuur van pastoor Willem Kerremans (1693-1722) intrigreerde hem omdat die dertig jaar lang met vaste hand zijn kudde hoedde.

Na overbrenging van de bibliotheek van het *Heemkundig Genootschap* op 5 mei 1984 naar het stadhuis van Eeklo, stond Jozef De Wilde dat deel van zijn documentatie, dat over Lembeke handelde, aan het *Genootschap* af. Dit gebeurde in 1985 naar aanleiding van de presentatie van zijn boek over Lembeke.

J. Roegiers

B. Sint-Laurentiuskerk te Sint-Laureins

Bij het bezoek aan de kerk van Sint-Laureins viel het ons telkens op dat er geen schilderij te zien was in het portiekkaltaar van het hoogkoor. Daaraan heeft de ijverige pastoor Eric Dhont iets willen doen en hij ging daarom op zoek naar een schilderij dat zou kunnen passen bij dit barokke portiek. Wie zoekt, die vindt, en op Pasen 1992 kon een schilderij *Maria ten Hemelopgenomen* in dit open portiek opgehangen worden. Op die manier werd een *gat* van meer dan honderd jaar oud gedicht.

Pastoor Eric Dhont bezorgde ons wat achtergrondinformatie over dit schilderij. In het portiekaltaar van het hoogkoor (gemaakt door Rijkaard Brouckman) bevond zich tot 1888 een merkwaardig schilderij, voorstellend *De Verrijzenis van Christus*, gepenseeld door Jacob Van Oost. Om ongekende redenen verdween dit schilderij uit het hoofdaltaar en het werd nooit teruggevonden.

Een mooi barokschilderij, uit dezelfde tijd waarin het portiekaltaar van Sint-Laureins werd vervaardigd (midden 17de eeuw), werd aan de parochiekerk geschonken door de Zusters Franciscanessen uit het Crombeen te Gent. Dit schilderij is afkomstig uit

de kunstschaten van het oude Cisterciënzerklooster Hemelsdale te Brugge, en had een plaats in het oude klooster van de Franciscanessen te Vrasene. Het werd geres- taureerd door het atelier van Daniël Crul uit Ruddervoorde. Deze restaurateur beschrijft het op volgende wijze.

Het schilderij stelt *O.-L.-Vrouw ten Hemelopneming* voor. Het is een doek van de 17de eeuwse *Vlaamse school*, vermoedelijk van Jacob van Oost de Oude (1601-1671). Van Oost behoort tot een stijlrichting die in Antwerpen ingang had gevonden en teruggaat op Caravaggio. Vooral in Brugge kende het *Caravagistengenre* een duurzaam succes (Grote contrasten van licht en donker en het realisme in de type- ring van de figuren). De belangrijkste vertegenwoordiger van die richting is Jacob Van Oost, die ook faam verwierf als portretschilder.

Het doek is prachtig van opstelling... meetkundig bijna. Het geheel is in diagonaal opgesteld, de snijlijn valt juist in het middelpunt van de moederschoot. Het geheel wordt ondersteund door een symmetrisch geheel van lovende engeltjes.

De Christuszoon reikend naar zijn moeder en het zegenende gebaar van God de Vader, vormen terug een diagonaal optrekpunt naar de hemel toe. De kleuren duiden hier heel leesbaar op een Rubensepigoon; te weten het kenmerkend kleurenpalet van de Antwerpse 17de eeuwse schildersschool. Centraal boven verschijnt de H. Geest in een apotheose van een helflitsende nimbus.

De God, de Vaderfiguur, draagt de tiara of de driekroon, drie boven elkaar geplaatste gouden kronen, priester, koning en leraar, en de aardbol met kruis. De koorkap en houding wijzen op het patriarchale. De mantel van de Zoon is in helrood en symbool van de liefde tot de mensheid en zijn onuitputtelijke goedheid.

O.-L.-Vrouw houdt de handen beminrend over de borststreek, de ogen ten hemel gericht. Haar kleed is van rijke paars-kobaltkleur, symbool van rijkdom en adel. Boven haar hoofd wordt een adelskroon gehouden zoals een moeder past ! Kortom een rijkdom van beeldspraak, kleur en de kunde van een 17de eeuwse Vlaamse schilder. Tot daar de beschrijving van restaurateur Daniël Crul.

We wensen pastoor Eric Dhont en zijn kerkfabriek hartelijk geluk met dit mooi ini- tiatief. Deze Sint-Laurentiuskerk met haar talrijke kunstschaten is opnieuw een kunstwerk rijker !

L. Stockman

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Gesticht in 1946 door Dr. Elisabeth DHANENS, erevoorzitster (voorzitster 1951-1968), ere-apotheker Prudent RYCKAERT, ere-ondervoorzitter (ondervoorzitter 1946-1968) en wijlen Edmond TIELEMAN (voorzitter 1946-1851). Wijlen Achiël DE VOS fungeerde van 1948 tot 1977 als secretaris en was voorzitter van 1968 tot 1989.

Het Bestuur

Voorzitter :

Luc STOCKMAN, Brugstraat 103 - 9880 Aalter - Tel. (09) 374 16 10

Ondervoorzitter :

Hugo NOTTEBOOM, Prins Boudewijnlaan 9b - 9991 Adegem
Tel. (050) 71 29 12

Secretaris :

Dirk DE REUCK, Bellemdorpweg 54 - 9881 Bellem - Tel. (09) 374 36 76

Penningmeester :

Oscar LIPPENS, Gentstraat 13 - 9971 Lembeke - Tel. (09) 377 38 54

Bibliothecaris :

Erik DE SMET, Euromarktstraat 9 - 9900 Eeklo - Tel. (09) 377 43 24

Redactiesecretaris :

Filip BASTIAEN, Oostmolenstraat 128b - 9880 Aalter - Tel. (09) 375 08 38

Leden :

Beatrijs AUGUSTYN, Vroonstallestraat 39 - 9032 Wondelgem -
Tel. (09) 253 18 46

Lieve DE VOS, Groenelaan 30 - 2830 Willebroek - Tel. (03) 886 60 14

Walter NOTTEBOOM, Noordstr. 196 - 9990 Maldegem - Tel. (050) 71 30 25

Alfons RYSERHOVE, Kloosterstr. 46 - 9910 Knesselare - Tel. (09) 374 23 17

Wilfried STEEGHERS, Vurstjen 21 - 9940 Evergem

Steunende leden

(1.000 fr. of meer)

Baeyens Marc

E.H. Boussen

De Groote Paul

De Maere Julien

De Meyere Carlos

Prof. Dumon Wilfried

Engels Willy

Hack Marcel

Jacobs Paul

Laureyns Raoul

Rottiers Gustaaf

Ryckaert Maurice

Stockman Jan

Strybol Jozef

Van Cleemput Pierre

Van de Veire Walter

Van Impe J.

Van Passel Jacques

E.H. Vrielinck Jan

Waldack Felix

Wyffels C.G.

Wyffels Honoré

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

Jaarboek, sedert 1949 uitgegeven door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland

Redactieraad/Recensiedienst

Redactiesecretaris : Filip BASTIAEN
Oostmolenstraat 128b - 9880 Aalter

Leden : Alfons Ryserhove en Luc Stockman.

Alle artikels dienen uiterlijk op 1 september in het bezit te zijn van de redactiesecretaris, bij wie ook de auteursrichtlijnen te bekomen zijn.

Boeken ter bespreking aangeboden, worden op hetzelfde adres verwacht en worden nadien in de bibliotheek van het *Genootschap* ondergebracht.

Ruildienst

Erik DE SMET, Euromarktstraat 9 - 9900 Eeklo - Tel. (09) 377 43 24.
Bestellingen van vorige jaarboeken gebeuren op hetzelfde adres.

Nog beschikbare jaargangen :

Nr.	Jaar	Nr.	Jaar
2	1950	37	1986
13	1962	38	1987
21	1970	39	1988
25	1974	40	1989 (2 ex.)
32	1981	41	1990
35	1984	42	1991
36	1985	43	1992

Lidmaatschap

Het lidmaatschap kost 600 fr. (+ eventueel 50 fr. voor het verzenden van het jaarboek : + 150 fr. voor het buitenland). Oudere jaarboeken zijn aan dezelfde prijs te bekomen.

Werkwijze :

- bestellen op hogervermeld ruiladres.
- of door storting op postrekening 000-0604056-37 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Gentstraat 13, 9971 Lembeke met vermelding "nieuw lid" of de gewenste jaarboeken.

INHOUD

R. BUYCK - Kerkelijk en parochiaal leven te Kaprijke (13de - 18de eeuw)	5
L. STOCKMAN - Drie bouwstenen voor de Geschiedenis van Lovendegem	77
P. LAROY - Pers en persvrijheid in het Meetjesland, casus het Laatste Nieuws (1891-1892)	91
L. GOEMINNE en Y. COUTANT - Prijschatting van een graanwindmolen in Ronsele van 1556	115
H. NOTTEBOOM - Theodore Paterson	129
L. STOCKMAN - De verspreiding van de H.-Sacramentsdevotie in het Meetjesland voor 1600	147
M. DE VLEESSCHAUWER - De (abdij)molen van Oosteeklo : Vier eeuwen geschiedenis	155
W. STEEGHERS - Personen uit het Meetjesland overleden op de Sint-Baafsparochie te Gent (1671 - 1796)	195
F. BASTIAEN - Heemkundig repertorium 1992-1993	197
KRONIEK	227

Dit jaarboek werd uitgegeven door het
Heemkundig Genootschap van het Meetjesland
en gedrukt bij

VAN HOESTENBERGHE b.v.b.a.

Stationsstraat 17-19

9990 Maldegem